ICAC'

Institut Català
d'Arqueologia Clàssica

Memòria d'Activitats 2012

Centres de recerca de Catalunya

CEICS campus d'excel·lència internacional catalunya sud

Presentació 3

1. Estructura organitzativa i equipament **7**

1.1. Campus d'Excel·lència Internacional Catalunya Sud 9
1.2. Convenis de col·laboració 11
1.3. Incorporació progressiva, via contractació, de personal per cobrir els llocs previstos en el Pla quadriennal d'activitats 14
1.4. Participació d'investigadors d'altres institucions en projectes i activitats de l'ICAC 15

2. La recerca **17**

2.1. Línies, programes i projectes de recerca 21
2.2. Programes específics 52
2.3. Programes transversals 64

3. Unitats de suport a la recerca **75**

3.1. Unitat d'Estudis Arqueomètrics 77
3.2. Unitat de Documentació Gràfica 82
3.3. Centre de Documentació - Biblioteca 87

4. Tesis doctorals **105**

4.1. Tesis doctorals 107
4.2. Defensa de tesis doctorals 111
4.3. Tesis doctorals en curs 115

5. Activitats de formació avançada i de difusió **127**

5.1. Doctorat Interuniversitari en Arqueologia i Doctorat en Arqueologia 129
5.2. Màster Oficial Interuniversitari en Arqueologia Clàssica 130
5.3. Programa Tempus 131
5.4. Cursos i seminaris 132
5.5. Altres activitats de formació avançada dins el Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica 135
5.6 Altres activitats de formació avançada i extensió universitària organitzades o coorganitzades per l'ICAC i els seus investigadors 136

6. Activitats de difusió científica **141**

6.1. Seminaris, taules rodones, conferències i altres reunions científiques organitzades o coorganitzades per l'ICAC 143
6.2. Participació d'investigadors de l'ICAC en conferències, seminaris, cursos, taules rodones i altres reunions científiques no organitzades o no coorganitzades per l'ICAC 148
6.3. Publicacions de l'ICAC el 2011 158
6.4. Col·laboració en llibres editats o coeditats per l'ICAC 168
6.5. Col·laboració en llibres publicats per altri 169
6.6. Articles en actes de reunions científiques de reconegut prestigi 172
6.7. Articles en revistes de prestigi reconegut 179
6.8. Articles en altres revistes 182

7. Espai digitals, exposicions i altres activitats de difusió **183**

7.1. Espais digitals: la web i els blogs de l'ICAC 185
7.2. Participació de l'ICAC en exposicions i altres projectes de divulgació arqueològica 190
7.3. Transferència del coneixement 196
7.4. Mitjans de comunicació 208

8. Objectius estratègics i indicadors de seguiments **213**

8.1. Taula sobre el grau d'assoliment dels objectius operatius fixats per al 2011 215
8.2. Taula d'indicadors de seguiment 219

Annex: dossier de premsa 0. Presentació.

Presentació

Amb l'any 2012 han finalitzat el primer Pla estratègic i el segon Pla d'actuació de l'ICAC que han marcat els objectius dels darrers 6 anys, 2007-2012. També s'ha resolt el contracte programa signat entre la Generalitat i l'ICAC. Cal recordar que aquestes importants guies d'actuació van ser definides molt abans de l'arribada de la profunda crisi econòmica que estem patint. Aquest fet no ha permès que la Generalitat complís amb els seus compromisos econòmics previstos pels darrers 3 anys. D'altra banda, l'ICAC ha acomplert les previsions inicials en la majoria d'objectius excepte en aquells en què, per poder-los acomplir, calia també l'acompliment del contracte per part de la Generalitat. Tot i això, val a dir que l'ICAC ha pogut seguir fent front a la situació amb uns resultats notables.

Amb la finalització del 2012, ha acabat també el mandat de la Dra. Isabel Rodà de Llanza, com a directora de l'ICAC. Després de 6 anys d'exercir aquest càrrec, la Dra. Rodà l'ha deixat a petició pròpia i ha tornat a la seva càtedra de la Universitat Autònoma de Barcelona. Amb tot, seguirà vinculada a l'ICAC com a investigadora adscrita i com a cap de la Unitat d'Estudis Arqueomètrics, desenvolupant els seus projectes de recerca i participant en l'activitat de l'Institut. La seva direcció, que es va iniciar després de l'etapa fundacional del centre, ha suposat la consolidació de l'ICAC, l'expansió de la seva actuació tant a nivell nacional com internacional i, sobretot, el reconeixement d'uns bons resultats científics a una institució amb pocs anys d'existència que complirà el seu primer deceni a finals del 2013. Una mostra inequívoca dels resultats obtinguts durant aquest període i especialment, en el decurs del 2012, és la Memòria d'activitats que presentem.

La Dra. Isabel Rodà a l'entrada de l'ICAC

Durant el 2012, l'ICAC ha seguit dirigint tots els seus esforços a la consecució dels tres objectius essencials de la Institució: la recerca, la formació avançada i la difusió del món clàssic.

Com a dada rellevant pel que fa a la col·laboració amb d'altres institucions, cal destacar que el 2012 l'ICAC ha batut un rècord en convenis signats amb un total de 37 convenis amb diverses universitats, ajuntaments, fundacions, etc..

També cal destacar que 15 d'aquests convenis són fruit de l'adscripció d'investigadors que aquest any l'ICAC ha pogut acabar de consolidar gràcies a aquestes signatures.

Un total de 160 investigadors provinents de nombroses institucions i centres nacionals i estrangers han participat en els projectes i activitats de l'ICAC durant aquest 2012.

Les activitats de recerca s'han concretat en el desenvolupament de 35 projectes de recerca diferents que han estat vigents durant l'any 2012. Alguns d'ells es refereixen a treballs d'excavació arqueològica en jaciments catalans de diferents èpoques com *Iesso* (Guissona), *Tarraco* (Tarragona), Pedrera del Mèdol (Tarragona), Sant Pau de Riu-sec (Sabadell), *Dertosa* (Tortosa), Can Tacó (Montornes del Valles), Capçaleres del Ter (Girona), *Barcino* (Barcelona), Can Ferrerons (Premia de Mar), Villa del Palau (Borriana), Puig Castellar (Biosca), Pla de dalt (Girona), necròpolis i poblat ibèric de Sebes (Flix), Castellet de Banyoles (Tivissa), Castellot de la Roca Roja (Benifallet).

A nivell internacional l'ICAC ha seguit desenvolupant aquest 2012 els seus projectes de recerca arqueològica a Althiburos (Tunísia), Mont Lozère (França), Efes (Turquia), Tusculum (Itàlia) i ha iniciat noves col·laboracions a Cusco (Perú), a Piazza Armerina i Vil·la Adriana (Itàlia) i a Palaikastro (Creta, Grècia).

Biblioteca de Cels a Èfes

En tres línies concretes de recerca l'ICAC pot ser ja considerat un centre de referència: Arqueologia de la Ciutat Antiga, Arqueologia del Paisatge i Arqueometria.

Molts dels projectes de recerca esmentats s'insereixen en projectes I+D finançats pel MINECO i aconseguits en les darreres convocatòries. A finals d'any, l'ICAC comptava amb 3 I+D de concessió directa en les convocatòries de 2010 i 2011 més 4 nous projectes aconseguits en la convocatòria 2012 i que s'iniciaran a principis de 2013.

Alguns investigadors de l'ICAC formen part de l'equip de recerca d'uns altres 3 projectes I+D aconseguits per d'altres institucions.

D'altra banda, cal també mencionar la continuació aquest 2012 de l'inventari dels materials grecs trobats a Catalunya en el marc del projecte *Iberia Graeca*, liderat pel CSIC i el Museu d'Arqueologia de Catalunya i en el què participa el Programa d'Arqueologia Grega de l'ICAC.

D'especial importància són també els tres projectes europeus en els quals s'ha treballat durant l'any 2012:

- Projecte europeu *Tempus. Network for postgraduate masters in cultural heritage... in Balkan Countries* 517471- Tempus-1-2011 (IP subprojecte Eva Subias).

- Projecte europeu *Water shapes* (Convocatòria Cultura 2010-1127) (IP subprojecte Joaquin Ruiz de Arbulo).

- Projecte europeu *MEDIGENE. Genetic and environmental factors of insuline resistance... in inmigrant Mediterranean populations* (IP subprojecte Josep Maria Macias).

En el camp de la formació avançada, un dels eixos centrals de l'activitat de l'ICAC, cal destacar que aquest 2012 ha finalitzat el programa de Doctorat Interuniversitari en Arqueologia vigent des de l'any 2004, en el marc d'un conveni entre la URV, la UAB I l' ICAC i que s'ha elaborat un nou programa de Doctorat en Arqueologia Clàssica que actualment es troba en process de verficació per part del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte i la Generalitat. Durant l'any 2012 l'ICAC ha comptat amb dotze investigadors en formació contractats (convocatòries 2009, 2010 i 2011) i s'han llegit un total de cinc tesis doctorals. El mes de desembre s'han lliurat 3 tesis més que es llegiran durant el primer semestre de 2013.

També cal fer esment a la proposta conjunta de programa de doctorat europeu que sota el títol *Doctoral Programme in Classical and Mediterranean Archaeology* (DPCMA) ha presentat a la convocatòria *Erasmus Mundus Joint Doctorate* (EMJD) la URV amb un partenariat format per l'ICAC, la Université Paul-Valéry de Montpellier, la Université de Nice Sophia Antipolis, la Seconda Università di Napoli, la Università G. d' Annunzio de Chieti-Pescara, la Università degli Studi La Sapienza di Roma i la Universidade do Minho. Com a *associated partners* comptàvem amb l'Instituto de Arqueología de Mérida del CSIC, el Deutches Archäologisches Institut de Madrid, el Museu d' Arqueologia de Catalunya i el Service Archeologique de la Ville de Nice. Finalment la University of Ghent i el King's College London actuaven com a *Advisory Board*. Malgrat obtenir una alta qualificació la proposta no va ser considerava elegible. No obstant això, la iniciativa ha permès l'acord de la realització d'un doctorat conjunt en Arqueologia Clàssica i Mediterrània que compta amb la signatura dels rectors de les 8 universitats participants i la direcció del ICAC, la qual cosa ens permet mantenir viva i millorar la proposta en vista a futures convocatòries.

El Master interuniversitari en Arqueologia Clàssica coordinat per la URV, la UAB i l'ICAC ha iniciat el curs 2012-2013 la setena edició amb un total de 28 alumnes matriculats en primer i segon curs. La majoria dels alumnes prové de Catalunya, però també n'hi ha de València, Burgos, Vitòria, Valladolid, França i d'Estats Units. Durant aquest any, la comissió coordinadora del Master ha iniciat el procés de preparació d'una nova proposta de Master interuniversitari d'Arqueologia amb una major concentració de la docència que ha permès passar de 120 crèdits ECTS a 90 i una optimització d'horaris, assignatures i encàrrecs docents.

Els membres del projecte TEMPUS CHTMBAL a la Torre dels Escipions de Tarragona

A nivell internacional, cal destacar com a activitat de formación avançada els progressos que s'estan realitzant en el marc del projecte CHTMBAL, concedit en la convocatòria TEMPUS per a la realització de programes de tercer cicle sobre gestió i valorització del patrimoni cultural als països balcànics i en el que l'ICAC participa com a *partner*. Una de les reunions del 2012 va celebrar-se el mes de maig a Tarragona i van ser l'ICAC i la URV les institucions que van acollir els

membres del projecte i van organitzar tot un seguit de xerrades i visites per tal de mostrar la feina que no només des de Tarragona sinó en general, des de Catalunya, es fa per a la valorització i gestió del patrimoni i com aquest pot ser un important motor d'atracció de turisme i per tant, de promoció econòmica.

Pel que fa a la difusió científica dels resultats de la recerca, també aquest 2012, han estat molt nombrosos i destacables. L'ICAC ha publicat en edicions pròpies 5 monografies i 6 llibres en coedició amb d'altres editorials. A nivell de congresos, cal destacar la presentació a Roma, en el marc del X congrés internacional de l'ASMOSIA (*Association for the study of Marble and other stones in Antiquity*), de les actes de la novena edició del congrés que va celebrar-se el 2009 a Tarragona i que va estar organitzat per l'ICAC.

També cal esmentar la publicació de les actes de la reunió internacional *The Space of the City in graeco- roman Egypt* que es va celebrar a Tarragona el 2010 i que va estar coorganitzada per la URV i l 'ICAC.

Entre els volums en coedició, destaquem la publicació del primer volum de *Tarraco. Arquitectura i urbanisme d'una capital provincial romana* de R. Mar i J. Ruiz de Arbulo, l'obra *Tarraco en la Antiguitat Tardana* de M. Perez i el volum dedicat a *Segobriga* del *Corpus Signorum Imperii Romani.*

Pel que fa a articles publicats en revistes de reconegut prestigi, són 20 el total aconseguit aquest 2012, 11 dels quals, en revistes indexades a l'ISI, SCOPUS i /o Carhus +. Amb tot, val a dir, que n'hi hà 27 més d'acceptats per diverses revistes però que estan en procés d'edició i que es publicaran, esperem, properament.

La presencia d'investigadors de l'ICAC en congressos i reunions internacionals ha estat molt nombrosa amb un total de 43 ponències i comunicacions acceptades i pronunciades el 2012.

En l'apartat d'organització de congressos destaquem la realització aquest 2012 del *Tarraco Biennal. I Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic*, celebrat a Tarragona els dies 29, 30 de novembre i 1 de desembre que va tenir com tema *Govern i societat en la Hispània Romana. Homenatge a G. Alföldy.* L'ICAC forma part de les institucions organitzadores d'aquests congressos que es realitzaran amb caràcter bianual gracies al patrocini de la Fundació Privada Mútua Catalana.

Volem fer especial referència a l'èxit d'assistència aconseguit pel Seminari *Amphorae ex Hispania* celebrat el mes de novembre de 2012 a l'ICAC, en el marc del projecte I+D dirigit per l'investigador R. Járrega.

També hem continuat treballant i oferint el nostre suport al Museo Nacional de Arte Romano en l'organització del Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica de l'AIAC que tindrà lloc a Mèrida del 13 al 17 de maig de 2013.

L'abast dels resultats de la recerca: l'arquebisbe de Tarragona, Jaume Pujol, ofereix en la seva visita a Benet XVI, el llibre sobre la catedral de Tarragona que inclou els resultats arqueològics de la primera fase del Pla Director

Volem destacar a més de les dades quantitatives, els premis aconseguits aquest 2012 per investigadors de l'ICAC:

-Diana Gorostidi va ser guardonada amb el premi a la millor obra epigràfica pel seu llibre Inscripcions romanes de l'Ager Tarraconensis, per l'Association Internationale d'Épigraphie Grecque et Latine (AIEGL). El lliurament del premi es va fer el mes d'agost a Berlín en el marc del XIV Congrés Internacional de l'AIEGL.

- Ana de Mesa, premi al millor pòster en la categoria d'investigador jove al X Congrés Internaconal ASMOSIA celebrat a Roma.

- Joan Canela i Serena Vinci van ser premiats amb el primer i tercer premi, respectivament, pels seus pòsters presentats al congrés *Anual Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology* celebrat a la University of Southampton el mes de març.

- La Dra. Isabel Rodà ha estat guardonada amb el premi internacional *Genio Protector* de la *Colonia Augusta Emerita* per la seva contribució a la recerca i coneixement del jaciment emerità.

- Finalment, cal fer esment del premi Musa a la millor exposició permanent concedit per Auriga a la museïtzació del jaciment de *Iesso* (Guissona) en el que també ha participat l'ICAC. Pel que fa a la transferència del coneixement el projecte que ha marcat aquest any 2012 ha estat el del jaciment de Can

Tacó - Turó d'en Roina, que després de la finalització de les obres, va inaugurar-se el 27 d'octubre sota el nom de *Mons Observans,* parc arqueològic i de natura. Aquest projecte ha estat possible gràcies a la iniciativa i col·laboració dels ajuntaments amb la UAB i l'ICAC i als fons FEDER aconseguits. Amb aquesta inauguració, es culmina un dels projectes de transferència de coneixement més important que ha dirigit l'ICAC d'ençà de la seva inauguaració i en el què han participant molts dels seus investigadors i també les unitats de suport a la recerca.

Projecció del vídeo explicatiu del Mons observans durant l'acte inaugural

Com en altres anys, l'ICAC ha seguit organitzant activitats de difusió dirigides als docents i alumnes de secundària i ha participat en nombroses activitats de difusió del món clàssic dirigides al públic no especialitzat.

En el camp de la difusió digital, l'ICAC ha seguit durant el 2012 editant nous números del butlletí digital *Archeonea*, millorant la pàgina web que ha rebut un total anual de visites de 117.824 i actualitzant el blog de difusió "Picant pedra".

La presència de l'ICAC als mitjans de comunicació (ràdio, televisió, premsa …) ha seguit sent important aquest 2012 (vegeu apartat 7.4 i dossier de Premsa).

L' ICAC sempre ha tingut les seves portes obertes no només als investigadors sinó també a la ciutat de Tarragona i als seus escolars que per iniciativa dels seus professors ens visiten amb freqüència. Per tots ells sempre busquem fórmules i activitats perquè puguin entendre el nostre treball i valorar quina és l'aportació de la recerca al coneixement, conservació i protecció del nostre patrimoni històric i com reverteix en la societat. Per acabar doncs, voldríem destacar les visites rebudes a l'ICAC també aquest 2012 per part d'alumnes de secundària, batxillerat i diversos màsters universitaris que s'han interessat pel funcionament de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i per la nostra tasca científica.

1.
ESTRUCTURA ORGANITZATIVA I EQUIPAMENT

1. Estructura organitzativa i equipament

1.1. Campus d'Excel·lència Internacional Catalunya Sud

El Campus d'Excel·lència Internacional Catalunya Sud (CEICS) és el resultat d'haver consolidat l'agregació estratègica de diferents entitats i estructures de docència, investigació i transferència del coneixement amb el sector productiu del sud de Catalunya per aconseguir convertir-se en referent internacional en els àmbits de la Química i l'Energia, la Nutrició i la Salut, el Turisme i l'Enologia i el Patrimoni i la Cultura. L'ICAC, com a membre i vicepresident del CEICS que lidera la URV, ha seguit participant activament durant el 2012 en les seves activitats. Aquesta participació s'inclou principalment i atesa l'activitat específica de l'ICAC, en el subcampus de Patrimoni i Cultura.

El 2012 s'ha treballat especialment en els dos objectius principals que es van marcar en la fundació d'aquest subcampus del CEICS per a l'àrea d'Arqueologia: d'una banda l'establiment i consolidació d'aliances estratègiques de recerca i socialització i, d'altra banda, l'engegada del projecte *Tarraco-laboratori d'Arqueologia Social i Innovació* que pretén convertir la Tàrraco romana en centre formatiu, de recerca i de socialització.

Presentació del projecte Tàrraco coliderat per l'ICAC i la URV

El 24 de maig es va celebrar la primera sessió del Consell de Direcció del CEICS, que té com a principal finalitat coordinar, impulsar i fer el seguiment del pla d'acció del CEICS i dels seus sub campus.

L'ICAC va participar també la reunió de l'Associació Pol del Coneixement Catalunya Sud (impulsora del CEICS) celebrada a finals d'octubre a Tarragona.

Reunió dels membres de l'Associació Pol del Coneixement Catalunya Sud

II Fòrum CEICS

Els dies 27 i 28 de novembre de 2012 va tenir lloc a Reus i a Tarragona el II Fòrum CEICS que aquesta vegada tenia com a principal objectiu aconseguir la implicació d'altres institucions del territori proper però també del nacional, en general, per tal d'activar i desenvolupar les capacitats d'innovació del sud de Catalunya.
Aquesta edició del Fòrum CEICS va aplegar professionals de tots els sectors, estudiants de postgrau i investigadors de les diverses disciplines dels seus subcampus amb la finalitat d'aprendre i compartir les claus de la innovació conscients de la importància estratègica que té per a les persones, les organitzacions i el territori desenvolupar les capacitats per crear valor social i econòmic, especialment en una conjuntura complexa com l'actual.

La capacitat d'innovar, de generar valor, marca de manera determinant el progrés de persones, organitzacions, territoris i societats. En un context de crisi econòmica i de reptes socials molt rellevants, la Catalunya Sud i les organitzacions i les persones que acull es juguen, els propers anys, una bona part del seu futur. Un futur que vindrà determinat, en gran mesura, per la capacitat d'innovar i d'emprendre en qualsevol àmbit i sector, públic i privat.

El nostre territori, la Catalunya Sud, i les organitzacions que s'hi congreguen, presenten uns nivells d'innovació inferiors a la mitjana catalana, sent aquesta similar a la mitjana de les re-

gions europees, malgrat existir diferències significatives entre sectors.

Magí Seritjol durant la seva participació al Fòrum explicant les claus de l'èxit del festival Tàrraco Viva

Per altra banda, la innovació ja no és, en el segle XXI, un concepte restringit a l'entorn intern de les empreses, sinó que abasta tots els actors socioeconòmics i involucra a tots els professionals i ciutadans per esdevenir un procés social en què les dinàmiques de innovació i cocreació estan immerses en les cultures d'innovació. Aquest canvi radical en el concepte, en el com i en el què de la innovació fa que es plantegin nous reptes i noves oportunitats.

Imatge del públic assistent al Fòrum CEICS 2012

Els objectius que des del CEICS es van marcar per al 2013 són:

- La creació i consolidació del Hub d'Innovació Catalunya Sud com l'eina d'entrenament i exploració (gimnàs d'innovació) en el qual les persones i les organitzacions puguin incrementar les seves capacitats per innovar satisfactòriament i sistemàtica.
- La incorporació al territori d'instruments i metodologies de referència per a la millora de les capacitats d'innovació.
- L'establiment de ponts d'innovació pilot amb territoris i ecosistemes d'innovació de referència internacional.
- La confecció de xarxes pilot d'aprenentatge que permetin interactuar interdisciplinàriament i intersectorial persones i organitzacions de diferents àmbits en un repte comú.
- La realització d'un proper Fòrum CEICS el 2013 dedicat de nou a la innovació i que actui com a palanca de canvi i projecció de la capacitat d'innovació del territori.
- L'elaboració d'un full de ruta d'innovació per a la Catalunya Sud que inclogui una estructuració eficient dels recursos que ara s'esmercen en el territori en aquest objectiu i permetin fomentar les sinergies amb les agències públiques d'innovació i altres ens.

1.2. Convenis de col·laboració

Convenis signats en el decurs de l'any 2012

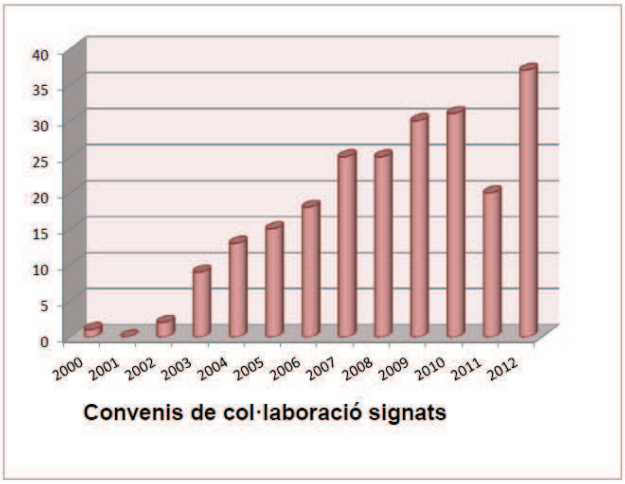

Any	Total
2000	1
2001	0
2002	2
2003	9
2004	13
2005	15
2006	18
2007	25
2008	25
2009	30
2010	31
2011	20
2012	38
Total	227

Redacció i signatura de convenis de col.laboració:

- Conveni de col·laboració entre ACESA i l'ICAC per a l'execució de les actuacions per la intervenció arqueològica al jaciment del Pla de Dalt (sector 4) en relació a les obres de construcció de l'enllaç de Sant Gregori. Obres d'ampliació de l'Autopista AP-7. 2 de gener de 2012
- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Dr. Pau Olmos Benlloch. 2 de gener de 2012
- Conveni específic de col·laboració entre l'Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona de la Universitat Politècnica de Catalunya i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per la coordinació del projecte de fi de grau *Aixecament 3D del mur nord-oest i porta romana del claustre de la Catedral de Tarragona*. 24 de gener de 2012
- Conveni específic de col·laboració entre l'Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona de la Universitat Politècnica de Catalunya i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per la coordinació del projecte de fi de grau *Aixecament 3D del mur romà, situat al nord-oest del claustre de la Catedral de Tarragona.* 24 de gener de 2012
- Conveni de coedició entre l'Institut d'Estudis Catalans i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per la realització del II volum *Ta zôia. L'espai a Grècia II: els animals i l'espai.* 27 de gener de 2012
- Conveni marc de col·laboració entre l'Ajuntament de Borriana i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. 13 de març de 2012
- Contracte programa entre la Universitat Rovira i Virgili i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (2011-2014). 23 d'abril de 2012
- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Dra. Ana Garrido Elena. 24 d'abril de 2012
- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Dr. Aureli Àlvarez Pérez. 24 d'abril de 2012
- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Dr. Piero Berni Millet. 24 d'abril de 2012

- Conveni marc de col·laboració entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i l'Institut de Geomàtica. 24 d'abril de 2012

- Conveni específic de col·laboració entre l'Ajuntament de Sabadell, la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per a la realització d'una campanya d'intervenció arqueològica de recerca a Sant Pau del Riu-Sec (Sabadell, Vallès Occ.). 27 d'abril de 2012

Estudiants del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica excavant a Sant Pau de Riu-Sec (Sabadell)

- Conveni específic entre l'Ajuntament de Nulles i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per la realització d'una prospecció arqueològica. 27 d'abril de 2012

- Conveni marc de col·laboració entre l'Ajuntament de Cabrera de Mar i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. 2 de maig de 2012

- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Dr. Jordi López Vilar. 14 de maig de 2012

- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Dra. Itxaso Euba Rementeria. 14 de maig de 2012

- Acord d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Sra. Meritxell Blay Boquera. 14 de maig de 2012

- Acord d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Sra. Maria Jesús Ortega Pérez. 16 de maig de 2012

- Acord d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Sra. Glòria Cot Reig. 25 de maig de 2012

- Conveni de col·laboració entre el Departament de Cultura, l'Institut d'Estudis Catalans, el Museu Nacional d'Art de Catalunya i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per a la redacció d'unes introduccions als capítols del llibre inèdit Arquitectura Cristiana Preromànica. 3 de juliol de 2012

- Conveni de col·laboració entre la Fundació Privada Mútua Catalana i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. 5 de juliol de 2012

- Conveni específic entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Fundació Akeolan. 5 de juliol de 2012

- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Dra. Maria Isabel Panosa Domingo. 17 de juliol de 2012

- Conveni marc de col·laboració entre l'Institut Ausonius (UMR 5607) i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. 17 de juliol de 2012

- Conveni específic entre l'Ajuntament de Puigpelat i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per la realització d'una prospecció arqueològica. 23 de juliol de 2012

- Conveni marc de col·laboració entre l'Ajuntament de Tona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. 30 de juliol de 2012

- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Dra. Judit Ciurana i Prast. 5 de setembre de 2012

- Conveni específic de cooperació entre la Universitat Rovira i Virgili i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per a la prestació de serveis. ! de setembre de 2012

- Conveni específic per a la cessió d'un aparell resistivòmetre de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica al Instituto de Arqueología de Mérida. 10 de novembre de 2012.

- Conveni entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i l'Institut d'Estudis Catalans per a la coedició de l'obra: *Barcino II: Marques i terrisseries d'àmfores al Baix Llobregat.* 13 de novembre de 2012

- Conveni de col·laboració entre el Centre d'Estudis Marí-

tims i d'Activitats del Port de Tarragona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per la col·laboració de l'edició del llibre "*Tarraco*, Arquitectura y urbanismo de una capital provincial romana". 15 de novembre de 2012

- Conveni marc de col·laboració entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Universitas Studiorum Catholica Croatica. 22 de novembre de 2012

- Conveni específic de col·laboració entre la Universitat Rovira i Virgili, la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per a la realització conjunta d'un Màster Universitari en Arqueologia clàssica per la Universitat Rovira i Virgili i la Universitat Autònoma de Barcelona. 30 de novembre de 2012

- Conveni específic de col·laboració entre la Universitat Rovira i Virgili, la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per dur a terme, de manera conjunta, l'organització i el desenvolupament de l'ensenyament conduent al títol oficial de Doctor en Arqueologia Clàssica per la Universitat Rovira i Virgili i la Universitat Autònoma de Barcelona. 30 de novembre de 2012

Jaciment romà de Baelo Claudia a Cadis

- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Dra. Meritxell Monrós Gonzàlez. 13 de desembre de 2012

- Conveni marc de col·laboració entre la Universidad de Cádiz i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. 14 de desembre de 2012.

- Conveni específic de col·laboració entre la Universidad de Cádiz i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per a l'estudi arqueològic i arqueomètric del Programa de decoració arquitectònica i escultòrica de les termes suburbanes de la ciutat romana de *Baelo Claudia*. 14 de desembre de 2012

- Conveni d'adscripció d'activitats de recerca entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Dra. Pilar Camañes Villagrasa. 19 de desembre de 2012

1.3. Incorporació progressiva, via contractació, de personal per cobrir els llocs previstos en el Pla Quadriennal d'activitats

D'acord amb el Pla estratègic de l'ICAC (2007-2012), durant l'any 2012 s'ha assolit la contractació del personal següent:

Classificació del personal	Nombre
Investigadors[11]	16
Investigadors en formació	12
Staff Scientists	4
Suport a la investigació	11
Administració[12]	10
TOTAL	**53**

Personal de l'ICAC el 2012:

Ateses les limitacions pressupostàries provocades per la crisi econòmica, s'ha hagut de contenir la despesa de personal cosa que no ha permès treure la convocatòria de contractes laborals temporals per a investigadors postdoctorals. Tampoc s'ha pogut contractar nous investigadors, ni s'ha pogut convocar una nova plaça per al grup del personal d'administració i serveis, com es preveu en el Pla estratègic de l'ICAC. En canvi, si que s'ha pogut convocar 4 places per a investigadors en formació.

D'altra banda, l'ICAC ha seguit desenvolupant, mitjançant convocatòria pública, el seu programa de beques per a la formació avançada en el camp de l'Arqueologia Clàssica. Aquestes beques van adreçades a estudiants de postgrau, per tal de completar la seva formació mitjançant la col·laboració en projectes de recerca de l'ICAC, la formació en universitats estrangeres i, a la vegada, permetre'ls acréixer els seus coneixements pràctics en el món de l'arqueologia clàssica. Aquesta convocatòria de beques té les modalitats següents:

1.1-Beques de recerca (BR) per tal que els estudiants de postgrau en l'àmbit de l'arqueologia clàssica puguin participar en projectes de recerca impulsats per l'ICAC. La beca és per als 2 anys del màster. En el primer curs es preveu la col·laboració en els susdits projectes i en el segon curs, la inclusió dels treballs de recerca en els projectes d'investigació del centre.

1.2-Beques per al treball de recerca (BTR) per tal que els estudiants de postgrau en l'àmbit de l'arqueologia clàssica puguin preparar el seu treball de recerca corresponent als estudis de postgrau en el marc dels programes de recerca de l'ICAC.

1.3-Beques de mobilitat (BM) per tal que els estudiants de postgrau en l'àmbit de l'arqueologia clàssica puguin estudiar un trimestre a la Université de Provence (Aix-Marseille I) o bé a la Seconda Università degli Studi di Napoli.

El nombre de beques que s'han ofert ha estat de 16 repartides en les següents modalitats: 6 beques de recerca (BR), 8 beques per als treballs de recerca (BTR) i 2 beques de mobilitat (BM). D'aquest nombre, durant els mesos de gener i febrer de 2013, s'han adjudicat 6 beques de recerca, 8 beques per a treballs de recerca i 1 beca de mobilitat. Durant l'any 2012 s'han gaudit les beques concedides l'any 2011: 8 beques de col·laboració (BC), 8 beques per a treballs de recerca (BTR) i 4 beques de mobilitat (BM). Així doncs, s'han gaudit 20 beques per al màster durant l'any 2011.

Durant l'any 2012, per la via competitiva, a més d'una plaça d'ICREA sènior, l'Institut ha comptat amb 2 llocs de treball aconseguits per aquesta via: 1 de Juan de la Cierva i 1 de Formació d'Investigadors (FI).

Habilitació i equipament de la seu de l'Institut

La situació econòmica no ha permès incorporar nous equipaments a la seu de l'ICAC ni dur a terme actuacions significatives en les seves infraestructures. El Centre de Documentació-biblioteca ha continuat fornint el seu fons gràcies a les polítiques d'intercanvis de publicacions dutes a terme.

11 Inclou la directora.
12 Inclou l'administrador.

1.4. Participació d'investigadors d'altres institucions en projectes i activitats de l'ICAC

A més dels investigadors contractats, l'Institut ha comptat durant el 2012 amb la presència d'investigadors i professors procedents de diversos centres de recerca, universitats, museus, etc. nacionals i internacionals que han participat en projectes de l'ICAC o que han col·laborat en les activitats de formació i difusió de la recerca organitzades per l'Institut.

1. Universitats dels Països Catalans

Universitat de Barcelona (UB)

Albert Casas
Francesc Tuset
Gisela Ripoll
Jaume Noguera
Joan Sanmartí Grego
Joan Santacana
Jordi Nadal (SERP-UB)
Marta Sancho
Miquel Àngel Cau (ICREA-UB)
Montserrat Jufresa
Montserrat Reig
Núria Tarradell
Philip Banks
Santiago Giralt
Santiago Riera (SERP-UB)
Sílvia Valenzuela
Verònica Martínez
Victor Revilla

Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)

Anna Gutiérrez (UAB-ICAC)
Anna Orriols
Antonio Peña
Assumpció Malgosa
Aureli Àlvarez (UAB-ICAC)
Cèsar Carreras
Esther Rodrigo (UAB-ICAC)
Eva Koppel
Francesc Busquets (UAB-ATICS)
Joaquim Pera
Josep Guitart (UAB-ICAC)
Montserrat Claveria
Núria Romaní (UAB-ICAC)

Universitat Rovira i Virgili (URV)

Antoni Gonzàlez Senmartí
Antonio Paolo Russo
Carmen Gómez
Diana Gorostidi (URV-ICAC)
Emili Provinciale (Hospital Joan XXIII-URV)
Encarnació Ricart
Eva Subías
Ignacio Fiz (ICAC-URV)
Jacinto Sánchez
Jesus Carruesco (URV-ICAC)
Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC)
Jordi Diloli
Jordi Vilà
Josep M. Toldrà (URV-ETSA)
Lluis Piñol
Pau de Solà de Morales (URV-ETSA)
Ramon Ferré
Ricardo Mar
Roger Miralles (URV-ETSA)
Salvador Anton

Universitat de Girona (UDG)

Josep Maria Nolla
Lluís Palahí

Universitat Pompeu Fabra (UPF)

James McGlade
Marina Picazo
Núria Torras

Universitat Internacional de Catalunya

Maite Salagaray

Universitat de València (UV)
Consuelo Mata
José Pérez Ballester

2. Altres universitats i centres de recerca espanyoles

Àfrica Pitarch (IJA-CSIC)
Antonio M. Sáez (Universidad de Cádiz)
Daniel Mateo (Universidad de Almeria)

Daniel-Jesús Martín Arroyo (Universidad de Cádiz)
Darío Bernal (Universidad de Cádiz)
Enrique García Vargas (Universidad de Sevilla)
Hernando Royo (Universidad de Zaragoza)
José Juan Díaz (Universidad de Cádiz)
José Miguel Noguera (Universidad de Murcia)
Julián González (Universidad de Sevilla)
Lázaro Lagóstena (Universidad de Cádiz)
Manuel Bendala Galán (Universidad Autónoma de Madrid)
Maria Carme Belarte (ICREA-ICAC)
Miguel Angel Valero (Universidad de Castilla-La Mancha)
Pau de Soto (Instituto de Arqueología de Mérida)
Pedro Mateos (IAM-CSIC)
Pilar Lapuente (Universidad de Zaragoza)
Ramon Julià (IJA-CSIC)
Silvia González Soutelo (Universidade de Vigo)
Virginia García-Entero (UNED)

3. Museus

Andrea Zamarro (Museu de Borriana)
Andreu Muñoz (Museu Bíblic Tarraconense)
Antonio Moro (Museu de Tarrassa)
Jaume Massó (Museu Comarcal Salvador Vilaseca, Reus)
Joan Duran (MNAC)
Joaquim Tremoleda (MAC-Empúries)
José Manuel Melchor (Museu de Borriana)
Josep Anton Remolà (MNAT)
Josep Ros (Museu de Guissona Eduard Camps)
Júlia Beltrán (MUHBA)
Magí Seritjol (Museu d'Història de Tarragona)
Miguel BeltánLloris (Museo de Zaragoza)
Montse Tenas (Museu de Montmeló)

4. Altres centres, institucions i empreses nacionals

David Asensio (Món Iber ROCS-UAB)
Eduard Riu (Direcció General de Patrimoni Cultural)
Imma Teixell (Ajuntament de Tarragona)
Joan Albert Adell (COAC)
Joan Ramon Torres (Consell Insular d'Eivissa i Formentera)
Joana Virgili (Camp d'Aprenentatge de Tarragona)
Jordi Tortosa (Camp d'Aprenentatge de Tarragona)
Maria Teresa Miró (Direcció General del Patrimoni Cultural-Serveis Territorials de Tarragona)
Marta Segura (Camp d'Aprenentatge de Tarragona)
Mònica Mercado (Estrats SL)
Núria Montardit (Camp d'Aprenentatge de Tarragona)
Xavier Aquilué (*Iberia Graeca*)
Xavier Lafuente
Xavier Payà (Ajuntament de Lleida, Secció d'Arqueologia)

5. Altres centres i institucions internacionals

Achim Arbeiter (Universität Göttingen)
Alexandra Livardi (University of Gottingham)
Alexei Vranich (University of California)
Ana Ejarque (Northern Arizona University, GIAP-ICAC)
Annalisa Marzano (University of Reading)
Anne Schmitt (CNRS)
Benjamin Russell (King'sCollege, UK)
Carl Knappet (University of Toronto)
Carlos Fabião (Universidade de Lisboa)
Carlotta Franceschelli (CHEC-Blaise Pascal)
Christine Rendu (Université de Toulouse 2)
Fanette aubenheimer (CNRS)
Francoise Blanc (ENSArchToulouse)
Géraldine allet (Université de Montpellier)
Giorgio Rizzo
Giuseppe Ceraudo (Università del Salento)
Graeme P. Earl (University of Southampton-British School at Rome)
Hèctor A. Orengo (University of Nottingham, GIAP-ICAC)
Heleni Porfiriou (CNR-ICVBC)
José Barreiro (National Museum of the American Indian)
KyleErickson (University of WalesTrinity Saint David)
LeifIsaksen (University of Southampton)
Luisa Migliorati (Università di Roma "La Sapienza")
Maria Manuela Martins (Universidade do Minho)
Marta Flórez (Université Blaise Pascal (Clermont II), GIAP-ICAC)
Marta García (University of WalesTrinity Saint David)
Mike Parker Pearson (University of Sheffield)
NejiaLaridhiOuazaa (University of El Manar II, Tunis)
Penelope M. Allison (University of Leicester)
Péter Kato (Johannes Gutemberg-Universität)
Ramiro Matos (National Museum of the American Indian)
Rui de Almeida (Universidade de Lisboa-UNIARQ)
Simon J. Keay (University of Southampton-British School at Rome)
Yannick Miras (Geolab-CNRS)

6. Investigadors adscrits a l'ICAC que no pertanyen a cap altre centre

Ana Garrido
Andreu Muñoz
Aureli Àlvarez
Glòria Cot
Itxaso Euba
Jordi López
Judith Ciurana
Maria Jesús Ortega
Maribel Panosa
Mateu Riera
Meritxell Blay
Meritxell Monrós
Pau Olmos
Piero Berni
Pilar Camañes

2.
LA RECERCA

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga

Programa *Tarraco*

- Projecte Excavacions a la Catedral de Tarragona. Noves aportacions al recinte de culte del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris*
- Projecte Estudi arquitectònic del circ romà de Tarragona (sector pretori)
- Projecte Estudi de la basílica paleocristiana de l'amfiteatre de Tarragona
- Projecte MEDIGENE: Genetic and environmental factors of insulin resistance syndrome and its long-term complications in immigrant Mediterranean populations (Projecte Europeu)

Programa Arqueologia de la ciutat antiga de *Iesso* (Guissona)

- Projecte Estudi de la muralla nord del recinte fortificat de *Iesso*

Altres projectes

- Projecte Excavacions al jaciment de Sant Pau de Riu Sec (Sabadell)
- Projecte TEMPUS: Network for Post Graduate Masters in Cultural Heritage and Tourism Management in Balkan Countries (CHTMBAL) (Projecte Europeu)
- Projecte Water Shapes (Culture program 2007-2013) – (Projecte Europeu)
- Projecte Roma y las capitales provinciales en Hispania (I+D)
- Projecte Reconstrucció 3D i estudis planimètrics a Cuzco (Perú)*
- Projecte Anàlisi històrica i arqueològica de l'evolució urbana de la ciutat de Tortosa des de la seva fundació fins a l'antiguitat tardana*

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori

Programa Formes del paisatge i antropització dels espais de muntanya de la protohistòria a l'edat mitjana

- Projecte Integración de datos paeloambientales y arqueológicos para la interpretación de las interacciones climáticas, sociales y ambientales en una cuenca del NE peninsular II: Datos arqueológicos (InterAmBar) (I+D)
- Projecte El jaciment romà de Can Tacó i el seu entorn (Montmeló – Montornès del Vallès, Vallès Oriental)
- Projecte Pratiques et mobilités territoriales sur le mont Lozère depuis le Néolithique: gestion des ressources et services rendus aux sociétés du passé dans une moyenne montagne méditerranéenne
- Projecte Centuriació i estructuració de l'ager de la colònia Barcino. Anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge
- Projecte: Anàlisi del paisatge de Palaikastro (Creta)*

Programa Les formes d'hàbitat rural: les vil·les i altres tipus d'assentaments

- Projecte La vil·la romana de la Gran Via – Horta Farrerons (Premià de Mar, Maresme)
- Projecte La vil·la romana del Palau i del seu entorn (Borriana)*

Altres projectes

- Projecte La conquesta romana a la Catalunya interior: l'exemple de Puig Castellar (Biosca)*
- Projecte Intervencions arqueològiques en l'ampliació del tercer carril de l'AP-7

Línia de recerca *Instrumentum domesticum.* Materials i comerç en el món antic

- Projecte *Amphorae ex Hispania* (I+D)

Línia de recerca Arqueologia clàssica i produccions artístiques

Projecte: *CSIR (Corpus Signorum Imperii Romani)*
Projecte: Estudi d'una obra inèdita de Josep Puig i Cadafalch sobre l'arquitectura tardana i art medieval

Programa específic Arqueologia de la protohistòria a la Mediterrània Occidental

Programa Formació i desenvolupament de societats complexes en la protohistoria catalana

Projecte El poblat ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre)
Projecte Assentament protohistòric de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre)
Projecte La necròpolis protohistòrica de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre)
Projecte El poblat ibèric del Castellot de Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre)
Projecte El poblament protohistòric al Camp de Tarragona i el seu entorn*

Programa Missió arqueològica a Althiburos (El Kef, Tunísia)

Projecte Evolució social i formació de l'estat númida: les poblacions de la regió de Sicca Veneria (El Kef, Tunísia) i les seves relacions amb la civilització púnica. Prospeccions i excavacions a Althiburos

Programa específic Arqueologia grega

Projecte: El concepte de l'espai en l'arquitectura i la iconografia gregues
Projecte: *Iberia Graeca*

Programa transversal Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica

Subprograma Arqueologia ambiental i paleoambient

Subprograma Arqueometria

Projecte La explotación y comercio de los recursos naturales en el norte de la Hispania romana: *lapis, metalla, aqua** (I+D)*

Projecte Pedrera del Mèdol
Projecte Mesures arqueomagnètiques en forns romans de Tarragona i Tunísia

Programa transversal Tecnologies de la informació i la comunicació aplicades a l'arqueologia clàssica

--

Programa transversal Arqueologia clàssica i ciències de l'antiguitat. Fonts textuals, epigrafia i numismàtica

Projecte *Res publica Tusculanorum*. Epigrafia llatina de la ciutat de Tusculum (Laci, Itàlia)
Projecte Epigrafia i suports a la Hispania Citerior

* projecte iniciat el 2012

Total projectes vigents el 2012: 35

2.1. Línies, programes i projectes de recerca

2.1.1. Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga

L'any 2012 s'ha seguit treballant en els projectes inclosos en aquesta línia de recerca i se n'han iniciat dos de nous en col·laboració amb la URV: un estudi urbanístic de l'antiga capital de l'estat Inca del Cusco (Perú), dirigit pel Seminari de topografia Antiga de la URV, i un estudi històricoarqueològic de l'evolució urbana de la ciutat de Tortosa arran de les excavacions dirigides en aquesta zona per part del Seminari de Protohistòria i Arqueologia de la URV.

Programa Tarraco

En el decurs de l'any 2012 el programa *Tarraco* ha iniciat una nova fase de creixement en base a la consolidació de les estratègies de col·laboració institucional i de definició de les metodologies de representació del Patrimoni, a partir de tècniques GIS i de documentació fotogramètrica. Les experiències desenvolupades entorn els projectes de *Planimetria Arqueològica de Tarraco, la Catedral de Tarragona i la basílica paleocristiana de l'amfiteatre romà de Tarragona*, han permès eixamplar el perfil de col·laboració incloent-hi el Circ romà de Tarragona, més diverses actuacions de documentació i anàlisi fotogramètrica. Aquesta darrera activitat, que incideix en l'estudi del sector Pretori de la ciutat, també ha estat la base per a la definició d'un projecte de recerca d'I+D+I coordinat pel Dr. J. M. Macias que s'iniciarà a partir de l'any 2013, i en el qual l'estudi de Tàrraco tindrà un paper rellevant. D'altra banda, l'activitat desenvolupada dins de l'antic projecte d'estudi sobre el món funerari de Tàrraco ha donat peu a la participació en un projecte europeu –MEDIGENE- que inclou l'experiència i els resultats adquirits en els darrers anys.

L'activitat realitzada mostra la diversificació de la recerca desenvolupada i la consolidació de l'ICAC en les estratègies de recerca i difusió de la ciutat, cada cop més potenciades a partir de la col·laboració pluriinstitucional. D'aquesta manera s'han pogut incrementar els recursos disponibles i la recerca ha estat sotmesa a un procés de transferència del coneixement en què la col·laboració amb el Museu d'Història de Tarragona i el Museu Bíblic Tarraconense és profitosa.

Projectes de recerca:

- Excavacions a la Catedral de Tarragona. Noves aportacions al recinte de culte del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris.*
- Estudi arquitectònic del circ romà de Tarragona, sector Pretori.
- Estudi de la basílica paleocristiana de l'amfiteatre de Tarragona.
- MEDIGENE: Genetic and environmental factors of insulin resistance syndrome and its long-term complications in immigrant Mediterranean populations (Projecte Europeu).

Excavacions a la catedral de Tarragona. Noves aportacions al recinte de culte del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris*

Línia de Recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Tàrraco.
Investigadors responsables Josep M. Macias (ICAC), Andreu Muñoz (Museu Bíblic Tarraconense), Immaculada Teixell (Ajuntament de Tarragona).

Descripció
El projecte neix de la relació institucional de l'ICAC amb l'Ajuntament de Tarragona i amb el Capítol de la Catedral de Tarragona, a partir del qual s'estudien els resultats arqueològics obtinguts en les excavacions arqueològiques derivades de les actuacions del Pla director de la Catedral de Tarragona des de l'any 1999, i sota el mecenatge de diferents institucions publiques. Aquest estudi elabora una anàlisi conjunta de totes aquestes actuacions que han afectat l'antic recinte de culte del *Concilium Provinciae* i l'antiga àrea episcopal de la Tar-

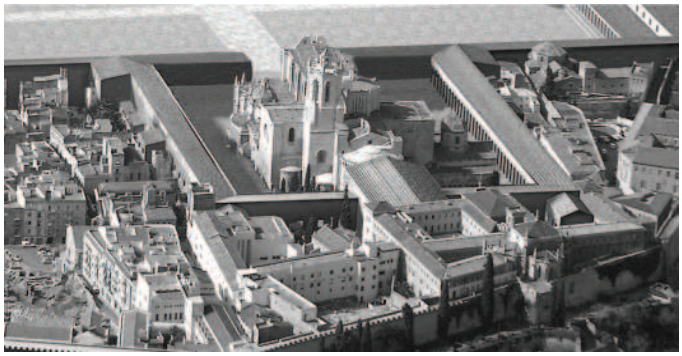

Restitució infogràfica amb la Catedral medieval dins l'àrea de l'antic témenos de culte imperial

ragona visigòtica. També estan incloses en el projecte les excavacions d'arqueologia urbana efectuades en aquest entorn. En els darrers anys han pres rellevància les actuacions desenvolupades a l'interior de la nau de la Catedral i durant els estius dels anys 2010 i 2011. Les actuacions desenvolupades en aquest espai tan significatiu de la història de la ciutat han donat peu a nombroses actuacions de transferència del coneixement en base a estratègies de difusió que pretenen difondre els trets bàsis de l'evolució històrica i religiosa de l'acròpolis tarraconense.

Data d'inici gener del 2007.
Data de finalització desembre del 2013.

Activitat realitzada el 2012
S'ha continuat amb l'estudi de les excavacions arqueològiques desenvolupades l'any 2011 i s'ha treballat en la publicació de l'obra *Praesidivm, Templvm et ecclesia*, amb el mecenatge de l'AGAUR i la Diputació de Tarragona. Juntament amb aquesta obra de difusió es va realitzar un documental de divulgació que ha participat en la *23ª Rassegna Internazionale del Cinema Archeologico* a la localitat Italiana de Roveretto. Els resultats científics en curs han estat presentats en un article de la revista Tribuna d'Arqueologia i inclosos en una ponència convidada en el *Convegno Internazionale Villa Restaurata e nuovi studi sull'edilizia residenziale tardoantica* a Piazza Armerina (Sicília) i en el congrés internacional *¿Crisis urbana a finales del altoimperio? La evolución de los espacios cívicos en el occidente romano en tiempos de cambio (s. II-IV d.C.).*

Vista dels treballs efectuats en el subsòl de la casa dels Canonges

Detall excavació 2010

Vista general de l'excavació i treballs de topografia

Estudi arquitectònic del circ romà de Tarragona, sector Pretori

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga
Programa Tàrraco
Investigadors responsables Josep M. Macias (ICAC), Pau de Solà de Morales (ETSA), Josep M. Toldrà (ETSA).
Investigadors participants M. Serena Vinci (ICAC), Unitat de Documentació Gràfica (ICAC).
Investigadors col·laboradors Imma Teixell (Ajuntament de Tarragona), Josep M. Toldrà (ETSA).

Descripció
A partir d'un conveni de col·laboració entre l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de la URV (ETSA) i l'ICAC s'està impartint conjuntament l'assignatura Tècniques de representació del patrimoni arquitectònic, dins dels estudis d'Arquitectura de la Universitat Rovira i Virgili. És una experiència formativa en la qual, d'una manera combinada, intervenen arquitectes i arqueòlegs amb l'afany d'aprofundir en la documentació, la comprensió i el coneixement de les noves tecnologies digitals en l'anàlisi i recerca del patrimoni històric i arquitectònic. Com a espai d'experimentació i estudi pràctic dels alumnes s'ha triat el circ romà de Tarragona (sector Pretori), com l'indret en què els alumnes aprenen amb les noves

eines de documentació i estudi: noves tècniques digitals de representació i catalogació, dibuix CAD i modelització 3D, escanejat tridimensional i prototipatge, tot amb l'objectiu de documentar i entendre l'edifici. Aquesta activitat va acompanyada de l'estudi històric i arqueològic del monument amb el desig de crear un dossier gràfic diacrònic i d'avançar en la col·laboració pluridisciplinària per tal d'arribar a un estudi monogràfic conjunt. L'experiència docent, que compta amb la col·laboració de l'Ajuntament de Tarragona (propietari del recinte), s'aprofita per a realització d'un estudi del monument a partir dels preceptes metodològics de les arqueologies de l'arquitectura i de la construcció.

Data d'inici gener del 2008.
Data de finalització desembre del 2013.

Activitat realitzada el 2012

En el decurs de l'any 2012 s'han realitzat pràctiques de documentació fotogramètrica en el sector capçalera oriental del circ romà, amb l'ajut d'un escàner - làser i com a activitat de la Unitat de Documentació Gràfica. D'altra banda, i com a fruit d'un acord de col·laboració amb el Museu d'Història de l'Ajuntament de Tarragona, s'ha desenvolupat una excavació arqueològica a l'*arena* del circ. Han estat uns treballs arqueològics efectuats com una experiència pilot per a la realització, en el decurs de l'any 2013, d'un possible Pla Director sobre el Circ. L'excavació arqueològica ha tingut un caràcter prospectiu i al mateix temps ha constituït una activitat de pràctica de camp en què han participat alumnes de la Universitat Rovira i Virgili i del Màster d'Arqueologia impartit per la URV, la UAB i l'ICAC.

Detall de la intervenció arqueològica

Vista general del sector d'excavació arqueològica

Imatge aèria del sector oriental del Circ

Estudi de la basílica paleocristiana de l'amfiteatre de Tarragona

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Tàrraco.
Investigadors responsables Josep M. Macias (ICAC), Andreu Muñoz (MBT), Imma Teixell (Ajuntament de Tarragona).
Investigadors participants Judit Ciurana (ICAC), Serena Vinci (ICAC).
Investigadors col·laboradors Jordi López (ICAC), Albert Casas (UB), Diana Gorostidi (ICAC) i Unitat de Documentació Gràfica (ICAC).

Descripció
La basílica visigoda conservada a l'interior de l'amfiteatre de Tarragona constitueix un clar exemple de sacralització arquitectònica d'un *locus martyrium*. L'arena de l'edifici romà esdevingué l'escenari de la *damnatio ad vivicomburium* del bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi l'any 259. Cap a mitjan segle V l'amfiteatre perdé la seva funcionalitat original com a edifici d'espectacles associat a les activitats del *Concilium Provinciae*. Durant la segona meitat del segle VI s'erigí una basílica en commemoració d'aquests fets i, des del punt de vista de la ritualitat cristiana, es manté el dubte sobre una presència arquitectònica precedent, i oculta, per l'església avui conservada. Els dubten tenen el seu origen en l'emplaçament precís de la basílica en la mateixa arena de l'amfiteatre, ja que la seva posició va comportar la fonamentació del temple dins de les *fossae* altimperials, fet que s'hauria evitat a partir d'un desplaçament. D'altra banda hi ha un important decalatge entre l'abandó de l'edifici i la construcció de la basílica. Aquest projecte té com a objectiu exhaurir les darreres possibilitats d'interpretació de l'edifici tot implementant-lo en l'evolució històrica i religiosa de l'antiga Tàrraco. D'altra banda, les actuacions que es desenvolupen s'encaminen a millorar la documentació gràfica sobre els edificis i establir noves propostes de difusió científica i ciutadana.

L'amfiteatre de Tarragona és un monument excavat sobretot durant el segle XX. L'any 1948, sota la direcció de Samuel Ventura (Museo Arqueológico Provincial) i el patrocini de la Fundació W. J. Bryant, es va iniciar un procés que permeté descobrir l'única basílica paleocristiana preservada íntegra fins als nostres dies a la ciutat de Tarragona. No se'n tenia constància i havia passat desapercebuda sota la fonamentació de l'església medieval de Santa Maria del Miracle. Les excavacions van representar un important impuls per al seu coneixement, però la deficient metodologia emprada va deixar importants llacunes en la comprensió global del conjunt. L'any 1987 el Taller Escola d'Arqueologia de Tarragona (TED'A) escometia una nova intervenció sobre l'amfiteatre i la basílica visigòtica en aquells punts on encara quedaven evidències estructurals o sedimentologia estratigràfica. El TED'A publicà els resultats en una monografia l'any 1990 on feia un estat de la qüestió sobre l'edifici a partir d'un projecte de recerca en què l'edifici altimperial era el principal protagonista. A partir d'aquesta obra es va recuperar l'interès científic sobre el monument, cosa que propicià l'aparició de posteriors treballs de síntesi o bé de recopilació dels resultats arqueològics obtinguts a partir de mitjan segle XX. Entre aquests, destaquen les anàlisis de Cristina Godoy i les aportacions de Sánchez Real, que demostren que la sala annexa es tractava d'un baptisteri.

Des de l'ICAC s'ha volgut donar continuïtat a aquesta recerca i a través del treball de màster titulat «La basílica visigòtica de l'amfiteatre de Tarragona: una nova revisió del seus espais litúrgics», elaborat per Andreu Muñoz, s'ha plantejar continuar els treballs. Amb propòsit s'ha efectuat un conveni de col·laboració entre l'Ajuntament de Tarragona, l'Arquebisbat de Tarragona i l'ICAC per dur a terme un projecte d'inclusió de la recerca científica, la difusió ciutadana i la potenciació dels recursos pedagògics del recinte monumental.

Data d'inici gener del 2008.
Data de finalització desembre del 2013.

Vista zenital de la basílica visigòtica i l'església romànica de Santa Maria del Miracle

Activitat realitzada el 2012
Durant l'any 2012 s'ha finalitzat la memòria d'excavació relativa als treballs arqueològics desenvolupats en l'Amfiteatre tarragoní entre els mesos d'abril i juny del 2011. Les troballes més interessants d'aquesta excavació s'han localitzat en un sondeig en la cambra annexa de la basílica visigòtica. S'ha pogut constatar que aquest era un dels últims punts on l'estratigrafia relacionada amb la història del conjunt monumental romania encara intacta. En aquesta excavació s'han documentat alhora evidències relacionades amb el funcionament i abandonament de les fosses hipogees de l'edifici d'espectacles (segles II- V dC) i de la construcció de la basílica dedica-

da a Sant Fructuós i els seus companys de martiri (segle VII dC). Les restes més antigues documentades corresponen al moment inicial de funcionament d'aquest sector de fossa (moment posterior al segle II dC). En efecte, s'hi ha descobert una estructura identificada com la base d'un muntacàrregues. Aquest enginy, conegut gràcies a les fonts clàssiques, permetia elevar persones, animals i decorats a nivell de pista. En el segle III dC, aquest element fou eliminat i la cota interior de circulació de la fossa pujà de nivell. A aquesta primera fase de reforma se li succeí una segona, datada en el segle IV dC, que perseguia el mateix objectiu: restar-li profunditat a la fossa. Al llarg de tres segles, les fosses passaren dels 3 metres de profunditat originaris fins a 1,60 m. Totes aquestes actuacions evidencien un possible empobriment dels espectacles celebrats a l'amfiteatre o un canvi en la posada en escena d'aquests. A partir d'un moment indeterminat del segle V dC, l'interior de la fossa longitudinal començà progressivament a colmatar-se i omplir-se de llims originats en un procés natural de sedimentació. Aquesta fase d'abandonament es va veure truncada per la construcció de la basílica a l'entorn de l'any 600 dC i el bastiment de la seva espectacular fonamentació. Així mateix durant els últims mesos de l'any 2012, s'ha donat un primer impuls a la preparació del llibre *Amphiteatrum, memoria martyrum et ecclesia*. Aquesta publicació –basada en els resultats del projecte promogut per la Conselleria de Patrimoni Històric de l'Ajuntament de Tarragona, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Museu Bíblic Tarraconense- vol ser una guia actualitzada del monument i canalitzar la transferència de coneixements històricoarqueològics al gran públic. En darrer lloc, també pretén conscienciar al gran públic sobre la importància d'aquest conjunt monumental únic. Aquest llibre ha estat possible gràcies a un ajut ACDC2012 concedit per l'AGAUR. Finalment, al mes de novembre, en el marc d'aquest projecte, s'ha presentat en el VIII Fòrum Auriga la comunicació "L'Amfiteatre de Tàrraco: proposta de dinamització social des de la praxi arqueològica" que recull les futures actuacions que, a nivell científic i museogràfic, tenim previst d'iniciar.

Una de les àmfores d'oli d'època tardana recuperada en l'excavació

Detall del procés d'excavació a l'interior del baptisteri

MEDIGENE: Genetic and environmental factors of insulin resistance syndrome and its long-term complications in immigrant Mediterranean populations (Projecte Europeu)

Línia de Recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Tarraco.
Investigadors responsables Josep M. Macias (ICAC).
Investigadors participants Judit Ciurana (ICAC), Maite Salagaray (UIC).

Descripció
En el present projecte d'àmbit i finançament europeu, l'ICAC estableix les bases per tal de fomentar i reforçar les sinergies entre arqueologia i ciències biomèdiques. El projecte MEDIGENE pretén avaluar la incidència de la diabetis tipus B (Síndrome de Resistència a la Insulina) entre la població immigrant de la Unió Europea. Per tal d'assolir els seus objectius, es realitzaran analítiques d'ADN que permetran localitzar la seqüència genòmica relacionada amb el desenvolupament de la malaltia. Un dels subprogrames de recrerca de MEDIGENE, preveu la realització i seqüenciació d'ADN

antic. En aquest àmbit, l'ICAC participa com a *partner*, proporcionant les mostres esquelètiques necessàries i dotant d'un context social i històric als resultats científics i mèdics derivats. El grup de recerca de l'Institut també incorpora una odontòloga, la Dra. Maite Salagaray), que durà a terme un acurat estudi paleopatològic dental complementari.

Data d'inici novembre del 2011
Data de finalització desembre del 2014

Tasques d'extracció del material dentari

Activitat realitzada el 2012

El primer semestre de l'any 2012 s'ha centrat en l'organització metodològica i funcional del projecte, definit a partir del programa i dels preceptes establerts en el *Kick off meeting* celebrat el mes de gener a Montpellier amb tots els membres. En aquesta trobada de les 19 institucions vinculades, els participants de l'ICAC en aquest projecte van presentar la xerrada *The Funerary World of Tarraco: beyond the archaeology*. El mes de setembre de 2012 ha representat la data d'inici de facto del projecte MEDIGENE per a l'Institut. Un cop establert el calendari de treball i els protocols d'extracció i d'estudi de les mostres, s'ha procedit a localitzar-les a l'interior de l'extens fons del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Les primeres mostres dentals analitzades corresponen a esquelets exhumats en diverses intervencions arqueològiques al suburbi oriental de la ciutat romana de Tàrraco (Tarragona). Es tracta d'individus prèviament estudiats a nivell odontològic i paleopatològic (estudis duts a terme per E. Provinciale i M. Salagaray) que formen part d'àrees sepulcrals privilegiades que es desenvoluparen a les vessants de la Via Augusta entre els segles I i III. Malgrat el precari estat de conservació dels esquelets, s'ha pogut amplificar i seqüenciar la totalitat de les mostres. En una segona fase, s'ha abordat l'estudi d'un sector funerari diametralment oposat al primer, tant per la seva datació, entre els segles III i V dC, com per l'extracció social dels individus allà enterrats. Fins ara, s'ha acomplert l'anàlisi odontomètric i patològic de 60 individus que ha posat en evidència l'existència de diverses malalties (hipoplàsia) i hàbits higiènics (abundància de càries i processos infecciosos) propis de les classes socials més baixes. Paral·lelament, s'ha iniciat l'extracció de les peces dentals i s'han encetat les tasques d'amplificació per tal d'aconseguir el material genètic necessari.

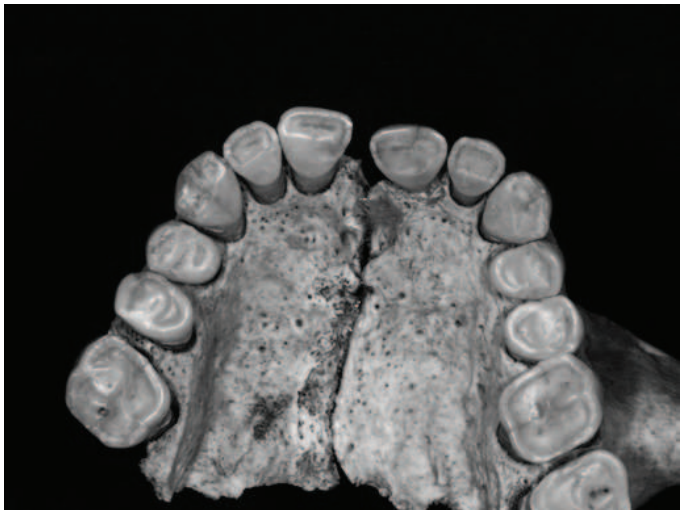

Desgast dental en un maxil•lar superior (Imatge: M. Salagaray)

Estudi dental d'un dels esquelets de la necròpolis de Pere Martell

Programa Iesso (Guissona)

Podeu consultar els orígens i objectius generals del programa *Iesso* en el marc de la línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga a les anteriors memòries d'activitats i també al Pla Quadriennal 2007-2010.

Estudi de la muralla nord del recinte fortificat de Iesso (Guissona)

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Iesso (Guissona).
Investigadors responsables Josep Guitart (ICAC-UAB) i Joaquim Pera (UAB).
Investigadors participants Josep Ros (Patronat d'Arqueologia de Guissona), David Castellana.

Descripció
Les restes del recinte fortificat de *Iesso* descobertes al Parc Arqueològic de Guissona constitueixen una peça cabdal de l'arqueologia d'aquesta antiga ciutat romana. La part descoberta fins ara documenta la porta nord de la ciutat, a la qual desembocava el seu carrer principal, el *cardo maximus*, una potent torre de defensa que protegia aquesta porta, i un tram de muralla que impressiona per la seva potència, tres metres d'amplada, i per la solidesa de la seva construcció, amb paraments de carreus de pedra de grans dimensions disposats acuradament en filades horitzontals. Aquest projecte es proposa fer cales estratigràfiques tant a l'interior com a l'exterior del recinte, per precisar-ne la cronologia, i portar a terme l'estudi arqueològic, aprofundint en la tècnica constructiva, tipologies i significació històrica.

Vista aèria de la zona arqueològica amb la muralla en primer terme

Data d'inici gener de 2004.
Data de finalització gener de 2012.

Activitat realitzada el 2012
L'any 2012 ha estat un any important pel jaciment arqueològic de Guissona, el primer de la posada en funcionament del Parc Arqueològic i el Museu-Centre d'interpretació de la *Iesso* antiga, després de la inauguració que es va portar a terme el setembre de 2011. Això ha marcat l'inici d'una nova fase per aquest jaciment, en la qual l'objectiu és combinar la difusió tant al públic en general com a públics més especialitzats, com per exemple els col·lectius escolars, amb la continuació de la recerca arqueològica del jaciment, procurant optimitzar al màxim totes les potencialitats que proporciona aquesta doble activitat de difusió i de recerca. Durant el 2012 el Parc Arqueològic de Guissona ha rebut 9.443 visitants. Pel que fa al treball de camp, el mes de juliol s'ha organitzat el "VI Curs d'Arqueologia de Guissona: Ciutat romana de *Iesso*", coordinat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, el Patronat d'Arqueologia de Guissona i la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest curs, com ja fa sis estius, va acompanyat d'una campanya d'excavació dirigida per les tres institucions responsables d'aquest projecte de recerca. Al curs hi han participat 5 professors i 20 estudiants d'arqueologia procedents de diverses universitats. Els treballs s'han centrat en dos punts del parc: a la zona de les termes publiques, i a la zona de la muralla i torre de defensa de la porta nord de la ciutat. A la zona de les termes públiques s'ha prosseguit l'excavació de l'espai contigu al nord del pati de l'edifici termal en la seva fase 2. A la zona de la muralla els treballs s'han centrat en la continuació l'excavació de les restes de l'edificació construïda fora muralles en època romana altimperial. L'objectiu d'aquesta actuació era determinar l'extensió total de l'edifici extramurs així com la seva naturalesa i evolució. També s'ha volgut explorar la possible existència d'altres construccions periurbanes, i determinar les característiques i les pautes d'aquest urbanisme forma muralles. Aquesta intervenció permetrà precisar i afinar la cronologia de la pèrdua de l'ús defensiu de la muralla, marcada per la construcció de cossos annexos a la seva part externa, cosa que dificultaria la seva funció poliorcètica. El treball fet a la campanya de 2012 ha permès conèixer amb més profunditat aquest edifici extramurs, la seva fase d'abandó, ja parcialment coneguda, i les seves últimes fases evolutives. En primer lloc, s'ha posat de manifest que, amb anterioritat a la sèrie d'estances en bateria que s'obria al que s'ha interpretat com a pati, entre les habitacions i la muralla, va existir, o bé una estructuració anterior de l'edifici extramurs, o bé una construcció prèvia a aquest, parcialment reaprofitada per a erigir les habitacions de l'últim moment. Malauradament, fins que no es procedeixin a excavar els nivells constructius d'aquesta fase anterior no es podrà determinar la seva cronologia absoluta, en tot cas, sempre anterior al s. II dC, datació límit de la última construcció de l'in-

dret. De moment, encara no s'ha pogut delimitar la extensió final de l'edifici extramurs per l'oest; pel nord, en canvi, sembla que les estances no continuen i que la construcció es limita a una sola bateria d'habitacions.

Vista de l'excavació de la casa fora muralla

Participants del VI Curs d'Arqueologia de Guissona

Altres projectes de la línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga

Excavacions al jaciment de Sant Pau de Riu-sec

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Altres projectes.
Investigadors responsables Josep Guitart (UAB-ICAC), Esther Rodrigo (UAB-ICAC), Isabel Rodà (ICAC).
Investigadors participants Cèsar Carreras (UAB), Joaquim Pera (UAB).

Descripció
Sant Pau de Riu-sec (Sabadell, Vallès Oriental) és un projecte d'excavació, recerca, museïtzació i difusió incentivat per l'oficina de Patrimoni de l'Ajuntament de Sabadell i que rep el suport científic de l'Àrea d'Arqueologia de la UAB i de l'ICAC. Es tracta d'un interessant conjunt arquitectònic i patrimonial que compta amb una cronologia que va des d'època tardorepublicana fins els nostres dies. A tocar de l'església de Sant Pau hi ha un jaciment amb restes d'època romana (un assentament rural) i medieval (una necròpolis associada a un vilatge). S'ha pogut constatar que ocupa una superfície d'uns 6.000 metres quadrats i que aproximadament la meitat de la vil·la romana es troba actualment conservada sota l'edifici de l'església i de la rectoria. Fins al present, les diferents intervencions arqueològiques han permès delimitar en extensió tot el jaciment, a fi de definir les zones construïdes d'època romana i la zona de necròpolis medieval. Els treballs arqueològics desenvolupats a Sant Pau de Riu-sec per l'empresa Arrago sota la direcció del Sr. Jordi Roig han posat al descobert un assentament d'època romana republicana (segles II-I aC), amb diferents habitacions i construccions fetes amb murs de pedra i argila. Posteriorment, aquest establiment inicial sembla que es converteix en una explotació rural tipus *villa* que en època baiximperial queda amortitzada per un seguit de fosses i estructures de combustió. En el mateix emplaçament, durant l'alta edat mitjana (entre els segles IX-X al XIII-XIV), es conforma un primer vilatge que s'ha datat en els segles IX-X format per un conjunt d'una vintena de sitges, així com una necròpolis i una sagrera associada a una primera construcció religiosa que podria constituir el precedent de l'església romànica de Sant Pau de Riu-sec. D'aquesta primera edificació religiosa s'ha documentat una estructura singular localitzada el 1979, formada per un banc d'obra semicircular amb una base o pilar central a manera de suport d'una ara d'altar just a l'espai de l'absis romànic i segellat per aquest absis. Aquesta estructura ha estat interpretada com un bema o banc d'altar de tipus siríac apte per a una ara en sigma, i relacionable amb una esglesiola d'època paleocristiana emplaçada a l'indret. El coneixement parcial d'aquesta estructura i de l'espai interior de l'església de Sant Pau fa que encara no sigui possible confirmar l'existència d'aquest primer edifici de l'antiguitat tardana o de l'època paleocristiana. Pel que fa a l'espai funerari mostra un elevat nombre de tombes (prop de dues-centes) i sitges que es poden datar entre els segles XI i XIII. La necròpolis medieval presenta una àmplia tipologia d'estructures funeràries entre les quals destaquen enterraments de fossa antropoforme, enterraments de fossa amb cobertes de lloses i senyalitzacions superiors mitjançant laudes fetes de còdols i morter, així com la presència d'aixovars funeraris amb olles de ceràmica col·locades a l'interior de les

sepultures. Tenim notícia que en el segle XII Sant Pau de Riu-sec formava part d'una comanda templera. Arqueològicament s'han detectat alguns enterraments datables en aquest moment i els fonaments d'una gran edificació que s'ha datat en aquest període. Posteriorment, Sant Pau de Riu-sec va passar a formar part de les propietats de l'orde de Sant Joan i finalment al segle XIV s'integrarà dintre de la baronia de Sabadell. La darrera construcció d'aquest conjunt serà la rectoria adossada a l'església construïda al segle XVIII, que va romandre ocupada fins els anys setanta del segle XX. Fins el moment present s'ha realitzat l'excavació d'una part de l'assentament romà republicà (segles II-I aC), concretament a l'extrem nord. En aquest sector s'han identificat quatre estances delimitades per murs de pedra i argila (àmbits A-D), així com potents nivells d'enderroc de les cobertes i de les parets d'aquests àmbits, juntament amb els estrats d'abandó inferiors amb presència abundant de material arqueològic.

Vista aèria de Sant Pau de Riusec i del jaciment romà

Data d'inici maig del 2009.
Data de finalització desembre del 2012.

Activitat realitzada el 2012

Durant la campanya d'enguany, s'ha actuat a la part nord del denominat Sector 9 del jaciment de Sant Pau de Riu-sec. Aquest sector es troba a la banda de tramuntana i llevant de l'església romànica. Els treballs han consistit, en primer lloc, en la retirada del nivell vegetal superior amb mitjans manuals fins a trobar el geotèxtil amb que s'havien cobert les restes arqueològiques l'any passat. En segon lloc, s'ha dut terme l'excavació arqueològica manual dels estrats i estructures arqueològiques que han anat apareixent. Per aquests treballs s'ha comptat amb la participació dels estudiants del Grau d'Arqueologia de la UAB i del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica. La intervenció ha permès identificar més tombes de la necròpolis d'època medieval que rodeja l'església romànica i dues sitges que pertanyen a la sagrera d'aquesta. Així mateix s'ha continuat excavant uns importants nivells d'enderroc, datables entre finals del segle XIII i mitjans del segle XIV que estarien relacionats amb les estructures documentades al sector I de l'excavació, i atribuïbles a la granja templera (s. XII-inicis XIV). Cal dir que aquests nivells arqueològics no han estat exhaurits en la totalitat del sector, quedant pendents per posteriors campanyes. En total s'han pogut documentar dos enterraments del cementiri medieval que rodejava l'església i dues sitges de la sagrera dels segles XIII i XIV. Els importants nivells d'enderroc ja començats a excavar el 2011, que per la ceràmica trobada podem datar a mitjans del segle XIV, ens han posat sobre la pista de que en aquests moments algunes construccions de l'antiga granja templera de Sant Pau acaben de ser amortitzades, mantenint-se però encara l'església com a lloc de culte fins a l'època moderna.

Vista de l'excavació de l'àrea de necròpolis

Vista de l'excavació d'una de les sitges

WATER SHAPES Projecte Europeu Culture Program (2007-2013)

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Altres projectes.
Investigadors responsables Heleni Porfiriou (CNR-ICVBC).
Investigadors participants Josep Maria Nolla (UdG), Françoise Blanc (ENSArch Toulouse), Maria Manuela Martins (UMinho), Alesandro Dei (Studio 21), Ricardo Mar (URV), Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC).

Descripció
El canvi climàtic i la manca de creixement de l'aigua en la nostra part del món fan cada vegada més urgent reflexionar sobre el paper fonamental dels orígens de l'aigua, sobretot en països la identificació històrica dels quals està basada en una relació constant amb l'aigua. Aquest projecte es centra en la importància de l'aigua, no només pel que fa al seu ús sinó també a la seva transcendència cultural i artística. La utilització de l'aigua en la vida quotidiana i els recursos tècnics necessaris per a la seva obtenció s'amplia així al seu caràcter sacre en deus i fonts calentes generant cultes i freqüentacions que han romàs intactes de generació en generació. Sis equips europeus aspiren a fer una contribució pel que fa a les "formes" culturals i materials que l'aigua pren als seus països respectius, identificant i analitzant exemples representatius seleccionats durant un període de temps que s'estén de l'antiguitat a l'era preindustrial. Es pretén crear un enfocament sistemàtic per a la informació i fer-ne difusió a través de tallers, seminaris, publicacions i un lloc web.

Data d'inici octubre del 2010.
Data de finalització març del 2012.

Cova càrstica i una conducció excavada alimentant un gran nimfeu públic vora el teatre

Activitat realitzada el 2012
Els dies 2 i 3 de març ha tingut lloc a Roma la reunió de conclusions que portava per títol *Water Cultural Heritage: Enhancement Strategies. Patrimonio culturale legato all'acqua: strategie di valorizzazione*. En aquesta reunió es van presentar els resultats del grup treballats l'any 2011 i culminats en els dos primers mesos de 2012. Per part dels membres de l'ICAC que participen en aquest projecte s'han presentat els següents treballs: una introducció als usos de l'aigua des de les esferes mítica, sacra i curativa en l'antiguitat greco-llatina (J. Ruiz de Arbulo); un estudi complet sobre la gestió de l'aigua a la colònia Tarraco entre els segles II aC i II dC incloent l'anàlisi dels aqüeductes, fonts, pous, cisternes, estanys i també desguassos i clavegueres (R. Mar, A. Costa, A. Beltran i J. Ruiz de Arbulo); i un estudi urbanístic i paisatgístic per la utilització de l'aigua en l'urbanisme i agricultura de les societats andines a partir del cas del Cusco i la vall del riu Watanay (R. Mar i A. Beltrán).

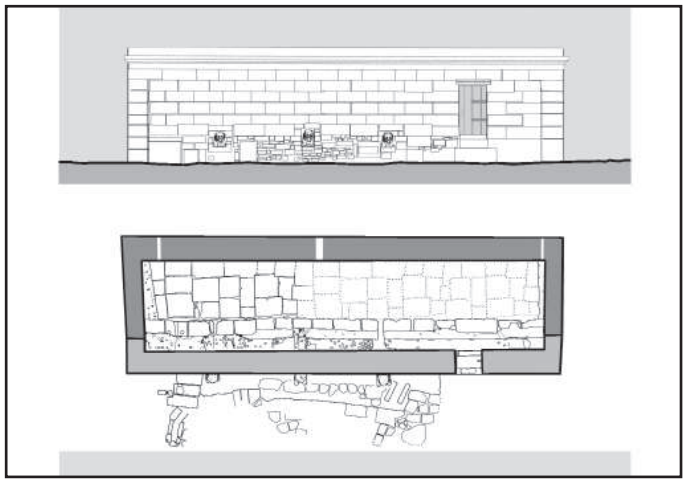

Fases arquitectòniques de la Font dels Lleons (Tàrraco)

Roma y las capitales provinciales en Hispania

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Altres projectes.
Investigadors responsables Ricardo Mar (URV), Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC), José Miguel Noguera (UMU), Pedro Mateos (IAM-CSIC).
Investigadors participants Ignacio Fiz (URV-ICAC), Josep Anton Remolà (MNAT-URV).

Descripció
La finalitat d'aquest projecte és aprofundir en l'estudi de la gran arquitectura pública provincial romana a partir dels

exemples hispans. Aquesta arquitectura, sorgida en la Roma d'August, va servir per modelar els espais urbans de les capitals de la Hispània romana i des d'elles es va difondre de forma gradual a totes les ciutats provincials.

En analitzar l'urbanisme de les tres capitals hispanes observem el desenvolupament colossal dels grans temples i places públiques que semblen convertir a les tres ciutats en simples escenaris arquitectònics destinats a processons i festejos collectius. Sorprèn el gigantisme dels espais forenses i dels seus temples, que ocupen una part molt significativa de tot el parcelari urbà disponible. Els elements de decoració arquitectònica, freqüentment realitzats amb marbres importats, al costat de les troballes d'epigrafia i estatuaria, ens permeten intuir l'enorme cost econòmic que van suposar aquestes construccions públiques. Els indicis fins ara disponibles suggereixen que en el seu finançament van participar conjuntament els ordines decurionals, grans evergetes privats que havien aconseguit els ordres eqüestre i senatorial i també els governadors provincials. Per comprendre totes les implicacions històric-culturals d'aquesta gran arquitectura pública és necessari, primer, precisar a Roma l'origen urbanístic, edilici i decoratiu d'aquest nou llenguatge arquitectònic, i després prosseguir amb l'anàlisi de la seva primera aplicació a Hispània en els monuments de les capitals provincials, reconstruint alçats i completant el programa decoratiu dels edificis. Serà fonamental la distinció entre les obres produïdes pels tallers imperials, vinguts de Roma acompanyats de marbres importats i les obres produïdes per tallers regionals o locals, habituats al treball amb pedres locals. La seva distinció és fonamental a l'hora de concretar els costos financers que va implicar la seva construcció, objectiu últim d'aquesta fase de la recerca. Al mateix temps és necessari iniciar l'estudi dels mecanismes que van permetre projectar aquests models arquitectònics sobre altres ciutats provincials, ja fossin capitals conventuals o simples colònies i municipis.

La nostra hipòtesi de treball és que les tres capitals hispanes van servir d'intermediari en la difusió d'un llenguatge arquitectònic generat des del poder central, que es van difondre amb l'activitat de tallers itinerants. Per estudiar aquest procés amb totes les seves implicacions hem coordinat tres grups de recerca pertanyents a la URV, UdL, UdG, UM i CSIC-IAM, relacionats per una dilatada trajectòria de col·laboracions científiques, experts en l'estudi de l'arquitectura romana i de la seva decoració arquitectònica i escultòrica. Els tres equips participen en les tres etapes del desenvolupament d'aquest llenguatge arquitectònic: el seu origen a Roma, la seva formalització a les capitals de província i la seva difusió sobre les restants ciutats.

Les tres línies de recerca son: 1. L'origen dels models a Roma. 2. Estudiar la transmissió dels nous llenguatges arquitectònics en una ciutat oberta a altres corrents. 3. Prosseguir amb l'estudi de l'arquitectura pública a les capitals provincials, en particular l'estudi dels processos constructius i la planificació de les obres.

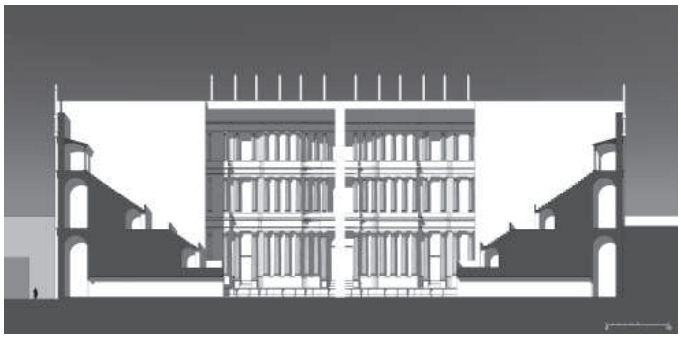

Secció de teatre romà mostrant la decoració del frons scaenae

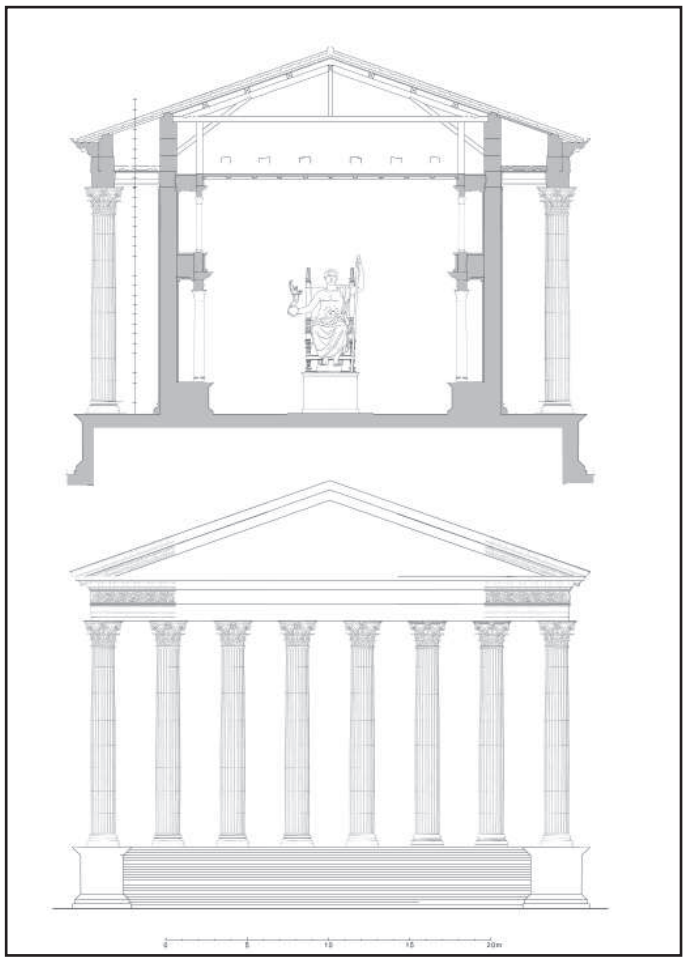

Alçat frontal i secció del temple d'August
a partir dels pocs elements arquitectònics i escultòrics conservats

Data d'inici gener del 2010.
Data de finalització desembre del 2012.

Activitat realitzada el 2012

Durant l'any 2012 els treballs d'aquest projecte s'han centrat en la redacció final del llibre *Tarraco. Arquitectura i urbanisme d'una capital provincial romana. Volum 1. De la Tarragona ibèrica a*

la construcció del temple d'August, publicat per la URV La seva elaboració ha resultat molt complexa ja que una part essencial del mateix ha estat la cuidada elaboració gràfica. Una part essencial d'aquests treballs ha permès la reconstrucció completa del teatre romà a partir de les múltiples dades arqueològiques parcials i de l'anàlisi detallada dels elements arquitectònics conservats amb una façana escènica amb tres ordres de columnes. La mateixa metodologia de treball ha permès igualment proposar una reconstrucció detallada del temple d'August realitzat íntegrament amb blocs de marbre blanc de Luni / Carrara situant a l'interior de la cella una escultura colossal entronitzada del déu August de la qual s'ha conservat només un fragment de dit del peu d'esquerre. Aquest fragment ha permès conèixer no només la tipologia precisa de l'escultura sinó també les seves dimensions gegantines amb gran aproximació.

Reconstrucció 3D i estudis planimètrics a Cuzco (Perú)

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Altres projectes.
Investigadors responsables Ricardo Mar (URV).
Investigadors col·laboradors José Alejandro Beltrán-Caballero; Ramiro Matos (NMAI); José Barreiro (NMAI) i Alexei Vranich (University of California).
Descripció
Estudi urbanístic de l'antiga capital de l'estat Inca del Cusco (Perú). La finalitat última del projecte és construir una maqueta virtual (3D) de l'antiga ciutat per a la seva utilització en l'exposició sobre el Camí de l'Inca (Qhapaq Ñan) que el National Museum of the American Indian (NMAI) pertanyent a la Smithsonian Institution realitzarà a la ciutat de Washington l'any 2014.

Data d'inici juliol del 2012.
Data de finalització desembre del 2012.

Activitat realitzada el 2012
Al llarg dels mesos de juliol i agost un equip de recerca del Seminari de Topografia Antiga (SETOPANT) format pel Dr. Ricardo Mar i l'arquitecte José Alejandro Beltrán-Caballero, ha realitzat una campanya de treball a Cusco recopilant informació arqueològica destinada a l'estudi urbanístic de l'antiga capital de l'estat Inca. La finalitat última del projecte és construir una maqueta virtual (3D) de l'antiga ciutat per a la seva utilització en l'exposició sobre el Camí de l'Inca (Qhapaq Ñan) que el National Museum of the American Indian (NMAI) pertanyent a la Smithsonian Institution, realitzarà a la seva seu de Washington. El 2012 s'ha treballat sota la coordinació científica del Dr. Ramiro Matos i amb el suport organitzatiu de José Barreiro, com a responsables del NMAI. Durant l'estada a Cusco treballem en paral·lel amb l'equip del Cotsen Institut (University of Califòrnia-Los Angeles UCLA) liderat per l'investigador Alexei Vranich. Les activitats del grup espanyol s'emmarquen en l'acord de cooperació establert l'any 2009 entre la Universitat Rovira i Virgili (URV) i la Universidad Nacional Sant Antonio Abad del Cusco (UNSAAC) per aplicar les tècniques arqueològiques en l'estudi de l'arquitectura i la ciutat històrica. Com a part d'aquesta cooperació, Ricardo Mar i J.A. Beltrán-Caballero han impartit el 2012 un mòdul didàctic sobre "Arqueologia de l'Arquitectura" en el Mestratge sobre gestió de Ciutats Històriques de la UNSAAC.

Vista del conjunt monumental inca de Sacsahuaman

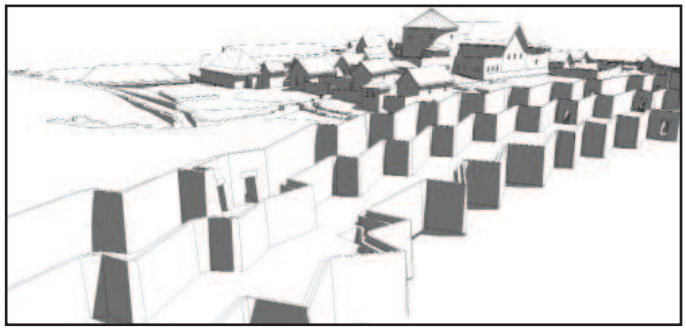

Restitució del conjunt monumental inca de Sacsahuaman

Anàlisi històrica i arqueològica de l'evolució urbana de la ciutat de Tortosa des de la seva fundació fins a l'antiguitat tardana

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa Altres projectes.
Investigadors responsables Jordi Diloli (URV), Ramon Járrega (ICAC).
Investigadors participants Ramon Ferré (URV), Jordi Vilà (URV).
Investigadors col·laboradors Piero Berni (ICAC).

Descripció

L'any 2004, el Grup de Recerca Seminari de Protohistoria i Arqueologia (GRESEPIA) de la Universitat Rovira i Virgili, en el marc del projecte "Anàlisi de l'evolució urbana de la ciutat de Tortosa des de la seva fundació fins a l'Alta Edat Mitjana", va implicar-se en la recerca historica i arqueologica al municipi tortosí a traves d'un pla de recerca a la ciutat que pretenia reestudiar les dades procedents d'excavacions antigues i, alhora, intervenir puntualment en aquells indrets que poguessin aportar dades sobre el desenvolupament historic de la ciutat, principalment en època protohistòrica i romana. Les intervencions arqueològiques dutes a terme entre els anys 2006 i 2010 als carrers de Sant Domènec, Sant Felip Neri, Montcada i de la Mercè han permès donar nova llum als migrats coneixements que fins fa poc es tenia sobre la *Dertosa* romana. Per tal d'estudiar els resultats d'aquestes excavacions, i de portar endavant un programa d'intrepretació de recerca sobre la ciutat romana de *Dertosa*, s'ha arribat a un acord el 2012 per a estudiar-ne els resultats per part dels membres del GRESEPIA (Dr. Jordi Diloli, Ramon Ferré i Jordi Vilà) i l'investigador de l'ICAC, Dr. Ramon Járrega, iniciant així una col·laboració entre la URV i l'ICAC.

Data d'inici gener del 2012.
Data de finalització juliol del 2015.

Àmfora Beltrán II B trobada a Tortosa

Activitat realitzada el 2012

S'han dut a terme els estudis dels resultats i els materials apareguts a les excavacions dels carrers de Sant Felip Neri i de Montcada, havent-se documentat una primera ocupació urbanística de la ciutat romana datable cap al segle I aC. (amb nivells anteriors), reformes efectuades en el segle I dC i un abandonament de mitjans-segona meitat del segle II dC, amb un interessant conjunt de ceràmiques, algunes fins ara tipològicament desconegudes. Aquestes dades semblen indicar un abandonament de part de la ciutat en el segle II dC. Els resultats d'aquests primers estudis s'han presentat al *I Coloquio Internacional ¿Crisis urbana a finales del Alto Imperio?* celebrat a Cartagena els dies 22 i 23 de març de 2012. Una altra visió general dels resultats s'ha publicat al número 63 de la revista *Auriga*, amb l'article "Darreres novetats sobre la Tortosa romana. Intervencions arqueològiques del GRESEPIA (URV) entre els anys 2006 i 2011 a la ciutat".

Ceràmica comuna procedent de Tortosa

2.1.2. Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori

Durant el 2012 aquesta línia de recerca ha continuat la seva activitat en diversos àmbits de l'Arqueologia del Paisatge: l'anàlisi arqueomorfològica aplicada a l'estudi de les formes del paisatge, la recerca sobre ocupació del sòl i poblament rural antic, les interaccions societat medi i la seva incidència en la formació de paisatges culturals i, finalment, les aplicacions dels Sistemes d'Informació geogràfica (SIG) i de les tecnologies digitals a l'estudi arqueològic del territori. Aquesta activitat s'ha desenvolupat principalment en el marc del GIAP, (Grup d'Investigació en Arqueologia del Paisatge) reconegut per la Generalitat de Catalunya (SGR2009 1219) i dirigit pel Dr. Josep Maria Palet.

La recerca d'aquest grup a Catalunya es desenvolupa fonamentalment en el marc del projecte I+D InterAmbAr (CGL2009-12676-C02-02) centrat en la plana de l'Alt Empordà i en les capçaleres del Ter, integrant la recerca d'espais altimontans i l'estudi de planes litorals en treballs pluridisciplinars i diacrònics. En aquest sentit, l'activitat de recerca es desenvolupa de manera coordinada entre la línia temàtica i el subprograma transversal en Arqueologia ambiental i Paleoambient, impulsant projectes en comú.

En aquest àmbit el grup és reconegut internacionalment per desenvolupar una metodologia pròpia. Aquesta projecció internacional s'ha traduït en la participació directa del GIAP en projectes internacionals: el d'estudi dels espais montans del Mont Lozère, en el que ja fa dos anys que el GIAP hi col·labora i que estàs, centrat en l'estudi d'espais montans del Massís Central francès, i el projecte "Anàlisi del paisatge de Palaikastro (Creta, Grècia)", dirigit des de la University of Toronto, centrat en l'estudi dels espais de muntanya litoral en l'entorn del nucli minoic i en el que el GIAP ha inicitat la seva participació aquest 2012.

Cal assenyalar també que l'activitat internacional del GIAP es recolza en la presència de diversos dels seus membres en institucions de prestigi internacional, on treballen com a investigadors postdoctorals. S'ha teixit així una xarxa de recerca, coordinada pel Dr. Palet des de l'ICAC que abasta la Northern Arizona University (EUA), la University of Nottingham (RU), la Université Blaise-Pascal - Clermont II (França) i la Università di Padova (Itàlia). Aquesta estructura ha significat, de fet, la consolidació de l'activitat de recerca que es porta a terme en aquesta línia des dels primers inicis de l'ICAC l'any 2003.

La producció científica derivada de tota aquesta activitat ha estat molt rellevant. Així, els investigadors del GIAP han presentat ponències i comunicacions en els principals fòrums internacionals centrats en aquesta línia de recerca. Els resultats de les recerques han estat publicats en les millors revistes internacionals (*Journal of Archaeological Science, American Journal of Archaeology, Antiquity*).

Pel que fa als altres projectes de la línia de recerca d'Arqueologia del paisatge, poblament i territori no dirigits pel GIAP, cal destacar el protagonisme del projecte de Can Tacó que aquest 2012 ha vist finalitzar les obres de museïtzació del jaciment i que va obrir les portes al públic el 27 d'octubre. Es culmina així un dels projectes de transferència de coneixement més importants desenvolupats per l'ICAC.

Cal destacar també l'inici d'un nou projecte en el marc d'aquesta línia, centrat en l'excavació i l'estudi del jaciment de Puig Castellar (Biosca) i que permetrà de poder obtenir més informació sobre la romanització de la Catalunya interior, un procés encara poc conegut i aprofundit.

Pel que fa als treballs arqueològics paral·lels a les obres de construcció de l'autopista AP-7, cal destacar la troballa de sitges d'època republicana a Camps de Mas Vidal i de diversos enterraments a la zona de l'enllaç de Vilademuls així com també d'un forn de calç que serà excavat durant el 2013.

Programa Formes del paisatge i antropització dels espais de muntanya de la protohistòria a l'edat mitjana

Projectes de recerca

- Integración de datos paleoambientales y arqueológicos para la interpretación de las interacciones climaticosocioambientales en una cuenca del nordeste peninsular durante el holoceno: II. Datos arqueológicos (InterAmbAr).
- El jaciment romà de Can Tacó i el seu entorn (Montmeló - Montornès del Vallès, Vallès Oriental).
- Pratiques et mobilités territoriales sur le Mont Lozère depuis le Néolithique: gestion des ressources et services rendus aux sociétés du passé dans une moyenne montagne Méditerranéenne.
- Centuriació i estructuració de l'*ager* de la colònia *Barcino*. Anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge
- Anàlisi del paisatge de Palaikastro (Creta).

Integración de datos paleoambientales y arqueológicos para la interpretación de las interacciones climaticosocioambientales en una cuenca del nordeste peninsular durante el holoceno: II. Datos arqueológicos (InterAmbAr)

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Programa Formes del paisatge i antropització dels espais de muntanya de la protohistòria a l'edat mitjana.
Investigadors responsables Josep Maria Palet (ICAC).
Investigadors participants Arnau Garcia (ICAC), Itxaso Euba (GIAP-ICAC), Hèctor Orengo (University of Nottingham, GIAP-ICAC), Marta Flórez (Université Blaise Pascal (Clermont II), GIAP-ICAC), Arnau Trullén (GIAP-ICAC), Marina Picazo (UPF), Christine Rendu (FRAMESPA-Tolouse-Le Mirail), Carlotta Franceschelli (CHEC Blaise Pascal), Ramon Julià (IJA-CSIC), Santiago Riera (SERP-UB), Ana Ejarque (Northern Arizona University, GIAP-ICAC).
Investigadors col·laboradors Marta Sancho (UB), Francesc Busquets (ATICS), James McGlade (UPF), Núria Torras (UPF).

Descripció
El projecte InterAmbAr, coordinat amb el subprojecte I+D de Paleoambient del CSIC dirigit per R. Julià (IJA-CSIC) i S. Riera del (SERP-UB), té com a objectiu estudiar les interaccions entre les societats i els canvis climàtics i ambientals al llarg dels darrers 6.000 anys, a escala de conca, a l'extrem nord-est de Catalunya. Es planteja una aproximació a partir de l'anàlisi microregional en alta resolució de casos d'estudi distribuïts en un transsecte altitudinal entre l'alta muntanya pirinenca (2.800 m) i la zona litoral. Aquesta aproximació espacial constitueix un nou enfocament i és bàsica en la comprensió de les interaccions socioambientals; permet determinar el caràcter local-regional dels canvis paleoambientals i analitzar les interconnexions entre sistemes a nivell de conca, en relació amb el poblament rural, els usos del sòl, l'explotació dels recursos, la formació de medis antropitzats (paisatges culturals), etc. El projecte es basa en una aproximació multidisciplinària amb la integració de dades paleoambientals, arqueològiques i històriques. Es planteja l'anàlisi de tres finestres altitudinals: la plana litoral de l'Alt Empordà (entre Peralada i Roses), el peu de mont pirinenc (zona de la Jonquera-serra de l'Albera) (100-400 m) i sectors altitudinals del Pirineu a la capçalera del Ter (Núria-Coma de Vaca-Vallter-Setcases) (2.000-2.600 m).

Data d'inici novembre del 2008.
Data de finalització desembre de 2012.

Activitat realitzada el 2012
Les activitats de recerca del 2012 han continuat en les dues àrees objecte d'estudi en el marc del projecte: l'Alt Empordà i les capçaleres del Ter (Queralbs). A la plana de l'Empordà s'ha conclòs la recopilació de la Carta Arqueològica de l'IPAC i l'estudi arqueomorfològic; a la zona del Pirineu s'ha dut a terme una segona campanya de prospeccions i excavacions arqueològiques de sondejos a les valls de Núria i Coma de Vaca, concretament a la capçalera del Ter, àrea de vall de Núria - Coma de Vaca (Ripollès). La campanya, s'ha dut a terme al mes de juliol i ha servit per iniciar nous treballs de prospecció i per continuar l'excavació de sondejos de diagnòstic en estructures inventariades en les prospeccions del 2010 i 2011. Les intervencions del 2012 han permès continuar l'excavació en extensió de la cabana d'època romana de Coma de Vaca. Es tracta d'un espai gran, d'uns 25 m², a uns 2.150 m d'alçada sobre el nivell del mar que podria tractar-se d'un assentament d'estiu, estacional però estable, segurament relacionat amb activitats minero-metal·lúrgiques. Les troballes realitzades en aquesta zona ens han permès d'ampliar les cronologies d'ocupació entre el neolític mig (Cova del Forat de l'Embut , Vall de Núria) i l'època contemporània. En aquest marc destaquen les estructures ramaderes datades entre els segles VI-VII i X-XI dC. Pel que fa a la zona de l'Alt Empordà s'ha dut a terme una nova prospecció arqueomorfològica al novem-

Excavacions del 2012 al tancat del neolític final d'Aigols Podrits (Queralbs)

Treballs d'excavació a la cabana romana de Coma de Vaca

bre de 2012 a l'entorn de Cantallops i Capmany, àrea afectada per l'incendi de juny del 2012. Les prospeccions confirmen l'existència d'una xarxa ortogonal, prèvia a la radiocèntrica d'època medieval. Les relacions estratigràfiques entre aquests dos sistemes proven que vers els segles X-XII es desenvolupa la xarxa radial amb centre en els diversos nuclis habitats mitjançant l'aprofitament dels trams viaris antics que mantenien trajectes entre les poblacions i els nuclis d'hàbitat dispers i l'amortització del trams sense connexió amb la dispersió d'hàbitat i/o recursos al territori. Donat que la xarxa ortogonal resulta anterior al període medieval, que es troba modulada amb múltiples de l'*actus* romà i que manté la mateixa orientació que la via Augusta al seu pas per la Jonquera, pensem que pot relacionar-se amb una xarxa viària d'època romana. De manera paral·lela, s' ha continuat treballant en els estudis paleoambientals de la zona; les anàlisis arqueomorfològiques, amb els treballs de foto i cartointerpretació integrats en SIG, especialment en àrees de plana de l'Alt Empordà. Durant la tardor del 2012 s'han analitzat els resultats de les intervencions i s'han preparat i lliurat els informes i memòries preliminars de les intervencions. Els resultats preliminars del projecte han estat presentats a la 2a *Landscape Archaeological Conference* a Berlin al juny de 2012, al seminari de paleoecologia organitzat a Clermont-Ferrand pel GEOLAB-CNRS i a les CAA realitzades a Southampton. Al mes de desembre s'ha realitzat a la Universitat de Barcelona un workshop de conclusions coordinat amb la participació dels investigadors del projecte. El 2013 i gràcies a la concessió per part del MINECO d'un nou projecte I+D, aquest projecte entrarà en una nova fase d'estudi.

Sondeig en cova de Forat de l'Embut (Vall de Núria, Queralbs)

Traça de camí antic a Cantallops (Alt Empordà), orientat d'acord amb el sistema ortogonal

El jaciment romà de Can Tacó i el seu entorn (Montmeló - Montornès del Vallès, Vallès Oriental)

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Programa Formes del paisatge i antropització dels espais de muntanya de la protohistòria a l'edat mitjana.
Investigadors responsables Josep Guitart (UAB-ICAC).
Investigadors participants Esther Rodrigo (ICAC-UAB), M. Gemma Garcia (ICAC), Mònica Mercado, Montse Tenas (Museu de Montmeló).

Descripció
Aquest projecte se centra en dos eixos de treball: l'estudi arqueològic del jaciment de Can Tacó (Montornès - Montmeló) i l'anàlisi territorial de la Laietània interior (Vallès Oriental), és a dir, l'estudi del context territorial d'aquest jaciment des de la perspectiva de l'arqueologia del paisatge. Aquest jaciment presenta un gran interès per la seva cronologia i tipologia, ja que segurament es tracta d'una edificació que exercia funcions de control sobre el territori i alhora probablement seria una residència de caràcter representatiu del poder romà en els moments primerencs de la romanització (segona meitat del segle II aC); i també pel seu context territorial, ja que se situa en un punt estratègic de la via Augusta, a la vora del *terminus Augustalis* de Montornès del Vallès. La zona és de gran interès en relació amb l'organització territorial i l'ocupació del sòl a l'antiguitat. Es planteja una recerca pluridisciplinària que comprengui l'estudi del jaciment i del territori atenent les formes d'hàbitat, l'estructuració, l'ocupació del territori i l'evolució del paisatge. Els objectius d'aquest projecte són: establir la cronologia d'ocupació i analitzar les formes d'hàbitat, elaborar un estat de la qüestió de la recerca arqueològica en el territori d'estudi, definir la tipologia d'aquest assentament que es perfila com una edificació singular que devia tenir un pes molt destacat dintre del territori circumdant, ja que podria ser un dels centres de poder romà de les primeres fases de la romanització en aquest territori; definir la tipologia, funció, cronologia i fases d'ocupació dels assentaments rurals més significatius; estudiar les estructures agràries (parcel·laris, cadastres) i l'organització territorial; caracteritzar el procés de romanització al Vallès Oriental; estudiar

l'evolució vegetal de les formacions forestals, arbustives i herbàcies; estudiar els sistemes d'usos del sòl (conreus, pastures, usos del bosc, etc.) i potenciar l'ús del patrimoni arqueològic com a recurs de dinamització cultural.

Data d'inici octubre de 2004.
Data de finalització desembre de 2012.

Activitat realitzada el 2012

El primer semestre de l'any 2012 s'ha continuat amb les tasques prèvies d'adequació i posada en valor del jaciment arqueològic. Aquesta intervenció ha permès finalitzar l'excavació dels àmbits de la terrassa 1 W fins arribar als nivells de circulació i deixar-ho enllestit per a la visita del jaciment. També s'ha excavat i deixat a la vista tota la cara externa i la trinxera de fonamentació del mur perimetral. Durant el mes de juny de 2012 s'ha dut a terme una campanya d'excavació amb estudiants del Grau d'Arqueologia de la UAB i del Màster Interuniversitari d'Arqueologia Clàssica(UAB-IRV-ICAC). Aquesta campanya es va plantejar com un camp de pràctiques per als estudiants de Grau i de Màster i també ha servit per completar l'excavació d'algunes zones del jaciment que restaven pendents d'intervenció. S'ha treballat principalment en el Cos III a l'àmbit 31 on se situa l'únic accés documentat en el jaciment i en la terrassa inferior 2W. Aquesta intervenció s'ha realitzat sota la direcció d'Esther Rodrigo i ha comptat també amb la participació dels professors de l'àrea d'Arqueologia de la UAB, Joaquim Pera i Cèsar Carreras com a tutors de les pràctiques, conjuntament amb la directora de la intervenció. Una vegada finalitzades les obres d'adequació i la senyalització dirigida al públic, el jaciment va quedar enllestit per a la seva inauguració el dissabte 27 d'octubre de 2012 amb un gran èxit de públic. Tot el cap de setmana va ser una jornada de portes obertes amb visites guiades i tallers per a nens i adults. Durant el darrer trimestre de l'any s'ha treballat en la memòria d'excavació i la realització de diversos estudis paral·lels sobre els materials constructius i lapidis que ens permetran establir el procés de construcció i les tècniques emprades.

Vista del mur perimetral i de la trinxera de fonamentació

Vista de les obres d'adequació i posada en valor del jaciment

Vista de Can tacó des del Turó de les Tres Creus una vegada finalitzat el projecte de posada en valor

Pratiques et mobilités territoriales sur le Mont Lozère depuis le Néolithique: gestion des ressources et services rendus aux sociétés du passé dans une moyenne montagne Méditerranéenne

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Programa Formes del paisatge i antropització dels espais de muntanya de la protohistòria a l'edat mitjana.
Investigadors responsables Josep Maria Palet (ICAC).
Investigadors participants Hèctor A. Orengo (University of Nottingham, GIAP-ICAC), Ana Ejarque (Northern Arizona University, GIAP-ICAC), Arnau Garcia (GIAP-ICAC), Marta Flórez (Université Blaise Pascal (Clermont II)- GIAP-ICAC).
Investigadors col·laboradors Santiago Riera (SERP-UB), Yannick Miras (Geolab CNRS).

Descripció
L'objectiu general del projecte de recerca és reconstruir les interaccions socioambientals des del Neolític i comprendre la gènesi d'un paisatge cultural de mitja muntanya, el mont Lozère (Massís Central, França). Es tracta d'una recerca interdisciplinària amb la participació de geòlegs, geògrafs, paleobotànics, historiadors i arqueòlegs de centres de recerca francesos diversos. La participació de Grup d'Investigació en Arqueologia del Paisatge (GIAP) de l'ICAC se centra a donar suport i assessorament en l'àmbit de l'arqueologia de la muntanya, especialment en l'estudi de la ramaderia antiga. Els objectius específics del GIAP en el projecte són:

-Definir les traces arqueològiques de l'antropització.

-Elaborar un inventari tipològic de jaciments ramaders (tancats, cabanes, munyidores, carrerades, etc), d'explotació del bosc (carboneres, forns de pega, etc.), miners i metal·lúrgics.

-Establir una carta arqueològica d'aquest sector de mitja muntanya.

-Conèixer la distribució altitudinal dels diversos tipus d'estructures.

-Conèixer la cronologia i la funció de les estructures arqueològiques.

-Aplicar les metodologies SIG per a la correlació i espacialització de dades arqueològiques i paleoambientals.

-Comparar els resultats del projecte amb dades d'altres massissos muntanyencs, especialment amb els Pirineus, en relació amb els resultats obtinguts en altres projectes de l'ICAC (Ocupació del sòl…, InterAmBar).

Data d'inici gener del 2010.
Data de finalització desembre de 2012.

Sondeig de diagnòstic al jaciment de Countrast.

Activitat realitzada el 2012
El 2012 s'ha realitzat una nova campanya d'excavació de sondejos de diagnòstic (maig). A l'àrea de Countrast (Mont Lozère) estudiada ja al 2011 s'han obert nous sondejos en estructures ramaderes (cabanes i tancats) amb resultats positius. El resultat de les intervencions confirma una ocupació de caràcter ramader en tres grans fases: baix imperi i antiguitat tardana (segles III-VI dC), edat mitjana (segles IX-XIII) i moderna (segles XV-XVI). Aquests resultats poden relacionar-se amb la seqüència turbosa treballada per G. Servera (SERP-UB) a la mateixa zona, en la qual el diagrama pol·línic evidencia l'expansió d'activitats ramaderes transhumants a partir de l'antiguitat tardana. El darrer trimestre de l'any s'ha dedicat a la redacció de la memòria d'aquesta part del projecte i s'ha lliurat ja al Geolab (CNRS), des d'on es du la direcció general del projecte.

Centuriació i estructuració de l'*ager* de la colònia *Barcino*. Anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Programa Formes del paisatge i antropització dels espais de muntanya de la protohistòria a l'edat mitjana.
Investigadors responsables Josep Maria Palet (ICAC), Héctor A. Orengo (University of Nottingham, GIAP-ICAC).
Investigadors participants Santiago Riera (SERP-UB), Ramon Julià (IJA-CSIC).
Investigadors col·laboradors Unitat de Documentació Gràfica de l'ICAC.

Descripció
Estudi del Pla de Barcelona des de la perspectiva de l'arqueologia del paisatge i, en especial, de la centuriació de l'*ager* de la colònia *Barcino* a partir de l'aplicació de metodologies SIG a l'anàlisi arqueomorfològica. Cal destacar l'interès de l'apro-

xima ció multidisciplinar i dels SIG en una àrea profundament emmascarada pel desenvolupament urbà. Els resultats dels estudis arqueomorfològics són revisats a partir de material cartogràfic digital i tractats a través de SIG. S'investiga la modulació del conjunt, l'articulació de la ciutat i el territori, la xarxa viària i l'estudi de visuals per tal de conèixer les formes d'organització i la conceptualització i modelació del paisatge. S'ha treballat també en la integració de dades paleoambientals, especialment pol·líniques (Dr. Santiago Riera) i sedimentològiques (Dr. Ramon Julià). Els resultats permeten caracteritzar la dinàmica de canvi paisatgístic de l'època ibèrica al període medieval.

Data d'inici gener del 2008.
Data de finalització desembre de 2012.

Visió en 3D amb les dades ortorectificades i georeferenciades de la xarxa viària de Montjuïc cap el 1.700, sobre un plànol anònim anterior al 1714 (font Cartoteca del Archivo General Militar de Madrid B-38-18)

Topografia de la muntanya de Montjuïc amb indicació de la toponímia documentada en les fonts textuals altmedievals (imatge: J.M. Palet i H.A. Orengo)

Activitat realitzada el 2012

Durant el 2012 s'ha treballat en la integració de dades paleoambientals, especialment pol·líniques (Dr. Santiago Riera) i sedimentològiques (Dr. Ramon Julià) en el marc de la publicació derivada de la presentació al col·loqui *XVII Rencontres d'Archéologie d'Antibes* que va tenir lloc el 2011. Els resultats permeten caracteritzar la dinàmica de canvi paisatgístic de l'època ibèrica al període medieval. S'ha treballat especialment l'evolució de dinàmiques litorals i de vessant a l'àrea de ciutat vella i Montjuïc. S'ha treballat també en la correcció de les galerades del llibre sobre Montjuïc "Paisatge històric a la muntanya de Montjuïc", editat per l'Ajuntament de Barcelona, que actualment està en premsa.

Morfologia històrica de Montjuïc

Anàlisi del paisatge de Palaikastro (Creta)

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Investigadors responsables Hèctor Orengo (University of Nottingham, GIAP-ICAC), Josep M. Palet (ICAC).
Investigadors participants Santiago Riera (UB), Arnau Garcia (ICAC).
Investigadors col·laboradors Carl Knappet (University of Toronto), A. Livardi (University of Nottingham)

Vista de la plana de Palaikastro i el seu entorn

Descripció

El projecte contempla l'estudi del *hinterland* de Palaikastro (Creta) des de la perspectiva de l'arqueologia del paisatge per tal de contextualitzar el centre minoic en el seu territori. L'estudi del paisatge aportarà informació sobre els recursos natu-

rals explotats de l'entorn, l'acció antròpica, l'ocupació i ús del sòl, l'estructuració del territori. Les tasques a desenvolupar es centren en:

1. Anàlisis arqueomorfològiques (xarxa viària, parcel·lari, terrasses...) (dirigides per Hèctor A. Orengo i Josep M. Palet).

2. Field survey (prospecció intensiva) del *hinterland* de Palaikastro, amb especial atenció a la distribució d'artefactes i l'ocupació del sòl i a l'estudi d'estructures agropecuàries i sistemes de terrasses en pedra seca (dirigida per Hèctor A. Orengo i Josep M. Palet).

3. Anàlisis geomorfològiques i litoestratigràfiques (en perfils naturals i cores) i estudi paleoambiental (dirigides per Santiago Riera).

4. Anàlisis GIS i teledetecció (dirigides per Hèctor A. Orengo).

Detall del mur del sistema de terrasses d'època minoica

Data d'inici juliol del 2012..
Data de finalització desembre de 2015.

Activitat realitzada el 2012

Durant el 2012 s'ha realitzat l'estudi arqueomorfològic, a partir de la fotointerpretació i anàlisi de material cartogràfic digital per part d'Hèctor A. Orengo. Entre els mesos de juny i juliol s'ha dut a terme la primera campanya de prospeccions a l'entorn de Palaikastro. Les prospeccions han estat coordinades per C. Knappet, director del projecte, i per A. Livardi i H. A. Orengo, responsables de l'estudi del territori. La participació en el terreny de J. M. Palet i S. Riera s'ha concentrat a inicis de juliol per tal de detectar àrees favorables a l'extracció de sediments per a l'estudi paleoambiental i fer una avaluació arqueològica dels sistemes de terrasses. La campanya ha servit també per coordinar amb els directors del projecte la participació de l'ICAC en els propers 4 anys.

Estudi de perfil litoestratigràfic a Palaikastro

Morfologia històrica de Palaikastro

Programa Formes del paisatge i antropització dels espais de muntanya de la protohistòria a l'edat mitjana

Projectes de recerca

- La vil·la romana de la Gran Via - Can Ferrerons (Premià de Mar, Maresme).
- La vil·la romana del Palau i del seu entorn (Borriana).

La vil·la romana de la Gran Via - Can Ferrerons (Premià de Mar, Maresme)

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Programa Les formes d'hàbitat rural: les vil·les i altres tipus d'assentaments.
Investigadors responsables Marta Prevosti (ICAC), Ramon Coll (Ajuntament de Premià de Mar).
Investigadors participants Isabel Rodà de Llanza (ICAC).

Descripció
La vil·la romana de la Gran Via – Can Ferrerons és una de les vil·les de més extensió i alhora d'arquitectura més original del Maresme. El seu interès d'estudi és indiscutible, especialment per a l'evolució en el baix Imperi i la tardoantiguitat. L'edifici de planta octogonal excavat recentment respon sens dubte a una arquitectura de palau de camp baiximperial d'un ric personatge, potser de la ciutat de *Barcino*. El propòsit de l'Ajuntament de Premià de Mar, amb l'ajut de l'ICAC, és convertir el jaciment en visitable i que serveixi per difondre la història del país en el període clàssic, per donar a conèixer el món romà a través del seu *ager*, del món rural i de les vil·les romanes.

Data d'inici gener de 2008.
Data de finalització desembre de 2014.

Activitat realitzada el 2012
El mes de març de 2012 s'ha lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya la Memòria de declaració de Bé Cultural d'Interès Nacional de la zona arqueològica de l'edifici octogonal de Can Ferrerons. El mes de febrer de 2012 s'ha lliurat a l'Ajuntament de Premià de Mar el projecte executiu per a la futura obertura al públic de l'edifici romà de Can Ferrerons i el mes de novembre s'ha realitzat l'estudi de paraments i l'estudi geomètric-arquitectònic i de la projecció arquitectònica de l'edifici. Amb aquest objectiu s'ha elaborat una maqueta 3D de l'edifici, sobre la qual es podrà treballar en l'elaboració d'hipòtesis de la coberta, així com del funcionament i acabats de l'edifici. Paral·lelament, s'ha continuat estudiant els materials arqueològics procedents de les excavacions d'aquest edifici. També s'ha emprès l'estudi dels materials procedents de les excavacions de la Plaça Dr. Ferran, d'unes excavacions preventives realitzades els anys 2002 i 2006 que van posar al descobert les restes d'una gran àrea de magatzem, així com un conjunt d'àmfores del tipus Pascual 1 posades cap per avall que actuaven com a delimitadores d'una àrea. Aquest edifici comprèn un total de 650 m2 (documentats) i s'hi ha pogut distingir diversos àmbits, tot i el seu estat de conservació precari. A l'interior del recinte s'hi va poder localitzar, entre d'altres, algunes estructures de combustió i dues inhumacions, a més d'algunes eines i restes de fusta carbonitzada. A nivell general, les restes es poden datar entre finals del segle I aC i finals del segle I dC, i representen el testimoni d'una zona industrial del jaciment de la Gran Via-Can Ferrerons, molt possiblement en relació amb una terrisseria que produïa àmfores Pascual 1 i Dressel 2-4 per a envasar el vi que també devia produir-se a l'establiment. Entre els materials, resulta especialment important l'estudi de les àmfores.

Alineació d'àmfores cap per avall d'un magatzem del jaciment de la Gran Via Can Ferrerons de Premià de Mar

Sala de Can Ferrerons on es va trobar el mil·liari

La vil·la romana del Palau i del seu entorn (Borriana)

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Programa Les formes d'hàbitat rural: les vil·les i altres tipus d'assentaments.
Investigadors responsables Ramon Járrega (ICAC), José Manuel Melchor (Museu de Borriana).
Investigadors participants Andrea Zamarro (Museu de Borriana).

Descripció
Al terme de Borriana es va excavar els anys 2000 – 2004 una interessant vil·la romana anomenada El Palau, amb las estructures d'uns banys i importants restes materials. Actualment l'estudi de la romanització a la Plana Baixa requereix encara d'una anàlisi profunda i d'una publicació científica àmplia. Els materials arqueològics de l'excavació del Palau y de moltes altres vil·les romanes de la Plana Baixa es troben al Museu Arqueològic de Borriana. Per tant, l'objectiu del present projecte rau en l'estudi dels materials ceràmics trobats a l'esmentada vil·la romana, així com d'altres jaciments del seu entorn. Posteriorment s'estudiarà l'arquitectura i altres aspectes d'aquesta vil·la romana en relació amb l'antic territori de *Saguntum*, del qual formava part.

Data d'inici febrer del 2012.
Data de finalització desembre de 2015.

Visita a l'excavació del Plà de Borriana

Activitat realitzada el 2012
Gràcies a la signatura d'un conveni de col·laboració entre l'ICAC i l'Ajuntament de Borriana, ha estat possible iniciar aquest projecte. En aquesta primera fase, s'ha acordat centrar els esforços en l'estudi dels materials ceràmics d'aquest jaciment i, més concretament, de les àmfores, relacionant l'activitat d'aquest projecte amb l'I+D actualment en curs *Amphorae ex Hispania. Paisajes de producción y consumo* (HAR 2011-28244), dirigit per Ramon Járrega. A aquests estudis seguiran els d'altres aspectes d'aquesta vil·la romana i s'analitzarà la seva imbricació en l'antic territori de *Saguntum* (Sagunt). A partir de 2013 està previst iniciar els treballs d'estudi en aquesta matèria, avançant posteriorment en l'estudi d'altres aspectes de la vil·la romana del Palau, com la seva arquitectura i la seva imbricació en l'antic territori de *Saguntum* (Sagunt), tema sobre el qual un dels investigadors d'aquest projecte, José Manuel Melchor, llegirà la seva tesi doctoral a la Universitat Jaume I de Castelló l'any 2013.

Banys romans de la vil·la del Palau

Una altra vista dels banys de la vil·la del Palau

Altres projectes

La conquesta romana a la Catalunya interior: l'exemple de Puig Castellar (Biosca)

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Programa Altres projectes.
Investigadors responsables Esther Rodrigo (ICAC-UAB), Cèsar Carreras (UAB), Joaquim Pera (UAB).
Investigadors participants Núria Romaní, Núria Padrós, Josep Ros (Museu de Guissona).

Descripció
El Grup de Recerca d'Arqueologia Clàssica de la UAB, en col·laboració amb el Patronat d'Arqueologia de Guissona i amb l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, està treballant des de fa 25 anys en l'arqueologia de la ciutat romana de Iesso; aquest treball ininterromput i continuat ha permès disposar d'una àmplia visió històrica entorn a l'evolució d'aquest important nucli urbà des dels seus orígens a finals de segle II aC. Aquesta seqüència de més de 900 anys d'ocupació en el mateix solar ha generat una gran complexitat estratigràfica i seqüencial que ja comencem a tenir perfilada en els seus trets més destacables. El coneixement del urbanisme antic i la seva evolució és potser la faceta millor coneguda fins el moment. L'excavació d'elements tan singulars i definitoris com la muralla, el *cardo maximus*, un *cardo minor*, unes termes públiques i una insula de cases, constitueixen les fites més importants de la recerca arqueològica fins ara assolides per aquest equip pel que fa al coneixement de la ciutat. Ara que el projecte de la ciutat romana de *Iesso* està ben encarrilat, amb un projecte de recerca arqueològic sòlid i programat a llarg termini, s'ha cregut necessari dedicar una part de l'esforç en marcar un nou objectiu d'estudi que s'orienta a cobrir una part del coneixement històric del territori immediat a la ciutat romana, sobretot el referit a l'estadi anterior a la fundació de la ciutat, intentant superar el desconeixement actual d'un període que, hores d'ara, ens resulta fonamental de conèixer per interpretar correctament els primers estadis habitacionals de la ciutat romana. La manca d'uns estudi específics previs sobre els jaciments d'aquesta zona fa que no disposem de massa informació pel que fa a l'articulació de la presència romana en aquesta zona de la Catalunya central i quina va ser la relació de la ciutat de *Iesso* amb el territori pròxim. Ateses les seves característiques, el jaciment de Puig Castellar (també conegut com Guixera de Talteüll), situat a 6 km de *Iesso* (Guissona) es presenta com un interessant punt d'inici per a aquest estudi. A més, no s'ha estudiat mai fins ara ni s'hi havia practicat cap intervenció arqueològica. L'objectiu d'aquest projecte és intentar interpretar correctament el seu emplaçament estratègic; poder definir la seva adscripció cultural; acotar la seva forquilla cronològica; poder definir les importants restes constructives que mostra; establir la seva relació amb la ciutat romana de *Iesso*, etc. La nostra recerca vol incidir en aquests objectius de forma prioritària. Creiem que ha arribat l'hora de dimensionar la importància que va tenir aquest establiment en el procés de control del territori orquestrat pels romans en la fase prèvia a la fundació de ciutats. Tanmateix val la pena destacar que alguns membres del nostre equip estan treballant en els darrers anys en el projecte de Can Tacó (Montmeló-Montornès), liderat per l'ICAC, aquest projecte d'arqueologia que plantegem per Puig Castellar està mostrant, d'una manera molt clara, aquesta fase prèvia de fundació de ciutats per part dels romans a la zona de la Catalunya central fins ara pràcticament desconeguda, que correspondria als primers intents d'organització del territori per part de l administració romana al llarg del segle II aC.

Data d'inici juliol del 2012.
Data de finalització desembre del 2016.

Vista de la Plana de Guissona des del Puig Castellar

Vista del mur de tancament per la banda sud de l'edifici central

Vista del mur perimetral que tanca el perímetre de l'assentament

Activitat realitzada el 2012

En la campanya d'intervenció duta a terme l'estiu de 2012 s'ha realitzat el desbrossament de la vegetació herbàcia i matolls de la zona del mur perimetral, possible muralla, de l'assentament, per tal de deixar ben definits els blocs de pedra que actualment són visibles en superfície i evitar que l'acció de les arrels afecti, encara més, la seva degradació. L'excavació, si s'escau, vindrà després d'haver valorat la veritable entitat d'aquest mur perimetral en la campanya del 2013. L'objectiu principal plantejat per a aquesta primera campanya del 2012 ha estat dibuixar i referenciar correctament aquestes estructures visibles i procedir a la seva integració dins el topogràfic general del Turó de Puig Castellar. S'ha pogut treballar en tres zones; la zona 1 i la zona 2 que se situen a la part central del turó i han posat al descobert un seguit d'estructures que ens fan pensar en l'existència d'un edifici de grans dimensions a la part superior del turó, i la zona 3 situada al mur perimetral. Paral·lelament, s'ha realitzat la prospecció sistemàtica de tot el turó, amb recollida superficial de materials arqueològics. Per aquest treball es va dividir la zona en sectors. La primera observació visual del terreny permet veure concentracions de material ceràmic en zones molt delimitades. Com a primera hipòtesi podem pensar en una estructuració de l'espai del turó en varies zones, definides a nivell teòric per una major concentració de material ceràmic, atenent però al fet que la dinàmica de dipòsit pot haver estat alterada pels agents atmosfèrics (cubetes de dipòsit naturals, cursos d'aigua pluvial, etc.) i per la dinàmica d'erosió de la topografia natural. Pretenem poder delimitar les zones del turó que tenen més potencial arqueològic i que poden oferir una seqüència arqueològica mínimament completa per tal de poder programar les futures campanyes d'excavació.

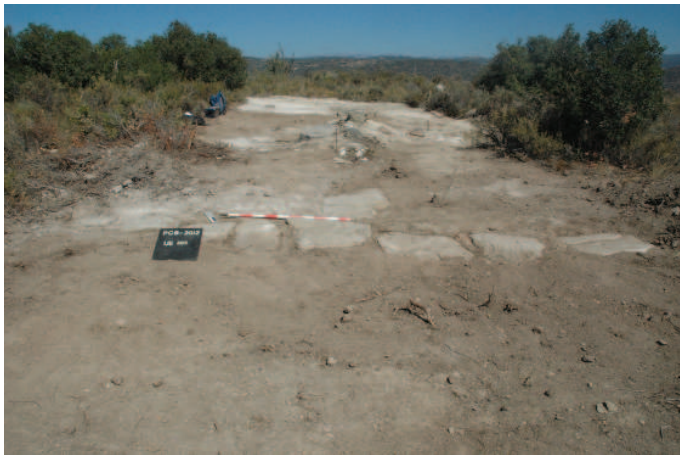

Vista de les estructures de l'edifici central per la banda oest

Intervencions en l'ampliació del tercer carril de l'AP-7

Línia de Recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.
Programa Altres projectes.
Investigadors responsables Marta Prevosti (ICAC), Isidre Pastor (ICAC).

Descripció Els treballs d'arqueologia sorgeixen a l'entorn de la construcció del tercer carril de l'autopista AP-7 i la implantació de nous sistemes de peatge, des de la Jonquera fins a Cambrils. La iniciativa d'Acesa d'encarregar els treballs d'arqueologia a una institució de recerca com l'ICAC constitueix l'opció òptima, tenint en compte la garantia que comporta que les excavacions arqueològiques rebin el tractament més adequat i que s'insereixin dins del marc de les línies de recerca en curs, amb la corresponent explotació científica i la publicació adequada dels resultats. Els contactes amb l'IPHES facilitaran la mateixa via per a les restes prehistòriques que hi puguin aparèixer.

Data d'inici gener del 2008.
Data de finalització desembre del 2013.

Sitja del jaciment dels Camps de Can Massot a Fornells

Excavació del canal natural dels Camps de Can Massot a Fornells

Fons de sitges excavades als camps de can Massot a Fornells

Activitat realitzada el 2012

Durant el 2012 s'ha treballat en tres sectors clarament diferenciats. 1- El Pla de Dalt (Sant Gregori i Girona, Gironès). Es tracta d'un tecnocomplex o macrojaciment del paleolític inferior afectat per l'obra d'ampliació del tercer carril i per la construcció d'un nou enllaç a Sant Gregori. El 2011 es va estar excavant en l'anomenat sector 1, 2 i 3 del jaciment, mentre que el 2012 s'ha excavat l'anomenat sector 4, corresponent al nou enllaç. Els treballs arqueològics han demostrat que no es tracta d'un lloc d'hàbitat o d'activitat concreta sinó d'una bioregió on es movien espècies d'homínids neandertals. En la zona afectada per les colades del volcà del Puig d'Adri, en una extensió d'uns 12 km des de Canet d'Adri fins al Ter, la conservació de les eines lítiques ha estat especialment bona. En aquesta zona de confluència amb el Ter, la presència d'aiguamolls devia fer-la especialment freqüentada pels homínids, per l'abundància de cacera, fet que dóna una concentració especial de troballes d'indústria lítica. Les dades de tipus geomorfològic, cronològic i paleoambiental també són molt importants en aquest jaciment. Per aquest motiu s'ha contactat amb l'IPHES, que és qui s'ha encarregat de dissenyar-ne el projecte de recollida i l'ha dut a terme. 2- Camps de can Massot (Fornells de la Selva, Gironès). El mes de juny de 2012 s'ha realitzat la campanya de prospecció i delimitació de la zona afectada per la construcció d'un nou enllaç, a la vora de la qual hi havia precedents de troballes de forns romans i sitges. Les excavacions han prosseguit també els mesos d'estiu. Aquests treballs han permès documentar una ocupació de molt llarga durada d'una àmplia zona agrària, on s'ha pogut localitzar camps de sitges de cronologia ibèrica i alt medieval, així com també un canal natural, on s'ha localitzat una gran quantitat de material ceràmic del període ibèric final i d'època romana tardorepublicana, així com rases de conreu d'època moderna. Durant dos mesos, un equip de 20 arqueòlegs ha realitzat l'excavació manual i la documentació arqueològica del total de les 130 estructures, repartides en quatre zones, tres de les quals eren d'emmagatzematge i la quarta corresponia al xaragall. Amb aquests treballs s'ha recuperat una gran quantitat de material ceràmic, principalment atuells de ceràmica de cuina grollera que cobreix un ampli ventall cronològic, així com estris de metalls: fíbules, ganivets i una moneda de bronze de la seca de Kese. 3- Mas Vidal i Can Riera (Vilademuls, Pla de l'Estany). El mes de setembre de 2012, s'ha començat a treballar en el nou enllaç de Vilademuls, on la campanya de prospeccions i delimitació i el seguiment dels moviments de terres han fet possible identificar nombroses estructures arqueològiques. La major part de les estructures, en la zona dels camps del Mas Vidal, consisteixen en sitges d'època republicana. També hi ha aparegut un pou que s'ha pogut excavar fins a sis metres de profunditat, per bé que no ha donat cap material amb cronologia i per tant la desconeixem. Una de les estructures era un enterrament d'un individu mort de forma violenta, del qual es farà una analítica de 14C. Finalment, s'ha trobat un forn, del qual encara està en discussió si queda afectat per l'obra i cal excavar-lo o no. A la zona de Can Riera, tot just han començat les excavacions a finals de 2012, que continuaran durant el 2013.

2.1.3. Línia de recerca *Instrumentum domesticum*. Materials i comerç en el món antic

Des de la fundació de l'ICAC, la línia de recerca d'*instrumentum domesticum* ha estat una de les àrees temàtiques que defineixen l'activitat de recerca de l'Institut. L'*instrumentum domesticum*, tal i com el va definir l'epigrafista Heinrich Dressel al segle XIX, abasta per extensió, com el seu nom indica, tots els objectes d'ús quotidià de la cultura romana. Bàsicament s'ha inclòs dins d'aquesta denominació (i s'han estudiat preferentment) les ceràmiques, però també cal tenir en compte altres materials (com l'os treballat, els metalls i el vidre) que encara actualment tenen un desenvolupament escàs en relació amb els estudis ceràmics. Un altre element que es podria englobar dins d'aquest món és l'estudi numismàtic, en el qual destaquen els treballs de Marta Campo a Catalunya, tot i que es tracta d'un camp poc treballat en comparació amb les ceràmiques.

En l'estudi ceràmic, destaca especialment el del material amfòric, atesa la seva característica de recipient per al transport de productes que ens aporta moltes dades sobre el comerç a l'antiguitat.

En aquest sentit, la línia de recerca *Instrumentum domesticum* inclou també l'estudi dels comerç i transport dels marbres i els objectes petris en general i que desenvolupa la Unitat d'Estudis Arqueomètrics de l'ICAC.

L'equip de recerca que dirigeix la línia de recerca *Instrumentum domesticum*, està format pel Dr. Ramon Járrega, el Dr. Piero Berni (ICAC-CEIPAC) i l'investigador en formació Horacio González Cesteros.

El 2012 s'ha seguit treballant en el projecte I+D *"Amphorae ex Hispania"* que va iniciar-se el 2011 i que té com a principal objectiu la creació d'un banc de dades que reuneixi tota aquella informació recollida fins ara i relacionada amb l'estudi tipològic de les àmfores hispanes romanes i el seu comerç i difusió arreu de la Mediterrània.

Amphorae ex Hispania

Línia de Recerca *Instrumentum domesticum*. Materials i comerç en el món antic.
Investigadors responsables Ramon Járrega (ICAC), Piero Berni (ICAC), Cèsar Carreras (UAB).
Investigadors participants Enrique García Vargas (US), Joaquim Tremoleda (MAC-Empúries), Albert Martín (Ajuntament de Cabrera de Mar), José Juan Díaz (UCA), Antonio Sáez (UCA), Daniel Mateo (UAL), Daniel-Jesús Martín Arroyo (UCA), Horacio González (ICAC).
Investigadors col·laboradors Darío Bernal (UCA), Lázaro Lagóstena (UCA).

Descripció El projecte *Amphorae ex Hispania* pretén ser un instrument que permeti als diversos investigadors que s'ocupen de l'estudi de les àmfores hispàniques en els seus diferents aspectes (producció, difusió, tipologia) treballar en xarxa, al voltant del laboratori virtual que s'ha creat a l'ICAC amb aquesta finalitat. L'objectiu és, des de diferents àrees, tipificar i estudiar la producció de les àmfores a partir de les grans àrees geogràfiques (costa catalana i producció vinera tarraconense, salaons de la costa bètica i lusitana, producció oliera de la vall del Guadalquivir) per tal d'aprofundir de forma coordinada en el coneixement d'aquests contenidors ceràmics, palesant la seva importància per a l'estudi de la història econòmica de l'Imperi romà. El laboratori i la biblioteca virtual són dos instruments bàsics per a posar en marxa aquest projecte. El projecte ha estat reconegut com a projecte a finançar per part del Ministerio de Ciencia e Innovación (codi HAR2011-28244) per la qual cosa a partir de gener de 2012 s'ha convertit en un projecte finançat d'I+D durant les anualitats de 2012, 2013 i 2104.
Data d'inici juliol del 2010.

Àmfora Dressel 2/4 del Museu de Granollers

Treball de documentació d'àmfores en fons museístics

Segell en una àmfora del Marjalet (Borriana)

Data de finalització desembre del 2014.

Activitat realitzada el 2012

Durant l'any 2012 s'ha posat en marxa la pàgina web del projecte (amphorae.icac.cat). Aquesta web conté la base de dades generada per l'equip investigador d'aquest projecte I+D i inclou un laboratori virtual i una biblioteca *on-line*. Al mateix temps, s'ha seguit treballant en la redacció de les fitxes tipològiques de les diferents formes conegudes d'àmfores hispàniques, que està pràcticament enllestida i que, parcialment, ja es pot consultar des de la pàgina web. D'altra banda, en el marc d'aquest projecte, s'ha celebrat a la seu de l'ICAC els dies 7 i 8 de novembre el *I Seminario Internacional Amphorae ex Hispania. Cuestiones metodológicas*, que ha permès aplegar els membres del projecte a més de diversos investigadors internacionals de reconegut prestigi en la temàtica amfòrica.

Línia de recerca *Instrumentum domesticum*. Materials i comerç en el món antic.
Investigadors responsables Piero Berni Millet (ICAC), Miguel Á. Cau Ontiveros (ICREA-UB), Josep M. Macias Solé (ICAC).

Altres projectes i activitats

El 2012 el Dr. Ramon Járrega ha participat com a especialista en l'estudi de les ceràmiques romanes africanes en el projecte d'I+D **"Estudios arqueométricos en yacimientos arqueológicos del nordeste español y Túnez"** (HAR2010-16953), vinculat amb el projecte de l'ICAC *Mesures arqueomagnètiques en forns romans de Tarragona i Tunísia* del programa transversal *"Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica"*. En el marc d'aquest projecte s'han dut a terme dues estades, la primera entre el 27 d'abril i el 2 de maig de 2012, i la segona entre el 25 octubre i l'1 de novembre, recollint i analitzant ceràmiques de les terrisseries d'Alelchai de Chekaf Zahruni (o SidiZahruni), que es troben actualment en procés d'estudi.

El Dr. Piero Berni i el Sr. Horacio González han efectuat les següents estades científiques a l'estranger:

- Durant el mes de juliol de 2012 han participat com a convidats al projecte *"Studymanythousands of sherds of amphorae which were found during excavations in the Augustan legionary fortress, the command post on the Kops Plateau and the castra and canabae legionis of the Tenth Legion"*, treballant al Bureau Archeologie Monumenten of the municipality of Nimega (Holanda).

- Durant el mes de setembre han participat al projecte de l'Acadèmia Austriaca de les Ciències (ÖAW) anomenat *"The Laecanius Amphorae in Brijuni"* (FWF-Project NrP23684-G19), dirigit pel Dr. Tamas Bezeczky (http://www.oeaw.ac.at/antike/index.php?id=230&L=0). Els resultats d'aquesta campanya es presentaran en un congrès que tindrà lloc a Xipre durante el mes d'abril de 2013.

El Sr. Horacio González ha estudiat, durant els mesos de juny i octubre de 2012, els materials amfòrics de la necròpolis del port tardoantic d'Efes (Turquia), en el marc d'un projecte dirigit pel Dr. Matin Steksal de l'*Österreichisches Archäologisches Institut* a la ciutat grecoromana d'Efes. Els primers resultats seran publicats a finals de 2013.
Durant el mes de juliol es va traslladar a Münster (Alemanya) per tal d'estudiar elsmaterials amfòrics del jaciment d'Haltern i preparar-ne una monografia en col·laboració amb els Drs. Patrick Monsieur (Univ. Lovaina) i Bettina Tremmel (Servei d'Arqueologia de Westfàlia).

L'ICAC ha participat en l'organització del *II Curso: La cerámica romana en Hispania*, organitzat per la Sociedad para el Estudio de la Cerámica Antigua en Hispania (SECAH) – *ex oficina hispana*, celebrat a Madrid a la seu de la UNED els dies 16 a 19 d'abril de 2012, i que ha estat coordinat pels Drs. Ramon

Járrega i Luís Carlos Juan Tovar.

La biblioteca de Cels a Efes

El president del govern austríac en el seu discurs durant la visita a les excavacions d'Efes aquest estiu

2.1.4. Línia de recerca Arqueologia clàssica i produccions artístiques

(Per a la definició i objectius d'aquesta línia de recerca, vegeu la Memòria d'activitats 2012)

L'equip de recerca que lidera aquesta línia de recerca i que està format per Isabel Rodà (ICAC), Eva Maria Koppel (UAB), Montserrat Claveria (UAB), Antonio Peña (UAB) i Ana Garrido (ICAC) ha seguit treballant durant el 2012 en els projectes següents:

Escultura togada procedent del fòrum de Segòbriga (segle I dC)

CSIR *(Corpus Signorum Imperii Romani - Hispania)*

Línia de recerca Arqueologia clàssica i produccions artístiques.
Investigadors responsables Isabel Rodà de Llanza (ICAC).
Investigadors col·laboradors Eva Koppel (UAB), Montserrat Claveria (UAB) i José Miguel Noguera (Universidad de Murcia).

Descripció
El *Corpus Signorum Imperii Romani* (CSIR) és un projecte internacional que té l'objectiu de recopilar i estudiar totes les escultures de l'antic Imperi romà. Aquesta iniciativa va néixer en el marc del VIII Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, celebrat a París l'any 1963, sota la tutela de l'Associació Internacional d'Arqueologia Clàssica. A l'estat Espanyol, la persona escollida per portar a terme aquest projecte, el 1987, va ser el prof. Alberto Balil, de la Universidad de Valladolid, on des dels anys 70 s'estava publicant la sèrie *Esculturas*

romanas de la península Ibérica. Amb la mort del professor Balil, el projecte es va paralitzar fins que, com a conseqüència de les diferents Reunions d'Escultura Romana a Hispània celebrades el 1992 a Mèrida, el 1995 a Tarragona i el 1997 a Còrdova, es reprengué amb entusiasme la iniciativa del CSIR-Hispania per part dels professors interessats procedents de diverses universitats espanyoles. L'any 1997 es va constituir el comitè científic i es van reprendre les publicacions del Corpus. Des d'aleshores se n'han publicat ja 6 volums.
El CSIR-Hispania compta amb el suport de diverses institucions: l'Associació Internacional d'Arqueologia Clàssica, l'Instituto de Patrimonio Histórico Español del Ministeri d'Educació i Cultura i l'Institut d'Estudis Catalans. La seva gestió ha estat assumida per la UAB, la Universitat de Múrcia i l'ICAC, amb el seguiment i l'assessorament del comitè científic. La direcció del projecte ha estat confiada a la Dra. Isabel Rodà.

Data d'inici gener de 2006.
Data de finalització desembre de 2012.

Activitat realitzada al 2012
El 2012 s'ha finalitzat l'edició del volum corresponent a les escultures de Segòbriga a càrrec de José Miguel Noguera, catedràtic d'Arqueologia de la Universidad de Murcia. Aquest projecte internacional ha entrat en una fase de reconsideració mitjançant un comitè internacional que vol unificar criteris per a una major uniformitat de la sèrie que cada país ha anat publicant segons les pròpies normes i formats editorials. Aquest volum ha estat coeditat per l'ICAC, la Universidad de Murcia i la UAB. Al proper Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica que es celebrarà el maig de 2013 a Mèrida es presentarà un resum de l'estat actual d'aquests estudis escultòrics.

Peu amb sandàlia procedent del teatre de Segòbriga (segle I dC)

Estudi d'una obra inèdita de Josep Puig i Cadafalch sobre arquitectura tardana i art medieval

Línia de recerca Arqueologia clàssica i produccions artístiques.
Investigadors responsables Isabel Rodà (ICAC).
Investigadors participants Achim Arbeiter (Universität Göttingen), Andreu Muñoz (MBT), Anna Orriols (UAB), Cristina Godoy, Eduard Riu (Direcció General del Patrimoni Cultural), Gemma Garcia (ICAC-UAB), Antonio Moro (Ajuntament de Terrassa), Francesc Tuset (UB), Gisela Ripoll (UB), Joan Duran (MNAC), Philip Banks (UB), Miquel À. Cau (UB), Silvia Alcaide (ICAC), Jordi López (ICAC), Julia Beltrán (MUHBA), Géraldine Mallet (Université de Montpellier), Josep Maria Macias (ICAC), Joan Albert Adell (COAC), Josep Maria Nolla (UdG).

J. Puig i Cadafalch i una missió d'experts al Pirineu aragonès estudiant edificis del romànic

Descripció
Unes felices circumstàncies han fet que les proves d'imprenta de la segona edició de la segona part del primer volum de l'*Arquitectura romànica a Catalunya*, de Josep Puig i Cadafalch, estiguin avui dipositades a l'Arxiu Nacional de Catalunya. És una obra que va deixar Puig i Cadafalch a punt d'imprimir, però que a causa dels esdeveniments de la guerra civil i de la Segona Guerra Mundial no es va arribar a publicar mai. Aquesta segona part consta d'unes altres quatre, tres de les quals estan ja totalment compaginades segons el grafisme d'aleshores de l'IEC i la quarta està en galerades. Aquest volum, que inclou des l'època paleocristiana fins a la carolíngia, és d'una qualitat equiparable a l'*Arquitectura romana de Catalunya* de l'any 1934. És per això que l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC) hem unit esforços i hem pres la iniciativa de publicar aquest volum de Puig i Cadafalch, que anirà a càrrec de les quatre institucions. Però el temps ha passat i veiem convenient, tot respectant l'obra ori-

ginal, de fer uns estats de la qüestió de cadascun dels capítols.

Data d'inici febrer de 2010.
Data de finalització abril de 2013.

Activitat realitzada el 2012
Aquest 2012 s'ha seguit treballant en l'edició del volum amb la sorpresa de trobar unes altres proves d'impremta que Puig i Cadafalch va anar corregint fins gairebé el final de la seva vida. Aquest fet ha obligat a introduir noves esmenes i verificacions al text revisat que ja estava a punt de publicació, cosa que ha endarrerit la publicació que finalment sortirà durant el 2013 però que ja està en fase de correcció per part de l'IEC.

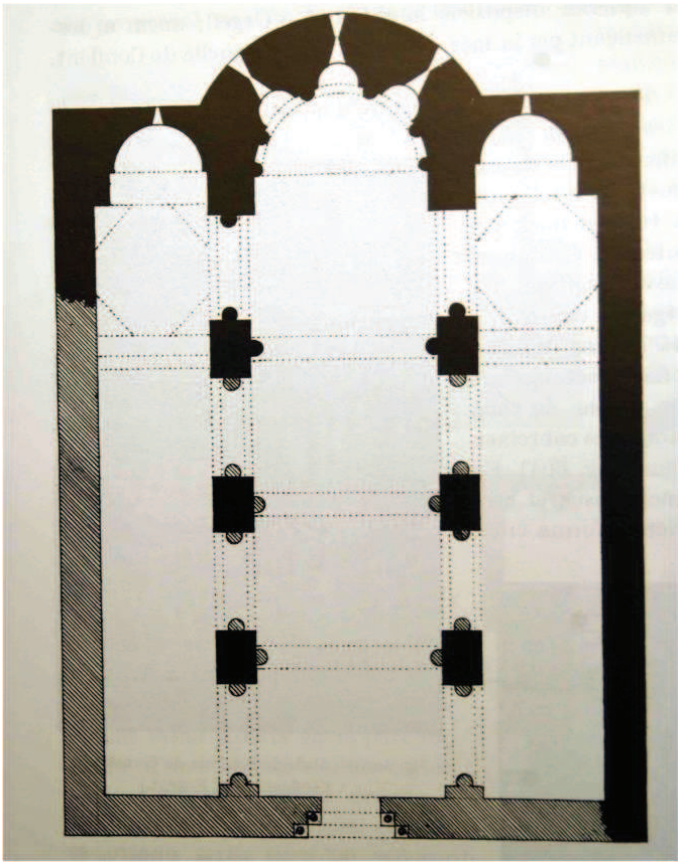

Planta de Sant Pere d'Ager realitzada per J. Puig i Cadafalch

Altres projectes

El 2012 s'ha treballat per completar la tasca de recerca del projecte I+D **Antiguo o moderno. Encuadre de la escultura de estilo clásico en su período correspondiente** (HAR 2009-10798), dirigit per la prof. Montserrat Claveria (UAB), membre de l'equip investigador de la Línia d'Arqueologia Clàssica i Produccions Artístiques de l'ICAC.

En el marc d'aquest projecte s'ha analitzat una seixantena d'escultures d'estil clàssic conservades a museus de Sevilla, Còrdova, Màlaga, Madrid, València, Castelló, Barcelona, Saragossa, Pontevedra i Lisboa, per tal d'acabar la recopilació i estudi de les escultures de la península Ibèrica incloses en aquest estudi per tal de poder determinar si es tracta d'escultures antigues o modernes.

D'aquesta recerca enguany n'han derivat els articles següents:

- Claveria, M.; "Esculturas procedentes de colecciones anticuarias conservadas en el Museu d'Arqueologia de Catalunya", a *Actas la VII Reunión de Escultura Romana en Hispania* (*Santiago de Compostela*, 4-6 juliol 2011) (en premsa).

- Claveria, M.; "Esculturas ideales de dudosa atribución a la antigüedad conservadas en el Museu d'Arqueologia de Catalunya", a *Actas la VII Reunión de Escultura Romana en Hispania* (*Santiago de Compostela*, 4-6 juliol 2011), p. 251-270 (en premsa).

- Koppel, E.; "Bustos modernos de emperadores y personajes privados romanos en el Museu d'Arqueologia de Catalunya"a *Actas del Simposium Internacional Antiguo o Moderno. Encuadre de la escultura de estilo clásico en su período correspondiente*, p. 271-287 (en premsa).

També s'ha continuat avançant en l'estudi de l'escultura romana de la Península, una tasca que aquesta línia de recerca porta a terme des de fa molts anys. En aquest aspecte s'ha aprofundit en el coneixement de l'escultura romana d'Empúries i de Tàrraco i d'aquests estudis es deriven les següents publicacions:

- Koppel, E.; "La Escultura", a Aquilué Abadías, X. (Ed.), *Empúries. Municipium Emporiae*, Ciudades romanas de Hispania, 6, "L'Erma" di Bretschneider, Roma, 2012, p. 117-126.

- Koppel, E.; "La decoración escultórica en el ámbito privado de la ciudad romana de Empúries" a *Actas de la VII Reunión de Escultura Romana en Hispania* (*Santiago de Compostela*, 4-6 juliol 2011) (en premsa).

I conferències:

- Rodà, I.; *I sarcofagi de Tarraco, al Ciclo di incontri di antichita romana*, organitzat per la Università degli Studi di Sassari, el 8 de maig de 2012, a Sassari, Itàlia.

- Rodà, I. i Nogales, T.; *Talleres escultóricos*, a la Reunió Científica *Artífices idóneos. Artesanos, talleres y manufactures en Hispania*, organitzada per l'Instituto de Arqueología de Mérida, del 25 al 26 d'octubre de 2012 a Mérida.

Paral•lelament i en la seva doble vessant científica, escultòrica

i arqueomètrica, la prof. Rodà ha publicat aquest 2012 nombrosos articles sobre diversos aspectes arqueomètrics relacionats amb la composició, caracterització i l'ús de materials lapidis a l'antiguitat, també per a la realització de produccions artístiques (vegeu apartat 6).

També s'ha seguit treballant en la preparació de l'edició de les actes de la *VIII Reunión de Escultura romana en Hispania* celebrada a Santiago de Compostela el juliol de 2011.

Cal destacar la implicació de la prof. Rodà com a vicepresidenta del comitè científic del Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica que es farà Mérida del 13 al 17 de maig de 2013 i especialment, on s'ha encarregat, entre d'altres, de coordinar la sessió que en aquest congrés es dedicarà a les produccions artístiques.

Per finalitzar, cal destacar la participació de la prof. Montserrat Claveria en l'assessorament de l'exposició **Històries de tocador. Bellesa i cosmètica a l'antiguitat**, inaugurada el 20 de desembre al Museu d'Arqueologia de Catalunya, en la seva seu de Barcelona. Per al catàleg d'aquesta exposició, M. Claveria ha escrit el capítol *"Cultus, cura decoris. imatges i missatges de l'aparença personal", Històries de tocador. Bellesa i cosmètica a l'antiguitat*. Catàleg de l'exposició del Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, 2012.

La dama Flàvia d'Empúries, peça central de l'exposició Històries de tocador

2.2. Programes específics

2.2.1. Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental

Programa Formació i desenvolupament de societats complexes en la protohistòria catalana

Aquest programa inclou els projectes següents:

- El poblat ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre).
- L'assentament protohistòric de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre).
- La necròpolis protohistòrica de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre).
- El poblat ibèric del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre).
- El poblament protohistòric al Camp de Tarragona i el seu entorn..
-
- Evolució social i formació de l'estat númida: les poblacions de la regió de Sicca Veneria (El Kef, Tunísia) i les seves relacions amb la civilització púnica.

1. Recerca sobre el món funerari en la protohistòria

Projecte de recerca:

- La necròpolis protohistòrica de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre).

La necròpolis protohistòrica de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre)

Línia de recerca Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental.
Programa Formació i desenvolupament de societats complexes en la protohistòria catalana.
Investigadors responsables Jaume Noguera Guillén (UB) i Maria Carme Belarte (ICREA-ICAC).
Investigadors participants Pau Olmos Benlloch (ICAC), Frederic Cervelló Rodes (Àpex).
Investigadors col·laboradors Meritxell Monrós (ICAC), Pilar Camañes (ICAC) i Joan Canela (ICAC).

Descripció
La necròpolis de Sebes està situada als peus de l'assentament del primer ferro del mateix nom, i està sent excavada per la UB i l'ICAC des de 2005. Els treballs realitzats prèviament han permès identificar diverses estructures d'enterrament i verificar l'excel·lent estat de conservació d'aquest jaciment. Es tracta d'una necròpolis d'incineració tumular de la primera edat del ferro, probablement coetània a la de Santa Madrona (així com a la necròpolis veïna de Castellons, també a Flix). A més de les estructures tumulars, la necròpolis presenta ofrenes d'urnes dipositades directament sobre el sediment natural, sense estructura tumular, algunes de les quals contenien restes òssies incinerades. Finalment, algunes estructures semblen haver tingut la funció d'elements senyalitzadors o caràcter commemoratiu.

Vista aèria de la necròpolis de Sebes, amb els nuclis d'hàbitat al fons

Data d'inici gener de 2005.
Data de finalització desembre de 2013.

Activitat realitzada el 2012
Els treballs d'excavació a la necròpolis es van donar per finalitzats l'any 2009. Al llarg dels anys subsegüents s'han realitzat els diferents estudis derivats de l'excavació (materials arqueològics, paleoantropologia, paleocarpologia, datacions de C14), així com la realització de treballs de consolidació. Es preveu, però, realitzar sondejos en futures campanyes per tal de verificar o descartar l'existència d'altres possibles àrees d'enterrament en aquest mateix indret. Durant l'any 2012, gràcies al finançament de l'Associació Cultural La Cana, s'ha finalitzat la consolidació i restauració arqueològica de la tota-

Vista zenital de les estructures consolidades

litat de les estructures documentades, completant la intervenció realitzada el 2011 (que havia estat finançada, en aquest cas, pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya). La consolidació s'ha realitzat mitjançant l'aplicació d'una capa de morter de calç, mesclat amb terra de la zona per tal de suavitzar i homogeneïtzar-ne la pigmentació, sobre les juntures existents entre les pedres que formen les estructures. Aquest procediment garanteix que quan el morter de calç s'endureixi aporti unes propietats adequades de solidesa, flexibilitat i porositat a les restes arqueològiques i en permeti la conservació. Un cop consolidades les corones de les sepultures, s'ha omplert l'interior dels túmuls amb terra de l'entorn mateix del jaciment, a la part inferior, i amb grava en la part superior. La capa de grava, a banda de facilitar el drenatge i l'evacuació d'aigües, facilitarà al visitant la comprensió d'aquestes estructures. Acabada aquesta intervenció, s'ha instal·lat un plafó explicatiu i s'ha delimitat l'àrea de la necròpolis mitjançant una corda fixada amb estaques de fusta, per tal de reduir l'impacte visual en una zona de parc natural. En el marc de les "*III Jornades de Patrimoni Històric*", realitzades a Flix durant el mes de setembre de 2012, s'ha realitzat una jornada de portes obertes al jaciment el dia 16 del mateix mes. Pel que fa a les activitats de difusió científica, la necròpolis de Sebes ha estat objecte d'un article dins el volum d'actes del congrés *Iberos del Ebro*, celebrat a Alcanyís i a Tivissa al 2011 i editat per l'ICAC el 2012. Així mateix, s'ha lliurat un article de síntesi sobre els resultats obtinguts, que ha estat acceptat per a la seva publicació a la revista *Trabajos de Prehistoria*.

2. Estudis sobre poblament en època ibèrica

a) Recerca en nuclis de primer ordre

Projecte de recerca:

- El poblat ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre).

El poblat ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre)

Línia de recerca Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental.
Programa Formació i desenvolupament de societats complexes en la protohistòria catalana.
Investigadors responsables Joan Sanmartí Grego (UB), Maite Miró (Direcció General del Patrimoni Cultural-Serveis Territorials de Tarragona), David Asensio (Món Iber ROCS-UAB) i Maria Carme Belarte (ICREA-ICAC).
Investigadors participants Jaume Noguera (UB), Pau Olmos (ICAC), Joan Canela (ICAC).

Descripció
Aquest jaciment, ben conegut d'antic per la troballa de diversos conjunts de monedes i peces excepcionals, és un poblat ibèric de gran entitat, amb una superfície superior a 4 hectàrees. Des de 1998 és objecte d'excavacions programades a càrrec d'un equip de la Universitat de Barcelona i amb finançament de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Tivissa. Els treballs es fan en extensió amb l'objectiu de conèixer les característiques urbanístiques i determinar les fases d'ocupació del jaciment. Des del 2005, l'ICAC s'ha incorporat en aquest projecte, a través de la participació del seu personal investigador i investigadors en formació. Entre 1998 i 2007 els treballs s'han centrat en l'extrem nord-occidental (zona 2). A partir de 2008, s'ha intervingut a la zona d'accés al jaciment. Els anys 2011 i 2012 s'ha tornat a intervenir a l'àrea nord-occidental.

Data d'inici gener de 2004.
Data de finalització desembre de 2013.

Vista general, des de l'oest, de les estructures excavades al 2012 al Castellet de Banyoles

Vista general, des de l'est, de les estructures excavades al 2012 al Castellet de Banyoles

Activitat realitzada el 2012

La intervenció de 2012 al Castellet de Banyoles s'ha desenvolupat durant el mes de novembre i s'ha centrat a la zona 1, concretament al bloc constructiu C (al sector nord-oest del jaciment), ampliant l'àrea excavada el 2011. La intervenció de les dues darreres campanyes ha permès confirmar l'existència d'edificis de planta complexa precedits per pati amb estructura similar als documentats més a l'est en aquest mateix barri, alternant amb d'altres d'estructura més simple i sense pati frontal, de manera similar al bloc constructiu A. Els resultats obtinguts semblen confirmar que l'àrea perimetral del jaciment està formada per edificis de grans dimensions i planta complexa, alguns d'ells precedits de pati, mentre que l'àrea central estaria ocupada per construccions de mida més reduïda. Paral·lelament, s'ha realitzat una intervenció puntual en la zona central de l'assentament, que havia estat excavada per Ramon Pallarès als anys 80 del segle XX. Aquesta intervenció ha consistit tan sols en una neteja de les construccions visibles. Pel que fa a les activitats de difusió científica, aquest jaciment ha estat objecte de dos articles dins el volum d'actes del congrés *Iberos del Ebro*, celebrat a Alcanyís i a Tivissa al 2011 i editat per l'ICAC el 2012.

b) Recerca sobre nuclis de menor entitat, amb vista a caracteritzar-ne els diferents tipus

Projectes de recerca:

- El poblat ibèric del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre).
- L'assentament protohistòric de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre).

El poblat ibèric del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre)

Línia de recerca Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental.
Programa Formació i desenvolupament de societats complexes en la protohistòria catalana.
Investigadors responsables Maria Carme Belarte (ICREA-ICAC), Jaume Noguera (UB), Meritxell Monrós (ICAC), Meritxell Oliach (ICAC).
Investigadors participants i Pau Olmos (ICAC), Joan Canela (ICAC), Pilar Camañes (ICAC).

Descripció

Conegut d'antic i excavat en bona part per un afeccionat a principi del segle xx, el poblat ibèric de Castellot de la Roca Roja és un petit assentament fortificat, de superfície inferior als 1.000 metres quadrats i del qual destaca l'excel·lent estat de conservació de l'estructura defensiva. Entre els anys 1998 i 2002 va ser excavat en el marc d'un projecte d'intervenció programada a càrrec d'un equip de la Universitat de Barcelona, amb finançament de l'Ajuntament de Benifallet, la Diputació de Tarragona i la Generalitat de Catalunya. L'ICAC s'ha incorporat a aquest projecte, els objectius del qual són finalitzar els treballs d'excavació (en un estat molt avançat) i preparar la publicació de la monografia. Els treballs d'excavació s'hi han reprès el 2010.

Data d'inici gener de 2008.
Data de finalització desembre de 2013.

Vista del sector 6 de la zona 3 a l'inici de la campanya de 2012

Imatge aèria del jaciment del Castellot de la Roca Roja

Activitat realitzada el 2012

Durant el mes de novembre de 2012 s'ha realitzat una breu campanya d'excavacions a l'interior de l'assentament, que ha suposat la continuïtat dels treballs realitzats el 2011. Els treballs s'han centrat en l'excavació dels sectors 5 i 6 de la zona 3, que constitueixen un edifici amb superfície útil d'uns 30 m2, dimensions superiors a la resta d'habitacles de l'assentament (normalment per sota dels 20 m2). Durant la campanya de 2011 s'havia realitzat una neteja superficial i s'havia arribat a un nivell de paviment sobre el qual apareixia una concentració de ceràmica, corresponent probablement a la preparació d'una llar de foc, que pertanyia al darrer moment d'ús de l'edifici, a finals del segle III aC. La intervenció d'enguany ha permès excavar un nivell de rebliment anterior a aquesta darrera ocupació, sota el qual es conserven nivells d'ús més antics, caracteritzats per paviments de terra i una llar de foc en el cas del sector 5. Així mateix, s'ha pogut documentar l'existència d'un mur en el sector 6 que compartimentava aquesta habitació en dos espais de dimensions més reduïdes. Finalment, també ha estat possible constatar que el mur sud-oest del sector 6 (de gruix superior a la mitjana de construccions de l'assentament) era inicialment més estret i havia estat reforçat mitjançant una mena de contrafort en el darrer moment d'ús d'aquesta estança. La finalització de l'excavació d'aquest conjunt al llarg de 2013 permetrà aprofundir en la funcionalitat, cronologia i evolució de l'edifici al llarg de les diferents fases constructives. Pel que fa a les activitats de difusió científica, aquest jaciment ha estat objecte d'un article dins el volum d'actes del congrés *Iberos del Ebro*, celebrat a Alcanyís i a Tivissa al 2011 i editat per l'ICAC el 2012.

L'assentament protohistòric de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre)

Línia de recerca Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental.

Programa Formació i desenvolupament de societats complexes en la protohistòria catalana.

Investigadors responsables Jaume Noguera Guillén (ICAC-UB) i Maria Carme Belarte Franco (ICREA-ICAC), Pau Olmos Benlloch (ICAC).

Investigadors participants Meritxell Monrós (ICAC), Pilar Camañes (ICAC), Joan Canela (ICAC).

Vista general de la intervenció realitzada a la zona 1

Descripció

L'hàbitat protohistòric de Sebes consisteix en un conjunt de restes que pertanyen versemblantment a diferents moments d'ocupació. En primer lloc, cal esmentar un petit establiment de la primera edat del ferro ubicat al cim i als vessants d'un petit turó. Aquest assentament correspon a la necròpolis situada al peu del turó, que s'emmarca dins la Reserva Natural de Fauna Salvatge de Sebes. D'altra banda, en un dels vessants s'ha documentat una ocupació ibèrica. El projecte, realitzat per la UB amb la col·laboració de l'Ajuntament de Flix i de l'associació La Cana, es va iniciar el 2005. Des del 2006, l'ICAC hi col·labora a través d'un conveni específic. Així mateix, aquest projecte ha gaudit de tres ajuts d'abast comarcal ACOM(2005ACOM00037;2007ACOM00033;2009AC0005). Finalment, l'any 2011 s'ha signat un conveni de col·laboració entre l'Ajuntament de Flix, la Universitat de Barcelona i l'ICAC en virtut del qual l'Ajuntament de Flix aportarà finançament a la recerca realitzada al jaciment de Sebes entre 2011 i 2013. Entre el 2005 i el 2006 es va realitzar l'excavació de l'assentament del primer ferro pràcticament en la seva totalitat, excepte una petita part, que ha estat excavada entre 2011 i 2012. Els resultats mostren que es tracta d'un petit establiment del qual es conserva una vintena d'habitacions, i que ocupa el cim i el vessant nord-est del turó. L'hàbitat ibèric, datat de principis del segle VI aC, s'estén sobre el vessant meridional del turó. L'any 2007 es va excavar una de les habitacions d'aquest hàbitat. Durant els anys 2008 i 2009 no es va intervenir en l'àrea d'hàbitat ja que els treballs es van centrar en l'excavació de la necròpolis protohistòrica de Sebes (vegeu el projecte 21.49a). Finalment, l'any 2010 es va reprendre la recerca sobre l'assentament ibèric, que ha estat continuada durant els anys subsegüents.

Data d'inici setembre de 2005.
Data de finalització desembre de 2013.

Vista de la zona 9 en curs d'excavació

Activitat realitzada el 2012
La intervenció de setembre de 2012 ha donat continuïtat als treballs iniciats el 2011 tant a l'àrea de l'hàbitat del primer ferro com a l'hàbitat ibèric. En primer lloc, pel que fa a l'assentament del primer ferro, s'ha finalitzat la intervenció a la part superior del turó (zona 1), on s'ha completat l'excavació del sector 4, iniciada el 2011, i s'ha excavat el sector 3. Ambdós sectors corresponen a un edifici de grans dimensions, de funció probablement diferent a la de la resta de construccions documentades anteriorment en aquest establiment (en el vessant nord-est del turó). En efecte, a diferència de la resta d'habitacions excavades, de funció clarament domèstica, amb paviments de terra i dotades de llars de foc i banquetes, aquest edifici no sembla haver posseït cap d'aquestes estructures pròpiament domèstiques. El sector 4 conté una estructura delimitada amb toves de funció incerta i ha lliurat diversos fragments de molins barquiformes, mentre que el sector 3 disposa d'àrees enllosades. L'única altra habitació existent a la part alta del turó (el sector 1, excavat per un aficionat) també conserva restes d'un paviment enllosat, el que suggereix que aquesta zona estava destinada tal vegada a activitats diferents de les habitacions de caire domèstic que ocupen el vessant nord-est. Amb l'excavació d'aquest edifici es dóna per finalitzada la intervenció en l'hàbitat del primer ferro. Pel que fa a l'ocupació ibèrica, s'ha intervingut en la zona 9, en el vessant meridional del turó, on s'ha continuat l'exploració d'una de les habitacions documentades durant la campanya anterior (sector 4) i s'ha excavat l'estança contigua (sector 3). Tot i que aquesta zona està molt afectada per l'erosió, els treballs duts a terme han permès recuperar abundants materials ceràmics, encara en estudi, que semblen confirmar la cronologia obtinguda per les altres zones d'aquesta ocupació ibèrica, és a dir, de finals del segle VI aC. Pel que fa a les activitats de difusió científica, l'assentament ibèric de Sebes ha estat objecte d'un article dins el volum d'actes del congrés *Iberos del Ebro*, celebrat a Alcanyís i a Tivissa al 2011 i editat per l'ICAC el 2012. Finalment, en el marc de les *III Jornades de Patrimoni Històric*, realitzades a Flix durant el mes de setembre de 2012, s'ha realitzat una jornada de portes obertes al jaciment el dia 16 del mateix mes.

c) Estudis de poblament protohistòric en àrees on la recerca ha incidit poc sobre aquest període

Projecte de recerca:

- El poblament protohistòric al Camp de Tarragona i el seu entorn.

El poblament protohistòric al Camp de Tarragona i el seu entorn

Línia de recerca Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental.
Programa Formació i desenvolupament de societats complexes en la protohistòria catalana.
Investigadors responsables Maria Carme Belarte (ICREA-ICAC), Joan Canela (ICAC).
Investigadors participants Jordi López (ICAC), Ignasi Fiz (URV-ICAC).

Descripció
L'objectiu general del projecte és contribuir al coneixement del procés de formació i el desenvolupament de les societats complexes protohistòriques al Camp de Tarragona i al seu entorn, que coincideixen amb l'antic territori Cessetà. Per assolir aquest objectiu, és imprescindible conèixer l'estructura del poblament i la seva evolució entre el bronze final i l'ibèric final. L'àrea d'estudi es correspon amb les actuals comarques del l'Alt Camp, Baix Camp, Conca de Barberà i Tarragonès més alguns municipis limítrofs. Les dades arqueològiques disponibles són resultat de troballes de superfície així com d'intervencions arqueològiques molt puntuals, i les hipòtesis han estat elaborades en funció d'aquestes dades així com de la comparació amb el que es coneix sobre l'organització i evolució del poblament protohistòric a la Cessetània oriental. Partint d'aquestes hipòtesis, els objectius concrets que es persegueixen són: 1) Comparar l'evolució del poblament entre els sectors de la plana i els de la muntanya, així com la relació entre els assentaments i les vies de comunicació històriques. 2) Estudiar l'explotació econòmica dels recursos econòmics del territori i la seva vinculació amb el poblament al llarg del

període cronològic establert. 3) Indagar en l'organització del poblament en territoris "limítrofs" entre protoestats ibèrics. 4) Definir i verificar de forma empírica la tipologia d'assentaments establerta en les hipòtesis de treball.

Data d'inici octubre del 2011.
Data de finalització desembre de 2013.

Prospectant un camp de vinya a Puigpelat

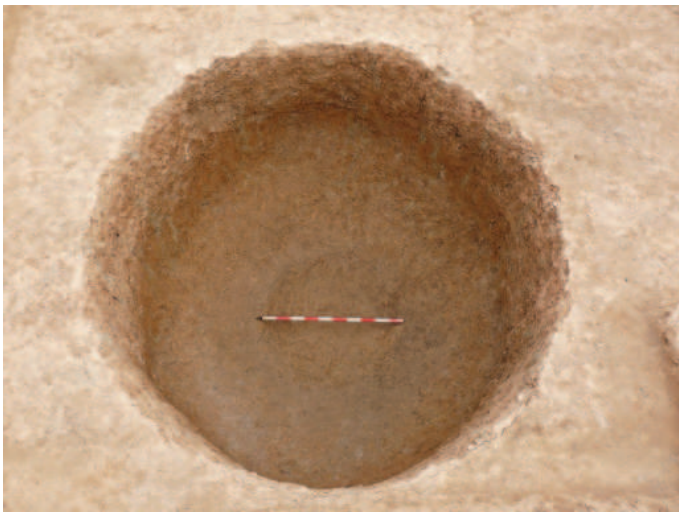

La sitja del Pontarró un cop excavada

Activitat realitzada el 2012
Entre el mes d'octubre i el mes de desembre s'ha realitzat una campanya de prospeccions arqueològiques als termes municipals de Puigpelat i Nulles, dirigida per Joan Canela, Ignacio Fiz i Jordi López. La superfície prospectada supera les 160 ha i els resultats preliminars han estat satisfactoris, ja que han permès localitzar i delimitar un nombre important d'assentaments que abasten cronologies de l'ibèric ple al canvi d'era (s. V – I aC).

Entre els mesos de novembre i desembre s'ha realitzat una intervenció d'urgència a la Secuita al jaciment del Pontarró, després d'haver arribat a un acord amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. La troballa prèvia de material pertanyent a l'aixovar funerari d'una necròpoli del primer ferro o de l'ibèric antic va fer pensar en l'existència d'un jaciment d'aquest tipus a la zona. Després d'una breu intervenció d'urgència s'ha pogut localitzar una sitja que havia estat amortitzada en l'ibèric ple (finals del s. V aC - principis del s. IV aC) amb abundant material d'aquest tipus.

3. Recerca sobre el món fenici i púnic

Programa Missió arqueològica a Althiburos (El Kef, Tunísia)

Evolució social i formació de l'estat númida: les poblacions de la regió de *Sicca Veneria* (El Kef, Tunísia) i les seves relacions amb la civilització púnica

Línia de recerca Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental.
Programa Missió arqueològica a Althiburos (El Kef, Tunísia).
Investigadors responsables Joan Sanmartí Grego (UB).
Investigadors participants Joan Ramon Torres (Consell Insular d'Eivissa), Joan Santacana (UB), Maria Carme Belarte (ICREA-ICAC), Jaume Noguera (UB), Núria Tarradell (UB), Víctor Revilla (UB).
Investigadors col·laboradors Pau Olmos (ICAC), Meritxell Monrós (ICAC), Joan Canela (ICAC).

Vista zenital del túmul M-42

Descripció
Projecte de la Universitat de Barcelona dirigit per Joan San-

martí Grego, en col·laboració amb l'Institut National du Patrimoine de Tunísia, en el qual col·labora l'ICAC a través del seu personal investigador (Maria Carme Belarte, Pau Olmos, Meritxell Monrós i Joan Canela) i tècnic (Unitat de Documentació Gràfica), en el marc d'un conveni específic. Ha estat dotat d'un ajut EXCAVA (2006-2008) i de dos R+D del Ministeri d'Educació i Ciència (2007-2009 i 2009-2011), d'un ajut de l'AECID (2009) i tres ajuts del Ministerio de Cultura (2009 i 2010, 2011). En la convocatòria de 2012 del MINECO ha estat concedit un projecte d'I+D coordinat (amb dos subprojectes, dirigits des de la UB i l'ICAC, respectivament) per continuar la recerca sobre aquest jaciment entre 2013 i 2015. El projecte es proposa aprofundir en el coneixement de la protohistòria de l'Àfrica Menor, especialment els processos de desenvolupament socioeconòmic que van conduir a la formació dels estats libicopúnics. Metodològicament, el projecte es fonamenta en treballs d'excavació i prospecció arqueològica a la ciutat d'Althiburos i el seu entorn.

Data d'inici gener de 2006.
Data de finalització desembre de 2012.

Detall de les restes òssies documentades en el túmul M-197

Activitat realitzada el 2012

Després d'una aturada dels treballs de camp durant l'any 2011 com a conseqüència de la situació política i social a Tunísia, l'any 2012 s'han realitzat dues campanyes d'excavació i prospecció a Althiburos, una els mesos de març i abril i l'altra, de juny a juliol. En aquestes dues campanyes s'ha treballat a l'àrea del Capitoli (zones 1 i 2), continuant els treballs iniciats en anys anteriors. En aquest sentit, a la zona 1 s'ha finalitzat el sondeig realitzat contra el parament nord de la muralla númida, que ha permès arribar als fonaments d'aquesta important estructura i datar la seva construcció al segle III aC. Així mateix, a la zona 2 s'ha intervingut en diverses habitacions del període Númida Mitjà que han aportat abundants materials ceràmics i arqueobiològics. Alhora, s'han continuat els treballs de prospecció realitzats a la vall d'Althiburos, on s'ha donat per finalitzada aquesta tasca, amb la documentació d'un total de més de 800 monuments funeraris megalítics de tipologia protohistòrica, la cronologia dels quals encara està per precisar. També, dins el territori d'Althiburos, s'ha finalitzat l'excavació del túmul D-53, i s'han excavat íntegrament dos túmuls més (M-42 i M-197). Els túmuls D-53 i M-42, que no conservaven restes òssies, han ofert materials arqueològics datables en època altoimperial, que podrien haver estat reutilitzats. En canvi, el túmul 197 contenia restes humanes que han pogut ser datades per C14 entre els segles VII i IV aC. Finalment, també s'ha explorat una estructura murària documentada en prospecció a la vall d'Althiburos, a pocs quilòmetres de la ciutat, de funció i datació incerta i que correspondria tal vegada a un possible límit entre territoris. La realització d'un sondeig en aquest mur ha permès obtenir materials datables en el Númida Recent. Pel que fa a la divulgació científica dels resultats, al 2012 s'ha lliurat un article que recull els resultats dels treballs desenvolupats durant aquest darrer any i que sortirà publicat dins la revista *Informes y Trabajos* del Ministeri de Cultura. Així mateix, enguany ha sortit publicat el volum de la mateixa revista corresponent als treballs realitzats durant 2010, i també ha sortit publicat un article de síntesi a la revista *Journal of African Archaeology*. Finalment, s'ha avançat en la redacció del segon volum monogràfic sobre els treballs realitzats a Althiburos.

Sondeig realitzat a la muralla d'Althiburos un cop finalitzat

4. Altres projectes del programa específic d'Arqueologia de la protohistòria a la Mediterrània occidental

Col·laboració en projectes sobre la protohistòria a la Gàl·lia meridional

La recerca sobre el poblament protohistòric a Catalunya no es pot fer desvinculada de la recerca en altres àrees adjacents, com la Gàl·lia meridional, que en part se situava dins l'òrbita ibèrica en època protohistòrica. En aquest sentit, la col·laboració de l'ICAC durant el 2012 ha continuat a través d'un conveni amb el CNRS.

Projecte sobre els rituals a la protohistoria

El 2012 s'ha continuat i finalitzat la participació en el projecte "Pratiques Rituelles et Symboliques en Méditerranée nord-occidentale protohistorique, VIIIe-Ier siècles avant notre ère", coordinat per Réjane Roure (Universitat Paul Valéry de Montpeller - CNRS) i finançat per l'Agence Nationale de la Recherche (referència ANR-09-JCJC-0143-01). En el marc d'aquest projecte, la Dra. Carme Belarte és responsable de coordinar les tasques d'inventari i estudi de les pràctiques rituals en context domèstic. En aquest sentit, durant el 2012 s'ha organitzat un seminari sobre rituals domèstics que es va celebrar a Empúries els dies 12 i 13 de març, sota la coordinació de la Dra. M. Carme Belarte (ICREA - ICAC) i la Dra. Réjane Roure (Université Paul Valéry – Montpellier 3). Així mateix, els resultats de la recerca realitzada en el marc d'aquest projecte s'han recollit en un article, realitzat per Carme Belarte i Sílvia Valenzuela, que ha estat acceptat per la revista *Oxford Journal of Archaeology* per a la seva publicació al 2013.

Altres activitats

Durant el 2012, s'ha treballat en la preparació de la *VII Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell*, que es realitzarà del 7 al 9 de març del 2013, i que portarà per títol sobre el tema "Les estructures socials a la Gàl·lia i Ibèria", organitzat per l'Ajuntament de Calafell, la Universitat de Barcelona, el Centre Camille Jullian i l'ICAC.

2.2.2. Arqueologia grega

Després de la finalització el 2011 del grup de recerca interdisciplinària "L'espai tal com el veien i el pensaven els grecs", coordinat per l'IEC i l'ICAC, el 2012 s'ha seguit treballant en la publicació de les actes del III col·loqui organitzat en el marc d'aquest projecte i celebrat el 2010 sota el títol: "*Ouranós kai Gê*: Cel i terra. Anomenar l'espai a Grècia".
L'any 2012 ha estat molt profitós per al projecte *Iberia Graeca*, en què l'ICAC participa des de l'any 2011 gràcies a la signatura d'un protocol de col·laboració. El mes de desembre es va fer a la seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs la presentació dels materials grecs de les comarques de Lleida que s'han digitalitzat i introduït a la base de dades d'*Iberia Graeca* gràcies a un nou període de contractació de l'investigador en formació Faustino Pérez. També s'ha iniciat a finals de 2012 la digitalització dels materials dels jaciments que podríem anomenar cossetans de la província de Barcelona. Aquesta tasca està previst que finalitzi a mitjans del mes de març de 2013.

El Dr. Xavier Aquilué explicant als mitjans el projecte Iberia Graeca

Acte de presentació dels materials grecs de les comarques de Lleida

Projectes de recerca

- El concepte de l'espai en l'arquitectura i la iconografia gregues.
- *Iberia Graeca.*

El concepte de l'espai en l'arquitectura i la iconografia gregues

Investigadors responsables Jesús Carruesco (URV-ICAC) i Montserrat Jufresa (UB).
Investigadors participants Isabel Rodà (ICAC), Montserrat Reig (UB), Roger Miralles (URV), Gemma Fortea (ICAC).

Descripció
Projecte de recerca coordinat per la Societat Catalana d'Estudis Clàssics i l'ICAC gràcies a l'ajut de recerca que l'IEC va concedir el mes de desembre de 2007 per a la constitució del grup de recerca interdisciplinari "L'espai tal com el veien i el pensaven els grecs" (Institut Català d'Arqueologia Clàssica - Societat Catalana d'Estudis Clàssics, Institut d'Estudis Catalans). A partir del 2011, la feina del grup s'ha prolongat en el marc del projecte de l'ICAC "El concepte de l'espai en l'arquitectura i la iconografia gregues". Aquest projecte aborda l'estudi de la noció d'espai en la cultura grega, en particular la seva definició i articulació en els àmbits de les evidències escrites, de la representació iconogràfica i de l'organització arquitectònica i urbanística de l'espai físic. Partint de la consideració de l'espai com una categoria cultural construïda històricament, l'objectiu és fonamentar una metodologia innovadora, amb aportacions de l'antropologia cultural i l'anàlisi del discurs, que posi l'èmfasi en l'estudi pluridisciplinar de les interaccions entre els àmbits suara esmentats, i especialment en dos aspectes capaços d'englobar la visió de l'espai en la mentalitat grega: per una banda, l'estudi del vocabulari grec que designa l'espai i que, sovint, ha rebut una interpretació no prou acurada o directament errònia al llarg de la història de les diverses ciències de l'antiguitat, fruit de traduccions mecàniques i ahistòriques; per altra banda, l'anàlisi del paper jugat per certs elements, molt presents tant en els discursos literari, religiós, filosòfic i iconogràfic, com en els vestigis arqueològics, en la configuració del mapa espacial físic i simbòlic de les ciutats gregues, com ara els animals (tema del segon col·loqui) o la pràctica coral (comunicació presentada a la University of Yale pel Dr. J. Carruesco).
El sistema de treball del programa aposta per la internacionalització i l'establiment de contactes durables amb d'altres grups d'arreu que exploren temes relacionats amb l'espai a

la Grècia antiga. En aquest sentit, entre les activitats de planificació de vies de continuïtat futura del projecte cal destacar la previsió per al 2013 de sol·licitar un Consolidator Grant de l'European Research Council, per part de l'investigador de l'ICAC J. Carruesco, al voltant del tema de la coralitat grega com a paradigma d'articulació de l'espai físic i simbòlic a la cultura grega, un dels temes centrals d'estudi d'aquest projecte (vegeu descripció d'activitats realitzades, a continuació).

Data d'inici gener de 2008.
Data de finalització desembre de 2012.

Ceràmica àtica amb representació d'Helena, Afrodita, Eros i Menelau (Louvre G424)

Activitat realitzada el 2012

Durant el 2012 s'han publicat tres volums col·lectius:"*Ta zôia. L'espai a Grècia II: els animals i l'espai, Arquitectures celestials i "Gynaikes/ Mulieres: Mirades sobre la dona a Grècia i Roma*" (per a més informació, vegeu l'apartat 6.1.Publicacions), que inclouen, entre d'altres, sengles estudis d'investigadors del projecte (G. Fortea i J. Carruesco) sobre, respectivament: a) l'espai arquitectònic del món olímpic i la seva projecció sobre l'urbanisme dels inicis de la polis (J. Carruesco), b) l'espai de la dona a través de les representacions de mobiliari a l'iconografia de la ceràmica grega (G. Fortea). Un tercer estudi, sobre la funció física i simbòlica del subministrament d'aigua en la configuració de la imatge de la ciutat grega a l'Egipte d'època hel·lenística (J. Carruesco), ha estat publicat en el volum *The Space of the City in Graeco-Roman Egypt*, fruit de la col·laboració amb el projecte "La ciudad egipcia en época clásica: la organización del espacio en el Egipto helenizado".En aquest 2012 també s'ha avançat en l'estudi de la pràctica coral ritualitzada, tal com apareix representada en la iconografia i en les fonts textuals. com a vehicle important d'articulació d'espai (tant físic com simbòlic) a la Grècia arcaica. El resultat més destacable en aquest any ha estat la publicacó d'un estudi de J. Carruesco: "*Helen's Voice and Choral Mimesis from Homer to Stesichorus*", vegeu Publicacions) sobre la funció d'Helena com a representant mítica de la pràctica coral, a partir de l'anàlisi de textos d'Homer i d'Estesícor i de la seva projecció ritual a l'àgora d'Esparta.

Entre les activitats científiques realitzades, cal destacar l'organització d'un seminari internacional sobre "Economia, religió i iconografia en el món clàssic", centrat fonamentalment en l'àmbit grec, i la col·laboració en l'organització d'un altre sobre "Arqueologia de la mort: una perspectiva multidisciplinar" (vegeu apartat 5.4), amb una contribució específica de J. Carruesco sobre l'arqueologia de la mort a la Grècia geomètrica i arcaica i la seva relació amb el procés d'aparició de la polis.

A nivell internacional, l'investigador del projecte J. Carruesco ha pronunciat conferències a les universitats de Gal·les, Mainz i Reading, sobre la concepció de l'espai a l'antiga Grècia, aquesta última en el marc d'un programa d'intercanvi Erasmus entre la URV-ICAC i la universitat de Reading.
Finalment, cal destacar que enguany s'han iniciat les tasques d'edició del tercer volum col·lectiu sobre la concepció de l'espai a Grècia, resultat del tercer col·loqui internacional organitzat pel projecte el 2010. La publicació està prevista per al 2013.

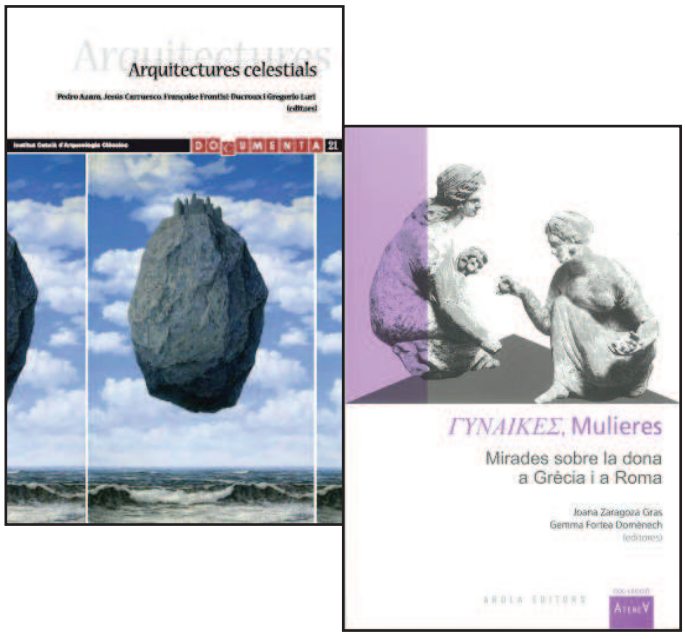

Portada del llibre Arquitectures celestials i Portada del llibre Gynaikes-Mulieres. Mirades sobre al dona a Grècia i Roma

Iberia Graeca

Investigadors responsables: Xavier Aquilué (*Iberia Graeca*), Maria Teresa Miró (Serveis Territorials de Cultura a Tarragona), Jesus Carruesco (URV-ICAC).
Investigadors participants: Gemma Fortea (ICAC) i Faustino Pérez (ICAC).

Descripció:
L'ICAC participa en el projecte de catalogació i digitalització dels materials grecs de la península Ibèrica que dirigeix el centre *Iberia Graeca*, impulsat pel Ministerio de Cultura, a través del Museo Arqueológico Nacional, i pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, a través del Museu d'Arqueologia de Catalunya, amb la col·laboració de l'Ajuntament de l'Escala (Girona).

El projecte té com un dels seus principals objectius crear un gran banc de dades, complet i actualitzat, que serveixi com a instrument precís als historiadors del món antic a la Mediterrània i a la Península Ibèrica per reconstruir diversos processos històrics sobre la presència dels grecs a les nostres terres: sistemes de producció, comerç, colonització, desenvolupament i construcció de sistemes socials, legitimació del poder, construccions ideològiques i simbòliques, fenòmens d'interacció, etc.

Data d'inici: octubre de 2011.
Data de finalització: desembre del 2012.

Càntaros sessile de figures roges trobat a Anseresa (Vilaró Vell)

Activitat realitzada el 2012
Gràcies al contracte programa subscrit amb la Universitat Rovira i Virgili, el 2012 l'ICAC ha pogut tornar un segon període laboral amb l'investigador en formació Faustino Pérez que s'ha encarregat, en aquesta segona fase, d'introduir a la base documental del projecte *Iberia Graeca* les dades dels materials grecs publicats trobats a les comarques de Lleida (El Molí d'Espígol de Tornabous, l'Anseresa de Vilaró Vell, la Paeria de Lleida, etc). S'ha pogut localitzar un total de 37 jaciments arqueològics a la zona de Lleida on s'ha trobat material de procedència grega. El total de peces provinents d'aquests indrets que s'han entrat a la base de dades d'*Iberia Graeca* és de 430, la majoria d'elles, del Molí de l'Espígol, un dels jaciments de Catalunya on, juntament amb Empúries i Ullastret, s'ha pogut trobar un major nombre de restes ceràmiques de procedència grega.

Askós en forma de nubi procedent del Molí d'Espígol (Tornabous)

Guttus en forma de peu trobat al Molí d'Espígol (Tornabous) de procedència siciliana (s. III aC)

Paral·lelament, en col·laboració amb l'Associació de Professors de Llengües Clàssiques (APLEC), s'ha treballat en la proposta d'un nou projecte de difusió del món grec que hem titulat "En-grècia't" i que està destinat als alumnes de secundària i batxillerat. El projecte, el des-

envolupament del qual està previst que s'inicïi durant el 2013, ha estat ben acollit per la Fundació Prínceps de Girona que, si s'aconsegueix la resta de finançament necessari per tirar endavant el projecte, serà una de les institucions que el faran possible, juntament amb l'ICAC, el Centre *Iberia Graeca* i l'APLEC.

Altres activitats del programa específic d'arqueologia grega

En el decurs del 2012 s'ha seguit impulsant aquest programa específic creat el 2007, que té com a objectiu principal promoure la creació i recerca en aquest camp de l'arqueologia clàssica entre els estudiants de tercer cicle de les universitats de Catalunya amb l'objectiu de l'aparició d'especialistes en arqueologia grega.

Les principals actuacions han estat:

- Edició per part de Joana Zaragoza i Gemma Fortea de les actes del Seminari Internacional d'Arqueologia Clàssica "La dona a l'antiguitat" celebrat a Tarragona el 2010. Aquest volum, publicat per editorial Arola en col·laboració amb la URV s'ha presentat a Tarragona el 19 de desembre de 2012. La presentació va anar a càrrec de Maite Blay.

- Activitat de difusió: conferències del professor Jesús Carruesco sobre el tema "El cor i la dansa en el món grec i la tradició clàssica", en el marc del cicle de conferències per a alumnes de secundària organitzat per la Secció Catalana de la Societat Espanyola d'Estudis Clàssics (Universitat de Barcelona, desembre de 2012).

- Altres publicacions i activitats científiques i de difusió, centrades en l'anàlisi de textos literaris i iconogràfics: vegeu apartat 2.3.3)

2.3. Programes transversals

2.3.1. Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica

Subprograma d'Arqueometria

Durant el 2012, l'activitat del subprograma transversal d'Arqueometria ha seguit les línies marcades durant els anys anteriors. Destaca l'inici d'un nou projecte de recerca en el marc del Programa de Proyectos de Investigacion Fundamental no Orientada (2011-2014) del MICINN titulat "La explotación y comercio de los recursos naturales en el N. de la Hispania romana: *lapis, metalla, aqua*", que és la continuació natural del projecte de recerca anterior "Explotación, uso e intercambio de materias primas inorgánicas entre el norte de Hispania y el sur de la Galia" que es va dirigir des de la UEA del 2008 al 2011.
Durant aquest any s'ha finalitzat l'edició de les actes del IX Congres Internacional ASMOSIA, organitzat per l'ICAC a Tarragona, del 8 al 13 de juny de 2009 i se n'ha fet la presentació al X Congrés Internacional ASMOSIA, celebrat el mes de maig de 2012 a Roma.

Aquest subprograma inclou els projectes següents:

- La explotación y comercio de los recursos naturales en el norte de la Hispania romana: *lapis, metalla, aqua*.
- Pedrera del Mèdol.
- Mesures arqueomagnètiques en forns romans de Tarragona i Tunísia.

La explotación y comercio de los recursos naturales en el norte de la Hispania romana: *lapis, metalla, aqua*

Línia de recerca Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica.
Investigadors responsables Isabel Rodà (ICAC).
Investigadors participants Anna Gutiérrez (UAB-ICAC), Aureli Àlvarez (UAB- ICAC), Diana Gorostidi (ICAC), Jordi López (ICAC), Ana de Mesa (ICAC), Ana Garrido (ICAC), Eva Koppel (UAB), Montserrat Claveria (UAB), Francesc Busquets (UAB), Mª Pilar Lapuente (Universidad de Zaragoza), Hernando Royo (ICAC), Silvia González Soutelo (Universidad de Lugo), Benjamin Russell (King's College, UK), Simon J. Keay (University of Southampton; British School at Rome), Graeme Earl (University of Southampton), Leif Isaksen (University of Southampton), Xavi Lafuente, Jaume Massó (Museu Salvador Vilaseca, Reus).

Vista de la pedrera de Craig Rhos-y-Felin (Gales), d'on provenen les bluestones emprades a Stonehenge, objecte de les excavacions arqueològiques dirigides pel Dr. Parker Pearson (University of Sheffield)

Descripció
Tal com s'ha vingut demostrant amb els anteriors projectes (HUM2005-03791 i HAR2008-04600), l'estudi dels materials lapidis a Hispània suposa una línia d'investigació capdavantera en l'àmbit no només de l'arqueometria, sinó també de la història econòmica i social de la península en època romana. En aquest sentit, i com a continuació natural dels projectes esmentats, amb el projecte "La explotación y comercio de los recursos naturales en el N. de la Hispania romana: *lapis, metalla, aqua*" (HAR2011-25011) ens proposem obrir l'horitzó de treball i incloure altres recursos naturals, sent, no obstant això, l'ús i l'explotació de la pedra el fil conductor. Així, veient el bon resultat científic ofert per les anàlisis arqueomètri-

ques dels *marmora* (materials lapidis d'ús ornamental) i altres pedres (*lapis*), i els treballs sobre l'explotació de les pedreres romanes (*metalla*), s'inclou aquesta vegada l'estudi de l'aprofitament de l'aigua (*aqua*) o dels metalls (també *metalla*) com a recursos naturals del nord de la Península Ibèrica que foren explotats en època antiga. Per a la bona consecució dels objectius, es pretén continuar i consolidar el treball interdisciplinar mitjançant la col·laboració entre geòlegs, arqueòlegs i historiadors de l'art, on l'aplicació noves tècniques per a l'anàlisi litològica juguen un paper determinant a l'hora d'elaborar estudis de tall històric, doncs permeten una aproximació objectiva fonamental a l'hora de destriar procedències i qualitats del recursos, la qual cosa implica, al seu torn, les vies de comerç i intercanvi i, conseqüentment, l'explotació i ocupació d'aquests recursos per part no només de les elits dirigents sinó també del conjunt de la societat romana. En conclusió, el projecte pretén aprofundir en el coneixement dels mecanismes relacionats amb l'explotació d'aquests recursos naturals i la xarxa de distribució i intercanvis comercials derivada que, en darrera instància, va determinar el proveïment a les ciutats de pedra, metalls i aigua, recursos imprescindibles per a la consecució d'un estat de benestar característic de Roma en la seva aplicació a les províncies occidentals i, específicament en el nord d'Hispània.

Data d'inici desembre de 2011.
Data de finalització desembre de 2014.

Activitat realitzada el 2012

L'any 2012 ha estat marcat per diversos aspectes. En primer lloc, la finalització dels treballs d'edició de les actes de l'ASMOSIA IX. *The 9th International Conference of the Association for the Study of Marbles and other Stones in Antiquity*, que fou organitzat per l'equip del projecte i que tingué lloc l'any 2009 a Tarragona. Aquest volum s'ha publicat amb el títol *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* dins la col·lecció *Documenta* (núm. 23) de l'ICAC, ha estat coeditat per Anna Gutiérrez, Pilar Lapuente i Isabel Rodà, i fou presentat en el marc de la X ASMOSIA Conference, a Roma, el 24 de maig. També cal destacar l'adquisició d'un equip d'espectrometria de raigs X d'energia dipersiva (EDX) gràcies a un ajut FEDER-MEC per la incorporació d'Infrastructures Científico-Tècniques concedit l'any 2011. La incorporació d'aquest aparell permetrà completar les anàlisis petrogràfiques i les analítiques per catodoluminiscència i permetrà afinar amb molta més precisió la seva caracterització minerològica.

Paral·lelament, el 2012 ha suposat un impuls especialment interessant en l'estudi dels materials lapidis gràcies especialment a: a) la continuació dels treballs analítics relacionats amb la caracterització dels materials lapidis peninsulars, gràcies especialment a la tasca dels geòlegs membres de l'equip de recerca (Dr. Àlvarez, Dra. Lapuente i H. Royo); b) l'avanç en el coneixement de l'arribada del *broccatello* de Tortosa a Roma en època romana, gràcies a una estada Beca d'estada a l'Estranger concedida per l'AGAUR atorgada a la Dra. Gutiérrez; c) l'inici d'una línia de recerca dedicada als *marmora* (locals i foranis) emprats a la *Gallaecia* romana, impulsada per la Dra. González Soutelo; d) l'avanç en el coneixement de tècniques d'extracció gràcies a la visita/estudi d'altres pedreres/punts d'extracció de material lapidi; e) l'elaboració de la part final de tesi doctoral d'A. De Mesa, dedicada als materials lapidis i pedreres de *Toletum*. Igualment, cal destacar la labor desenvolupada per les Dres. Rodà, Koppel i Claveria en la preparació de les Actes de la *VII Reunión de Escultura romana en Hispania* celebrada a Santiago de Compostela el juliol de 2011. Tot això ha propiciat la participació en nombrosos congressos internacionals i nacionals, dels membres de l'equip, presentant els resultats obtinguts fins a data d'avui de les recerques relacionades amb el projecte o les línies iniciades.

La Dra. Gutiérrez documentant una columna de broccatello possiblement d'època romana posteriorment reaprofitada, al púlpit de la catedral de Pisa (Itàlia)

El geòleg Hernando Royo documentant l'ús de marbre d'O Incio (Galícia)

Pedrera del Mèdol

Línia de recerca Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica.
Investigadors responsables Anna Gutiérrez Garcia-Moreno (UAB-ICAC), Jordi López (ICAC), Isabel Rodà (ICAC).
Investigadors participants Arnau Trullén, Unitat Documentació Gràfica (ICAC)
Descripció
Arran de l'incendi de l'estiu del 2010 al turó de Sant Simplici, on es troba la pedrera romana del Mèdol, van quedar visibles noves evidències relacionades amb aquesta pedrera. La més singular és un nou front d'uns 100 metres de llarg, però també va quedar a la vista una amplíssima part d'un front romà que ja es coneixia, i uns abocadors de resquills. La primavera de 2011, i aprofitant els treballs de neteja del bosc cremat que ha fet ABERTIS-ACESA, propietària del terreny, s'han dut a terme un seguit d'actuacions arqueològiques. Ja durant el seguiment dels treballs de neteja s'han documentat els elements que abans estaven tapats pel sotabosc i també els talls artificials a la roca mare que abans no eren visibles. Això ha permès que aquest durant l'estiu de 2011 s'hagi plantejat la realització de l'alçat i la planimetria de la part nova del front conegut i del sector que ha quedat al descobert. El pas següent serà l'anàlisi detallada dels blocs i les traces del treball a la pedrera dels dos sectors. A partir d'aquí es disposarà de més dades per poder proposar una datació d'aquest nou front i complementar el coneixement que es té de l'activitat extractiva del Mèdol en època antiga. A llarg termini, l'objectiu també és la posada en valor del nou front d'extracció, que s'inclouria en l'itinerari de visita actual al monument, que forma part del conjunt declarat Patrimoni de la Humanitat l'any 2000.

Data d'inici gener de 2011.
Data de finalització desembre de 2013.

La Dra. Gutiérrez presentant la seva comunicació al X congrés ASMOSIA

Prospecció a la Roca Plana (Tarragona)

Activitat realitzada el 2012
Durant el 2012 s'ha realitzat una jornada de prospecció subaquàtica a la zona anomenada Roca Plana, amb l'objectiu d'identificar la zona d'embarcament dels blocs extrets d'aquesta pedrera per portar-los a Tarragona. Aquesta prospecció, que va comptar amb la col·laboració d'un equip de 3 arqueòlegs especialistes en arqueologia subaquàtica dirigits per X. Aguelo, ha permès entendre la morfologia d'aquest indret tan rellevant i plantejar la possibilitat de continuar investigant-hi. El maig s'ha presentat al Congrés Internacional ASMOSIA X. *The 10th International Conference of the Association for the Study of Marbles and other Stones in Antiquity*, celebrada a Roma, una comunicació titulada "*Can a fire be an oportunity to broaden our understanding of a Roman quarry? The case of El Mèdol (Tarragona, Spain)*", per A. Gutiérrez, S. Huelin, I. Rodà, J. López, i A. Trullén.

Mesures arqueomagnètiques en forns romans de Tarragona i Tunísia

Línia de recerca Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica.
Investigadors responsables Aureli Álvarez (ICAC-UAB), Marta Prevosti (ICAC)
Investigadors col·laboradors Lluís Casas (UAB), Àfrica Pitarch (Jaume Almera, CSIC de Barcelona) i Nejia Laridhi Ouazaa (University of El Manar II, Tunis).

Descripció
Els forns constitueixen una font d'informació excel·lent sobre les variacions dels paràmetres que defineixen el camp magnètic de la terra en una zona determinada, ja que a partir de la mesura de la termoremanència dels seus components ferromagnètics és possible calcular les característiques del camp que els va magnetitzar per última vegada, és a dir, l'última utilització del forn. S'ha fet un programa per prendre mostres per a l'anàlisi arqueomagnètica de forns antics de l'*ager Tarraconensis*, per precisar-ne la cronologia. Les dades obtingudes seran contrastades amb las dades procedents de forns de Tunísia.

Data d'inici gener de 2007.
Data de finalització desembre de 2013.

Activitat realitzada el 2012

El mes de febrer de 2012, els estudis arqueomagnètics realitzats amb anterioritat a Vilallonga del Camp i Sota la Timba dels Castellots s'han ampliat amb nous mostrejos per ampliar l'estadística de resultats que de moment era insuficient per a poder extreure'n edats unívoques. Paral·lelament, s'ha intensificat l'estudi dels forns del jaciment del Vila-sec i s'han comparat les cronologies arqueològiques i magnètiques. Se n'ha comprovat la coincidència, per bé que les dates arqueològiques donen un arc cronològic molt més precís. Així doncs, en aquest cas, les datacions arqueològiques ajuden a precisar la corba de datació secular de la Península Ibèrica i el model regional arqueomagnètic SCHA.DIF.3K. Els resultats d'aquest estudi s'han redactat en un article que s'ha enviat a la revista *Journal of Archaeological Science*. Entre el 27 d'abril i el 2 de maig, s'han visitat els jaciments arqueològics de Tunísia: Mahdia, Menzel Hayet, Alelcha, Neàpolis (Nabeul) i Zahruni i s'han pres mostres per analítiques de paleomagnetisme a Alelcha, on també s'ha dut a terme una prospecció arqueològica superficial que ha donat materials molt abundants, especialment dels segles IV al VII. A Zahruni s'ha fet una prospecció ocular del jaciment, que s'estén per un espai d'unes 20 Ha i s'ha prospectat una zona d'un camp, on s'hi ha pogut localitzar material ceràmic amfòric alt i baiximperial. Entre el 25 d'octubre i l'1 de novembre, s'ha prospectat sistemàticament el jaciment de Zahruni (Beni Khiar), on s'ha pogut comprovar que es tracta d'una important terrisseria del territori de la ciutat romana de Neàpolis, dins de la zona d'ocupació on s'ha pogut identificar dues zones residencials separades per una distància d'uns 750 m. Les àrees residencials d'aquests jaciments presenten restes de mosaics, també parietals, segurament provinents de nimfeus o fonts, i restes de marbres. S'ha prospectat un total de 21 camps, on s'ha recollit prop de 3000 fragments ceràmics, que s'han rentat, classificat i inventariat a la Universitat de Tunis El Manar. L'estudi d'aquests materials ha permès ampliar la cronologia del jaciment, atès que presenta ceràmica fenícia preromana, altimperial, baiximperial i també ceràmica del segle VII. Els materials més abundants són les àmfores, de les quals les formes Keay 25, 26, 35 A, 35 B, 55, 57, 60 i 62, són les més nombroses, i amb seguretat es fabricaven al lloc, ja que se n'han trobat força fragments cremats i defectuosos de cuita. També s'hi ha trobat ceràmica comuna, de característiques de pasta molt semblant a les àmfores, cosa que juntament amb fragments defectuosos de cuita, indica que també es fabricava a la terrisseria. Aquestes peces són bàsicament ceràmica de cuina. Entre la terra sigil·lada africana D, destaca la presència freqüent de les formes Hayes 50 B, 58 B i Fulford 27, algunes de les quals cremades, fet que torna a fer pensar en una possible producció local. Durant aquesta campanya de prospeccions s'ha identificat també un nou jaciment molt a la vora de la terrisseria, al cim d'un turonet, a mitja pendent de la muntanya de Jbal Sha bit al Golla, amb parets molt sòlides, algunes d'elles fetes amb grans carreus. Els materials que s'hi han recollit es daten en l'alt Imperi i el baix Imperi, tal com indica la presència de terra sigil·lada itàlica, sud-gàl·lica i africana A, C i D. Aquest jaciment s'ha interpretat com una possible fortificació o punt de vigilància sobre la rica plana de Neàpolis. Al cim de la muntanya de Jbal Sha bit al Golla s'ha pogut identificar un altre camp amb ceràmiques fenícies, i d'època altimperial i baiximperial. Podria tractar-se d'un espai d'hàbitat de tradició indígena, al cim de la muntanya, on hi ha un altiplà apte per al cultiu i la ramaderia que degué estar ocupat durant tota l'època de vida de la terrisseria.

Forn mostrejat al jaciment d'Alelcha

Àmfora de forma original de Zahruni amb inscripció, cremada

Subprograma transversal Arqueologia ambiental i paeloambient

Actualment a l'ICAC es duen a terme dues disciplines paleoambientals (palinologia, antracologia i geoarqueologia) que s'emmarquen en projectes del centre:

1. Palinologia

El 2012, han finalizat els estudis paleoambientals a la plana empordanesa i a les capçaleres del Ter duts a terme en el marc del projecte I+D "Integración de datos paleoambientales y arqueológicos para la interpretación de las interacciones climaticosocioambientales en una cuenca del nordeste peninsular durante el holoceno: II. Datos arqueológicos (InterAmbAr)" (CGL2009-12676-C02).

El 2010, mitjançant el sondatge d'un dels sectors del que fou el gran estany de Castelló d'Empúries, va extreure's un registre sedimentari continu que cobreix els darrers 6000 anys. Durant el 2011 i 2012 s'ha realitzat l'estudi paleoambiental d'aquest registre a alta resolució temporal. S'han estudiat diferents descriptors biòtics (pol·len, espores de fongs, macrocarbons, diatomees) i abiòtics (característiques i composició dels sediments, geoquímica), que han permès caracteritzar l'evolució paisatgística i l'antropització d'aquest medi litoral al llarg del temps i molt especialment a l'època antiga. Aquesta tasca ha estat realitzada per la Dra. Anna Ejarque, investigadora postdoctoral Beatriu de Pinós de la Northern Arizona University (EUA) i investigadora del GIAP-ICAC. S'ha contat també amb l'assessorament científic del Dr. Santiago Riera (SERP-UB) i del Dr. Ramon Julià (ICTJA-CSIC). Els resultats obtinguts d'aquestes anàlisis mostren una intensa humanització d'aquest sector empordanès des del Neolític mig a l'època contemporània, amb deforestacions lligades a l'activitat ramadera al món antic i un destacat protagonisme de l'activitat agrícola a l'època medieval. L'increment de la resolució analítica d'aquest estudi durant el 2011 i la contrastació amb els resultats proporcionats pels diferents descriptors paleoambientals han permès caracteritzar amb detall la relació home-medi i el modelat paisatgístic de la plana empordanesa al llarg del temps.

En la campanya a Coma de Vaca del 2010 es va sondejar la torbera d'Aigols Podrits a la capçalera del Fresser. El core extret va ser datat a la base al canvi d'era, amb la qual cosa recull l'evolució del paisatge en els darrers 2000 anys. Durant el 2011 i el 2012 s'ha realitzat l'estudi paleoambiental d'aquest registre a alta resolució temporal. S'han estudiat els diferents descriptors biòtics que han permès caracteritzar l'evolució paisatgística i l'antropització d'aquest medi altimontà en els darrers 2000 anys. Al 2012 s'ha iniciat l'estudi sedimentari de determinades estructures excavades per l'equip d'arqueòlegs de l'ICAC que continuarà l'any vinent en el marc del nous projecte d'R+D del MINECO. S'ha iniciat també l'estudi de la torbera de Coma de Vaca. L'anàlisi és encara en curs, però la correlació de dades paleoambientals i arqueològiques resultarà precisa en aquest estudi de cas, d'acord amb els objectius concrets del grup de recerca.

2. Antracologia i geoarqueologia

Una segona línea de treball paleoambiental desenvolupada a l'ICACen el decurs del 2012 és la geoarqueologia. Els estudis geoarqueològics s'han desenvolupat en relació als treballs en arqueomorfologia i estructures de centuriació realitzats a la plana empordanesa (projecte MICINN, 2009-2012; CGL2009-12676-C02), i al Montseny en el marc de la tesi doctoral de A. Garcia, investigador en formació de l'ICAC. En el marc d'aquest projecte s'ha realitzat un estudi geoarqueològic de sistemes de terrasses, juntament amb l'anàlisi de perfils en terrasses fluvials i marges. Aquest estudi ha de permetre conèixer l'origen dels espais agraris de muntanya en

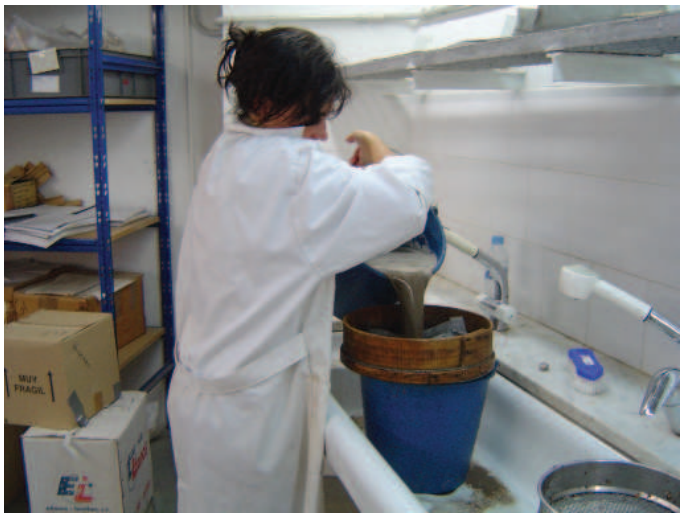

Treballs de flotació del sediment a l'ICAC

aquest sector del Montseny, i la seva incidència en la dinàmica hidrosedimentària i de vessant.
En relació als estudis antracològics aplicats a l'arqueologia del paisatge desenvolupats per la Dra. Itxaso Euba, investigadora adscrita del GIAP-ICAC, s'ha procedit a l'estudi dels sediments arqueològics i mostres de carbó a mà de Vall de Núria i de Coma de Vaca de les campanyes del 2011 i 2012 en el marc del projecte Interambar. Aquests treballs estan pràcticament finalitzats.

Fins al moment s'han estudiat carbons i fustes de 15 estructures. Totes les estructures són ramaderes (cabanes i tancats..), i es trobaven a més de 2000 metres d'altitud. Les cronologies de les estructures van del Neolític Final fins a l'època moderna-contemporània, fet que ens indica l'ús continu d'aquests espais, especialment intensiu a partir del segle XV

segons els resultats antracològics.
L'estudi dels carbons ha permès:

- Conèixer la vegetació llenyosa present a l'entorn dels jaciments estudiants en el moment de l'ús de les estructures.
- Conèixer l'ús d'aqueta vegetació per part dels ramaders.
- Observar la desforestació de la massa forestal d'alta muntanya, sobre tot a partir del segle XV-XVI, relacionada amb la utilització intensiva d'aquests espais d'altura pels ramaders.

En total, s'han processat 131,9 litres de les estructures de la vall de Núria i 79,65 litres de les estructures de la coma de Vaca. S'ha procedit al triat de les mostres i identificació taxonòmica i observació d'altres caràcters anatòmics de la fusta i s'ha analitzat cada mostra de carbó amb un microscopi de llum reflectida Olympus BX51.

Detall de monocotiledònies cremades a la cabana 216 de Molleres (Vall de Núria, Queralbs) (segles X-XI dC)

Els resultats antracològics mostren, en totes les cronologies documentades, una vegetació subalpina amb presència de zones de boscos de pi negre i zones de pastura a l'entorn dels jaciments analitzats. A les zones boscoses de l'estadi subalpí, dominen els boscos de pi negre. A les vessants d'ombria, al costat del pi negre, creixen les ericàcies com el neret o la boixerola. Altres espècies arbòries que creixen en aquest context, però que són menys freqüents, són la moixera de guilla i el *Prunus* i als llocs més humits, el bedoll i el gatsaule. A la solana d'aquestes pinedes, creix el ginebró i la lleguminosa argelaga, com elements arbustius principals. La solana és un entorn més obert que l'ombria, de més pastures. A mesura que pugem d'altitud, disminueixen les zones forestals i augmenten les zones de pastures, on creixen sobre tot les monocotiledònies de la família de les *Gramineae* i *Cyperaceae*.
Els resultats ens indiquen que no existeix cap selecció de la fusta utilitzada als jaciments de la vall de Núria i coma de Vaca, tampoc durant l'època neolítica, quan les masses forestals encara eren abundants en l'entorn dels jaciments. S'utilitzen totes aquelles espècies disponibles als voltants de les estructures. Aquesta utilització poc selectiva és més evident encara a partir de l'època moderna (s. XV), segurament per l'absència de masses forestals i l'obertura del paisatge. A partir de l'època moderna, la degradació de la vegetació i una obertura clara de la vegetació, relacionada amb una constant i intensa activitat ramadera i amb cremes periòdiques dels boscos per a l'obtenció de pastures, es nota en un descens dels percentatges del pi negre i un augment dels elements arbustius. La crema de boscos que fa possible la millora de la qualitat de les pastures causa també una necessitat per part dels ramaders de pujar fustes que faran servei com a suplement alimentari. Es puja sobre tot freixa, espècie que s'ha relacionat més amb la ramaderia de bovins que d'ovins. Encara que la desforestació es veu clarament en els resultats antracològics a partir d'època moderna, ja és present en època tardoantiga i medieval i aquest fet s'evidencia per la presència d'espècies pioneres com el bedoll en estructures d'aquestes cronologies. Tanmateix, encara que el paisatge estigui antropitzat i degradat per aquest període tardoantic i altmedieval, encara queden masses boscoses a prop dels establiments dels pastors en aquestes èpoques.

Identificació antracològica al microscopi a l'ICAC

2.3.2. Tecnologies de la informació i la comunicació aplicades a l'arqueologia clàssica

No s'ha realitzat cap projecte en aquest programa durant el 2012.

2.3.3. Arqueologia clàssica i ciències de l'antiguitat. Fonts textuals, epigrafia i numismàtica

Aquest programa està centrat en l'estudi de les fonts textuals des de la filologia i altres ciències de l'antiguitat relacionades amb aquest tipus de fonts (incloent-hi la iconografia en la seva dimensió de lectura i interpretació de la imatge primordialment com a text iconogràfic, i no com a objecte artístic). Dins del programa cal distingir-hi dos tipus d'activitats: activitats en el marc de projectes propis del programa, especialment aquelles relacionades amb l'estudi de les fonts textuals amb suport material objecte de la recerca arqueològica (epigrafia, papirologia, numismàtica), i activitats d'estudi de les fonts textuals en el marc d'altres projectes de l'ICAC, que constitueixen l'expressió del caràcter transversal d'aquest programa.

Res Publica Tusculanorum. Epigrafia llatina de la ciutat de *Tusculum* (Laci, Itàlia)

Línia de recerca Arqueologia clàssica i ciències de l'antiguitat. Fonts textuals, epigrafia i numismàtica.
Investigadors responsables Diana Gorostidi (ICAC).

Descripció
Aquest projecte pretén portar endavant l'estudi de l'epigrafia llatina de les antigues comunitats del Laci amb especial èmfasi a *Tusculum*, en col·laboració amb el Projecte *Tusculum*, coordinat per la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma - CSIC. L'epigrafia de *Tusculum* va ser publicada al volum XIV del *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL) per Hermann Dessau l'any 1884. Al llarg del segle XX i especialment amb l'activitat portada a terme al jaciment per part del projecte *Tusculum* han sortit nombroses inscripcions noves però mancava una actualització i una edició revisada del conjunt dels textos. Finalment, en el marc d'una tesi de doctorat, s'han pogut realitzar els estudis necessaris per afrontar aquesta tasca. L'anàlisi de la documentació que aporta les inscripcions, tant del contingut com del suport en el qual es troben, és fonamental a l'hora de conèixer l'evolució històrica de les petites comunitats lacials que envolten Roma i que tant van incidir sobre el futur de la capital de l'Imperi. En aquest sentit, l'anàlisi dels nous documents que han sortit a la llum al llarg dels més de deus anys de campanyes al jaciment està descobrint una ciutat que, per la seva història i idiosincràsia, va ser clau en el desenvolupament del concepte de Roma com a capital i com a element aglutinador dels pobles i cultures sotmesos al seu poder. Finalment, la publicació del corpus actualitzat de les inscripcions llatines de la ciutat serà sens dubte un dels instruments més útils per a tots els que d'una manera o d'altra volen apropar-se a un coneixement aprofundit de l'antic Laci i, en conseqüència, de Roma mateixa.

Data d'inici gener de 2010.
Data de finalització desembre de 2012.

Base dedicada a Hèrcules. (Imatge: D. Gorostidi)

Urna arcaica tusculana. (Imatge: D. Gorostidi)

Activitat realitzada el 2012

Seguint la línia principal de recerca, aquest any s'ha continuat amb l'estudi de les noves troballes al jaciment, per la qual cosa s'ha participat en la IX edició dels *Incontri di Studio sul Lazio e la Sabina* que s'organitza anualment a Roma. En aquesta ocasió, amb la comunicació titulada "*Iscrizioni pubbliche dallo scavo della cosidetta Villa di Prastina Pacato*" a *Tusculum*" on s'han presentat les inscripcions recuperades a l'excavació d'aquesta vil·la romana. Una altra col·laboració amb entitats italianes ha estat la publicació del capítol introductori a la secció tusculana del nou catàleg epigràfic del Museo Nazionale Romano - Terme di Diocleziano (editat per GL. Gregori, MG Granino i R. Friggeri, Roma 2012), amb el títol "*Tuscolo in epoca arcaica e medio-repubblicana*". Finalment, hem participat a la taula rodona *Il culto di Ercole fra Lazio ed Abruzzo* organitzada pel Museo Comunale di Segni i la Universitat de Roma - La Sapienza, amb una ponència titulada "*Il culto di Ercole a Tusculum*". Aquest mateix tema ha estat desenvolupat i presentat com a ponència titulada "*Decuma facta: el diezmo en las ofrendas votivas a Hércules*", al *Seminari Internacional Religió, iconografia economia en el món antic*, coordinat per Jesús Carruesco (ICAC) i Marta García Morcillo (University of Wales, Trinity Saint David). Alhora hem realitzat dues estades a l'estranger, una d'una setmana a Roma i una de tres mesos a Berlín a l'Acadèmia de les Ciències de Berlin-Brandenburg on s'ha continuat la recerca sobre l'epigrafia tusculana, en concret sobre l'important document que és el nou fragment de Fasti Consulares. Producte d'aquesta recerca és el treball en premsa titulat "*Sui consoli dell'anno 13 dC.: nuovi dati dai fasti consulares Tusculani*". També vam participar en el XIV Congrés Internacional d'Epigrafia Grega i Llatina organitzat per la AIEGL, celebrat a Berlin a finals d'agost. En aquesta ocasió vam presentar en col·laboració amb el Dr. Díaz Ariño, la comunicació "*Medir la distancia en época republicana. Miliarios y otras inscripciones viarias*". Finalment ha sortit publicat el llibre editat per F. Beltrán, F. Tarrats, N. Rafel, X. Dupré Raventós. Opera Selecta (Zaragoza 2012), en el qual hem col·laborat amb el Prof. Francisco Beltrán en la compilació i redacció de la introducció a la part "*Roma y Italia*", especialment en la part relativa als textos vinculats amb la seva tasca com a director del projecte *Tusculum* (1996-2006).

Epigrafia i suports a la Hispània Citerior

Línia de recerca Arqueologia clàssica i ciències de l'antiguitat. Fonts textuals, epigrafia i numismàtica.
Investigadors responsables Diana Gorostidi Pi (ICAC).
Investigadors col·laboradors Anna Gutiérrez García-Moreno (UAB-ICAC), Jordi López (ICAC).

Inscripció reutilitzada a l'amfiteatre de Tarragona. (Imatge: D. Gorostidi)

Descripció

Aquest projecte té com a principals objectius estudiar el suports lapidis d'importació en l'epigrafia de la Hispania Citerior com a element sumptuari representatiu de les elits provincials i, d'altra banda, elaborar una monografia sobre l'ús dels marbres sumptuaris en l'epigrafia d'Hispània que inclogui un catàleg epigràfic. Un element a tenir en compte és l'ús per la seva banda dels marbres sumptuaris locals, especialment la pedra de Santa Tecla i el *brocatello* de Tortosa, marbre molt preuat i importat per les elits de la capital de l'Imperi.

Data d'inici gener del 2010.
Data de finalització desembre del 2012.

Activitat realitzada el 2012

Al llarg d'aquest any s'ha continuat desenvolupant l'estudi de les novetats epigràfiques de la ciutat, que s'han presentat en la ponència convidada "Géza Alföldy y las inscripciones ro-

manas de Tarraco (1975-2011)" en el marc del Congrés Internacional *Tarraco Biennal, 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana. Novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy*. Seguint amb la revisió del suports epigràfics, vam presentar un estat de la qüestió sobre les inscripcions constantinianes a la comunicació "*Propagator Romani Imperii: Constantino y el poder de la epigrafía áulica*", al *Congreso Internacional Constantinus, ¿el primer emperador cristiano? Religión y política en el siglo IV*. Per la banda dels suports de l'anomenada "epigrafia menor", hem publicat sengles treballs en col·laboració amb investigadors de l'ICAC. El primer amb Isabel Rodà, "Una etiqueta de plomo con fitónimos procedente de Mas Vell (Vallmoll, *ager Tarraconensis*)" a *Espacio, Tiempo y Forma. Serie 2. Historia Antigua. 2012. Homenaje a Géza Alföldy* (J. Andreu, ed.); i un segon, amb Piero Berni Millet, "C. Iulius Valerianus et C. Iulius Iulianus. *Mercatores* del aceite bético en un *signaculum* de plomo para ánforas Dressel 20", admès al pròxim número del *Journal of Roman Archeology*. Jordi López va presentar també una comunicació titulada "*Glandes inscriptae* a l'*ager Tarraconensis*" en l'esmentat Congrés Internacional *Tarraco Biennal*. Cal destacar que aquesta línia de recerca específica sobre les inscripcions sobre *instrumentum* està donant molts fruits gràcies a la col·laboració amb altres investigadors de l'ICAC com Jordi López, Ramón Járrega i Horacio González.

Etiqueta de plom amb fitònims. (Imatge: D. Gorostidi)

En aquest sentit, el 2012 s'ha pogut iniciar un projecte de col·laboració amb l'Institut de Ciències Fotòniques (ICFO) per dur a terme una nova metodologia que permeti recuperar lectures de textos molt malmesos per l'efecte de la degradació del suport epigràfic. Aquest projecte porta per títol *Imaging techniques for engraving examination: exploratory study* i es desenvoluparà al llarg dels primers mesos del 2013. Una de les aplicacions fonamentals serà la recuperació de textos molt afectats per l'erosió i el pas del temps que ara per ara són impossible de detectar a ull nu amb medis amplificadors de la imatges tradicionals (calcs de resina, fotografia macroscòpica amb llum rasant o fins i tot la lupa òptica). És el cas tant dels *tituli picti* de les àmfores com dels segells també habituals sobre aquest tipus de contenidors. També s'espera trobar una tècnica que permeti la lectura de grafits molt subtils com els que es troben per exemple en les làmines de plom (etiquetes, *defixiones*...).

Altres activitats del programa transversal Arqueologia clàssica i ciències de l'antiguitat

Epigrafia

Recerca:
A més de la continuació dels dos projectes de recerca vigents, en l'àmbit de l'epigrafia llatina aquest 2012 s'ha continuat, des d'aquest programa transversal, amb la realització de treballs d'àmbit més general, com la participació al XIV Congrés Internacional d'Epigrafia Grega i Llatina organitzat per l'*Association International d'Épigraphie Grecque et Latine (AIEGL)* a Berlín, amb la participació de la dra. Rodà, que organitzava la sessió *Vermessung von Räumen*, de la Dra. Gorostidi qui, amb el Dr. Díaz Ariño, presentava la comunicació "*Medir la distancia en época republicana. Miliarios y otras inscripciones viarias*" i del sr. González Cesteros el pòster amb el títol "*Zwei neue Händlernamen auf julisch-claudischen südhispanischen Amphoren für Fischsaucen aus Ephesos*". En aquesta ocasió va ser atorgat a la Dra. Gorostidi el premi AIEGL al volum *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes* (Documenta, 16), Tarragona 2010, escollit millor obra d'epigrafia llatina del quinquenni 2008-2012.
Altres treballs de caràcter general han estat presentats en reunions científiques de caràcter internacional, com l'estat de la qüestió sobre les novetats epigràfiques a Tarragona i el seu territori, al congrés internacional *Tarraco Biennal* dedicat al prof. Géza Alföldy, o la comunicació centrada en l'epigrafia constantiniana del congrés internacional sobre Constantí.

Formació:
Des de la vessant de la formació, hem afegit una petita introducció a la matèria d'epigrafia llatina en el temari de l'assignatura "Introducció a les llengües clàssiques" del màster Interuniversitari d'Arqueologia Clàssica. També hem col·laborat en la xerrada "La difusió de la cultura romana a través de l'escriptura" dins del *Curs Arqueologia i didàctica* organitzat pel Camp d'Aprenentatge de Tarragona i l'ICAC.

Difusió:
Una part important de la transmissió de coneixements s'ha pogut fer gràcies a la implicació dels medis de comunicació de la ciutat. Un bon exemple són els reportatges de Mar Cirera pel Diari de Tarragona, titulats "Mensajes en objetos cotidianos" (12/02/2012) i "El arte de descifar las huellas de Tarraco" (29/05/2012) (vegeu *Dossier de Premsa* 2012).
També s'ha seguit col·laborant aquest 2012 amb les jornades de difusió cultural *Tarraco Viva*, amb les xerrades "De cara al

mar. Treball i vida quotidiana als ports en època romana", *Tarraco Viva* (conferència convidada al Museu del Port de Tarragona), "*Amphiteatrum refecit*. Epigrafia a l'arena dels gladiadors" donada in situ. Per altra banda, s'ha repetit l'exitosa passejada epigràfica per la part alta "Les veus de les pedres: pinzellades d'una Tàrraco molt viva".

Finalment, la Dra. Gorostidi va participar a la taula rodona en record del Prof. Géza Alföldy organitzada pels Amics de la Història al Centre de Lectura de Reus amb la xerrada "El Dr. Géza Alföldy (1935-2011) i les inscripcions romanes del territori de Tàrraco".

Papirologia

En l'àmbit de la papirologia, cal destacar la participació del Dr. Carruesco en les *IV Jornadas Papirológicas* (Edición especial 50 años del descubrimiento del papiro de Derveni), celebrades a la Universitat de Salamanca el 17-19 de maig, amb la ponència "La multiplicación del poema: el comentario papiráceo de las Palinodias de Estesícoro a la luz de la obra empedoclea". Es tracta d'una contribució a l'estudi del comentari a l'obra *Palinòdia* d'Estesícor d'Hímera, a partir tant de l'anàlisi de la materialitat del papir, en un estat de conservació precari, com de la comparació amb un dels papirs recentment descoberts més importants dels darrers anys, el papir d'Empèdocles d'Estrasburg. Atès que el principal problema en discussió és la naturalesa de l'esquema palinòdic o de desdoblament del poema en dues orientacions espacials i discursives en sentits oposats i mútuament contradictòries, amb implicacions importants per configuracions comparables de l'espai físic, aquesta activitat s'emmarca entre les específicament transversals del programa, com a contribució del programa al projecte "El concepte de l'espai en l'arquitectura i la iconografia gregues", de la línia d'Arqueologia grega.

Programa de les IV Jornadas de Papirología

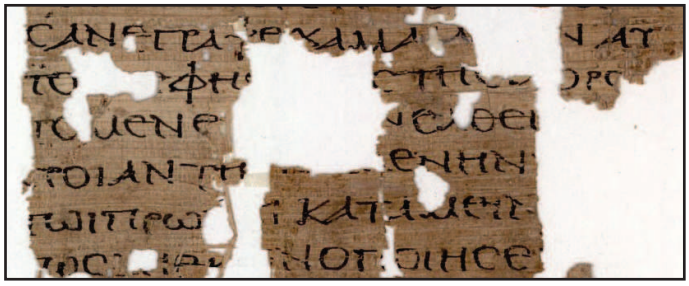

Fragment del papir d'Oxirinc P.Oxy.2506, amb comentari de la Palinòdia d'Estesícor d'Hímera

Fonts literàries

Diverses activitats del Dr. J. Carruesco en el marc del projecte "El concepte de l'espai en l'arquitectura i la iconografia gregues", de la línia d'Arqueologia grega, s'han centrat específicament en l'anàlisi de textos literaris com a font per a la recerca arqueològica, i per tant també poden incloure's en les activitats d'aquest programa transversal. Es tracta de tres publicacions aparegudes el 2012: A) Carruesco, J. , Reig, M. , "'*Chôros-Chôre*': la delimitació de l'espai en els textos homèrics", a: Vintró, E. , Mestre, F. , Gómez, P. , eds., *Homenatge a Montserrat Jufresa*, Barcelona 2012, pp. 285 – 310; B) Carruesco, J., "Helen's Voice and Choral Mimesis from Homer to Stesichorus", a: Riu, X. , Pòrtulas, J., *Approaches to Archaic Greek Poetry*, Messina 2012, pp. 149 – 172; C) Carruesco, J., "Palacios, plazas, templos: las residencias de los dioses en los orígenes de la polis", dins de: Azara, P. , Carruesco, J. , Frontisi-Ducroux, F. , Luri, G., eds., *Arquitecturas celestiales*, Tarragona 2012, pp. 95 – 101. Totes tres exploren les relacions entre la pràctica ritual de la dansa coral, tal com es poden analitzar en els textos èpics i lírics d'època arcaica, i les dinàmiques efectives de configuració de l'espai físic i simbòlic de la polis en els seus inicis, dos nivells que remeten al paradigma cultural grec de la coralitat, que estem intentant definir i estudiar conjuntament des de la línia d'Arqueologia grega i el Programa transversal Arqueologia i ciències de l'antiguitat amb activitats com les esmentades, situades en un espai de recerca interdisciplinària.

Fonts iconogràfiques

La principal recerca en aquest camp realitzada el 2012 és la ponència del Dr. J. Carruesco "La dansa a l'origen de la polis: textos i imatges", presentada a la jornada científica internacional "Danses imaginades, danses relatades. Paradigmes iconogràfics del ball des de l'Antiguitat clàssica fins a l'Edat Mitjana", celebrada el 3 de desembre de 2012 a l'Aula Magna de la Facultat de lletres de la Universitat Rovira i Virgili. Com les activitats de l'apartat anterior, aquesta activitat és part de la contribució del programa transversal al projecte "El concepte de l'espai en l'arquitectura i la iconografia gregues", de la línia d'Arqueologia grega.

3.
UNITATS DE SUPORT A LA RECERCA

3.1. Unitat d'Estudis Arqueomètrics

Com es va establir des de l'inici de la creació d'aquesta Unitat, les tasques realitzades a la Unitat d'Estudis Arqueomètrics es concreten en funció de tres línies estratègiques: suport a la investigació, recerca i innovació i docència.

El 2012 ha suposat una estabilització dels fons de materials lapidis de la UEA i l'ampliació del grup de recerca en Arqueometria gràcies a la incorporació a l'equip d'un nou membre, el geòleg Hernando Royo, format a la Universidad de Zaragoza i especialista en anàlisi petrogràfic i per catodoluminiscència de materials lapidis. Aquest fet, juntament amb la incorporació d'un nou equip (per la realització d'anàlisi per raig-X) ha suposat una significativa reestructuració de la UEA que ha revertit en positiu i ha reforçat considerablement la part de recerca interna de la Unitat i també el suport a la recerca tant a nivell intern com extern.

Suport a la recerca

La consolidació del paper de suport a la recerca que exerceix la UEA s'ha consolidat de manera molt clara en el 2011. Això es reflecteix en la quantitat de demandes rebudes, tant a nivell intern (ICAC) com extern (altres institucions/empreses relacionades amb el patrimoni, molt especialment en tot el territori espanyol) en la participació en projectes o en la realització d'analítiques. Com en els darrers anys, això ha estat possible gràcies no només al manteniment sinó en l'augment de l'oferta d'analítiques que es porten a terme. El resultat són l'àmplia producció d'informes o estudis basats a proporcionar una interpretació arqueològica dels resultats obtinguts d'aquestes anàlisis:

Estudis externs elaborats el 2011:

· Anàlisis de marbres blancs del jaciment arqueològic de *Sisapo* (Ciudad Real), per encàrrec de la Dra. M. Zarzalejos, directora del projecte *Sisapo-La Bienvenida* de la Universidad Española de Educación a Distancia (UNED).

· Anàlisi de marbres blancs de *Valentia* dipositats al Centre Arqueològic de l'Almoina (València), per encàrrec dels Drs. F. Arasa i J.L. Jiménez, de la Universitat de València.

· Anàlisi d'una mostra del sarcòfag de Pueblanueva dipositat al Museo Nacional Arqueológico (MAN) de Madrid, per encàrrec de la Dra. V. Garcia-Entero, de la Universidad Española de Educación a Distancia (UNED).

· Anàlisi de tres fragments de marbres blancs i un element elaborat en pissarra trobats al jaciment arqueològic de Cabrera (Illes Balears), per encàrrec de l'arqueòleg M. Riera, codirector del projecte *Recuperació, consolidació i musealització del monestir bizantí de l'illa de Cabrera* (Ajuntament de Palma de Mallorca).

· Anàlisi de tres mostres de marbre blanc trobades a la vil·la romana del Cortijo de Los Robles (Marroquíes bajos, Jaén), per encàrrec del Dr. Baena, catedràtic de la Universidad de Màlaga.

· Anàlisi per catodoluminiscència i isòtops de marbres blancs del jaciment arqueològic de Las Pizarras (Coca, Segovia), per encàrrec del Dr. C. Pérez, catedràtic de la IE University.

Estudis interns elaborats el 2012:

En el marc del projecte I+D *"Explotación, uso e intercambio de materias primas inorgánicas entre el norte de Hispania y el sur de la Galia y puertos de Roma" (HAR2008-04600),* dirigit per la Dra. Rodà, s'han realitzat els següents encàrrecs:

· Anàlisis d'un conjunt de marbres blancs (retrats) trobats a Sant Martí d'Empúries.

· Anàlisi de disset mostres de materials lapidis de Toledo, en el marc de la tesi doctoral sobre els marbres de *Toletum,* d'Ana de Mesa.

· Anàlisi de cinc mostres de marbres procedents de les pedreres d'Almadén de la Plata (Sevilla*).*

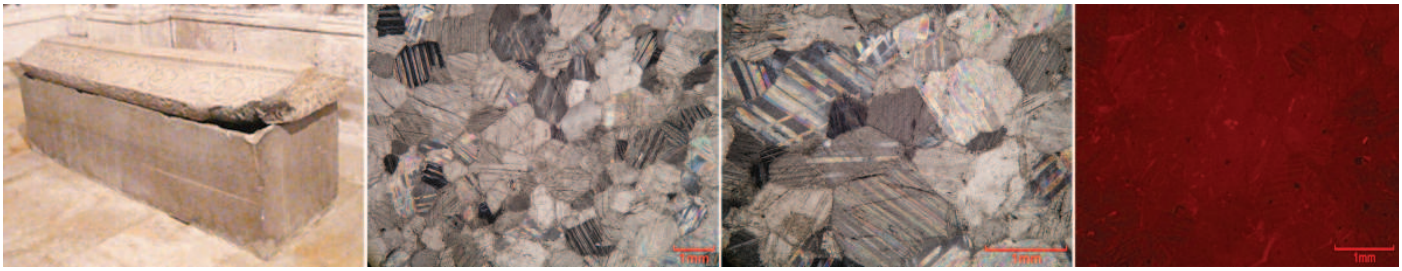

Sarcòfag d'Itacio (catedral d'Oviedo), microfotografies (a 30x, a 60x) i resposta a l'anàlisi per catodoluminiscència, de la mostra de la tapa del sarcòfag

Fragments de plaques de pedra de Santa Tecla, trobats a les excavacions de la Casa Masferrer (Auso)

· Anàlisi de set mostres de marbres procedents de les pedreres de Carrara (Itàlia).

· Anàlisi d'una mostra de marbre blanc trobada a la vil·la romana dels Munts (Altafulla).

· Anàlisi de cinc mostres de materials lapidis trobats durant les excavacions a la Casa Masferrer, de Vic (situada davant del temple romà de la ciutat).

En el marc de les activitats dutes a terme pel grup de recerca consolidat (2009 SGR-1087) s'ha fet l'anàlisi de dues mostres del sarcòfag d'Itacio, dipositat a la catedral de Oviedo.

A banda d'aquests encàrrecs, volem destacar els següents d'estudis en curs que es finalitzaran durant el proper any 2013:

· Anàlisi de marbres blancs del jaciment arqueològic de Madinat Al-Zahra (Córdoba), per encàrrec del Dr. A. Vallejo, director del Conjunto Arqueológico Madinat a-Zahra.

· Anàlisi de tres mostres de marbres blancs d'escultures de *Consabura* (Consuegra) i Turleque (Toledo), per encàrrec de J. Palencia.

· Anàlisi d'un conjunt de materials lapidis del teatre romà de Cadis, per encàrrec dels prof. D. Bernal i A. Arevalo de la Universidad de Cádiz.

· Anàlisi de deu mostres de marbre de diversos elements trobats a la vil·la romana de La Olmeda (Saldaña, Palencia), per encàrrec de la Diputación de Palencia.

En el marc del projecte de recerca *"El jaciment romà de Can Tacó i el seu entorn (Montmeló - Montornès del Vallès, Vallès Oriental)"*, dirigit per Dr. Josep Guitart s'ha treballat en les següents feines:

· Anàlisi d'un conjunt de tessel·les de materials lapidis trobades al jaciment de Can Tacó-Turó d'en Roïna (Montmeló-Montornès del Vallès).

· Anàlisi d'un conjunt de *tegulae* i *imbrices* trobades als jaciments de Can Tacó-Turó d'en Roina (Montmeló-Montornès del Vallès), Ca l'Arnau (Cabrera del Mar) i Puig Castellar (Les Guixeres, Biosca, La Segarra).

· Anàlisi de mostres d'àmfores procedents de diversos jaciments del Camp de Tarragona i jaciments del limes germànic (*Nimega*/Neuss, Scheldt Valley) en el marc del projecte Batista i Roca: *"Territori, ciutat, port: el comerç entre Roma i Hispania septentrional a partir de les àmfores i els marbres" (2010 PBR 0020),* dirigit per la Dra. Rodà.

· Anàlisi de mostres d'àmfores procedents de diversos ja-

ciments productors d'àmfores de la península Ibèrica (Espanya i Portugal) en el marc del projecte I+D*: Amphorae ex Hispania (HAR2011-28244),* dirigit pel Dr. Ramon Járrega.

En el marc del nou projecte I+D *"La explotación y comercio de los recursos naturales en el norte de la Hispania romana: lapis, metalla, aqua" (HAR2011-25011),* dirigit per la Dra. Rodà, s'han realitzat les següents feines:

· Anàlisi d'un conjunt de mostres de marbres blancs de diversos elements arqueològics de Galícia.
· Anàlisi d'un conjunt de mostres procedents de les pedreres d'O Incio (Lugo, Galícia).
· Anàlisi de un conjunt de mostres de materials lapidis d'elements arqueològics trobats al jaciment de *Baelo Claudia* (Bolònia, Cadis).
· Anàlisi d'una mostra de marbre blanc d'una escultura (cariàtide) dipositada al Museu d'Història de la Barcelona.

Cal fer esment, també, d'un nou tipus de servei que enguany s'ha començat a oferir des de la UEA, que consisteix en el lloguer dels nostres equips a científics o tècnics externs que realitzen les seves pròpies analítiques, sota la supervisió del tècnic geòleg de la Unitat.

La Universidad de Huelva ha estat la primera institució que s'ha volgut beneficiar d'aquest nou servei de la UEA i ha llogat aquest 2012 l'aparell d'anàlisi per catodoluminiscència CL8200 MK5 Research Stage per a l'estudi de mostres de marbres del jaciment de *Turobriga* (Aroche, Huelva), per encàrrec del Dr. Juan M. Campos Carrasco, catedràtic d'Arqueologia de la Universidad de Huelva, i realitzat pel Dr. Emilio Pascual Martínez, catedràtic de Geologia de la Universidad de Huelva.

Recerca i innovació

A nivell de recerca, destaca la concessió d'un nou projecte I+D, titulat *"La explotación y comercio de los recursos naturales en el norte de la Hispania romana: lapis, metalla, aqua (HAR2011-25011)"* que es coordinarà des de la UEA i que és la continuació natural de l'anterior projecte I+D que dirigia la Dra. Isabel Rodà, *"Explotación, uso e intercambio de materias primas inorgánicas entre el norte de Hispania y el sur de la Galia y puertos de Roma* (HAR2008-04600)". Paral·lelament, s'ha continuat treballant en el projecte "Pedrera Romana del Mèdol", que se centra en l'estudi d'aquesta pedrera i del seu entorn.

La incorporació a la UEA del geòleg H. Royo, especialista en petrografia i catodoluminiscència en materials lapidis ha estat molt positiva atès que ha permès de poder consolidar l'oferta de serveis d'anàlisi per catodoluminiscència que oferim. La seva incorporació, a més, ha servit per dinamitzar de forma significativa l'ampliació del fons de fotografies de catodoluminescència dels principals marbres blancs presents a la col·lecció de referència del LEMLA i l'ICAC.

També s'ha seguit ampliant el fons lapidi de referència, element fonamental per el desenvolupament de la tasca de la UEA.

Prepraració de la documentació per a la localització i mostreig de les pedreres d'O Incio (Lugo)

Paral·lelament, s'ha començat la documentació gràfica dels materials procedents de pedrera dipositats al LEMLA, amb l'objectiu d'elaborar un arxiu fotogràfic exhaustiu a nivell macroscòpic i microscòpic de les mostres de referència, que permeti una primera observació/comparació dels trets principals a nivell digital que, al seu torn, implicarà una major eficiència i rapidesa en la decisió de quines mostres són les adequades per a la seva observació directa (sobretot en el cas de les mostres de grans dimensions que, per motius d'espai, es troben físicament a la seu del LEMLA, a Bellaterra).

Cal fer esment, també, a l'estudi desenvolupat durant l'estiu de 2012 en el territori a l'entorn de la pedrera romana del Mèdol, que és objecte d'estudi, en el marc del projecte I+D, arran de l'incendi de l'estiu de 2010 al turó de Sant Simplici. Enguany, la nostra atenció s'ha centrat en l'itinerari de trasllat

i transport dels blocs extrets de la pedrera fins al seu punt d'ús principal, la ciutat de Tàrraco. Així, s'han dut a terme una sèrie de visites de la zona anomenada "Bosc de la Marquesa", situada entre la pedrera i la línia de costa, i especialment de la platja de Calabecs i la zona anomenada Roca Plana, on diversos indicis semblen apuntar a una zona d'embarcament dels blocs per ser transportats via marítima. En aquest sentit, s'ha procedit a la realització d'un parell d'immersions molt superficials per intentar determinar la presència de blocs en l'àrea davant la Roca Plana, que poguessin reafirmar aquesta hipòtesi.

Un altre aspecte que cal destacar, és la continuació de l'estudi de les relacions comercials romanes entre el centre de l'Imperi (Roma) i Hispania septentrional a través de la distribució dels marbres (material arquitectònic) i de les àmfores (exportació d'aliments) i entendre els mecanismes comercials, les rutes i l'escala de l'intercanvi.

En aquest mateix sentit, s'ha continuat amb l'estudi iniciat en el marc del projecte Batista Roca *"Territori, ciutat i port: el comerç entre Roma i Hispania septentrional a partir de les àmfores i els marbres* (2010 PBR 00020)", dirigit per la Dra. Isabel Rodà i que vincula la recerca desenvolupada per l'equip del Prof. Simon Keay (University of Southampton - British School at Rome).

Per altra banda, en els darrers 4 mesos del 2012, la Dra. Gutiérrez ha realitzat una estada post-doctoral (2011 BE 00781) amb el projecte *"Marmora ad Urbem: Arribada i ús de roques ornamentals del NE peninsular a Roma en època antiga"* a la British School at Rome (Itàlia) que ha permès fer un pas endavant en el coneixement de l'exportació i ús dels materials lapidis hispans a altres territoris del món romà, i en particular del *broccatello* a Roma i els territoris adjacents (Laci). A més de la visita a nombrosos museus, col·leccions de referència i jaciments, en el marc d'aquesta estada ha estat possible accedir als materials lapidis inèdits documentats en les excavacions de les *domus* sotto Palazzo Valentini (Roma), de villa dei Quintili (Roma) i de les campanyes de la University of Leicester i la Humboldt University a Ostia Antica, dirigides pel Dr. L. Lavan.

No obstant, el punt més destacat del 2011 a nivell de tasques internes ha estat la finalització de la unificació del fons de referència del LEMLA, agrupant les mostres que es trobaven dipositades al departament de Geologia (UAB) i les mostres dipositades al departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana (UAB), també iniciat durant el darrer quadrimestre del 2010. Amb aquesta fi, s'ha incorporat a l'equip de la Unitat el geòleg Xavier Lafuente. Les seves tasques principalment han estat l'inventari catalogació i informatització, de la base de dades dels materials lapidis procedents de contextos. Finalment, a nivell intern, s'ha continuat amb les tasques

La Dra. A. Gutiérrez examinant els materials lapidis de les excavacions dirigides pel Dr. Luke Lavan, a Ostia Antica (Itàlia)

Broccatello a l'opus sectile de la domus del Nimfeu d'Ostia Antica (Itàlia)

d'ampliació del fons bibliogràfic relacionat amb les tècniques i materials aplicats a la UEA, en col·laboració amb el Servei de Documentació-Biblioteca de l'ICAC, per estar al dia de la base teòrica, metodològica i de referència (possibles paral·lels) de les analítiques realitzades a la Unitat.

Per altra banda, a **nivell de projecció externa** de la recerca desenvolupada des de la Unitat:

· S'ha continuat col·laborant amb la Fundació ABERTIS com a assessors de la part arqueològica del projecte de rehabilitació de la pedrera del Mèdol.

· S'ha continuat la col·laboració amb el Projecte *Ports Network Project*, liderat pel Prof. Dr. Simon J. Keay (University of Southampton, Gran Bretanya, i British School at Rome, Itàlia), en el marc del darrer any d'aquest projecte (http://romanportnetworks.pbworks.com), els resultats dels quals seran publicats en breu des de la British Academy.

· S'ha donat a conèixer la Unitat i els resultats obtinguts en els projectes realitzats mitjançant la participació en reu-

nions científiques i fòrums d'Arqueometria i Arqueologia nacionals i internacionals, entre els que destaquen el X Congrés Internacional de l'*Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity* (ASMOSIA) que tingué lloc a Roma, i on es van presentar les Actes del IX Congrés Internacional de la mateixa associació, que es va celebrar entre el 8 i el 13 de juny de 2009 a Tarragona, organitzat per l'ICAC, o el Congrés Internacional *Arquelogía de la Construcción IV. Le cave nel mondo antico: sistemi di sfruttamento e processi produttivi*, que tingué lloc a Padova.

Acte de presentació del llibre Interdisciplinary Studies on Ancient Stone. Proceedings of the IX ASMOSIA Conference (Tarragona 2009), en el marc del X Congrés Internacional ASMOSIA, el maig de 2012, a Roma (Itàlia)

Docència

Els membres de la Unitat d'Estudis Arqueomètrics han participat activament en les tasques docents del Màster Oficial Interuniversitari en Arqueologia Clàssica (URV-UAB-ICAC), impartint el mòdul d'Arqueometria (1,5 crèdits) dins l'assignatura *Tècniques Auxiliars d'Anàlisis*. Aquest mòdul s'articula a partir d'una sèrie de classes magistrals que es complementen amb pràctiques en el mateix laboratori de la Unitat (pràctiques d'observació microscòpica; pràctiques d'identificació macroscòpica de materials lapidis) i al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT). En el 2012 s'ha comptat, a més, amb la col·laboració de la Dra. V. García-Entero, de la UNED i directora de les excavacions a la Carranque (Toledo), gràcies a la concessió d'una subvenció per afavorir la mobilitat de professors visitants en ensenyaments universitaris oficials de màster per el curs 2011-2012, del Ministerio de Educación y Ciencia. La Dra. García-Entero ha impartit 3 classes: una introductòria sobre els principals *marmora* y roques ornamentals d'època romana, una altra de presentació del cas del jaciment de Carranque com exemple de les dades que aporta l'aplicació d'anàlisis arqueomètrics en un jaciment i del paper fonamental que poden jugar els materials lapidis per entendre el paper d'un edifici o assentament, i una tercera, de tipus pràctic, orientada a que l'alumne es familiaritzi amb els materials lapidis a partir de la comparació entre dos casos concrets de Carranque (Toledo) i la vil·la romana de Noheda (Conca).

Col·laboració de la Dra. V. Garcia-Entero en l'assignatura Tècniques Auxiliars d'Anàlisi, impartida per membres de l'UEA

Finalment, l'activitat docent de 2012 ha inclòs també la codirecció per part de la Dra. A. Gutiérrez, juntament amb el Sr. Lluís Piñol, del treball de fi de màster de l'estudiant Anna Artina, titulat *Explotación del material lapídeo en época romana. El caso de la cantera del Elies (Roda de Berà)*. Els resultats d'aquest treball, que ha comportat la neteja d'una part d'aquesta pedrera i que ha comptat amb el suport de l'Ajuntament de Roda de Berà, fou presentat en aquest municipi, en una conferència a càrrec d'A. Artina, la Dra. A. Gutiérrez i l'arxiver municipal, R. Benimeli.

Altres

Cal esmentar, també, la col·laboració d' H. Royo, geòleg de la UEA, en les activitats organitzades des de l'ICAC amb motiu de la Setmana de la Ciència, amb la organització d'un taller d'observació i reconeixement de materials petris, que va consistir en una xerrada introductòria als aspectes bàsics de l'arqueometria, seguida d'una visita a les instal·lacions de l'ICAC i una petita pràctica amb materials lapidis (marbres) al laboratori perquè els participants puguin conèixer de primera mà els diferents processos que intervenen en un estudi arqueomètric.

3.2. Unitat de Documentació Gràfica

Durant l'any 2012 la Unitat de Documentació Gràfica de l'ICAC ha mantingut les seves activitats habituals de suport, recerca i docència.

La conjuntura econòmica actual ha limitat el nombre i la magnitud de projectes i treballs vinculats amb el patrimoni arqueològic, comportant una disminució radical de la demanda de feines externes així com dificultats econòmiques per finançar projectes interns de millora.

Aquest fet ha propiciat un replanteig de les estratègies vinculades a la Documentació Gràfica i s'ha treballat en l'optimització de recursos obrint-se noves vies metodològiques i perfeccionant-ne, de forma exponencial, d'altres. Per aquesta raó, gran part dels esforços de la UDG durant l'any 2012 s'han centrat en el perfeccionament de les metodologies de treball, buscant la col·laboració i les sinèrgies amb altres actors vinculats a la Documentació Gràfica: empreses proveïdores, fabricants d'instrumental i software, centres universitaris i empreses d'enginyeria.

Topografiant a Althiburos

Prestació de serveis

El 2012 la UDG ha seguit col·laborant i oferint els seus serveis als projectes interns que es desenvolupen a l'ICAC. També ha realitzat projectes per a clients externs.

Entre les feines realitzades en 2012 cal destacar:

Feines externes:

S'ha realitzat el suport topogràfic i delineació de les planimetries de les feines d'excavació vinculades a les obres d'ampliació de l'AP-7 a la província de Girona. S'ha treballat en tres punts: Sant Gregori, Fornells i Vilademuls. El primer es tracta d'un jaciment paleolític amb indústria i els altres dos indrets s'hi ha pogut localitzar camps de sitges d'època ibèrica i romana.

Igualment, la UDG ha participat aquest any en les dues campanyes d'excavació a la vall d'Althiburos (Tunísia), en el marc del projecte "*Evolució social i formació de l'estat númida: les poblacions de la regió de Sicca Veneria (El Kef, Tunísia)*" coordinat per la UB, l'Institut de Patrimoni de Tunísia i l'ICAC. La UDG ha ofert suport topogràfic i ha realitzat les fotogrametries 3D de diferents monuments funeraris i altres estructures.

Ortofotografia d'un túmul funerari

Una altre feina a destacar aquest 2012 és l'aixecament amb escàner làser de la vil·la romana de Can Ferrerons, a Premià de Mar i la construcció d'un posterior model digital tridimensional. Aquesta ha estat la primera feina realitzada per la UDG amb escàner làser i és fruit directe de mesos de col·laboració amb l'empresa Leica-Geosystems, que ha permès desenvolupar una metodologia de treball amb aquest aparell que s'ha pogut adaptar a les especificacions pròpies del patrimoni arqueològic. Dins aquesta línia d'aplicació de noves tecnologies, cal esmentar els treballs realitzats a la muralla d'Ullastret. On s'han assajat diversos procediments de documentació gràfica per tal de mostrar solucions potencials que permetin als gestors del monument decidir quina d'elles és la més convenient a les seves necessitats. Un cop definida, s'ha acordat que al llarg de l'any 2013, es realitzarà l'aixecament de la totalitat de la muralla.

D'altra banda, la UDG ha seguit col·laborant en el projecte d'estudi del monestir bizantí de l'Illa de Cabrera (Balears), i ha participat en projectes arqueològics i de rehabilitacio de patrimoni, com en el dibuix dels alçats interiors del palau del carrer Granada, 8 i els alçats de la casa Fluixa a Tarragona i la topografia de les excavacions al Turó de les Maleses a Montcada i Reixac, entre d'altres.

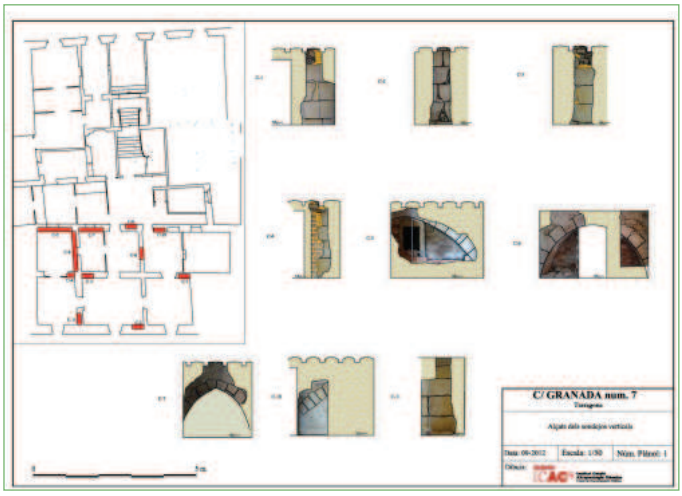

Documentació estructures històriques al carrer Granada, 8 de Tarragona

Feines internes:

Durant el 2012, la UDG ha continuat donant suport a la investigadora en formació de l'ICAC Serena Vinci en el seu projecte "*Evolución y transformación de la sede del* Concilium Provinciae, Hispaniae Citerioris." Visión diacrònica a través de las arqueologías de la arquitectura y de la construcción en Tárraco". Mitjançant un conveni amb el Museu d'Història de la Ciutat, s'han pogut realitzar diversos alçats fotogramètrics de les estructures romanes actualment visibles a la Part Alta de Tarragona.

Ortofotografia de la porta exterior (Volta del Pallol)

Paral·lelament, aprofitant els coneixements adquirits sobre escàner làser i per tal d'anar guanyant experiència, s'han realitzat els aixecaments digitals 3D de l'assentament romà de Can Tacó-Turó d'en Roina, a Montmelò-Montornès del Vallès, de les termes públiques de *Iesso,* a Guissona i de l'edifici monumental de Torrelliuró, a Ossó de Sió.

A més, s'ha donat suport i consell puntual a tot aquell investigador, adscrit o no a l'ICAC, que ho ha demanat. La UDG, cada cop més, s'està convertint en un punt de referència en el camp del dibuix arqueològic i, en conseqüència, sovintegen les consultes puntuals sobre determinats aspectes o les peticions d'ajut per resoldre problemes concrets.

També ha participat en les excavacions realitzades a la capçalera del Circ de Tarragona, ha realitzat l'aixecament d'una pedrera romana a Roda de Barà, ha fet desenvolupant la topografia de la vil·la del Moro de Torredembarra, l'aixecament topogràfic i la planimetria dels treballs arqueològics a les Guixeres de Taltaüll (Biosca). La topografia a les excavacions de l'assentament protohistòric de Flix, entre d'altres.

Treballs topogràfics i amb escàner al circ de Tarragona

Recerca

El 2012 ha estat un any on la recerca metodològica ha tingut un pes específic molt important per a la UDG.

Com a conseqüència dels contactes previs realitzats durant l'any 2011, s'ha pogut iniciar una aliança tàctica amb l'empresa Leica Geosystem, fabricant i subministradora d'instrumental i software topogràfic, líder mundial en el seu camp.

Aquesta col·laboració ha permès desenvolupar metodologies de treball per tal de fer eficaç i, econòmicament rendible dins el món de l'arqueologia, la tecnologia d'escàner làser. Gràcies a aquesta col·laboració, s'han pogut estudiar diferents models d'escàner i diversos plantejaments de treballs de camp.

En el marc d'aquesta fase experimental, s'ha aixecat la torre del Mas de l'Hereuet, (Tarragona), part de la capçalera del circ romà de Tarragona i la part de la galeria del claustre de la catedral de Tarragona que té incorporat el mur del témenos romà. Aquest últim treball s'ha fet conjuntament amb l'Escola d'Enginyeria Topogràfica i Geodèsica de la UPC, en el marc de dos treballs finals de carrera.

També s'ha assajat amb sistemes mòbils de captura massiva de dades, gràcies a la col·laboració iniciada amb l'empresa de topografia TOPCON, que és la dissenyadora i fabricant del sistema IPS-2.

Provant el sistema IPS-2 de TOPCON

De forma paral·lela, hem practicat amb diferents software per tal de trobar el més adequat a les necessitats pròpies de l'arqueologia. Tot això s'ha materialitzat en diferents aixecaments amb escàner làser que han servit per validar i ajustar conclusions i s'ha pogut establir la metodologia adequada de treball, possibilitant que els processos de captura massiva de dades siguin útils a l'estudi i a la gestió del patrimoni històric.

Alhora, la UDG ha seguit col·laborant aquest 2012 amb l'Institut de Geomàtica per tal de desenvolupar sistemes de referenciació *in-door*, utilitzant com a cas pràctic el *cuniculus* de Tarragona.

Docència

Màster Interuniversitari d'Arqueologia Clàssica

Aquest any, un cop més, la UDG ha participat en el Màster Interuniversitari d'Arqueologia Clàssica impartint docència en dues assignatures: *Tècnica constructiva romana* i *Introducció a la ceramologia*. A més, ha col·laborat en les pràctiques de l'assignatura *Tècniques Instrumentals en Arqueologia*.

Col·laboració amb l'EPSA

En el marc del conveni de col·laboració signat amb l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de la URV, la UDG participa en l'assignatura de *Tècniques de documentació del patrimoni arquitectònc*. En concret, imparteix docència en els aspectes tècnics de documentació (bàsicament fotogrametria) i en els sistemes de comprensió i anàlisi d'estructures arquitectòniques. Aquest any 2012, les pràctiques d'aquesta assignatura s'han fet sobre els elements de decoració arquitectònica de l'àrea sacra de la Part Alta de Tarragona.

Explicant el funcionament de l'escàner làser
Col·laboració amb l'EPSA

Curs d'Estiu de la URV

En el marc de col·laboració amb l'escola d'Enginyeria Topogràfica i Geodèsica de l'Escola Politècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona de la UPC, el 2012 s'han co-tutoritzat dos treballs finals de carrera.

Aquests s'han centrat en l'aixecament amb escàner làser i el posterior procesament de la part de la galeria del claustre de la catedral de Tarragona que té incorporat el mur del témenos romà.

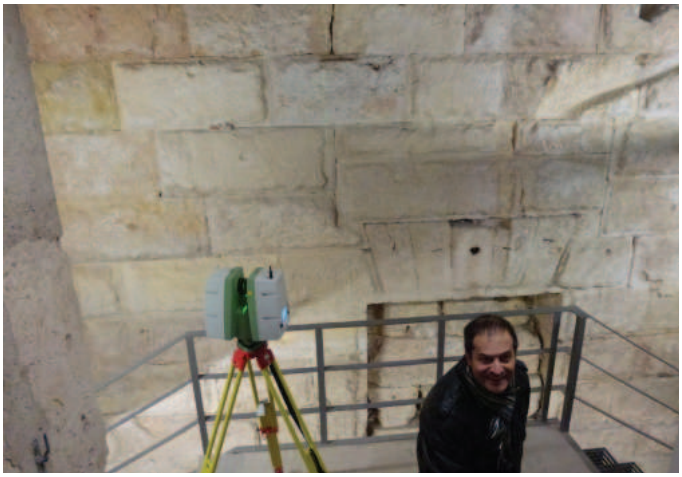

Escàner del mur romà de la catedral amb Felipe Buill, professor de la UPC

Co-tutorització d'un treball final de carrera de la Facultat de Geodèsia i Geoinformàtica de la Leibniz Universtät de Hannover

En el marc de col·laboració amb l'Institut de Geomàtica, la UDG ha participat en la tutorització d'un treball final de carrera d'un estudiant de la Facultat de Geodèsia i Geoinformàtica de la Leibniz Universtät de Hannover. Aquest treball estava centrat en l'aplicació de realitat augmentada en arqueologia.

Curs d'introducció a l'Autocad per arqueòlegs

Entre el 27 de febrer i el 1 de març de 2012 s'ha realitzat, a la seu de l'Institut, un curs de 20 hores d'introducció a l'Autocad aplicat a l'arqueologia. El seu objectiu era donar una base mínima de coneixement als arqueòlegs per tal de poder fer servir aquesta eina informàtica.

Xerrada conferència a la UAB

El 14 de maig, en el marc docent del Grau d'Arqueologia de la UAB, la UDG va fer una xerrada-conferència sobre la fotogrametria aplicada a l'arqueologia.

Curs d'introducció a la fotogrametria per arqueòlegs

Entre el 14 i el 18 de maig es va realitzar un curs d'introducció a la fotogrametria, a la seu de l'Institut, per tal de donar uns coneixements bàsics d'aquesta tècnica de documentació gràfica als arqueòlegs.

Curs d'Estiu de la ciutat romana de *Iesso* (Guissona)

La UDG ha participat en el curs d'estiu que cada any es realitza a la ciutat romana de *Iesso* (Guissona) i que s'emmarca en el projecte d'excavacions programades i col·laborat en la visita de la professora Carla Maria Amici de la Universitàdel Salento com a professora convidada en el curs.

Jornada sobre els avantatges de l'ús del Làser Escàner per a la captura massiva de dades a l'Institut Cartogràfic de Catalunya

La UDG ha participat en la jornada *Els avantatges de l'ús del Làser Escàner per a la captura massiva de dades* organitzada el 20 de setembre, per l'Institut Cartogràfic de Catalunya i Leica-Geosystem per tal d'explicar la problemàtica, els avantatges i inconvenients de l'aplicació de l'escàner làser en arqueologia.

Treballs d'escàner al claustre de la catedral de Tarragona

Participació en les Jornades d'Arqueologia Balear

La UDG ha participat en les *Jornades d'Arqueologia Balear* que es van organitzar a Palma de Mallorca els dies 28 i 29 de setembre de 2012, amb una conferència sobre les metodologies de treball emprades i els resultats de la participació de la UDG en el projecte d'*Estudi, excavació i restauració del monestir bizantí de l'illa de Cabrera.*

Participació en el Màster sobre Patrimoni Artístic i Col·laboració Cultural de la URV

El 22 de novembre la UDG ha fet una xerrada sobre els sistemes de registre i documentació del patrimoni arqueològic en el marc del Màster sobre Patrimoni Artístic i Col·laboració Cultural de la URV.

Participació en l'assignatura "Història i concepte del patrimoni" en el grau d'Història de l'Art de la URV

El 27 de novembre la UDG va ser convidada a fer una xerrada, dins l'assignatura "*Història i concepte del patrimoni*" en el grau d'Història de l'Art de la URV, sobre els treballs de restauració i divulgació duts a terme a les restes arqueològiques de l'illa de Cabrera descobertes durant l'aplicació del projecte *Estudi, excavació i restauració del monestir bizantí* de Cabrera

Setmana de la Ciència

El 22 de novembre la UDG ha participat en la Setmana de la Ciència amb un taller teoricopràctic encaminat a valorar la importància de la documentació gràfica per al coneixement i comprensió de l'arquitectura històrica.

3.3. Centre de Documentació - Biblioteca

El Centre de documentació de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica disposa d'un fons documental integrat per monografies, publicacions periòdiques, materials audiovisuals diversos i bases de dades.

Aquest fons inclou també el llegat del Dr. Pere de Palol, arribat a l'Institut l'any 2006, i el llegat del Dr. Gustav A. Gamer, arribat el desembre de 2010.

Amb un espai de consulta ubicat a la primera planta de l'Institut, disposa de 16 punts de lectura i 2 ordinadors per a la consulta del catàleg i les diferents bases de dades.

Quant a recursos humans, el Centre de Documentació compta amb un bibliotecari i un tècnic de biblioteca responsables de la seva gestió, de la progressiva adquisició de fons documental i de la distribució de les publicacions editades per l'Institut.

Estat actual de la biblioteca

Objectius

El Centre de documentació es planteja els següents objectius per a un bon desenvolupament de la seva tasca:

- Custodiar la informació científica generada per l'Institut.
- Donar suport bibliogràfic a les diferents línies de recerca.
- Ser un punt de referència per als investigadors en el desenvolupament de la seva activitat de recerca.
- Cooperar amb altres biblioteques de centres especialitats en arqueologia i establir sistemes d'intercanvi bibliogràfic.
- Crear, gestionar i mantenir l'arxiu documental de l'Institut.

Fons documental

El fons documental de l'ICAC consta d'una molt variada tipologia bibliogràfica. Durant l'any 2012 s'han adquirit: **785 documents.**

	Total	Compra	Intercanvi	Donatiu
Exemplars de revista	119	0	72	47
Llibres	227	4	139	84
Material audiovisual	4	0	3	1
Documentació PDF	400	0	0	400
Separates	15	0	0	15
Tesis doctorals	5	0	0	5
Treballs de recerca	15	0	0	15

A banda d'aquests documents que han passat a formar de la biblioteca, han arribat 53 ítems duplicats i 24 de temàtica aliena.

Fons Gamer

Al llarg de l'any 2012 s'han finalitzat els treballs de catalogació del fons donat pel Dr. Gustav A. Gamer amb la identificació, descripció i indexació del ric material iconogràfic. El total del fons consta de:

Ex. revista	210
Llibre	805
Separata	569
Tesi doctoral	20
Treballs de recerca	3
Total	1.607

Fons iconogràfic:

Diapositives	5551
Dibuixos	174
Fotografies	1.848
Negatius	23
Transparències	739
Total	8.335

La importància del valuós fons iconogràfic ve donada pel gran número de jaciments fotografiats de forma exhaustiva, molts d'ells, impossibles de veure avui en dia.

Fins a l'any 2011, el total de documents disponibles a l'Institut és de: **20.873 documents.**

	Total
Bases de dades	4
Dossier de lectures	32
Dossier educatiu	56
Ex. revista	3.762
Llibre	10.257
Material audiovisual	83
Documentació PDF	2.615
Separates	4.636
Tesis doctorals	102
Treballs de recerca	134
Total General	21.686

- Nombre de títols de revista: **584**.

A més dels documents que ja estan a disposició de la comunitat investigadora de l'Institut, el Centre de Documentació disposa de 1.536 ítems duplicats i 746 de temàtica aliena.

Biblioteca digital

La base de dades per a la consulta de monografies, articles, números de revista i tesis, disponibles en format PDF, consta de 2.615 registres i és de consulta exclusiva per als membres

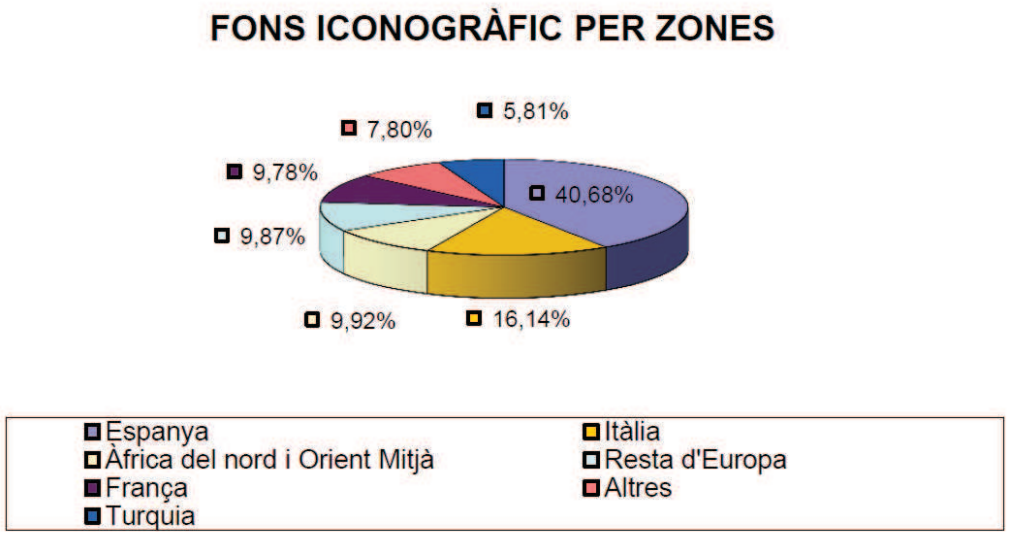

de l'ICAC, des de la Intranet de l'Institut. La distribució de materials és la següent:

Articles	499
Ex. revista	492
Llibres	1.048
Tesi	576
Total	2.615

Arxiu

Des de la creació i posada en funcionament de l'Institut, la quantitat de documentació generada en el desenvolupament de l'activitat ha estat ingent. En aquest sentit, durant la tardor d'aquest 2012 s'han iniciat els treballs per establir uns protocols concisos i desenvolupar una eina de gestió que permeti triar, esporgar, organitzar i cercar la quantitat d'informació conservada, de forma pràctica, àgil i senzilla.

El tipus de documentació seleccionat com a punt de partida ha estat la fotogràfica de tres departaments (Centre de documentació, Difusió i Publicacions), per l'agilitat que suposa la gestió de documents digitals.

Durant aquests 2 mesos s'ha treballat en una base de dades relacional que permet integrar el quadre de classificació de l'Institut, un índex onomàstic, un índex geogràfic i les pròpies fotografies. L'objectiu és que el resultat final sigui una eina adequada a les necessitats de l'Institut, relacionant la totalitat de l'activitat duta a terme per l'Institut al llarg de la seva història.

Les dades més significatives pertanyen a la catalogació de les **8.712** imatges. Com a resum per aquesta memòria hem seleccionat els 5 temes amb més ítems i els 22 restants els hem agrupat com a "Altres". Dins aquest gran grup "Altres" s'engloben fotografies tan variades com: les activitats, les conferències, les exposicions, les visites a l'ICAC, la signatura de convenis o les rodes de premsa, etc.

Jornades, fires i congressos	29,9%
Excavacions i jaciments	15,48%
Presentacions de llibres	9,47%
Lectures de tesis i tesines	5,61%
Seminaris	5,23%
Altres	34,24%

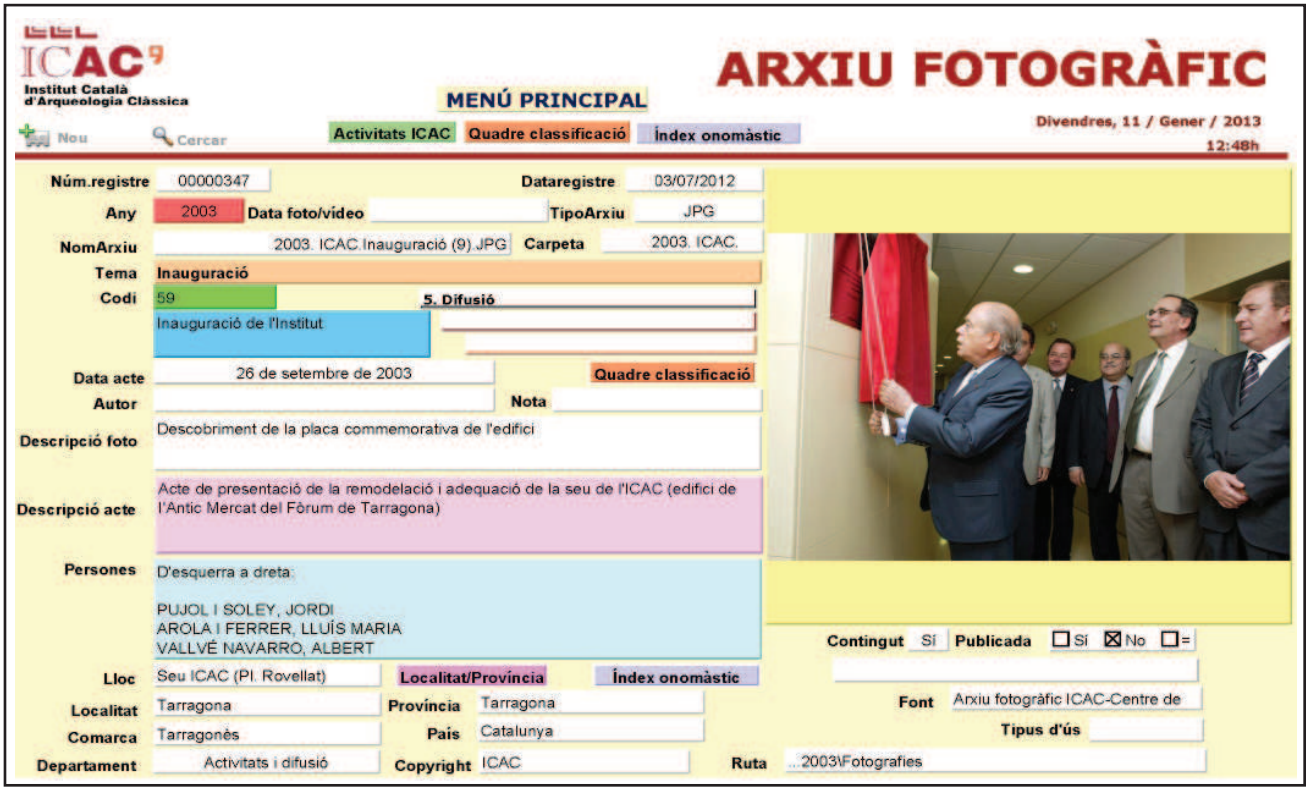

Vista de la base de dades de l'arxiu fotogràfic de l'Institut

Servei de préstec

Tipologia d'usuaris

- Usuaris **interns**: investigadors, becaris i personal d'administració i serveis de l'ICAC. Amb el carnet de l'ICAC tenen accés als serveis que ofereix tant el Centre de Documentació com la xarxa de biblioteques de la URV.
- Usuaris **externs**: membres de la comunitat universitària de la Universitat Rovira i Virgili i els de la xarxa Rebiun, mitjançant el servei de préstec interbibliotecari establert. El total d'usuaris externs registrats és de **152**.

Característiques del servei de préstec

Els usuaris interns han de passar pel Centre de Documentació per formalitzar el préstec d'aquells documents que hagin d'utilitzar de manera més perllongada que la consulta o que hagin de treure de l'Institut.

Els usuaris externs pertanyents a la URV han d'informar la seva biblioteca del llibre de l'ICAC que els interessa. La biblioteca de la URV s'encarrega de subministrar el document i de retornar-lo posteriorment a la seu de l'ICAC.

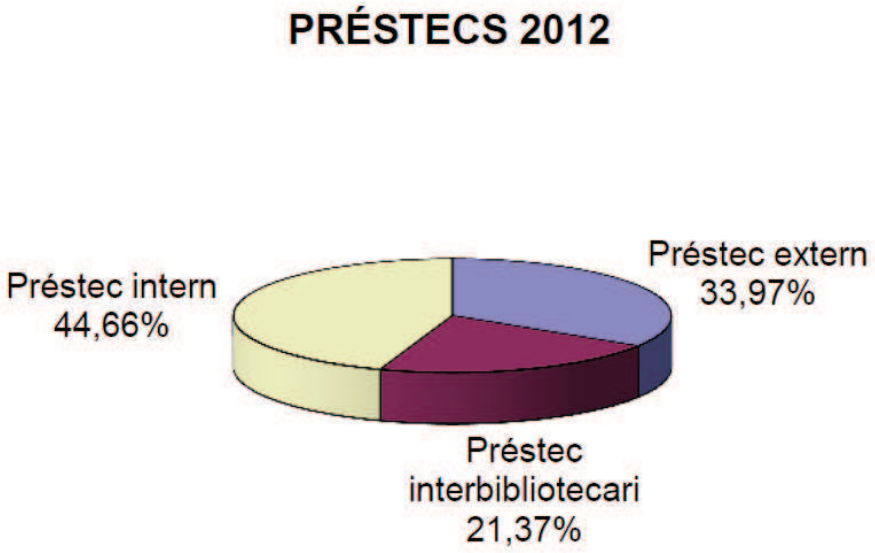

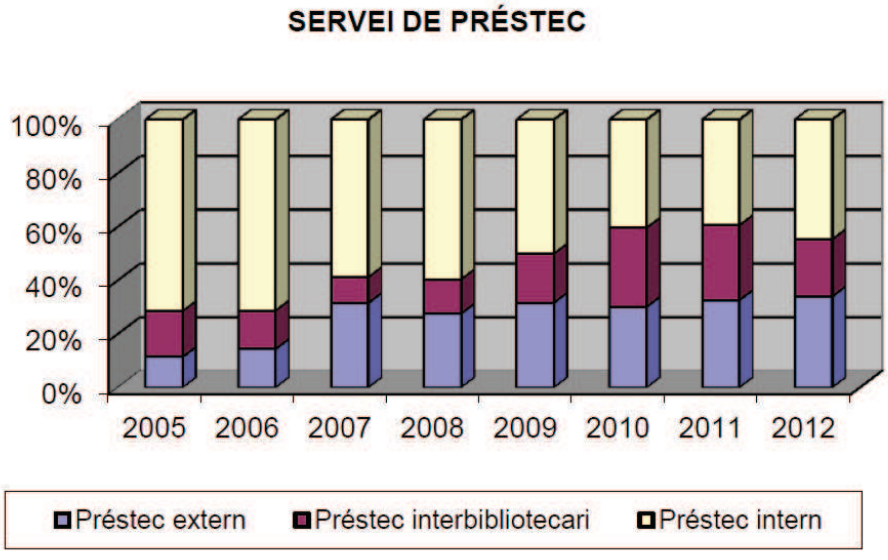

Altres serveis:

- Informació bibliogràfica i de referència
- Servei d'alerta de novetats bibliogràfiques
- Formació d'usuaris
- Reprografia

Difusió de les publicacions

Des del Centre de Documentació es porta a terme una important tasca de difusió de les publicacions.

- El *servei d'alerta de novetats* informa els subscriptors, els membres de l'ICAC, el Consell Científic Assessor, el Consell de Direcció i diferents personalitats vinculades directament amb el món de l'arqueologia clàssica (especialistes, catedràtics, investigadors i professors universitaris).

- El *servei d'alerta de novetats* informa també els principals distribuïdors i llibreries especialitzades en arqueologia de les noves publicacions, mitjançant una fitxa que inclou la citació bibliogràfica, una imatge de la coberta i un petit resum o sumari. Els més importants són: Pórtico, Casalini, Puvill, Llibreria de la Generalitat, La Central del MUHBA, Llibreria de la Diputació de Barcelona i Díaz de Santos.

- Ressenyes bibliogràfiques:

Es fa ressò també de les novetats al servei francès de referència, *Histara, Les Comptes Rendus*, especialitzat en ressenyes científiques de temàtica arqueològica i històrica.

Al llarg de l'any 2012, i a més de les referenciades a *Histara*, s'han processat les obres següents:

	Llibre	**Especialista**
Histara, Les Comptes Rendus	*Capiteles tardorromanos y visigodos en la península Ibérica (siglos IV-VIII d. C.)*	Creissen, Thomas
Histara, Les Comptes Rendus	*Althiburos I. La fouille dans l'aire du capitole et dans la nécropole méridionale*	Bourgeois, Ariane
KLIO ; 94.1	*Hispaniae. Las provincias hispanas en el mundo romano*	Panzram, Sabine
Sehepunkte ; 12.5	*Althiburos I. La fouille dans l'aire du capitole et dans la nécropole méridionale*	Ardeleanu, Stefan
Hortus Artium Medievalia ; 18.1	*Capiteles tardorromanos y visigodos en la península Ibérica (siglos IV-VIII d. C.)*	López Batlle, Aaron

Distribució de les publicacions editades per l'Institut Català d'arqueologia Clàssica

La distribució de les publicacions editades per l'ICAC també és competència del Centre de documentació. Els resultats de la distribució de les seves publicacions a data 31 de desembre de 2012 són els següents:

	Citació bibliogràfica	Distribuïts
	DOCUMENTA	12.851
	SUBIAS PASCUAL, Eva. *la corona immarcescible: pintures de l'antiguitat tardana de la necròpolis alta d'Oxirinc (Mínia, Egipte)*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2003. (Documenta ; 1). 63 p. : il. col. Text en català amb resum en francès.	209
	MACÍAS I SOLÉ, Josep Maria (Ed.). *Les termes públiques de l'àrea portuaria de Tarraco: Carrer de Sant Miquel de Tarragona*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2004. (Documenta ; 2). 216 p. : 155 il. Text en català i conclusions en anglès.	611
	MAR, Ricardo. *El Palatí: la formació dels palaus imperials a Roma*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2006. (Documenta ; 3). Text en català, annexos en castellà i conclusions en català i anglès.	647
	LÓPEZ VILAR, Jordi. *Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tarraco: el temple septentrional i el complex martirial de Sant Fructuós*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2006. (Documenta ; 4). 2 vols. : 551 p. : il. Text en català. Resum en anglès.	636
	MACIAS, J. M.; FIZ, I.; PIÑOL, Ll.; MIRÓ, M. T.; Guitart, J. (dir. científics). *Planimetria arqueològica de Tàrraco*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2007. (Documenta ; 5). 2 vols. : 273 p. : 1 opuscle : 46 plànols plegats. Text en català. Resum en anglès.	677
	ROCA ROUMENS, Mercè; PRINCIPAL, Jordi (ed.). *Les imitacions de vaixella fina importada a la Hispania Citerior (segles I ac - I dc)*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2007. (Documenta ; 6). 277 p. : il. Textos en català, castellà i francès. Resums en anglès.	542
	PREVOSTI, Marta; MARTÍN, Antoni (ed.). *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui. Actes del simpòsium*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (Documenta ; 7). 259 p. : il. Textos en català i francès i resums en anglès.	563

	Garcia, Gemma; Moro García, Antonio; Tuset Bertán, Francesc. *La seu episcopal d'Ègara: Arqueologia d'un conjunt cristià del segle IV al IX*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (Documenta ; 8). 214 p. : 424 il. Text en català. Resum en anglès.	687
	Euba Rementeria, Itxaso. *Explotación de los recursos forestales desde el Neolítico hasta la época moderna en los valles de La Vansa-sierra del Cadí (Alt Urgell) y del Madriu (Andorra). Análisis antracológico de estructuras altimontanas*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (Documenta ; 9). 116 p. ; 50 figures, 44 taules i 10 gràfics. Textos en castellà i resum en francès.	409
	Gutiérrez García-Moreno, Anna. *Roman Quarries in the Northeast of Hispania (Modern Catalonia)*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (Documenta ; 10). 214 p. col. : 299 il. col. Text en anglès.	546
	Andreu Pintado, Javier; Cabrero Piquero, Javier; Rodà de Llanza, Isabel. *Hispaniae. Las provincias hispanas en el mundo romano*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (Documenta ; 11). 547 p. Textos en castellà excepte un en portuguès, i resums en anglès, francès, alemany o portuguès.	650
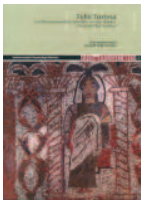	Palahí grimal, Lluísr; nolla i brufau, Josep Maria. *Felix Turissa. la vil·la romana dels Ametllers i el seu fundus (Tossa de Mar, la Selva)*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica [et al.], 2010. (Documenta ; 12). 359 p. Text en català. Resum en anglès.	382
	domingo magaña, Javier Angel. *Capiteles tardorromanos y visigodos en la península ibérica (siglos IV-VIII d. C.)*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2011. (Documenta ; 13). 398 p. Text en català. Resum en anglès.	482
	Peña Fernández, Yolanda. *Torcularia: La producción de vino y aceite en la Hispania romana*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2010. (Documenta ; 14). 279 p. col. : 61 il. i 21 t. ; 1 cd-rom amb 765 p. i 336 il. Text en castellà. Resum en anglès.	672
	Vaquerizo Gil, Desiderio. *Necrópolis urbanas en Baetica*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2010. (Documenta ; 15). 367 p. Text en català. Resum en anglès.	308

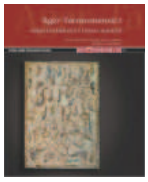	PREVOSTI, Marta; GUITART I DURAN, Josep (dir. científics). *Ager Tarraconensis 1: Aspectes històrics i marc natural*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2010. (Documenta ; 16). 207 pàgines. Text en català i tres capítols bilingües.	552
	PREVOSTI, Marta; GUITART I DURAN, Josep. *Ager Tarraconensis 2. El poblament = the population*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2011. (Documenta ; 16.2). 590 p. Text en català i dos capítols en anglès.	525
	GOROSTIDI PI, Diana. *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes*. Amb una col·laboració de Piero Berni Millet. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2010. (Documenta ; 16). 230 pàgines. Text en català i estudis introductoris també en anglès.	568
	CARRUESCO, Jesús (ed.). *Topos-Chôra. L'espai a Grècia I: perspectives interdisciplinàries. Homenatge a Jean-Pierre Vernant i Pierre Vidal-Naquet*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2010. Documenta, 17. 128 pàgines. Textos en francès, italià, castellà i català, i resums en anglès.	899
	KALLALLA, Nabil; SANMARTÍ, Joan (dir.). *Althiburos I. la fouille dans l'aire du capitole et dans la nécropole méridionale*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2011. (Documenta ; 18). 448 p. Text en francès i resums en català i castellà.	738
	GINESTÍ ROSSELL, Anna. *Epigrafia funerària d'estrangers a Atenes (segles VI-IV aC)*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2012. (Documenta ; 19). 402 p. Text en català i alemany, catàleg en català i resum en anglès.	59
	JUFRESA, Montserrat; REIG, Montserrat. *Ta zôia. L'espai a Grècia II: els animals i l'espai*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2011. (Documenta ; 20). 139 p. Textos en italià, castellà, anglès i francès, i resums en anglès.	451
	AZARA, Pedro; CARRUESCO, Jesús; FRONTISI-DUCROUX, Françoise; LURI, Gregorio (Ed.). *Arquitectures celestials*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2012. (Documenta ; 21). 151 p. Textos en francès, castellà, català i anglès, i resums en anglès	314

	SUBIAS PASCUAL, Eva ; AZARA, Pedro ; CARRUESCO, Jesús ; FIZ, Ignacio ; CUESTA, Rosa (Eds.). *The Space of the City in Graeco-Roman Egypt. Image and Reality*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2011. (Documenta ; 22).	352
	GUTIÉRREZ GARCIA, M. Anna; LAPUENTE, Pilar i RODÀ, Isabel (Eds.). *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone. Proceedings of the IX Association for the Study of Marbles and other Stones in Antiquity (ASMOSIA) Conference* (Tarragona 2009). Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2012. (Documenta ; 23). 808 p. Articles en anglès.	372
HIC·ET·NVNC		3.662
	MACIAS I SOLÉ, Josep Maria; MENCHON I BES, Joan J. *La vil·la romana dels Hospitals (el Morell, Tarragona). Un assentament de la via De Italia in Hispanias*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica [et al.], 2007. (Hic et Nunc ; 1). 202 p. : il. Text en català. Conclusions en anglès i castellà.	630
	BELARTE, C.; NOGUERA, J. *La necròpolis protohistòrica de Santa Madrona*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2008. (Hic et Nunc ; 2). 122 p. : 97 il. Tex en català. Resum en anglès.	485
	JÁRREGA DOMÍNGUEZ, Ramon; SÁNCHEZ CAMPOY, Eduard. *La vil·la romana de Mas d'en Gras (Vila-seca, Tarragonès)*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2008. (Hic et Nunc ; 3). 142 p. : 99 il. Text en català. Resum en anglès.	538
	LÓPEZ VILAR, Jordi; PIÑOL MASGORET, Lluís. *Terracotes arquitectòniques romanes: Les troballes de la plaça de la Font (Tarragona)*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2008. (Hic et Nunc ; 4). 112 p. : 106 il. Text en català. Resum en anglès.	543
	GRAELLS, Raimon. *La necròpolis protohistòrica de Milmanda (Vimbodí, Conca de Barberà, Tarragona). Un exemple del món funerari català durant el trànsit entre els segles VII i VI aC*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2008. (Hic et Nunc ; 5). 167 p. : 89 il. Text en català. Resum en anglès.	500

	ÀLVAREZ, Aureli; GARCÍA ENTERO, Virginia; GUTIÈRREZ, Anna; RODÀ, Isabel. *El* marmor *de* Tarraco. *Explotació, utilització i comercialització de la pedra de Santa Tecla en època romana / The Quarrying…* Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (Hic et Nunc ; 6). 106 p. col. : 69 il. col. Text en català i anglès.	570
	PANOSA, Maribel. *Grècia i Egipte en l'origen del drama: El context sagrat*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (Hic et Nunc ; 7). 125 pàgines. 79 figures. Text en català i resum en anglès.	453
FORA DE COL·LECCIÓ		1572
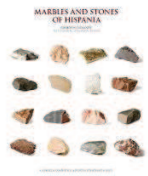	ÀLVAREZ PÉREZ, Aureli [*et al.*]. *Marbles and Stones of Hispania. Exhibition catalogue.* Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (Fora de col·lecció). 144 p. Text en anglès, en català i en castellà.	618
	NOGUERA, Jaume. *la conquesta romana de Catalunya*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2011. (Fora de col·lecció). 66 p. Text en català.	954
COEDICIONS		2.348
	GARRIDO ELENA, Ana; MAR, Ricardo; MARTINS, Manuela. *A Fonte do Ídolo: Análise, interpretaçao e reconstituiçao do santuário*. Braga: Unidade de Arqueologia da Universidade do Minho, 2008. (Bracara Augusta. Escavações arqueológicas ; 4). 73 p. : il. Text en português.	250
	CARRERAS MONFORT, Cèsar; GUITART I DURAN, Josep. *Barcino I: marques i terrisseries d'àmfores al pla de Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [*et al.*], 2009. (Corpus international des timbres amphoriques ; 15). 175 p. : il. Text en català.	245
	REMOLÀ, Josep Anton (coord.). *El Territori de Tarraco: viles romanes del Camp de Tarragona. Actes del seminari, Tarragona, 14, 15 i 16 de febrer de 2006*. Tarragona: Museu Nacional Arqueològic de Tarragona [*et al.*], 2008. (Forum : temes d'història i d'arqueologia tarragonines ; 13). 204 p. : il. Textos en català.	365

	PADRÓ I PARCERISA, Josep. *Oxyrhynchos I: Fouilles archéologiques à El-Banhasa*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2006. (Nova Studia Aegyptiaca ; 3). 105 p. : il. Text en francès.	173
	CASTELLANO I SOLÉ, Núria. *Arquitectura funerària al període saïta*. Barcelona: Universitat de Barcelona [et al.], 2007. (Nova Studia Aegyptiaca ; 4). 454 p. : il. Text en català.	154
	SUBIAS PASCUAL, Eva. *La maison funéraire de la nécropole haute à Oxyrhynchos (el Minyiâ, Egypte) : du tombeau à la diaconie*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2008. (Nova Studia Aegyptiaca ; 5). 166 p. : il. Text en francès.	670
	ERROUX-MORFIN, Marguerite; PADRÓ PARCERISA, Josep. *Oxyrhynchos, un site de fouilles en devenir. Colloque de Cabestany, avril 2007*. Barcelona: Universitat de Barcelona [et al.], 2008. (Nova Studia Aegyptiaca ; 6). 191 p. : il. : 40 làm. col. Text en francès.	44
	ANDREU, Javier (coord.). *Fundamentos de epigrafía latina*. Madrid: Liceus. E-Excellent [*et al.*], 2009. (). 720 p. : il. col. Text en castellà.	195
	RODRÍGUEZ I CORCOLL, Núria. *Sacerdoci i cultes del nord de l'Egipte Mitjà durant la baixa època (segles VII - IV aC): del Nuntus 14 al 22 de l'Alt Egipte)*. Barcelona: Universitat de Barcelona [*et al.*], 2010. 576 p. Text en català.	163
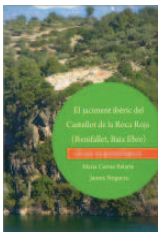	BELARTE, Maria Carme; NOGUERA, Jaume. *El jaciment ibèric del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre). Guia arqueològica*. Benifallet: Ajuntament de Benifallet [et al.], 2011. (Fora de col·lecció). 61p. Text en català.	387
	REVILLA, Víctor; ROCA ROUMENS, Mercè. *Contextos ceràmics i cultura material d'època augustal a l'occident romà. Actes de la reunió celebrada a la Universitat de Barcelona els dies 15 i 16 d'abril de 2007 = Contextos cerámicos y cultura material de época augustea en el occidente romano. Actas de la reunión celebrada a la Universitat de Barcelona los días 15 i 16 de abril de 2007*. Barcelona: Universitat de Barcelona [et al.], 2010. Cd-rom. Text en català.	271

	MACIAS, Josep Maria; MUÑOZ, Andreu; PEÑA, Antonio; RAMON, Míriam; TEIXELL, Imma. *Praesidium, templum et ecclesia. Les intervencions arqueològiques a la Catedral de Tarragona (2010-2011). Memòria d'una exposició temporal.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós [et al.], 2012. 88 p. Text en català, castellà i anglès	616
	ZARAGOZA GRAS, Joana; FORTEA DOMÈNECH, Gemma (ed). Gynaikes. Mulieres. *Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma.* Tarragona: Arola Editors [et al.], 2012.	31
CO L·LABORACIONS		314
	BELARTE, Maria Carme. *Espai domèstic i l'organització de la societat a la protohistòria de la Mediterrània occidental (1r mil·lenni aC): Actes de la IV Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell-Tarragona, 6 al 9 de març de 2007).* Barcelona: Universitat de Barcelona [*et al.*], 2009. (Arqueo Mediterrània ; 11). 377 p. : il. Text multilingüe.	32
	BELARTE, Maria Carme; SANMARTÍ, Joan (ed). *De les comunitats locals als espais arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental. Homenatge a Miquel Cura. Actes de la III Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell 25 al 27 de novembre de 2004).* Barcelona: Universitat de Barcelona [*et al.*], 2006. (Arqueo Mediterrània ; 9). 311 p. : il. Textos en català i castellà.	22
	VIDAL, Sergio. *La escultura hispánica figurada de la antigüedad tardía.* Múrcia: Universidad de Murcia [*et al.*], 2005. (Corpus signorum imperii Romani. España ; 2). 498 p. : 129 il. col. Text en castellà.	1
	BELTRÁN FORTES, José; GARCÍA GARCÍA, Miguel Ángel; RODRÍGUEZ OLIVA, Pedro. *Los sarcófagos romanos de Andalucía.* Múrcia: Tabvlarivm, 2007. (Corpus signorum imperii Romani. España ; 3). 271 p. : 84 il. Textos en castellà.	46
	FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, Concepción; GÓMEZ FONT, Xavier; GÓMEZ PALLARÉS, Joan. *Literatura epigráfica: Estudios dedicados a Gabriel Sanders.* Zaragoza: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009. (). 351 p. : il. Textos en diverses llengües.	1

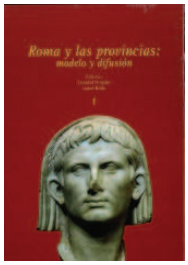	NOGALES, Trinidad; RODÀ de LLANZÀ, Isabel. *Roma y las provincias: modelo y difusión. Actas del XI Coloquio internacional de arte romano provincial).* Tarragona: l'Erma di Bretschneider, 2011. 1075 p. Text en castellà.	205
	TUDELA i PENYA, Montserrat; IZQUIERDO i TUGAS, Pere. *la nissaga catalana del món clàssic.* Tarragona: Auriga, 2011. 548 p. Text en català.	6
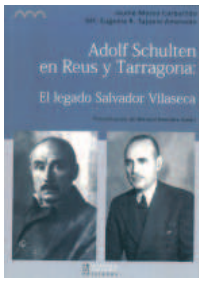	MASSÓ CARBALLIDO, Jaume; TAJUELO AMENEDO, M. Eugenia. *Adolf Schulten en Reus y Tarragona : el legado Salvador Vilaseca.* Madrid: la Ergástula, 2011. (Historias de la Historia ; 1). 357 p. Text en castellà.	50
	ANDREU, Javier ; ESPINOSA, David ; PASTOR, Simone (Coord.). *Mors omnibus instat. Aspectos arqueológicos, epigráficos y rituales de la muerte en el Occidente Romano.* Madrid: Liceus [et al.], 2011. (Historia antigua).	2
	VALENZUELA, Sílvia; PADRÓS, Núria; BELARTE, Maria Carme; SANMARTÍ, Joan (Eds.). *Economia agropecuària i canvi social a partir de les restes bioarqueològiques. El primer mil·leni aC a la Mediterrània occidental. Actes de la V Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell, 16 al 18 d'abril de 2009).* Tarragona: Universitat de Barcelona [et al.], 2011. (Arqueo Mediterrània ; 11).	4
	ANDREU, Javier. *Las cupae hispanas : origen, difusión, uso, tipología.* Uncastillo: Fundación Uncastillo [et al.], 2012. (Los Bañales ; 1).	1

	BELTRÁN LLORIS, F. ; RAFEL FONTANALS, N. ; TARRATS BOU, F. (eds.). *X. Dupré: Opera Selecta*. Zaragoza: Beltrán Lloris, F. [et al.], 2012. 828 p. Textos en català, castellà i italià.	9
	PÉREZ MARTÍNEZ, Meritxell. *Tarraco en la Antigüedad Tardía. Cristianización y organización eclesiástica (siglos III a VIII)*. Tarragona: Arola Editors [et al.], 2012. 569 p. : il·l. Text en castellà.	73
	TOTAL	**22.158**

DISTRIBUCIÓ DE PUBLICACIONS FINS L'ANY 2012

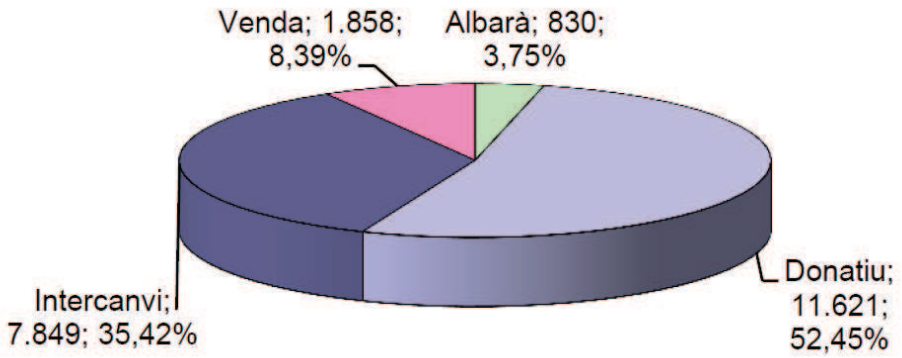

Com a centre públic d'investigació, l'ICAC té l'objectiu de desenvolupar la investigació, la formació avançada i la difusió de la civilització i cultura clàssiques. És per aquest motiu que una de les activitats essencials de l'Institut és l'adquisició d'un fons bibliogràfic especialitzat i adequat a les necessitats dels seus investigadors, i la col·laboració amb aquelles institucions i universitats que es dediquen també a la recerca i la difusió de l'arqueologia i les seves àrees de coneixement.

Intercanvi de publicacions

Fruit d'aquesta activitat, durant l'any 2011 s'ha desenvolupat especialment l'àrea d'intercanvis, augmentant un 10% la xifra d'institucions i universitats amb relació. Les xifres són les següents:

Per país o zona (total 257):

Catalunya	56
Resta d'Espanya	94

Itàlia	30
França	28
Portugal	14
Alemanya	7
Regne Unit	4
Altres (Àustria, Bèlgica, Croàcia, Dinamarca, Eslovènia, Estats Units, Grècia, Hongria, Romania, Suïssa, Tunísia i Xipre)	24

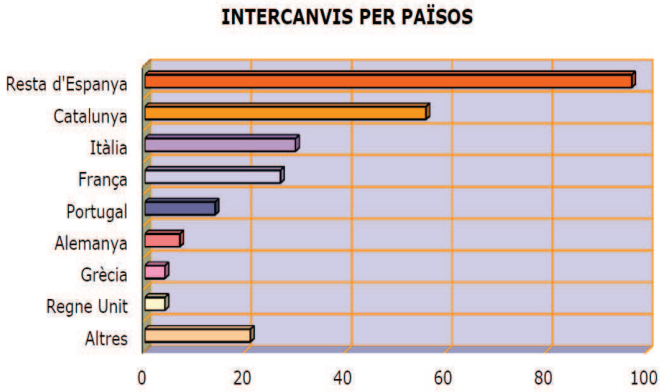

Per país i tipologia de centre:

	Nacional	Internacional
Institució	117	67
Universitat	36	40

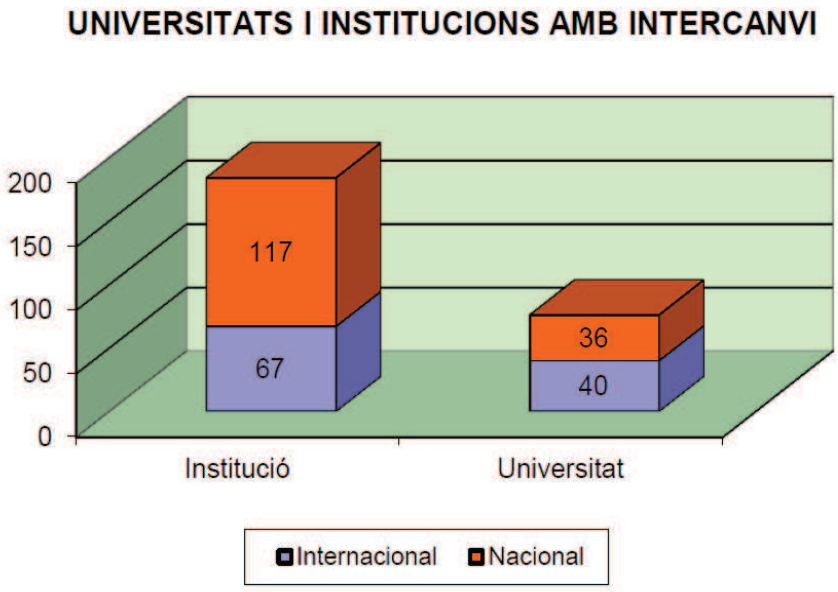

Institucions (nombre i nom) amb les quals s'ha establert intercanvi:

Universitats espanyoles (36)

Estrat Jove. Col·lectiu d'Estudiants d'Arqueologia
Universidad Autónoma de Madrid
Universidad Complutense de Madrid
Universidad de Alcalá de Henares
Universidad de Almería
Universidad de Burgos
Universidad de Cádiz
Universidad de Castilla-la Mancha
Universidad de Córdoba
Universidad de Extremadura
Universidad de Granada
Universidad de Granada-depto. de Historia
Universidad de Huelva
Universidad de Jaén
Universidad de la Rioja
Universidad de León
Universidad de Málaga
Universidad de Murcia
Universidad de Navarra
Universidad de Oviedo
Universidad de Salamanca
Universidad de Salamanca-Dpto. Arqueología
Universidad de Sevilla
Universidad de Valladolid
Universidad de Zaragoza
Universidad del País Vasco
Universidad Nacional de Educación A distancia
Universidad Pablo de Olavide
Universidade da Coruña
Universidade de Santiago de Compostela
Universitat Autònoma de Barcelona
Universitat d'Alacant. Revista Lucentum
Universitat de Girona
Universitat de Lleida
Universitat Rovira i Virgili
Universitat Rovira i Virgili. Rectorat

Universitats internacionals (40)

Cambridge Philological Society
Eötvös Loránd University (Elte)
Institute of Archaeology at University of Lodz
Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg
UNIARQ. Centro de Arqueologia da Universidade de Lisboa
Universidade de Coimbra
Universidade de Coimbra-Faculdade de Letras
Universidade do Algarve
Universidade do Minho
Università Cattolica del Sacro Cuore (Milano)
Università degli Studi de Genova
Università degli Studi della Tuscia
Università degli Studi di Bari
Università degli Studi di Bologna
Università degli Studi di Cassino
Università degli Studi di Catania
Università degli Studi di Messina
Università degli Studi di Roma "Tor Vergata"
Università degli Studi di Roma La Sapienza
Università degli Studi di Sassari
Università degli Studi di Torino
Università degli Studi di Trento
Università degli Studi Mediterranea di Reggio Calabria
Università del Salento
Université Blaise Pascal
Université Charles-de-Gaulle-Lille 3
Université de Franche-Comté
Université de Lausanne
Université de Pau et des Pays de l'Adour
Université de Perpignan Via Domitia
Université de Provence
Université de Toulouse 2-Le Mirail
Université de Tunis
Universite Michel de Montaigne-Bordeaux 3
Université Paris-Sorbonne (Paris IV)
University of Cyprus
University of Southampton
University of Southern Denmark
University of Zagreb
Westfälische Wilhelms-Universität

Institucions i museus espanyols (117)

ACRAM. Associació Catalana per la Recerca en Arqueologia Medieval
ARKEOLAN. Centro de Estudios e Investigaciones Histórico Arqueológicas
ARQUA. Museo Nacional de Arqueología Subacuática
Ayuntamiento de Alcalá de Henares
Biblioteca Manuel Fernández-Miranda
Biblioteca Museu Víctor Balaguer
Cajamurcia
Camp d'Aprenentatge de la ciutat de Tarragona
Casa de Velázquez
CEHOPU
Centre d'Estudis Francesc Martorell
Centre d'Estudis Rubinencs
Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda

Centro de Estudios de Arqueología Bastetana
Col·legi d'Arquitectes de Catalunya
Conjunto Arqueológico de Itálica
Consejería de Cultura. Servicio de Información y Difusión. Junta de Andalucía
Consejería de Educación y Cultura. Murcia
Consell de Mallorca
Consorcio Ciudad Monumental, Histórico-Artística y Arqueológica de Mérida
CRAC. Col·lectiu de Recerques Arqueològiques de Cerdanyola
Deutsche Archäologische Institut (Madrid)
Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local
Diputació de Castelló. Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques
Diputació de València. Servei d'investigació Prehistòrica
Diputación de Palencia
Diputación Provincial de Lugo
Dirección General de Instituciones del Patrimonio Histórico. Junta de Andalucía
Escola Superior Tècnica d'Arquitectura de Reus
Fundació Caixa Laietana
Fundación de Estudios Romanos
Fundación del Patrimonio Histórico de Castilla y León
Fundación Juanelo Turriano
Fundación Museo del Teatro Romano
Gobierno de Navarra
Grup de Recerques de les Terres de Ponent
Grup d'Història del Casal
Grupo Arqueológico Larouco
Imact de Tortosa (Institut Municipal d'Activitats Culturals i Turístiques)
Institució Alfons El Magnànim
Institución Fernando El Católico
Institución Gran Duque de Alba
Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural
Institut d'Estudis Catalans
Institut d'Estudis Ilerdencs
Institut d'Estudis Penedesencs
Institut d'Estudis Vallencs
Institut Europeu de la Mediterrània
Instituto Alavés de Arqueología
Instituto de Cultura Juan Gil-Albert
Instituto de Estudios Albacetenses "Don Juan Manuel"
Instituto de Estudios Altoaragoneses
Instituto Histórico Hoffmeyer
Junta de Castilla y León. Consejería de Cultura y Turismo
Junta de Extremadura
Laboratorio de Arqueología Cordobesa
Ministerio de Defensa
Museo Arqueológico de Alicante
Museo Arqueológico de Murcia
Museo Arqueológico de Tenerife
Museo Arqueológico Municipal de Cartagena "Enrique Escudero de Castro"
Museo Arqueológico Municipal de Mazarrón
Museo Arqueológico Nacional
Museo Arqueológico Regional de la Comunidad de Madrid
Museo Arqueolóxico e Histórico da Coruña
Museo das Peregrinacións
Museo de Pontevedra
Museo de Ronda
Museo de Segovia
Museo Histórico Municipal de Baena
Museo Histórico Municipal de Écija
Museo Histórico Municipal de Villamartín
Museo Nacional de Arte Romano
Museo Nacional de Cerámica y Artes Santuarias González Martí
Museo Provincial de Lugo
Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles
Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera
Museu Cerdà
Museu d'Arqueologia de Catalunya - Barcelona
Museu d'Arqueologia de Catalunya - Empúries
Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona
Museu d'Arqueologia de Catalunya - Ullastret
Museu d'arqueologia Salvador Vilaseca
Museu de Badalona
Museu de Guissona
Museu de La Vida Rural
Museu de L'estampació de Premià de Mar
Museu de Lleida Diocesà i Comarcal
Museu de Mataró
Museu de Terrassa
Museu d'Història de Cambrils
Museu d'Història de la ciutat de Barcelona
Museu d'Història de Manacor
Museu d'Història de Sabadell
Museu d'Història de Tarragona
Museu Diocesà i Comarcal de Solsona
Museu Episcopal de Vic
Museu Municipal Montcada
Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
Museu Nacional d'Art de Catalunya-Biblioteca
Museu Nacional d'Art de Catalunya-Gabinet
Parque Arqueológico de Segóbriga
Port de Tarragona
Real Academia de la Historia
Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi
Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
Reial Societat Arqueològica Tarraconense
Seminario de Arqueología y Etnología Turolense
Servei d'Arqueologia i Paleontologia

SIAM - Ajuntament de València
Sociedad Castellonense de Cultura
Sociedad de Ciencias Aranzadi Zientzia Elkartea
Sociedad de Estudios de la Cerámica Antigua en Hispania
Sociedad Española de Estudios Clásicos
Societat Catalana d'Arqueologia
Societat Catalana d'Estudis Clàssics
Turismo de la Provincia de Sevilla

Institucions internacionals (67)

Académie Royale des Sciences, Lettres et Beaux-Arts de Belgique
American Academy in Rome
American School of Classical Studies at Athens
Archaeological Museum of Istria
Archéologie des Sociétés Méditerranéennes
Arquivo Histórico da Epal
Associazione Internazionale di Archeologia Classica
Ausonius
Austrian Archaeological Institute
Bayerische Akademie der Wissenschaften
Biblioteca Apostolica Vaticana
Biblioteca de Arqueologia - Arqto. Manuel Lacerda
Bibracte - Centre Archéologique Européen du Mont Beuvray
British School at Rome
Câmara Municipal de Cascais
Campo Arqueológico de Mértola
Centre Archéologique Ruscino
Centre Camille Jullian
Centre de Recherche Bretonne Et Celtique
Centre d'Études Byzantines, Néo-Helléniques et Sud-Est Européennes
Centre Jean Bérard
Centre Jurassien du Patrimoine
Centre Régional d'Archéologie d'Alet
Centro de Estudos Ibéricos
Colegio de España
CSIC. Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma
Deutsche Archäologische Institut (Athens)
Deutsche Archäologische Institut (Berlín)
Deutsche Archäologische Institut (Istanbul)
Deutsche Archäologische Institut (Roma)
Deutsche Archäologische Institut Abteilung Kairo
Direzione Generale per le Antichità
Drac Midi-Pyrénées - Service Régional de l'Archéologie
École Française d'Athènes
École Française de Rome
École Normale Supérieure
Egypt Exploration Society
Epigraphica
Fondation Hardt Pour l'Etude de l'Antiquite Classique
Fondazione per il Museo "Claudio Faina"
ICCROM. International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
Institut des Sciences et des Techniques de l'Antiquité
Institut Français d'Archéologie Orientale
Institut National d'Histoire de l'Art
Inštitut za Arheologijo Zrc Sazu
Institute of Classical Studies
Kommission zur Erforschung des Antiken Städtewesens
Landesmuseum Joanneum
Library of Congress
Maison de l'Orient et de la Méditerranée-Jean Pouilloux
Maison René-Ginouvès. Archéologie & Ethnologie
Musée Royal de Mariemont
Museo Nazionale Romano
Museu de Arqueologia e Etnografia do Distrito de Setúbal
Museu Municipal Abade Pedrosa
Museu Municipal de Arqueologia-Amadora
Museu Nacional de Arqueologia
Muzeul National de Istorie a Transilvaniei
National Museum of Slovenia
Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana
Post-Classical Archaeologies
Römisch-Germanisches Museum
Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz
Scuola Archeologica Italiana di Atene
Société Archéologique du Midi de la France
Soprintendenza per i Beni Archeologici della Liguria
Vlaams Instituut Voor Het Onroerend Erfgoed

Comparativa de l'intercanvi entre els anys 2005 i 2010

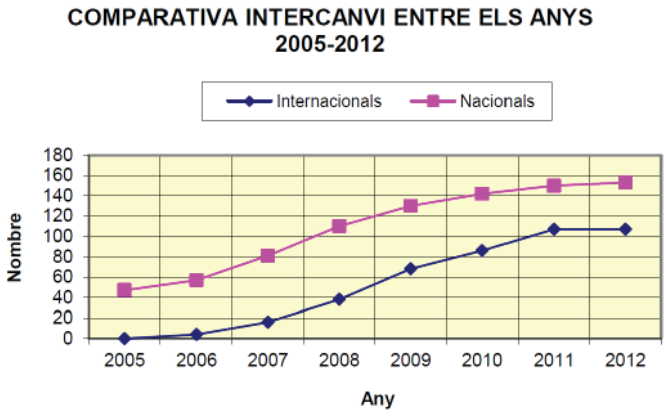

4.
TESIS DOCTORALS

4.1. Tesis doctorals

En els dos programes de doctorat encara vigents actualment, el Doctorat en Arqueologia Clàssica i el Doctorat d'Arqueologia hi ha un total de 27 tesis inscrites. D'aquests doctorands, 12 han gaudit durant l'any 2012 d'un contracte d'investigadors en formació.

En el decurs del 2012 s'han llegit a l'ICAC un total de 5 tesis doctorals: 4 d'investigadors en formació contractats per l'ICAC i 1 d'un investigador no contractat per l'ICAC.
Tot seguit es presenta una taula explicativa:

1. Tesis doctorals RD 778/1998 que es van llegir en el decurs del 2012

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Núria Romaní i Sala	La xarxa viària urbana de la ciutat romana i les obres públiques hidràuliques vinculades a ella a la conca mediterrània occidental	J. Guitart (UAB-ICAC)	2007	2012
Moisés Díaz García	Producció, comerç i consum a la Tàrraco republicana. Els contextos ceràmics dels segles II-I a.C.	J. Ruiz de Arbulo (URV-ICAC) D. Gorostidi (ICAC)	2005	2012

2. Tesis doctorals RD 56/2005 que es van llegir en el decurs del 2012

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Rosa Cuesta Moratinos	Los suministros hídricos y el sistema de saneamiento de la colonia *Clunia Sulpicia*	E. Subías (URV), I. Fiz (URV-ICAC)	2009	2012
Meritxell Monrós Gonzàlez	Anàlisi del espais col·lectius en el món ibèric	C. Belarte (ICREA-ICAC), J. Principal (MAC)	2009	2012
Pilar Camañes Villagrasa	Cocinar, comer y beber en la Iberia protohistórica: espacios y contextualización de los actos alimentarios en el mundo ibérico septentrional (siglos VI-II a. n. e.)	C. Belarte (ICREA-ICAC), J. Principal (MAC)	2009	2012

3. Tesis doctorals RD 778/1998 que es preveuen llegir el en el decurs del 2013

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Victòria Cantarellas	Arquitectura i economia dels hàbitats rurals dels segles II-I aC a la Laietània	Josep Guitart (UAB- ICAC)	2007	2012
Núria Padrós	Producció i consum animal a la Catalunya romana. Una aproximació arqueozoològica	J. Guitart (UAB-ICAC), M. Saña (UAB)	2008	2012

4. Tesis doctorals RD 56/2005 que es preveuen llegir el en el durant el 2013

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Josep Francesc Roig Pérez	La figlina dels Vila-Sec (Alcover, Alt Camp): Un centre de producció ceràmica de l'*ager Tarraconesis*	Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC)	2009	2013
Emma Zahonero Moreno	Los procedimientos pictóricos en la época helenística y romana. Ejemplo de museografía didàctica	Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC)	2011	2013
Meritxell Oliach	La gestió de l'aigua al món ibèric. Sistemes d'abastment i evacuació	Carme Belarte (ICREA -ICAC)	2009	2013
Arnau Garcia Molsosa	Arqueologia del paisatge cultural del massís del Montseny: dinàmica territorial de la prehistòria a l'Edat Mitjana	Josep M. Palet (ICAC)	2009	2013
Ana de Mesa Gárate	Los *marmora* de *Toletum*: estudio de los granitos y calizas del centro peninsular empleados en la ciudad romana y tardoantigua de Toledo.	Isabel Rodà (ICAC)	2009	2013
Serena Vinci	Evolución y transformación de la sede de *Concilium Prouinciae Hispaniae Citerioris*. Visión diacrónica a traves de las arqueologías de la arquitectura y de la construcción en Tárraco	J. M. Macias (ICAC), A.Pizzo (IAM)	2009	2013

5. Tesis doctorals en curs del doctorat en Arqueologia (URV-ICAC) RD 1393/2007. Investigadors en formació contractats per l'ICAC

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Joan Canela	Evolució del poblament i el paisatge a la Cessetània occidental durant el 1r mil·leni aC	C. Belarte (ICREA - ICAC), I. Fiz (URV-ICAC)	2010	2014

Arnau Perich	Arquitectura residencial hispana d'època baiximperial i tardoantiga (s.IV-VIII)	R. Mar (URV), J. Ruiz de Arbulo (URV-ICAC)	2010	2014
Horacio González	La importación de ánforas hispanas en Germania Inferior. La interpretación de dos regiones en el Occidente del Imperio romano	Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC)	2010	2014
Adalberto Ottati	L'Accademia di Villa Adriana: spazi, ambienti e funzioni del cd. Piccolo Palazzo	I. Rodà (ICAC), P. Pensabene (La Sapienza)	2010	2014

6. Tesis doctorals d'alumnes del programa de Doctorat Interuniversitari en Arqueologia Clàssica RD 778/1998 inscrites a l'ICAC però que no estan contractats per l'ICAC

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Joan Josep Menchon	El pont del Diable o les Ferreres de Tarragona. Un projecte de recuperació i estudi	J. Guitart (UAB-ICAC)	2007	No prevista
Joan Francesc Clariana	La terra sigil·lada sud-gàl·lica de la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró, el Maresme)	M. Prevosti (ICAC), R. Járrega (ICAC)	2009	No prevista
Astrid Amondo Camino	Dinámicas socioculturales e impacto en la protección y difusión del patrimonio arqueológico de Tarraco desde principios del siglo XX hasta la actualidad.	J. M. Palet (ICAC), J. M. Macias (ICAC)	2010	No prevista
Pedro Ramos Pérez	Estudio en arqueología del paisaje y arqueomorfología en las comarcas centrales valencianas: *Territorium* de *Saetabi*	J. M. Palet (ICAC), I. Fiz (URV-ICAC)	2010	No prevista

8. Tesis doctorals d'alumnes del programa de Doctorat Interuniversitari en Arqueologia Clàssica RD RD 1393/2007 inscrites a l'ICAC però que no estan contractats per l'ICAC

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Andreu Muñoz Melgar	Sant Fructuós de Tarragona. Aspectes històrics i arqueològics del seu culte, des de l'antiguitat fins a l'actualitat	Josep M. Macias (ICAC)	2011	2013
Natalia Salazar Ortiz	Evolució del poblament, estructuració del territori i transformació del paisatge a l'ager del Municipium Sigarrensis entre el Neolític i l'Antiguitat Tardana	Eva Subías (URV)	2013	2016

Laura Bricio Segura	Ecosistema i explotació del medi natural al curs inferior de l'Ebre durant la protohisòria (segles VIII- I anE): Evolució econòmica i canvi social	Jordi Diloli (URV)	2013	2016
Ferran Gris Jeremias	L'edilícia pública a la Hispània romana: arquitectura i inserció urbana	J. Ruiz de Arbulo (URV-ICAC) R. Mar (URV)	2013	2016
Antoni Josep Cartes Reverté	De la llercavònia a l'*ager Dertosensis*: evolució de l'ocupació del territori		2012	2016

8. Tesis doctorals d'alumnes del programa de Doctorat Interuniversitari en Arqueologia Clàssica no inscrites a l'ICAC, però sí dirigides per investigadors de l'ICAC RD 778/1998

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Clara Gasperini	Il fons sacro di Vicarello	Josep Guitart (UAB-ICAC)	2008	No prevista

9. Tesis doctorals en curs en el Doctorat Interuniversitari en Arqueologia Clàssica (URV-UAB-ICAC) no inscrites ni dirigides a l'ICAC RD 778/1998

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Juan Carlos Vidal	Puesta en valor del patrimonio de Tárraco	Ricardo Mar (URV)	2007	No prevista
Cristòfor Salom	Els elements decoratius de l'arquitectura monumental durant l'antiguitat tardana	Ricardo Mar (URV)	2007	No prevista

10. Tesis doctorals d'altres programes dirigides o codirigides per l'ICAC o que formen part de projectes de recerca de l'ICAC

Nom i cognoms	Titol de la tesi doctoral	Director/s	Data d'inici	Data de finalització
Emilio Provinciale	Enterraments a la Tarragona romana dels segles II a IV dC. Estudi dels esquelets: valoració antropomètrica i anàlisi de la patologia que ha deixat empremta a l'os (1)	J. Giné (Hospital Joan XXIII), J. M. Macias (ICAC)	2006	No prevista
Maite Salagaray	Morfometria dental d'un conjunt funerari dels segles II a IV d.C. (1)	J. Giné (Hospital Joan XXIII), J. M. Macias (ICAC)	2007	No prevista

(1) Tesi doctoral en medicina

4.2. Defensa de tesis doctorals

Tesis doctorals realitzades per investigadors en formació de l'ICAC

Defensa de la tesi doctoral de Núria Romaní i Sala
27 de juny de 2012

Núria Romaní i Sala, va defensar el 27 de juny de 2012 a la sala d'actes de l'ICAC la seva tesi doctoral titulada *Carrers i serveis viaris a les ciutats romanes del conventus Tarraconensis (s. II aC-VI dC). Evolució i tècniques constructives*, realitzada sota la direcció de Josep Guitart i Duran (UAB-ICAC).

Aquesta tesi analitza la construcció i l'evolució dels carrers i els serveis viaris de set ciutats romanes del *conventus Tarraconensis: Emporiae, Iesso, Iluro, Baetulo, Barcino, Tarraco i Valentia*, des del seu moment de fundació, entre el segle II aC i l'I dC fins a ben entrat el segle VI dC.

A partir de la informació de nombroses intervencions arqueològiques i notícies antigues, s'ha elaborat un primer apartat descriptiu. S'han identificat i definit un total de 84 trams viaris, base per a l'anàlisi individualitzada del conjunt de carrers de cadascuna de les set *urbs*. S'estudien diversos aspectes de la xarxa viària, com les amplades, els serveis viaris –clavegueram, xarxa de distribució d'aigua, mobiliari urbà– i el món ritual, fent èmfasi en les tècniques constructives.

El treball també compara i contrasta els resultats de cadascuna de les ciutats entre ells i amb d'altres casos dins el món romà, la qual cosa ha permès demostrar com una aproximació arqueològica acurada als carrers de la ciutat antiga pot enriquir enormement el seu coneixement, ja que, en definitiva, són una part essencial i indissociable de l'urbs: els seus eixos de comunicació interna i un dels grans escenaris de la vida pública.

El tribunal el van formar els professors Manuel Bendala (UAM), Luisa Migliorati (La Sapienza) i Joaquim Pera (UAB). La tesi va rebre la qualificació de *cum laude* per unanimitat.

La doctoranda Núria Romaní durant la defensa de la seva tesi

Els membres del tribunal amb la ja doctora Núria Romaní

Defensa de la tesi doctoral Meritxell Monrós Gonzàlez
15 de novembre de 2012

Meritxell Monrós Gonzàlez va defensar el 15 de novembre de 2012 a la sala d'actes de l'ICAC la seva tesi doctoral titulada *Anàlisi dels espais d'ús públic en el món ibèric*, realitzada sota la direcció de M. Carme Belarte (ICREA-ICAC) i Jordi Principal (Museu d'Arqueologia de Catalunya). Ana Garrido

L'objectiu principal d'aquesta tesi és cercar i analitzar, a través de les dades aportades per les excavacions arqueològiques i la recerca de paral·lels amb cultures contemporànies a la ibèrica i l'etnografia, les activitats i els usos que es realitzaven en els espais públics. Aquests espais són molt més que zones de

trànsit, són un lloc de trobada, d'intercanvi, de relacions; és l'espai on la comunitat fa vida.

L'espai públic ha estat un dels grans absents en els estudis sobre la cultura ibèrica. Aquesta tesi s'obre a temes tan complexos com la ritualitat i el tipus de gestió que s'exerciria sobre carrers i places.

El tribunal el van formar els professors Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC), Helena Bonet (Museu de Prehistòria de València) i Dominique Garcia (Aix-Marseille Université-Centre Camille Jullian). La tesi va rebre la qualificació de *cum laude* per unanimitat.

La doctoranda Meritxell Monrós durant la defensa de la seva tesi

Els membres del tribunal, la directora de tesi i la ja doctora Meritxell Monrós

Defensa de la tesi doctoral Rosa Cuesta Moratinos
22 de novembre de 2012

Rosa Cuesta Moratinos va defensar la seva tesi doctoral el 22 de novembre de 2012 a la sala d'actes de l'ICAC, titulada *Los suministros hídricos y sistemas de saneamiento de la Colonia Clunia Sulpicia*, realitzada sota la direcció d'Eva Subías (URV) i Ignacio Fiz (URV-ICAC).

Aquest treball estudia el sistema de proveïment d'aigua de la ciutat romana de Clúnia (sud de Burgos). L'objectiu és explicar com s'abastia d'aigua d'una ciutat situada en un turó aïllat, com va influir l'aigua en l'organització econòmica, social i cultural de la població, i què va fer abandonar el sistema d'abastament i la mateixa ciutat.

La recerca se centra en el període de dominació romana i en les particularitats del subministrament càrstic d'aigua. Per aquest motiu la doctorand rastreja les possibilitats que les aigües subterrànies oferien a l'antiguitat i analitza per què va ser aquest el mitjà triat per la ciutat de Clúnia.

El tribunal el van formar els professors Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC), Miguel Ángel de la Iglesia (UVA) i Miquel Àngel Cau (UB). La tesi va rebre la qualificació de *cum laude* per unanimitat.

La doctoranda Rosa Cuesta durant la defensa de la seva tesi

Els membres del tribunal amb la ja doctora Rosa Cuesta

Defensa de la tesi doctoral de Pilar Camañes Villagrasa
13 de desembre de 2012

Pilar Camañes Villagrasa va defensar el 13 de desembre de 2012 a la sala d'actes de l'ICAC la tesi doctoral titulada *Cocinar, comer y beber en la Iberia Protohistórica: espacios y contextualización de los actos alimentarios en el mundo ibérico septentrional (ss. VI-II a.n.e.)*, realitzada sota la direcció de Carme Belarte (ICREA-ICAC) i Jordi Principal (Museu d'Arqueologia de Catalunya).

L'objectiu d'aquesta tesi és contextualitzar el consum d'aliments en la Ibèria protohistòrica. En un pla teòric, es reflecteix la seva complexitat a través dels estudis generals de l'alimentació, la seva importància com a element identitari i la seva transcendència en la gestió de la quotidianitat. Després aquests aspectes s'han traslladat al pla arqueològic per comprendre les particularitats pròpies de l'organització del consum, des d'un enfocament micro, dins de cada unitat constructiva, i també macro, amb una visió de la totalitat dels assentaments.

Moltes activitats no han quedat fossilitzades en les restes materials, però algunes sí, com l'elaboració de productes, el consum o l'emmagatzematge. És a partir d'aquestes tres accions que s'ha fet l'estudi. La composició de l'escenari, els conjunts d'equipaments i artefactes, comportaran la caracterització de cada espai i amb això, el coneixement de les accions s'hi duien a terme. Tot això per acabar amb la comprensió de quina és la configuració d'aquest procés de manera global, l'existència de zones especialitzades en algunes d'aquestes activitats i la distribució d'altres.

El tribunal el van formar els professors Consuelo Mata (Universitat de València), Jordi Diloli (URV) i Penélope M. Allison (University of Leicester). La tesi va rebre la qualificació de cum laude per unanimitat.

La doctoranda Pilar Camañes durant la defensa de la seva tesi

Els membres del tribunal amb la ja doctora Pilar Camañes

Tesis doctorals realitzades per investigadors en formació no contractats per l'ICAC

Defensa de la tesi doctoral de Moisés Díaz García
14 de desembre de 2012

Moisés Díaz García va defensar el 14 de desembre de 2012 a la sala d'actes de l'ICAC la tesi doctoral titulada *Producció, comerç i consum en la Tàrraco republicana. Els contextos ceràmics dels segles II-I aC*, realitzada sota la direcció de Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC) i Diana Gorostidi Pi (ICAC).
Aquesta tesi pretén apropar-se a la realitat de la història de Tàrraco des de l'arribada dels romans en el transcurs de la Segona Guerra Púnica fins a l'inici del principat d'August, a través de l'estudi dels contextos ceràmics. El treball incorpora i revisa els estudis sobre contextos significatius del període tardorepublicà a Tàrraco, revisa els contextos derivats d'intervencions d'urgència, recollits inicialment a les memòries d'excavació, i també aporta contextos d'excavacions recents en què el doctorand ha intervingut.

El doctorant Moisés Díaz defensant la seva tesi doctoral

En aquest projecte s'ha mirat de recollir el major nombre possible de conjunts de vaixella ben contextualitzats estratigràficament, per establir, a partir de l'*instrumentum domesticum*, com era la dinàmica comercial de la ciutat als segles II i I aC, els hàbits de consum de la població, la seva evolució, i alhora establir la tipologia dels conjunts ceràmics que defineixen els diferents períodes dintre d'aquesta cronologia.

Aquesta tesi doctoral ajuda a conèixer millor l'evolució de la ciutat de Tàrraco, des de la fundació del *praesidium* militar a la Part Alta a finals del segle III aC, tot dominant un *oppidum* ibèric que controlava la zona portuària, fins a la creació d'una nova ciutat de tipologia romana, que va ser la capital de la Hispània Citerior.

Els membres del tribunal i els codirectors de tesi amb el ja doctor Moisés Díaz

El tribunal el van formar els professors David Vivó (Universitat de Girona), José Pérez Ballester (Universitat de València) i Ricardo Mar (URV). La tesi va rebre la qualificació de

4.3. Tesis doctorals en curs

Arquitectura i economia dels hàbitats rurals dels segles II-I aC a la Laietània **Victòria Cantarellas Sancho**

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.

Aquest treball de recerca pretén estudiar els hàbitats rurals de l'època tardorepublicana o de l'ibèric final amb planimetria bastant completa de la Laietània, que en un principi s'ha plantejat concretament a sis jaciments de les actuals comarques del Baix Llobregat, el Maresme i el Vallès Oriental. El punt de partida s'ha iniciat amb les diverses intervencions arqueològiques realitzades en els dos darrers anys a la vil·la romana de Can Massot (Montmeló, Vallès Oriental), que amb una cronologia inicial de final del segle II aC, representa un clar i primerenc exponent de l'ocupació romana en aquesta àrea geogràfica. I és a partir de l'estudi del jaciment i dels resultats positius obtinguts que s'ha proposat aquesta temàtica. Dels jaciments a analitzar, es farà el buidatge de les seves memòries d'excavació i publicacions i es revisarà i estudiarà el material arqueològic (tant el ceràmic com altre material no vascular), amb l'anàlisi estadística per fases cronològiques, organització i distribució interna de l'assentament, funcionalitat dels àmbits, tècniques i material constructiu, elements arquitectònics i decoratius, així com les activitats econòmiques que s'hi desenvolupen (tipus i volum de producció). A partir d'aquest primer bloc i amb les dades obtingudes es farà una anàlisi comparativa entre els assentaments rurals estudiats, així com amb altres hàbitats del nord-est de la península Ibèrica dels quals comptem amb una planimetria prou completa susceptible de ser estudiada. En aquest sentit, els resultats obtinguts dels primers casos d'estudi determinaran la possibilitat d'un estudi més o menys exhaustiu dels assentaments rurals d'altres zones geogràfiques.

L'objectiu del treball és analitzar internament aquests assentaments, veure com funcionen, quina és l'estructuració i distribució funcional dels espais, les activitats econòmiques i productives que s'hi desenvolupen, etc., segons els diferents tipus de jaciments, a més de considerar el grau de resposta de la societat ibèrica davant la cultura romana i viceversa. Com i quan incorporen nous elements, canvien els propis i es produeix la transformació dels assentaments rurals ibèrics cap a un model més propi del món itàlic, paral·lelament a l'origen de les primeres vil·les.

Molí rotatiu amb grapa de plom de l'establiment ibèric de can Balençó

Activitat realitzada el 2012

El 2012 s'ha dedicat el temps a la redacció final del text de la tesi i a enllestir-lo pràcticament. Hem continuat l'estudi dels assentaments rurals finalitzant amb l'últim dels jaciments que ens quedava per tractar, can Balençó, on hem aplicat els mateixos criteris d'anàlisi i hem desenvolupat els mateixos apartats que prèviament havíem realitzat amb els altres tres establiments (can Massot, can Rossell i can Suari) que passen per l'estudi de l'arquitectura, l'economia i els materials arqueològics. Mentre realitzàvem aquesta tasca, ens hem adonat que algunes premisses i criteris que comunament s'utilitzen en l'anàlisi dels contextos ceràmics i havíem incorporat, eren qüestionables, fet que ens ha portat a la refeta de l'estudi dels

Elements de bronze de l'establiment ibèric de can Balençó

conjunts ceràmics de tots els establiments que ja havíem abordat invertint molt més temps del que era d'esperar. Paral·lelament s'ha procedit al tractament i elaboració de la documentació gràfica de can Balençó, imatges (Photoshop), gràfiques (Excel), planimetria (AutoCad) i làmines (FreeHand), alhora que també s'ha finalitzat i modificat el gruix de la part gràfica no acabada dels altres casos d'estudi. A continuació, s'ha procedit a la redacció dels capítols introductoris (metodologia, objectius i límits) i finals (comparativa-conclusions) i a la correcció i modificació del text, tasca que actualment està en curs.

Producció i consum animal a la Catalunya d'època romana: una aproximació arqueozoològica **Núria Padrós Font**

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa transversal Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica.

Aquest projecte de tesi pretén aportar una visió general de la producció i el consum d'origen animal durant l'època romana en el territori català. Per assolir aquest objectiu, s'està portant a terme una anàlisi de les restes de fauna de quatre jaciments: una vil·la romana d'interior (la vil·la romana de Biosca a la comarca de la Segarra), una vil·la romana de costa (La Llosa, Baix Camp), una ciutat de costa (Tarragona) i una ciutat d'interior (Guissona, la Segarra). Aquests quatre contextos ens poden donar una visió molt interessant sobre la variabilitat del panorama animal del territori català durant tota l'època romana, així com establir les diferents pautes d'explotació i les diferències existents en l'obtenció de recursos entre zones geogràfiques antagòniques (zones d'interior i de costa) i també establir els diferents models de gestió adoptats en centres d'explotació de tipologia diversa (ciutats i vil·les).

Activitat realitzada el 2012

Durant el 2012 s'ha realitzat la classificació de restes arqueozoològiques pendents, la incorporació de les noves dades a la quantificació i l'inici del redactat definitiu de la tesi. L'estudi s'ha centrat en les restes de macrofauna domèstica ja que es tracta de la categoria més rendible per l'objecte d'estudi i també la que presenta més volum de restes. L'estudi de les restes faunístiques ens aporta informació principalment sobre l'alimentació i la gestió ramadera. L'alimentació, més enllà de cobrir una necessitat bàsica, és una activitat marcada per la tradició cultural. L'alimentació, a més, és susceptible de ser un marcador de diferenciació social, ja sigui a escala de jaciment o a escala regional. La gestió ramadera aporta informació sobre la base econòmica del grup i els productes prioritzats (força de treball, carn, etc.). D'altra banda, el tipus de gestió pot indicar una major disponibilitat de recursos càrnics a un jaciment, o bé permetre diferenciar entre centres emissors i centres receptors. Des d'aquest punt de vista, l'objectiu de l'estudi de les restes arqueozoològiques ha consistit en caracteritzar les estratègies de producció i l'accés als recursos càrnics per poder combinar posteriorment aquesta informació amb d'altres indicadors de les condicions ecològiques i socials de tots els jaciments. L'anàlisi a escala de jaciment s'ha basat en la distribució espacial de les restes i la representació anatòmica, per analitzar, d'una banda, si hi ha diferències de proporcions d'espècies entre diferents unitats constructives, i de l'altra, si hi ha indicis de redistribució de certes parts de l'animal entre diverses zones de la ciutat. Aquestes aproximacions s'han realitzat tan a nivell sincrònic com diacrònic. Això ens ha permès observar la dinàmica i l'evolució interna dels diversos assentaments estudiats i, en un futur, ens permetrà veure si hi ha un model regional de gestió.

Mandíbula de porc amb traces de processament (Guissona)

Escàpula d'ovella amb traces de processament (Guissona)

La gestió de l'aigua al món ibèric. Sistemes d'abastiment i evacuació **Meritxell Oliach Fàbregas**

Programa específic Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental.

Cisterna de l'assentament del Castell de la Fosca (Palamós)

Malgrat que el problema de la gestió de l'aigua a la ciutat antiga és una de les línies actuals prioritàries de la investigació arqueològica europea destinada a aquesta temàtica, la recerca, tant a la península Ibèrica com a l'estranger, sembla ser encara una novetat. Molt pocs són els estudis aprofundits sobre els sistemes hidràulics de les ciutats en l'antiguitat, buit que es fa més patent quan la ciutat objecte d'estudi no disposa d'aqüeducte i pertany a èpoques protohistòriques, període en què l'estudi de l'aigua encara és un camp del tot verge, ja que no existeix bibliografia específica sobre el tema.

L'estudi de la gestió en àmbit urbà d'un element tan indispensable com és l'aigua, així com l'anàlisi de les idees i realitzacions tècniques executades durant la protohistòria per poder-la administrar, són fonamentals per al coneixement històric. Aquests elements proporcionen una informació important per a la comprensió espacial i funcional dels assentaments i per a l'explicació del seu origen, i del de bona part de la seva estructuració i dinàmica. És un element indispensable a tenir en compte a l'hora d'identificar patrons i formes d'ocupació i caracteritzar l'organització de l'espai en el món ibèric i la transformació dels assentaments en el pas del temps. Aquesta tesi planteja l'estudi dels processos de canvi que condueixen a les societats de petita escala pròpies del bronze final i el primer ferro a les societats complexes, basades en entitats territorials àmplies que caracteritzen el període ibèric, així com l'evolució posterior d'aquestes societats. Seguint aquest mateix principal propòsit, es vol aprofundir en la lògica social i el context cultural en què es desenvolupa la gestió de l'aigua i els primers sistemes hidràulics com a elements de la cultura material, ja que la interacció del clima, la tecnologia, els materials i l'economia podrien explicar la forma i l'organització d'aquests, tot ajudant a caracteritzar i a comprendre un dels aspectes que, fins avui, han estat menys afavorits per l'activitat investigadora.

Activitat realitzada el 2012

Com etapa final del projecte, les activitats realitzades al llarg de l'any 2012 han estat destinades al processament de tota la informació recollida i realitzada al llarg dels últims quatre anys. S'ha procedit al tractament de les dades a nivell interpretatiu amb la confecció de tipologies, la utilització de Sistemes d'Informació Geogràfica i l'aplicació de diferents càlcul de balanç hídric a estructures i jaciments per tal d'avaluar la ssignificació i la utilitat real dels elements hidràulics. La classificació tipològica ha permès obtenir una visió global i il·lustrativa sobre les relacions morfològiques i tècniques de les obres hidràuliques amb certes regions i moments històrics. L'anàlisi de distribució espacial i temporal d'aquestes estructures ha estat acompanyada i realitzada amb l'aplicació de SIG, que han permès integrar altres tipus d'informació d'interès per a l'estudi, amb l'objectiu de correlacionar la base de dades arqueològica i situar-la a l'espai per cercar criteris de relació entre la creació de les estructures i la presència d'aigua o no a l'entorn i analitzar la distribució i la presència d'aquestes en diferents regions i cronologies. Per anar més enllà de la mera descripció, també s'ha procedit a l'avaluació de les aportacions útils de les estructures examinades i a l'anàlisi de l'ús que es feia de l'aigua emmagatzemada, que varia depenent de la seva disponibilitat. El rendiment de les estructures davant l'abastiment de la població ha estat avaluat mitjançant l'aplicació d'una sèrie de càlculs, tenint en compte com a factors la capacitat d'emmagatzematge d'aquestes, la quantitat d'aigua recollida a cada assentament (utilitzant una fórmula on es multiplica la meitat de la superfície del jaciment per la quantitat de precipitació anual, tenint present que pot existir un 50% de pèrdua), el nombre d'habitants i el volum d'aigua consumida per aquests, dades que s'havien tingut en compte

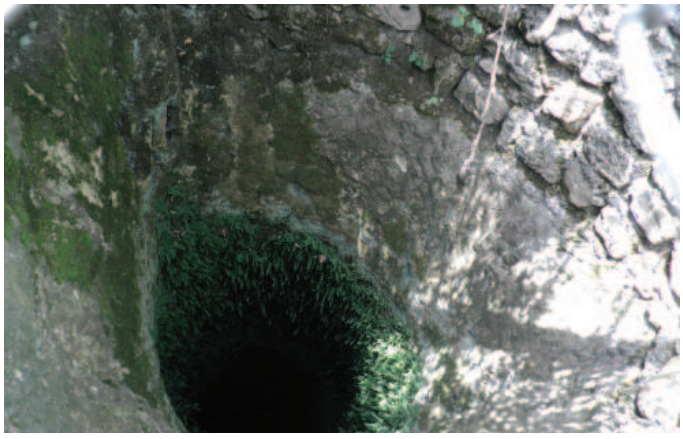

Pou de l'assentament protohistòric de Montfo (Magalas)

prèviament dins el procés de recollida de la informació. Finalment, s'ha procedit a la redacció del treball.
Aquestes tasques han estat, doncs, l'última fase per assolir els objectius que ens havíem proposat en iniciar l'empresa del present estudi, il·lustrar les principals característiques, formes i modes d'aparició, així com el desenvolupament dels primers sistemes de gestió de l'aigua de consum, aspectes indispensables per a poder comprendre una mica millor els orígens i els primers passos de l'art del domini de l'aigua a les nostres terres.

Arqueologia del paisatge cultural del massís del Montseny: dinàmica territorial de la prehistòria a l'edat mitjana **Arnau Garcia Molsosa**

Línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori.

El Montseny vist des del Vallès

Aquest projecte consisteix en l'estudi del paisatge cultural d'una àrea concreta de la Serralada Prelitoral catalana, el massís del Montseny, des d'una perspectiva diacrònica i integrant a l'estudi de diferents tipus de registre més enllà de l'estrictament arqueològic. Parteix del valor del paisatge com a fet cultural i element patrimonial de les societats humanes i pretén obtenir un coneixement tan ampli com sigui possible d'aquests paisatges per no malmetre'ls i treure'n el màxim aprofitament social. Aquestes consideracions són especialment certes en algunes àrees que gaudeixen d'un estatus administratiu especial com són els parcs naturals, com el del massís del Montseny, entorn sobre el qual es focalitza aquesta proposta d'estudi. L'arqueologia com a eina de coneixement aporta informació sobre l'origen i desenvolupament del paisatge com a fet antròpic, és a dir, cultural. Aquest coneixement pot ser també una eina per a la gestió i valorització dels espais estudiats. El treball es centra en l'estudi de la ocupació i explotació d'un territori caracteritzat per la seva diversitat geogràfica (altitudinal, climàtica, biològica, etc.), en un espai relativament reduït. Es treballaran amb atenció les característiques especials i la relació espais de plana, de mitja i d'alta muntanya. L'àrea d'estudi està repartida entre les comarques d'Osona, La Selva i el Vallès Oriental i els treballs de camp on es centrarà la investigació seran principalment: Samalús (Vallès Oriental), Tagamanent (Vallès Oriental) i El Brull (Osona).

Activitat realitzada el 2012

Durant el primer semestre del 2012 s'ha realitzat una estada de quatre mesos al "Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes" de la Universitat de Perpinyà. Això ha estat possible gràcies al programa d'ajuts de mobilitat d'investigadors/es en el marc de la Comunitat de Treball dels Pirineus (AIRE-CTP 2011) de l'AGAUR. La resta d'activitat s'ha centrat en la redacció final de la tesi doctoral, que engloba també el processament definitiu de les dades recollides fins al moment. S'ha continuat amb la difusió dels treballs amb la presentació de comunicacions al *2nd International Landscape Conference* (Berlin) i a la *VIII Trobada d'Estudiosos del Montseny* (Girona). Aquestes comunicacions han estat o seran publicades en les actes dels respectius congressos.

L'estela megalítica de la Calma

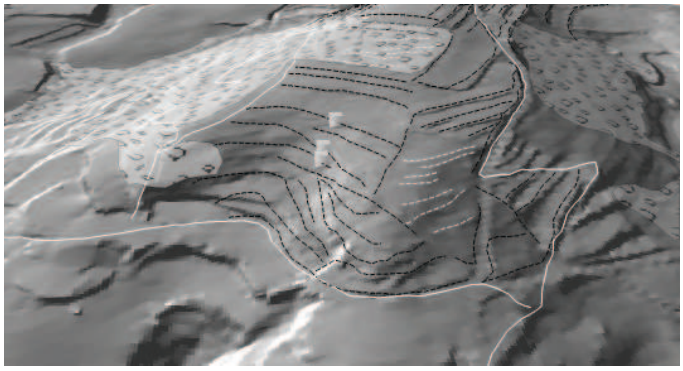

Reconstrucció d'un antiga zona de terrasses de cultiu

Los *marmora* de *Toletum*: estudio de los granitos y calizas del centro peninsular empleados en la ciudad romana y tardoantigua de Toledo

Ana de Mesa Gárate

Programa transversal Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica.

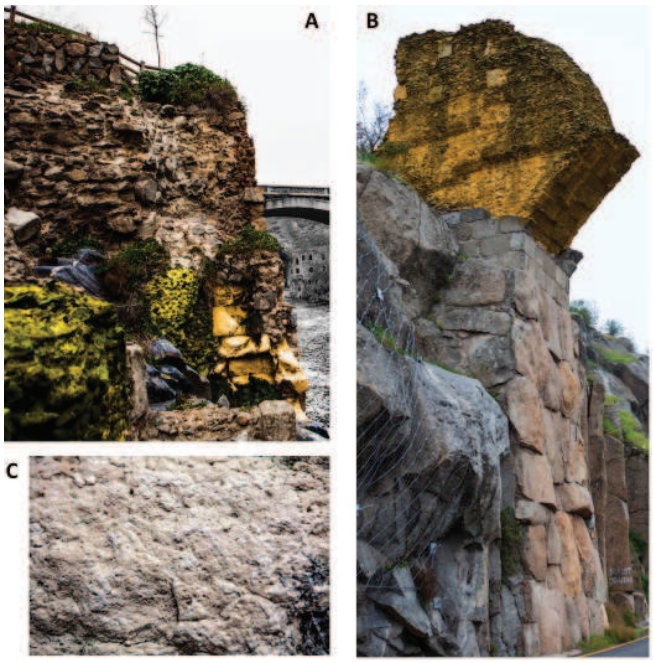

Aqüeducte romà de Toledo. a) De color groc, les restes d'època romana. b) Estrep de l'aqüeducte al sud del riu Tajo. c) Foto macro del material emprat com a revestiment de l'aqüeducte

Aquest projecte de tesi doctoral, que s'inscriu dins d'unes de les línies d'investigació de la Unitat d'estudis Arqueomètrics de l'ICAC, té com a objectiu l'estudi dels materials lapidis empleats en la ciutat de Toledo i el seu territori en època romana i tardoantiga. Aquest estudi pretén d'abraçar l'anàlisi dels materials procedents de les pedreres locals, principalment granits i calcàries, i els seus usos com a material epigràfic, escultòric i arquitectònic en les construccions d'aquesta ciutat romana i capital del regne visigot de Toledo i les *villae* i assentaments rurals del seu *territorium*. El treball preveu la localització i l'estudi de les pedreres antigues, les vies de comunicació que van permetre la seva comercialització i el seu ús en l'antiguitat i l'inventari dels usos testimoniats de cada un dels materials tractats –epigrafia, escultura, decoració arquitectònica– i convenientment caracteritzats a través de les anàlisis petrogràfiques pertinents. També s'establirà l'àrea d'influència d'aquests *marmora* i, en la mesura possible, la seva concurrència amb altres *marmora* d'Hispania o importats presents en l'àmbit d'estudi.

Activitat realitzada el 2012

Durant l'any 2012 s'han realitzat les següents activitats. En el marc del desenvolupament del treball de tesi doctoral, s'han completat les anàlisis petrològiques de les mostres extretes tant en pedreres de la zona de Toledo com de peces arqueològiques. Les peces arqueològiques comprenen cronologies que van des del segle I dC. al segle VII dC. Les anàlisis realitzades han estat: catodoluminiscència i estudi petrogràfic de làmines primes. La catodoluminiscència s'ha realitzat amb la finalitat de determinar quines mostres presentaven dolomitització, atès que la similitud existent entre calcàries micrítiques, feia necessari completar els resultats obtinguts amb d'altres procediments. D'altra banda, s'han analitzat, mitjançant catodoluminescència, les mostres de pedrera procedents d'Urda, Consuegra i Mora, per determinar si aquests marbres eren dolomítics. Els resultats han permès identificar paral·lels i trets similars amb el marbre de Tasos. Les comparatives entre les diferents mostres (pedrera i arqueològiques), han portat a conclusions importants que plantegen noves hipòtesis de materials emprats en època romana i visigoda a l'entorn de Toledo. També hem realitzat processos comparatius de materials arqueològics de Toledo amb les mostres de referència del ICAC, amb la finalitat de trobar possibles paral·lels i completar la base de dades de la UEA. A part, s'han finalitzat les prospeccions en diferents àrees dels voltants de Toledo, amb l'objectiu de caracteritzar els materials lapidis d'aquesta ciutat en època romana i tardoantiga. Aquestes zones han estat: Cerro de la Rosa, Ronda de Toledo, Pozuela, Montesión, Fuente del Moro i Fábrica de Armas.

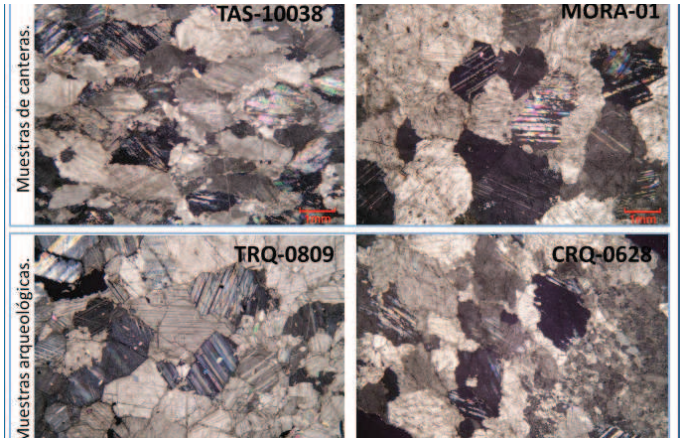

Comparativa de microfotografies de mostres de pedrera i mostres arqueològiques

El procés de mostreig d'edificacions romanes que es va plantejar fa més d'un any, iniciant-se el 2011 amb el mostreig dels materials constructius del circ, ha culminat el 2012 amb l'extracció de mostres de l'aqüeducte romà de Toledo que han permès documentar i mostrejar no només l'opus caementicium sinó també el revestiment en carreus de calcària blanca. Durant el darrer trimestre s'ha procedit a la redacció i maquetació de la tesi doctoral amb la finalitat de presentar-la el

2013. Part del projecte s'ha presentat aquest 2012 en un pòster presentat al X congrés ASMOSIA (Association for the Study of Marble & Other Stones In Antiquity), realitzat a Roma, el qual fou guardonat amb el primer premi a jove investigador.

El "Foro Provincial" de Tarraco: revisión desde la arqueología de la arquitectura y de la construcción **Serena Vinci**

Línia de recerca Arqueologia de la ciutat antiga.
Programa transversal Mètodes i tècniques de les ciències experimentals aplicades a l'arqueologia clàssica.

Detall de l'interior de la torre de la Antiga Audiència

Aquest projecte de recerca està associat des de l'ICAC als ja desenvolupats en el recinte del culte i en el sector del pretori (plaça de representació). La perspectiva de l'estudi es fonamenta en l'arqueologia de l'arquitectura, una disciplina que utilitza tècniques arqueològiques i arqueomètriques, amb la finalitat de proposar la història de les tècniques i de les fases de construcció i de reutilització de les estructures arquitectòniques que s'han conservat fins a l'actualitat. En aquest cas concret, des de la construcció altimperial fins a la reutilització altmedieval.

El projecte es desenvoluparà analitzant les tècniques de construcció aplicades en els recintes que integraven el Concilium-ProvinciaeHispaniaeCiterioris, tenint en compte totes les fases del procés constructiu a partir, si és possible, des de la seva idealització i projecció inicial fins a la seva actuació concreta. No hem d'oblidar que la construcció d'un edifici té en compte no només característiques de tipus funcional, sinó també la materialització d'una voluntat i d'una capacitat determinada, condicionada per l'entorn cultural i social en el qual se situa. Per això l'estudi s'enfoca també en les solucions tècniques utilitzades per obtenir determinats objectius ideològics i simbòlics.

Es pretén elaborar un estudi funcional de les estructures en base a la recollida i anàlisi de les dades bibliogràfiques i planimètriques. Aquest tipus d'anàlisi s'incorporarà en un estudi més ampli relatiu al tipus d'organització dels espais en el context de la ciutat, a les seves característiques determinades per significats simbòlics i necessitats relatives a la combinació amb diferents formes d'estructures anteriors, ja siguin problemes de tipus geogràfic o morfològic, i tots els factors exteriors que poden influir i interferir en el projecte de construcció.

Activitat realitzada el 2012

Enguany s'ha continuat amb la documentació de les estructures arquitectòniques que integraven l'antic Concilium Provinciae. Gràcies a la col·laboració establerta amb l'Ajuntament de Tarragona, ha estat possible realitzar un estudi fotogramètric a la volta del Pallol i a les estructures de l'Antiga Audiència de Tarragona.

Arc d'accès al criptopòrtic occidental de la plaça de represenatció (Plaça del Pallol)

A partir de les dades obtingudes s'ha començat l'anàlisi i la interpretació de la informació disponible per poder aconseguir els resultats que s'havien plantejat al principi del projecte:
1- Establir una tipologia de tècniques de construcció: la documentació de totes les estructures del Fòrum Provincial permet realitzar una classificació i establir una tipologia de tècniques constructives caracteritzades per unes variants pròpies a causa del condicionament del material constructiu a disposició i del coneixement tecnològic dels executors de l'obra.
2- Reconstruir les fases i els moments de realització de l'obra segons la tècnica constructiva emprada (entre les quals destaquen: grau de transformació i elaboració dels materials; sistemes d'aixecament per a la posada en obra; sistema de collocació del material,; etc.)
3- Precisar el tipus d'organització de l'obra: aquestes dades permeten reflexionar sobre el temps de realització de l'obra,

proporcionant una nova perspectiva per enfrontar-se a l'estudi d'aspectes cronològics que en el nostre cas constitueixen encara una problemàtica oberta al debat.
4- Aprofundir en aspectes relatius a la difusió de les tècniques de construcció a la Mediterrània: anàlisi de paral·lels i de contextos en els quals s'han dut a terme estudis que han emprat la nostra mateixa base metodològica.

Al llarg de l'any s'ha realitzat, amb la finalitat d'aprofundir part dels aspectes del treball anteriorment citats, una estada de 4 mesos a l'École Normale Supérieure de París. Durant l'estada ha estat possible col·laborar amb la professora Helene Dessales i el seu grup de recerca que, paral·lelament als nostres propòsits científics, focalitza la seva principal línia de recerca en l'estudi de materials, tècniques i instruments de la construcció romana.

La importación de ánforashispanas en Germania Inferior. La interpretación de dos regiones en el Occidente del Imperio romano **Horacio González Cesteros**

Línia de recerca *Instrumentum domesticum* Materials i comerç en el món antic.

Àmfora de la costa bètica camb inscripció en tinta

Aquesta tesi doctoral té com a objectiu analitzar la interrelació econòmica i social de dos espais perifèrics del món romà. El primer és la península Ibèrica, que en l'Antiguitat es va mostrar com una àrea especialment dinàmica des del punt de vista econòmic, capaç d´exportar grans quantitats de productes de les seves terres i els seus mars. Entre ells van destacar el vi, l'oli d'oliva i les salses i salaons de peix, tres productes essencials en el món antic. Per a la exportació es va utilitzar una gran quantitat d'àmfores, com bé es pot observar tant en els llocs de producció -en els que es va crear una incipient indústria terrissera enfocada cap a l'envasat- com en els llocs de recepció de les mateixes. Entre aquests últims, juntament amb la ciutat de Roma, un dels mercats més importants dels productes hispans van ser els territoris fronterers del nord d'Europa, destacant les províncies germanes, on es va donar prioritat a l'abastiment de l'exèrcit amb productes alimentaris portats des de la península Ibèrica. En aquest tràfic comercial lligat a l'exèrcit, participaria també la població civil assentada en aquestes regions, si bé el grau en què ho faria encara segueix sent difícil de discernir.

Avui dia podem afirmar sense por d'equivocar-nos, que des del moment en què Roma annexiona els territoris de les posteriors províncies germanes, s'estableix entre aquestes i la península Ibèrica una connexió comercial privilegiada. El millor reflex d'aquesta situació ens queda constatat pel gran nombre d'àmfores hispanes que han aparegut en els territoris germànics.

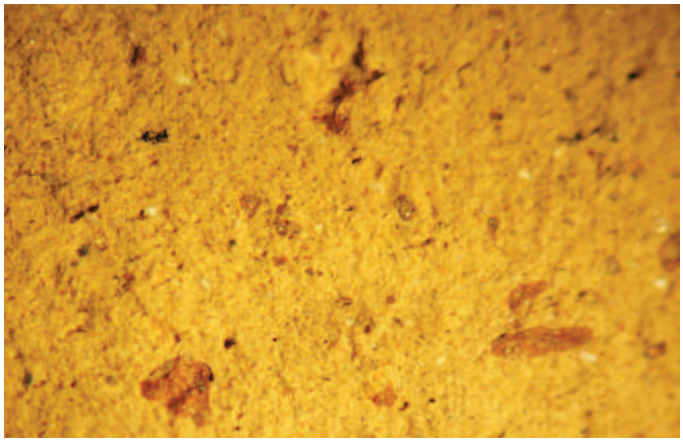

Fotografia al binocular de la pasta d'una peça tarraconense d'Oberaden

Activitat realitzada el 2012

En el decurs del 2012 s'ha avançat en el projecte de tesi en diversos sentits: s'ha pogut fer alhora dues visites per a la consulta de materials, una el mes de març i una el juliol, al servei d'arquelogia de Westfàlia a Münster (Alemanya). Això ha fet possible revisió del material del campament augusteu de Haltern. També es van poder corregir *in situ* algunes de les determinacions d'origen i tipologia que s'havien fet anteriorment i s'han pogut fer fotografies dels motlles de silicona dels segells que presenten les àmfores procedents de diversos jaci-

ments. En darrer lloc, hem completat la mostra de pastes a analitzar per la Dra. Verònica Martínez Ferreras (UB). Els mesos d'estiu s'han dedicat a la redacció dels primers capítols de la tesi doctoral i, paral·lelament, s'han continuat les tasques de buidatge bibliogràfic en diverses biblioteques: ICAC, Berlin, Institut Arqueològic Alemany, etc. Part de l'estudi realitzat a Haltern s'ha presentat a la comunitat científica al Congrés del Limes celebrat el mes de setembre a Bulgària, al Seminari Internacional *Amphorae ex Hispania* organitzat per l'ICAC el mes de novembre i a la *Table Ronde de Paris Nanterre*, on vam ser convidats a presentar l'avenç de la nostra recerca a la zona del Rin.

Arquitectura residencial hispana d'època baiximperial i tardoantiga (s.IV-VIII) **Arnau Perich Roca**

Línea de recerca: Arqueologia de la ciutat antiga

Arquitectura domèstica de Baelo Claudia

Aquesta tesi, iniciada al mes de maig de 2011, té com objectiu principal l'estudi de l'arquitectura residencial d'època tardana i tardoantiga (segles IV-VI) en el que havien estat les tres capitals hispanes d'època altimperial: *Tarraco*, *Emerita Augusta* i *Corduba*. Els estudis se centraran en les diferents fases, dins elsmarcs cronològics corresponents, per les que passa el món residencial tardà a les capitals hispanes,des de la gran eclosió d'aquest tipus d'arquitectura al llarg del s. IV, quan les cases s'amplien en extensió i en alçada, es decoren amb grans programes decoratius musius i parietals i es doten de nous espais de representació del poder d'acord amb els models imperials tetràrquics fins a l'etapa final en la que una gran part d'aquestes residències és compartimentada i alterada funcionalment per diferents grups familiars. Com podem veure doncs, és una etapa de canvis profunds en el món residencial urbà a Hispània.

Entendre aquests processos que afecten a nivell físic les ciutats hispanes ens farà entendre millor els profunds canvis socials que es donen en el món romà entre inicis del sistema tetràrquic i l'entrada dels exèrcits musulmans a la península Ibèrica, a la vegada que ens ha d'ajudar a entendre millor com es configura la ciutat altmedieval, tan diferent de la idea (ideal) que tenim de la gran ciutat altimperial del segle II dC.

Activitat realitzada el 2012

Les activitats realitzades durant el 2012 s'han seguit centrant, en part, en la recollida d'informació bibliogràfica i planimètrica sobre l'arquitectura residencial d'època tardana a Hispània. Durant aquest any s'ha acabat de consolidar el canvi que ja es va fer a partir de la segona meitat de l'any passat en el sentit de no restringir la recerca a les tres capitals hispanes d'època altimperial, sinó a mirar d'ampliar el camp de recerca geogràfica per tal de recollir tots els exemples que, dispersos per la geografia hispana, ens poden aportar dades sobre aquestes transformacions. A part de les tasques directament relacionades amb la redacció de la tesi, durant l'any 2012 s'han dut a terme una sèrie d'activitats de difusió dels resultats preliminars d'aquesta recerca que s'han concretat en la participació al *I Seminario de Villas tardoantiguas. Arquitectura y cultura material*, organitzat per la Universidad de Cádiz el dia 16 de febrer i al *Coloquio Internacional ¿Crisis urbana a finales del Alto Imperio? La evolución de los espacios cívicos en el Occidente del Imperio en tiempos de cambio (ss. II-IV d.C.)*. També hem participat a les jornades *La villa restaurata e i nuovi scavi sul'edilizia residenziale tardoantica*, organitzades a Piazza Armerina (Sicília) pel Centro Interuniversitario di Studi sull' edilizia abbitativa tardoantica nel Mediterraneo, i al *I Encuentro Internacional de investigadores predoctorales y postdoctorales en arqueología*. En aquest congrés vam presentar una visió de conjunt sobre l'evolució general de l'urbanisme de Barcino entre els segles IV i VI dC. També hem participat en una de les dues campanyes d'excavació que aquest any s'han organitzat a la vil·la de la Noheda (Cuenca) durant el mes de juliol.

Excavació a la vil·la tardoromana de Noheda

L'Accademia di Villa Adriana: spazi, ambienti e funzioni del cd. Piccolo Palazzo **Adalberto Ottati**

Línea de recerca: Arqueologia de la ciutat antiga

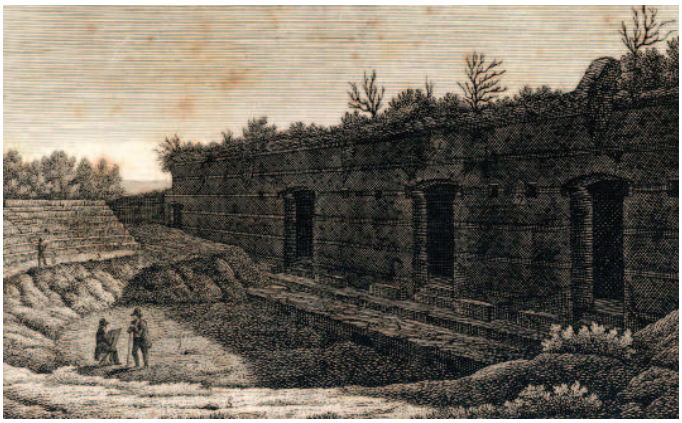

Vista de l'odeó (Penna)

Aquest projecte de tesi analitza l'Acadèmia, una zona de la Vil·la Adriana, situada prop de Tívoli, molt poc estudiada però molt rica en el sentit arquitectònic i artístic. L'àrea situada al sud de Vil·la Adriana, coneguda com Petit Palau o Palau Menor, és una zona rica en edificacions situada a una cota molt elevada, al voltant dels 116 metres per sobre del nivell del mar. Fins ara, sempre havia estat interpretada com a residència d'estiu de l'emperador Adrià, però els estudis més recents interpreten aquesta zona com l'àrea de la vil·la reservada a l'emperadriu Vibia Sabina. Les estructures es troben en una zona d'aterrassament artificial de 400 metres de llarg entre la vall de Risicoli, al sud, i la del Canopo, al nord, i s'articulen en diferents ambients que, tot i harmonitzar-se en el context, destaquen per la seva unitat estilística i estructural. Aquest conjunt presenta característiques semblants a les de la vil·la: un gran peristil amb doble columnata, una entrada monumental amb una estructura mixtilínea i un saló circular articulat en nínxols rectangulars i semicirculars. El nom d'Acadèmia per a aquest indret, prové de la Història Augusta: *Tiburtinam villam mire exaedificavit, ita ut in ea et provinciarum et locorum celeberrima nomina inscriberet, velut Lycium, Academian, Prytanium, Canopum, P(o)elilen, Tempe voraret et, ut nihil praeter mitteret, etiam inferos finxit (HA. Elio Sparziano*, 26.5) i va ser encunyada en aquesta zona per Pirro Ligorio, el primer que es va interessar en aquestes ruïnes i el primer a identificar-les com a àrea de residència imperial. De les excavacions i estudis sobre el conjunt de l'Acadèmia de Vil·la Adriana –mínimament documentats i documentables– el més antic que tenim és del segle XVII. Sobre el que va passar abans en aquesta zona, els fets històrics que afectaven aquesta àrea es confonen amb les vagues notícies que es tenien sobre el conjunt de la residència imperial. Tot i la importància de l'Acadèmia, els estudis que s'han dut a terme sobre aquest espai, són pocs en comparació amb els que s'han fet en general sobre Vil·la Adriana. Això es deu, en part, al fet que està ubicada en terrenys privats i això dificultava qualsevol tipus d'intervenció arqueològica. Les investigacions efectuades sobre l'Acadèmia mai no s'han allunyat d'un llenguatge molt especialitzat, tal i com demostren els diversos plànols de les estructures muràries, algun estudi arquitectònic i les infinites publicacions sobre el conjunt estatuari rescatat en aquesta vil·la fins avui. No hi ha doncs cap treball de síntesi que consideri el conjunt en la seva totalitat i que restitueixi de manera fidedigna l'antic aspecte dels significats originals. L'objectiu principal d'aquesta tesi és estudiar les estructures de l'Acadèmia per tal de poder fer una reproducció virtual de les volumetries que permeti d'entendre els significats topogràfics, arquitectònics i, eventualment, ideològics. El mètode de treball a seguir es basarà en els següents aspectes: - En primer lloc, es planteja realitzar un acurat treball de dibuix arqueològic per tal de poder elaborar la planimetria de la zona. Amb aquesta finalitat, s'emprarà un escànner làser que ajudarà a restituir millor el volum de les estructures conservades. - A través de l'estudi dels diaris d'excavació, es podrà donar informació sobre les estructures perdudes i sobre l'origen de les estàtues disperses en diversos museus d'Itàlia i d'arreu del món. - Realitzar una reconstrucció virtual dels volums antics. - Mitjançant l'estudi de la decoració arquitectònica i estatuària, reconstruir la imatge dels antics ambients. D'aquesta manera, es pretén poder dur a terme la restitució total de la imatge que l'arquitectura, juntament amb la decoració d'aquest conjunt arquitectònic, transmetia als seus contemporanis.

Activitat realitzada el 2012

Durant aquest segon any s'ha completat el disseny de la planta reconstruïda de l'Acadèmia de Vil·la Adriana, amb l'ajuda d'un escàner làser. L'anàlisi ha seguit nous elements que permeten definir les directrius per a la continuació de l'estudi i, en especial, a la primera incursió de supòsits d'identificació i

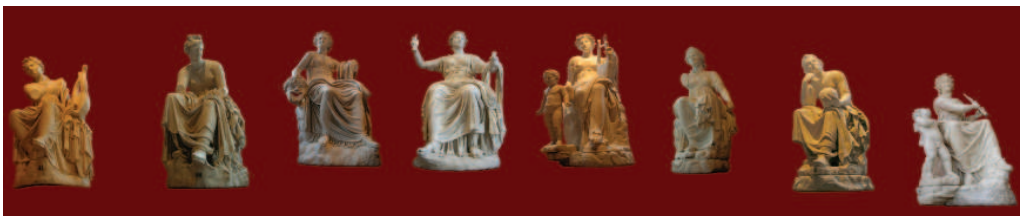

Muses del Prado

els volums de reconstrucció, com per recollir alguns significats topogràfics, arquitectònics i possiblement ideològics. L'estudi del teatre adjunt a l'Acadèmia ha permès extreure algunes primeres reflexions sobre l'estatuària de marbre i els possibles tallers. En aquest context, el reconeixement del marbre del Pentèlic com un d'aquests marbres ha suposat el punt de partida per a una revisió del tema i l'incentiu per buscar una interpretació nova. D'altra banda, les noves dades sobre l'ús del Pentèlic a Vil·la Adriana i els seus tallers han estat presentats X congrés ASMOSIA (Association for the Study of Marble & Other Stones In Antiquity). En el marc del projecte de recerca sobre Vil·la Adriana s'ha dut a terme una excavació arqueològica a l'àrea de l'antic càmping on s'ha trobat un edifici de nova construcció i de forma rectangular. Pel que fa el projecte de col·laboració amb el ICAC i la Università La Sapienza de Roma sobre les investigacions a la Vil·la del Casale a Piazza Armerina, s'han continuat les excavacions del complex termal descobert recentment.

Evolució del poblament i del paisatge del territori de la Cossetània entre el bronze final i l'ibèric final (XII/VIII aC -II/I aC). La formació del protoestat cossetà **Joan Canela Gràcia**

Programa específic: Arqueologia de la protohistòria de la Mediterrània occidental

Vista de la serralada de Montmell

Aquest projecte de tesi és una continuïtat i ampliació del treball de recerca realitzat en el marc del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Universitat Rovira i Virgili i Universitat Autònoma de Barcelona. La investigació prèvia només se cenyia als cursos fluvials dels rius Francolí i del Gaià. Amb el desenvolupament de la tesi doctoral, la proposta consisteix en ampliar l'àmbit de l'estudi per abraçar tot el territori que en l'antiguitat havia format la Cossetània ibèrica (corresponent *grosso modo* amb les actuals comarques del Baix Camp, el Tarragonès, l'Alt Camp, la Conca de Barberà, el Baix i l'Alt Penedès). D'aquesta manera, s'aconseguirà una visió completa de l'evolució històrica del que antigament havia estat el territori cossetà. Hem de matisar que allà on es posarà més èmfasi és en la Cossetània occidental, menys coneguda que l'oriental. També s'investigaran les vies de comunicació naturals d'aquest territori, i el seu comportament al llarg del temps. A més de treballar l'evolució del poblament i del paisatge en el marc de l'antiga Cossetània, es vol realitzar una comparació d'aquests aspectes amb altres territoris ibèrics que el limitaven, com l'Ilergècia o l'Ilercavònia, així com indagar en les relacions comercials i "fronteres" amb aquests. A nivell cronològic, s'ha escollit el començament en el bronze final (XII-VIII aC) i l'acabament en l'ibèric final (II/I aC). Aquesta temporització permet abordar l'estudi diacrònic de les formes d'organització territorial i política d'aquesta zona i contemplar el procés històric que propicia l'aparició del protoestat cossetà, així com la seva posterior descomposició amb la incorporació a l'òrbita romana. Aquesta tesi està inscrita dins el programa de doctorat d'Arqueologia (RD 56/2005) del Departament d'Història i Història de l'Art de la Universitat Rovira i Virgili, i s'emmarca dins el programa de recerca de l'ICAC "Formació i desenvolupament de les societats complexes a la protohistòria catalana" i el programa transversal "Tecnologies de la informació i comunicació (TIC) aplicades a l'arqueologia clàssica". Aquesta tesi està tutoritzada per la Dra. Carme Belarte (ICAC) i codirigida per l'investigador Ignacio Fiz (URV-ICAC). L'objectiu principal que es planteja aquest projecte és poder corroborar les hipòtesis que es van despendre de la realització del treball de recerca, on es va detectar una progressiva jerarquització del poblament a partir de l'edat del ferro i un canvi important a partir de la conquesta romana però amb una certa continuïtat respecte el poblament indígena. També es vol realitzar una comparació pel que fa a l'evolució del poblament i del paisatge respecte a d'altres protoestats ibèrics propers, així com analitzar les relacions i la definició de possibles fronteres entre aquests.

Activitat realitzada el 2012

Durant el 2012 s'ha seguit amb el plantejament inicial marcat per a la realització de la tesi doctoral i s'ha continuat la recopilació d'informació bibliogràfica i la revisió global dels jaciments emmarcats dins la recerca. Paral·lelament s'ha assistit a dos congressos on s'han exposat temes i problemàtiques que es tracten en aquest projecte. Entre el 26 i el 30 de març es va assistir a Southampton (Regne Unit) al *Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology 2012*. En el marc d'aquest congrés es va presentar un póster que duia per títol *Simulate dpaths, real paths? The study case of the Iberian Cessetania (iron age society)* en el qual s'exposava la possibilitat d'emprar els càlculs de rutes òptimes en l'estudi de les comunicacions en època protohistòrica. Va obtenir el

primer premi en la competició de pòsters. Posteriorment, els dies 9 a 11 de maig, es va assistir a Santiago de Compostel·la al *V Encuentro de Jóvenes Investigadores en Arqueología. Arqueología para el s. XXI*. Allà vam ser els encarregats de coordinar junt amb Maria Jesus Ortega (ICAC) la sessió: *Arqueología del Paisaje: una disciplina que armonizapasado, presente y futuro. Respuestas para los paisajes históricos en el siglo XXI*. En el marc de la mateixa vam presentar la comunicació: *El estudio del poblamiento y el paisaje en la protohistoria: el caso de la Cessetania occidental. Metodología, problemáticas y posibles vías para difundir la investigación científica en la sociedad*. Aquestes tasques s'han compaginat amb la participació aquest estiu de 2012 en les excavacions arqueològiques a Althiburos (El-Kef, Tunísia) i a Sebes (Flix, Ribera d'Ebre).

En el marc d'aquest projecte de tesi, també hem dirigit durant els mesos de tardor de 2012, l'excavació d'una sitja ibèrica al jaciment del Pontarró (la Secuita).

Sitja ibèrica del Pontarró

Anàlisi Territorial de L'Horta, El Camp de Túria i La Ribera (València): Estudi arqueomorfològic, ocupació del territori i dinàmiques del paisatge en la Plana de València

Maria Jesus Ortega Pérez

Línea de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori
Aquest projecte de tesi s'inclou en una de les línies principals de recerca del Grup de Recerca de l'ICAC, Arqueologia del Paisatge, poblament i territori, i forma part de la recerca que es dirigeix des del grup GIAP (Grup d'investigació en Arqueologia del Paisatge). Està centrat en la problemàtica de les centuriacions en planes litorals, l'antropització de zones humides i les aplicacions SIG en arqueologia del paisatge, una problemàtica compartida amb altres projectes I+D dirigits pel Dr. Josep Maria Palet (GIAP-ICAC) a la zona de l'Empordà (Projecte R+D InterAmbAr (CGL2009-12676-C02-02) i Projecte R+D TerAmAr (HAR2012-39087-C02-02)). A més, aquesta s'insereix en el marc del projecte de recerca Valencia Landscape Project. Estudi del paisatge cultural de la

Prospecció extensiva al territori

Plana de València (VaLandPro), un projecte d'arqueologia del paisatge centrat en la plana de València que està adscrit a tres àrees científiques: paleoambiental, arqueomorfològica i historico-arqueològica.

La plana de València, presenta les característiques històriques, físiques i geogràfiques idònies per al desenvolupament d'aquest tipus d'estudi, atès que l'àrea es caracteritza per tenir un pes històric important, producte de les successives intervencions antròpiques així com també arran de les variacions produïdes per causes naturals, que han configurat el paisatge cultural valencià actual. L'anàlisi se centrarà a la revisió del problema de les centuriacions de Valentia, mitjançant l'aplicació d'una metodologia fins ara no emprada per a l'estudi del paisatge de la plana litoral valenciana. La interdisciplinarietat és un aspecte clau del projecte, que planteja la coordinació de la investigació en diversos camps científics, una estratègia que confereix un alt grau de fiabilitat als resultats i que serà essencial per al coneixement del paisatge cultural valencià així com per a una gestió adequada del mateix.

El nostre projecte de tesi contempla l'anàlisi integrat del paisatge mitjançant la coordinació de diversos àmbits de treball i tècniques: l'anàlisi arqueomorfològica, l'estudi del poblament i l'ocupació del territori, i l'estudi de les fonts escrites i les anàlisis paleoambientals. Aquest aspecte dotarà de gran fiabilitat als resultats del projecte i permetrà l'estudi de la creació i desenvolupament del paisatge cultural litoral valencià.

Aspecte de la plana litoral humida. Àrea de l'Albufera

Activitat realitzada el 2012

Durant l'any 2012 s'ha dut a terme el buidatge dels materials cartogràfics i fotogràfics i s'han passat les traces arqueomorfològiques a un entorn SIG. La cartografia històrica i la fotografia aèria antiga s'han incorporat al SIG mitjançant la georeferenciació i ortorectificació dels documents antics a partir de cartografia actual i de tècniques fotogramètriques, corregint així les deformacions que els primers poden presentar. Un cop incorporats aquests materials, s'ha realitzat el buidatge de les dades arqueomorfològiques (xarxa viària, parcel·lari, poblament, sistemes de regadiu i hidrografia).

5.
ACTIVITATS DE FORMACIÓ AVANÇADA

5.1. Doctorat Interuniversitari en Arqueologia Clàssica i Doctorat en Arqueologia

Des de l'any 2004, l'ICAC, conjuntament amb la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat Rovira i Virgili, du a terme el Doctorat Interuniversitari en Arqueologia Clàssica, d'acord amb el que estableix el Reial decret 778/1989, des de l'any 2008 el Doctorat en Arqueologia que estableix el Reial decret 56/2005 entre la URV i l'ICAC i des de l'any 2009 el Doctorat en Arqueologia entre la URV i l'ICAC que estableix el Reial decret 1993/2007.

Actualment, la majoria d'alumnes matriculats en els darrers anys al Doctorat Interuniversitari en Arqueologia Clàssica han començat a presentar les seves tesis doctorals, de les quals, un nombre important, estan dirigides per investigadors de l'ICAC i es duen a terme a la seu de l'ICAC.

En el marc de la docència, cal destacar la preparació i presentació el 2012 del projecte Erasmus Mundus per a la creació d'un nou programa de doctorat titulat "**Doctoral Programme in Classical and Mediterranean Archaeology (DPC-MA)**" coordinat per l'ICAC i la URV i en el que participaven 7 universitats europees com a partners i 3 centres de recerca i universitats d'arreu com a membres associats. Malauradament, el projecte no ha estat un dels seleccionats en aquesta convocatòria de projectes Erasmus Mundus.

Cal destacar també la redacció durant el 2012 de la memòria per a la sol·licitud del reconeixement com a títol oficial del nou Màster en Arqueologia Clàssica, coordinat per la UAB, la URV i l'ICAC que té data d'inici prevista el proper curs acadèmic 2013-2014. Aquest màster és una versió reduïda (de 120 a 90 crèdits) del màster actual i inclou un millor desenvolupament de continguts i activitats.

Els estudiants del Màster durant una de les classes

Els professors I. Fiz i J. Diloli amb els alumnes

5.2. Màster Oficial Interuniversitari en Arqueologia Clàssica

En el curs acadèmic 2011-2012 s'ha iniciat la sisena promoció del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica amb 15 alumnes que sumats, als 22 del curs, fan un total de 37. També s'ha continuat el programa de mobilitat del Màster amb la Université de Provence i la Università Seconda degli Studi di Napoli.

Alumnes del Màster Oficial Interuniversitari en Arqueologia Clàssica UAB-URV-ICAC. Curs 2011-2012	
Universitat de procedència	**Matriculats**
Universitat Autònoma de Barcelona	8
Universitat Rovira i Virgili	11
Universitat de Barcelona	7
Universidat de Lleida	1
Universidat de Girona	1
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura UPC de Barcelona	4
Universitad de Burgos	1
Universidad del Pais Vasco	1
Université de Perpignan	1
University of Columbia (USA)	1
University of Florida (USA)	1
Total	37
Alumnes inscrits a 1r curs	15
Alumnes inscrits a 2n curs	22

Durant el curs acadèmic 2012-2013 s'ha iniciat la sisena promoció del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica amb 12 alumnes que, sumats als 16 de la segona promoció, fan un total de 28.

Alumnes del Màster oficial interuniversitari en Arqueologia Clàssica UAB-URV-ICAC. Curs 2012-2013	
Universitat de procedència	**Matriculats**
Universitat Autònoma de Barcelona	5
Universitat Rovira i Virgili	14
Universitat de Barcelona	4
Universitat de Girona	1
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura UPC de Barcelona	1
Universidad de València	1
Universitat de Castilla la Mancha	1
University of Florida (USA)	1
Total	28
Alumnes inscrits a 1r curs	12
Alumnes inscrits a 2n curs	16

Lectures de treballs fi de Màster

Durant l'any acadèmic 2011-2012, la Comissió de Coordinació del Màster d'Arqueologia Clàssica ha fet una nova proposta d'avaluació dels treballs fi de màster, consistent en la presentació oral dels treballs per part dels estudiants en un acte amb format de col·loqui. L'estudiant disposava de 20 minuts per fer la presentació del seu treball. Tot seguit, calia que fessin una discussió del tema amb els professors, coordinadors, tutors i els altres estudiants assitents.

Un del alumes durant la presentació del seu treball de fi de Màster

Convenis Erasmus

Durant el curs 2011-2012 s'ha signat un conveni Erasmus amb la universitat:

- Univerity of WalesTrinity Saint David

En l'actualitat disposem d'un total de dotze convenis Erasmus:

- Università degli Studi di Roma "La Sapienza" Roma 1
- Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg
- Seconda Università degli Studi di Napoli (SUN)
- Università del Salento (Lecce)
- Università di Messina
- Università degli studi di Padova
- Università degli Studi di Roma "Tor Vergata"
- Université de Pau et des Pays de l'Adour (UPPA)
- Université Clermont Ferrand Blaise-Pascal
- University of Budapest
- University of Reading

També s'estan duent a terme gestions per a realitzar convenis Erasmus amb les universitats següents:

- Universidade do Minho
- EMUNI University of Slovenia
- Università Cattolica de Sacro Cuore (Milano)
- University Road of Southampton
- University of Poland
- Università degli Studi G. D'annunzio
- Università di Chieti Pescara

5.3. Programa Tempus

El mes de juliol de 2011 es va resoldre la convocatòria del programa europeu TEMPUS que convoca la Unió Europea per al finançament de projectes destinats a la millora de les infraestructures i sistemes educatius de països no membres de la UE amb l'objectiu de subsanar les seves carències.

Gràcies a la resolució positiva d'aquests ajuts, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica ha esdevingut un dels membres executors del projecte "**Network for Post Graduate masters in Cultural Heritage and Tourism Management in Balkan Countries**"(TEMPUS PROGRAMME 517471-TEMPUS-1-2011-1-IT-TEMPUS-JPCR). En aquest projecte participen un total de 10 universitats i centres de recerca d'Albània, Espanya, Polònia, Itàlia i Kosovo.

Conferència que va fer el prof. Salvador Anton, director de l'Escola de Turisme i Geografia (URV) sobre els incentius turístics de Tarragona

En el marc d'aquest engrescador projecte, l'ICAC, a banda d'ajudar a dissenyar aquests nou plans d'estudis, s'està encarregant de la creació de la nova xarxa de Postgraus en Patrimoni Cultural i Gestió Turística als Balcans, i també està participant en la difusió d'aquesta xarxa, col·laborant en la publicació de documentació informativa, material promocional, cursos de formació i publicació dels resultats. (per a més informació sobre aquest projecte vegeu la Memòria d'Activitats 2011, pàg. 147-148)

En aquest segon any de projecte, s'han realitzat diverses reunions dels membres per tal de poder acabar de redactar les propostes de plans d'estudi i estudiar les estratègies de la seva posada en funcionament. Una d'aquestes trobades ha estat a Tarragona, organitzada per l'ICAC del 26 al 29 de maig de 2012 i en la que han assistit prop d'una trentena de representants dels centres participants en aquest projecte. Aquesta trobada ha inclòs conferències sobre el patrimoni, la seva conservació i la seva gestió i també visites a alguns dels monuments més importants de la ciutat així com també una visita a Barcelona i a alguns dels seus museus..

Foto de grup davant la torre dels Escipions de Tarragona

5.4. Cursos i Seminaris

Durant l'any 2012, l'ICAC ha impartit un total de dos Seminaris Internacionals d'Arqueologia Clàssica, quatre seminaris en el marc de la 8a edició (2011-2012).

Professorat de Màster i dels seminaris durant el curs 2012

Anna Gutiérrez (UAB-ICAC)
Annalisa Marzano (University of Reading)
Antoni González (URV)
Antonio Peña (UAB)
Assumpció Malgosa (UAB)
Aureli Álvarez (UAB-ICAC)
Carme Belarte (ICREA-ICAC)
Carmen Gómez (URV)
Cèsar Carreras (UAB)
David Asensio (UAB)
Diana Gorostidi (URV-ICAC)
Emili Provinciale (Hospital Joan XXIII-URV)
Encarnació Ricart (URV)

Esther Rodrigo (UAB-ICAC)
Eva Koppel (UAB)
Eva Subías (URV)
Gemma Garcia (ICAC)
Ignacio Fiz (URV-ICAC)
Isabel Rodà (ICAC)
Itxaso Euba (ICAC)
Jacinto Sánchez (URV)
Jaume Noguera (UB)
Jesus Carruesco (URV-ICAC)
Joaquim Pera (UAB)
Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC)
Jordi Diloli (URV)
Jordi López (ICAC)
Jordi Nadal (SERP-UB)
Josep Anton Remolà (MNAT-URV)
Josep Guitart (UAB-ICAC)
Josep M. Macias (ICAC)
Josep M. Nolla (UdG)
Josep M. Palet (ICAC)
Judit Ciurana (ICAC)
Lluís Piñol (URV)
Marta Prevosti (ICAC)
Mike Parker Pearson (University of Sheffield)
Montserrat Claveria (UAB)
Pau Olmos (ICAC)
Ramon Járrega (ICAC)
Ramon Julià (ICTJA-CSIC)
Ricardo Mar (URV)
Santiago Giralt (UB)
Santiago Riera (SERP-UB)

Seminaris Internacionals d'Arqueologia Clàssica (8a edició)

En el marc del Màster Oficial Interuniversitari en Arqueologia Clàssica, i amb motiu de la presència a Catalunya de professorat internacional de reconegut prestigi en el camp de l'arqueologia clàssica, durant el curs acadèmic 2011-2012, s'ha celebrat la 8a edició dels Seminaris Internacional d'Arqueologia Clàssica.

Títol del seminaris de la vuitena edició (2011-2012)

1. Hàbitat rural i transformació del paisatge a l'Antiguitat
2. L'arqueologia de la mort: una perspectiva multidisciplinar

Durant l'any 2012, s'han realitzat dos seminaris internacionals d'especialització. Cadascun dels quals desenvolupava un tema específic, a partir d'una lliçó magistral introductòria a càrrec d'un professor convidat, seguida d'unes sessions de treball que presenten diverses experiències de recerca en aquesta disciplina i les seves aportacions al coneixement del món antic.

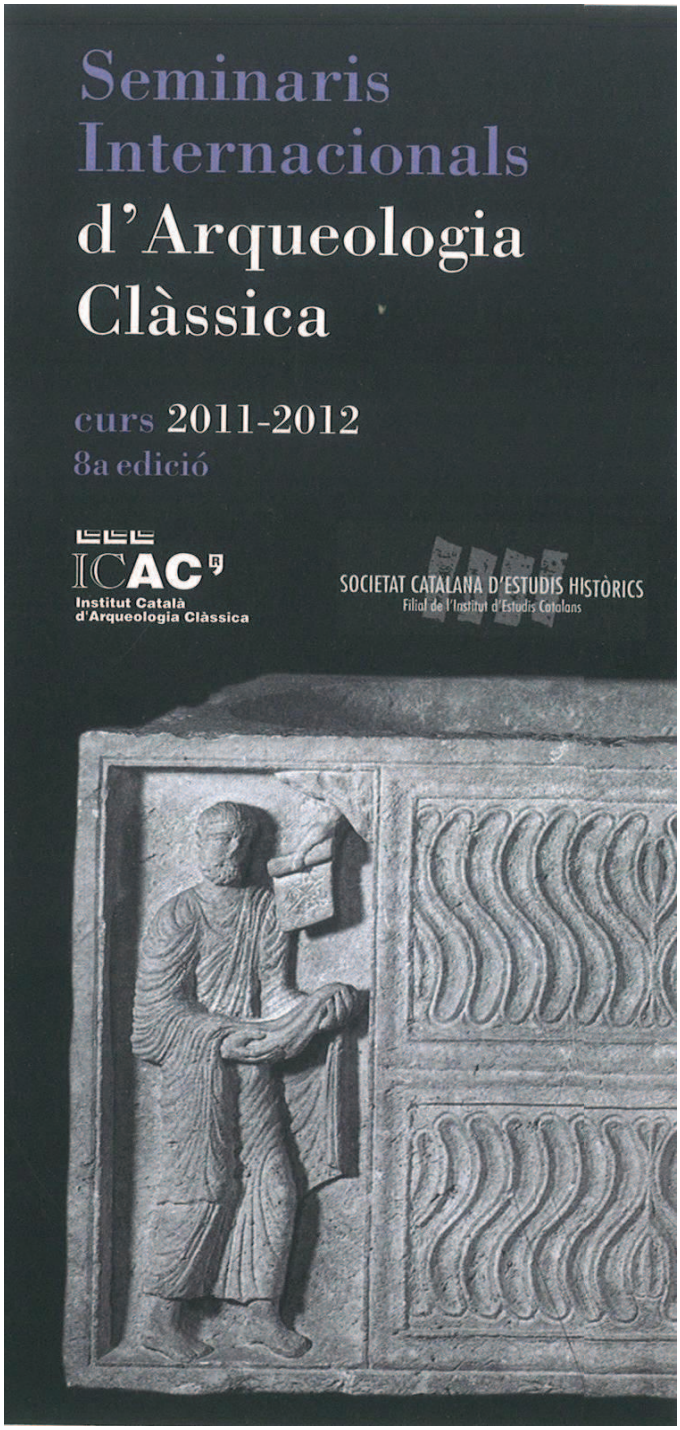

Tríptic de la vuitena edició dels Seminaris Internacionals d'Arqueologia Clàssica

Seminari 1: Hàbitat rural i transformació del paisatge a l'Antiguitat (31 de gener i 1 de febrer)

Professors responsables Annalisa Marzano (University of Reading), Marta Prevosti (ICAC), Josep Maria Nolla (Universitat de Girona), Ignacio Fiz (URV-ICAC), Lluís Palahí (Universitat de Girona), Josep Anton Remolà (MNAT-URV), Josep Maria Palet (ICAC), Ramón Julià (ICTJA-CSIC), Itxaso Euba

(ICAC), Jordi Nadal (Serp-UB), Santiago Riera (Serp-UB).
Coordinadors científics Marta Prevosti (ICAC), Josep Maria Palet (ICAC) i Ignacio Fiz (URV-ICAC).

El prof.Jaume Sobrequés i la prof. Isabel Rodà durant l'acte inaugural

Instantània del públic assistent a aquest seminari internacional

La prof. Annalisa Marzano de la University of Reading durant la seva conferència

Seminari 2: L'arqueologia de la mort: una perspectiva multidisciplinar (20 i 21 de març)
Professors responsables Mike Parker Pearson (University of Sheffield), Assumpció Malgosa (UAB), Emili Provinciale (Hospital Joan XXIII-URV), Jesús Carruesco (URV-ICAC), Carme Belarte (ICREA-ICAC), Jaume Noguera (UB), Pau Olmos (ICAC), Judit Ciurana (ICAC).
Coordinadors científics Carme Belarte (ICREA-ICAC) i Jesús Carruesco (URV-ICAC).

El professor Mike Parker Pearson davant l'edifici de l'ICAC

El jaciment d'Stonehenge les excavacions del qual dirigeix actualment el prof. Parker

5.5. Altres activitats de formació avançada dins el Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica (2011-2012)

• *11 de novembre de 2011*

Visita dels alumnes del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica a Tivissa, en el marc de les activitats de l'assignatura *Arqueologia del paisatge de la Protohistòria a l'antiguitat tardana*.

• *24 de novembre de 2011*

Visita dels alumnes del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica a Tortosa, en el marc de les activitats de l'assignatura *Mètodes i tècniques d'Anàlisis del territori*.

• *16 de desembre de 2011*

Visita dels alumnes del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica a Guissona, en el marc de les activitats de l'assignatura *Ciutat i territori del món antic*.

• *13 de gener de 2012*

Seminari monogràfic sobre **El jaciment de Carranque**, a càrrec de García-Entero, V., en el marc de les classes del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

La prof. Virginia García-Entero i la Dra. Anna Gutiérrez durant el seminari

• *1-6 de febrer de 2012*

Visita dels alumnes del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica a Roma, en el marc de les activitats de l'assignatura *Arqueologia de l'arquitectura*.

Els alumnes del Màster al fòrum d'Òstia

Visitant un palau barroc de Roma amb elements arquitectònics antics reaprofitats

• *20 - 21 de febrer de 2012*

Seminari monogràfic sobre **La villa romana de Noheda (Cuenca)**, a càrrec de Valero, M.A., en el marc de les classes del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 20 al 21 de febrer, a Tarragona.

• *13 - 16 de març de 2012*

Seminari monogràfic sobre **El Emperador y la administración del Imperio**, a càrrec de González, J., en el marc de les classes del Màster Interuniversitari en Arqueologia Clàssica, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 13 al 16 de març, a Tarragona.

• *9 – 20 de juliol de 2012*

Coorganització del **VI Curs d'arqueologia a Guissona. Ciutat romana de Iesso**, amb la Universitat Autònoma de Barcelona i el Patronat de Guissona, del 9 al 20 de juliol, a Guissona.

Jaciment del parc arqueològic de Guissona on es van fer les pràctiques de camp

5.6. Altres activitats de formació avançada i extensió universitària organitzades o coorganitzades per l'ICAC i els seus investigadors

• *27 de febrer - 3 de març de 2012*

Coorganització amb el Camp d'Aprenentatge de la Ciutat de Tarragona del curs **«Arqueologia i didàctica»**, del 27 de febrer al 3 de març, a Tarragona.

• *27 de febrer de 2012*

Xerrada de Gorostidi, D. titulada **«La difusió de la cultura romana a través de l'escriptura»**, dins el curs *Arqueologia i didàctica*, coorganitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Camp d'Aprenentatge de la Ciutat de Tarragona, del 27 de febrer al 3 de març, a Tarragona.

• *28 de febrer de 2012*

Xerrada de Ruiz de Arbulo, J. titulada **«Tècniques d'excavació: arqueologia a l'abast»**, dins el curs *Arqueologia i didàctica*, coorganitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Camp d'Aprenentatge de la Ciutat de Tarragona, del 27 de febrer al 3 de març, a Tarragona.

La prof. Isabel Rodà i el prof. Joaquín Ruiz de Arbulo durant la presentació del curs

• *29 de febrer de 2012*

Xerrada de Ruiz de Arbulo, J. titulada **«El paper de l'exèrcit a les obres públiques»**, dins el curs *Arqueologia i didàctica*, coorganitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Camp d'Aprenentatge de la Ciutat de Tarragona, del 27 de febrer al 3 de març, a Tarragona.

• *1 de març de 2012*

Xerrada de Belarte, M.C. titulada **«Experimentació sobre tècniques constructives d'època ibèrica»**, dins el curs *Arqueologia i didàctica*, coorganitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Camp d'Aprenentatge de la Ciutat de Tarragona, del 27 de febrer al 3 de març, a Tarragona.

La Dra. Maria Carme Belarte durant la seva intervenció al curs

• *18 - 19 d'abril de 2012*

Organització del seminari **«Religió, iconografia i economia en el món antic»**, en el marc del programa ERASMUS, amb la participació del prof. Péter Kato de la Johannes Gutemberg-Universität, la prof. Marta García Morcillo i el prof. Kyle Erickson de la University of Wales Trinity Saint David, del 18 al 19 d'abril, a Tarragona.

La prof. Marta García Morcillo, la prof. Isabel Rodà i el prof. Jesus Carruesco durant la presentació del seminari

• *19 d'abril de 2012*

Conferència de Gorostidi, D. titulada ***«Decuma facta: el diezmo en las ofrendas votivas a Hércules»***, dins el seminari *Religió, iconografia i economia al món antic*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 18 al 19 d'abril, a Tarragona.

• *19 d'abril de 2012*

Conferència de Belarte, M.C.; Valenzuela, S. titulada **«Faunal ritual diposits in domestic context in northern Iberia (7th – 2nd cent. BC)»**, dins el seminari *Religió, iconografia i economia al món antic*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 18 al 19 d'abril, a Tarragona.

• *19 d'abril de 2012*

Conferència de González Cesteros, H. titulada **«Los lugares sagrados y el comercio efesio. Del templo de Artemis la tumba de San Juan (s.VI aC-VIII d.C.)»**, dins el seminari *Religió, iconografia i economia al món antic*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 18 al 19 d'abril, a Tarragona.

El doctorand de l'ICAC, Horacio González, durant la seva intervenció

• *19 d'abril de 2012*

Conferència de Cot, G. titulada **«Imatge i corporeïtat del vas en la ceràmica grega arcaica i clàssica»**, dins el seminari *Religió, iconografia i economia al món antic,* organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 18 al 19 d'abril, a Tarragona.

• *19 d'abril de 2012*

Conferència de Ruiz de Arbulo, J. titulada **«Santuarios y fortalezas. relaciones y formas de contacto en el entorno de Emporion y Rhode»**, dins el seminari *Religió, iconografia i economia al món antic*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 18 al 19 d'abril, a Tarragona.

• *19 d'abril de 2012*

Comunicació de Carruesco, J. titulada **«Santuarios y contacto intercultural en el Mediterráneo arcaico: el espacio de Afrodita»**, dins el seminari *Religió, iconografia i economia al món antic*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 18 al 19 d'abril, a Tarragona.

• *24 – 25 d'abril de 2012*

Organització del seminari sobre **Aerotopografia**, en el marc del programa ERASMUS, amb la participació del prof. Giuseppe Ceraudo de la Università del Salento, del 24 al 25 d'abril, a Tarragona.

El prof. Giuseppe Ceraudo de la Università del Salento durant el seminari

• *26 d'abril de 2012*

Participació de l'ICAC en el jurat del lliurament de premis als guanyadors del **I Concurs *Odissea* Catalunya 2012**, de didàctica i difusió del món clàssic, organitzat per l'APLEC , a Badalona.

• *10 de maig de 2012*

Ponència de Ruiz de Arbulo, J. titulada **«¿Qué se ha dicho en el teatro del asesinato de César? Los teatros como centros escenográficos de la vida urbana»**, dins el *Curso de especialización en arquitectura romana. Investigación y preservación patrimonial de los Teatros Romanos de España. Actualidad, criterios y métodos*, organitzat pel Centro de Ciencias Humanas y Sociales-CSIC, del 8 al 10 de maig, a Madrid.

• *14 de maig de 2012*

Conferència de Puche, J.M. titulada **«La fotogrametria aplicada l'arqueologia»**, dins de l'assignatura *Mètodes i Tècniques en Arqueologia Històrica* del grau d'Arqueologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, en el marc del curs acadèmic 2011-2012, a Barcelona.

• *28 de maig de 2012*

Reunió Internacional **Historical reconstruction and cultural tourism**, de membres del projecte europeu CHMTBAL (Programa Tempus), organitzada per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i amb el suport de la Universitat Rovira i Virgili, del 27 al 29 de maig, a Tarragona.

• *28 de maig de 2012*

Conferència de Macias, J.M. titulada **«Cathedral's project»**, dins la reunió internacional *Historical reconstruction and cultural tourism* de membres del projecte europeu CHMTBAL (Programa Tempus), organitzada per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la Universitat Rovira i Virgili, del 27 al 29 de maig, a Tarragona.

• *17 d'octubre de 2012*

Conferència de Palet, J.M. titulada **«Canvis ambientals i acció antròpica de l'Antiguitat a l'Edat Mitjana: visions des de l'Arqueologia del Paisatge»**, dins el *Màster Universitari d'Arqueologia*, organitzat per la Universitat de Barcelona, en el marc del curs acadèmic 2012-2013, a Barcelona.

Membres del jurat del I Concurs Odissea Catalunya

• *20 de novembre de 2012*

Conferència de Rodà, I. titulada **«La mujer romana en Hispania. La información de las inscripciones»**, dins el curs d'extensió universitària *La mujer en la antigüedad clásica: la función de la mujer en las sociedades griega y romana antiguas*, organitzat per la UNED Tudela, del 20 al 21 de novembre, a Tudela.

• *21 de novembre de 2012*

Visita dels alumnes del *Màster universitari de Patrimoni Artístic i Cooperació Cultural* a les instal·lacions de l'ICAC, organitzat per la Universitat Rovira i Virgili.

El Sr. Josep Maria Puche de la Unitat de Documentació Gràfica de l'ICAC amb els alumnes del màster

El Sr. Josep Maria Puche de la Unitat de Documentació Gràfica de l'ICAC amb els alumnes del màster

• *22 de novembre de 2012*

Conferència de Puche, J.M. titulada **«Sistemes de registre i documentació del patrimoni arqueològic»**, dins el *Màster universitari de Patrimoni Artístic i Cooperació Cultural*, organitzat per la Universitat Rovira i Virgili, en el marc del curs acadèmic 2012-2013, a Tarragona.

• *22 de novembre de 2012*

Ponència de Rodà, I. titulada **«Las villas romanas de Cataluña»**, dins curs de formació *El poblamiento rural en la Hispania bajoimperial. Curso sobre arqueologia y el mundo romano*, organitzat per la Diputación de Palencia , del 7 al 9 de novembre, a Palència.

Acte inaugural del curs organitzat per la Diputación de Palencia

• *27 de novembre de 2012*

Conferència de Puche, J.M. titulada **«Els treballs arqueològics al projecte *Estudi, excavació i restauració del monestir bizantí de Cabrera*»**, dins de l'assignatura Història i concepte del patrimoni del grau d'Història de l'Art de la Universitat Rovira i Virgili, en el marc del curs acadèmic 2012-2013, a Tarragona.

6.
ACTIVITATS DE DIFUSIÓ CIENTÍFICA

6.1. Seminaris, taules rodones, conferències i altres reunions científiques organitzades o coorganitzades per l'ICAC

• *31 de gener de 2012*

Conferència de Prevosti, M. titulada «**Hàbitat rural i *villae* a l'*ager Tarraconensis***», dins el *Seminari Internacional d'Arqueologia Clàssica. Hàbitat rural i transformació del paisatge a l'Antiguitat*, organitzat per l'ICAC amb la col·laboració de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, del 31 de gener a l'1 de febrer, a Tarragona.

• *1 de febrer de 2012*

Conferència de Palet, J.M. titulada **«Els espais agraris i l'estructuració dels territoris en època romana a Catalunya»**, dins el *Seminari Internacional d'Arqueologia Clàssica. Hàbitat rural i transformació del paisatge a l'Antiguitat*, organitzat per l'ICAC amb la col·laboració de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, del 31 gener a l'1 de febrer, a Tarragona.

•

El Dr. Santiago Riera i el Dr Josep M. Palet durant el seminari

• *1 de febrer de 2012*

Conferència d'Euba, I. titulada «**Paisatge i recursos forestals durant l'Antiguitat a Catalunya a través dels estudis antracològics**», dins el *Seminari Internacional d'Arqueologia Clàssica: Hàbitat rural i transformació del paisatge a l'Antiguitat*, organitzat per l'ICAC amb la col·laboració de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, del 31 gener a l'1 de febrer, a Tarragona.

• *20 – 24 de març de 2012*

Col·laboració de l'ICAC en el **Congrés Internacional** *Constantinvs***, El primer emperador cristià? Religió i política al segle IV**, organitzat per la Universitat de Barcelona, la Facultat de Teologia de Catalunya i l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós, del 20 al 24 de març, a Barcelona i Tarragona.

• *20 de març de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**Els rituals funeraris i l'organització de l'espai a la polis grega**», dins el *Seminari Internacional d'Arqueologia Clàssica. L'arqueologia de la mort: una perspectiva multidisciplinar*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 20 al 21 de març, a Tarragona.

• *21 de març de 2012*

Conferència de Belarte, M.C.; Noguera, J.; Olmos, P. titulada «**Les necròpolis protohistòriques d'incineració de la Catalunya meridional: problemàtica d'estudi**», dins el *Seminari Internacional d'Arqueologia Clàssica. L'Arqueologia de la mort: una perspectiva multidisciplinar*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 20 al 21 de març, a Barcelona i Tarragona.

• *21 de març de 2012*

Comunicació de Rodà, I.; Gorostidi, D. titulada «***Propagator Romani Imperii*: Constantino y el poder de la epigrafía áulica**», dins el Congrés Internacional *Constantinvs, el primer emperador cristià? Religió i política al segle IV*, organitzat per la Universitat de Barcelona, la Facultat de Teologia de Catalunya i l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós, del 20 al 24 de març, a Barcelona i Tarragona.

• *16 - 19 d'abril de 2012*

Col·laboració de l'ICAC en el **II Curso de la cerámica romana en Hispania**, organitzat per la Sociedad de Estudios de la Cerámica Antigua en Hispania (SECAH) - *ex officina Hispania* i la *UNED*, del 16 al 19 d'abril, a Madrid.

• *18 d'abril de 2012*

Conferència de Járrega, R. titulada «**Las cerámicas africanas y orientales**», dins el ***II Curso de la cerámica romana en Hispania***, organitzat per la Sociedad de Estudios de la

Cerámica Antigua en Hispania (SECAH) - *ex officina Hispania* i la UNED, del 16 al 19 d'abril, a Madrid.

• *12 de maig de 2012*

Col·laboració de l'ICAC en la **8a edició del Recercat. Jornada de Cultura i recerca local dels Territoris de Parla Catalana,** organitzada per l'Institut Ramon Muntaner, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Tarragona, del 12 al 13 de maig, a Tarragona.

• *12 de maig de 2012*

Participació en la Taula Rodona de Ruiz de Arbulo, J.; Duch, M.; Tudela, M. titulada «**Els usos del passat**», dins la *8a edició del Recercat. Jornada de Cultura i recerca Local dels Territoris de Parla Catalana*, organitzada per l'Institut Ramon Muntaner, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Tarragona, del 12 al 13 de maig, a Tarragona.

• *11 de juny de 2012*

Presentació a l'ICAC dels resultats dels treballs de documentació dels materials grecs de la província de Tarragona, dins del projecte ***Iberia Graeca*** en el que participa l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Membres d'Iberia Graeca explicant el projecte a la Sala d'Actes de l'ICAC

• *25 de juny de 2012*

Col·laboració de l'ICAC en la jornada **La repressió franquista dels historiadors catalans. Homenatge a Josep de C. Serra i Ràfols (1902-1971)**, organitzada pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya i la Societat Catalana d'Estudis històrics, a Barcelona.

• *25 de juny de 2012*

Conferència de Prevosti, M. titulada **«*Forma Conventus Tarraconensis I: Baetulo-Blanda*. La primera carta arqueològica de la Península Ibèrica»** dins la jornada *La repressió franquista dels historiadors catalans, Homenatge a Josep de C. Serra i Ràfols (1902-1971)*, organitzada pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya i la Societat Catalana d'Estudis Històrics, a Barcelona.

• *20 de setembre de 2012*

Col·laboració de l'ICAC en la jornada tècnica **Avantatges de l'ús del Làser Escàner per a la captura massiva de dades**, organitzat per l'Institut Cartogràfic de Catalunya, a Barcelona.

• *20 de setembre de 2012*

Conferència de Puche, J.M. titulada «**Làser i arqueologia (o patrimoni històric)**», dins la jornada tècnica *Els avantatges de l'ús del Làser Escàner per a la captura massiva de dades*, organitzada per l'Institut Cartogràfic de Catalunya i l'empresa Leyca Geosystems, a Barcelona.

• *7-8 de novembre de 2012*

Organització del **Seminari Internacional *Amphorae ex Hispania*. Cuestiones metodológicas,** amb la col·laboració del Ministerio de Economía y Competitividad i l'Agència de Gestió d'Ajuts d'Universitaris i de Recerca, del 7 al 8 de novembre, a Tarragona.

Acte de presentació del Seminari Internacional Amphorae ex Hispania

El prof. Ramon Járrega investigador de l'ICAC durant la sessió de debat

El prof. Dario Bernal (Universidad de Cádiz) i el prof. Carlos Fabião (Universidade de Lisboa) durant la seva conferència

• *7 de novembre de 2012*

Conferència de Berni, P. titulada «**Epigrafía anfórica de la Hispania Citerior**», dins el *Seminari Internacional* Amphorae ex Hispania. *Cuestiones metodológicas*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 7 al 8 de novembre, a Tarragona.

• *7 de novembre de 2012*

Conferència de González Cesteros, H. titulada «**Análisis del caso: Germania Inferior**», dins el *Seminari Internacional* Amphorae ex Hispania. *Cuestiones metodológicas*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 7 al 8 de novembre, a Tarragona.

• *7 de novembre de 2012*

Conferència de García Vargas, E.; de Almeida, R; González Cesteros, H. titulada «**Análisis del caso: Las ánforas ovoides**», dins el *Seminari Internacional* Amphorae ex Hispania. *Cuestiones metodológicas*, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 7 al 8 de novembre, a Tarragona.

• *7-10 de novembre de 2012*

Participació de l'ICAC en el **Convegno Internazionale La Villa restaurata e i nuovi studi sull'Edilizia residenziale tardoantica,** organitzat pel Centro Interuniversitario di Studi sull'Edilizia abitativa tardoantica nel Mediterraneo, del 7 al 10 de novembre, a Piazza Armerina, Itàlia.

• *8 de novembre de 2012*

Comunicació de Negre, J.; Járrega, R. titulada «**Producciones cerámicas en el territorio de Tortosa entre la Antigüedad tardía y el mundo islámico (siglos V-XII)**», dins el *X Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo*, organitzat per la Cámara Municipal de Silves, la Asociación Internacional para el Estudio de la cerámica medieval en el Mediterráneo, el Campo arqueológico de Mértola i els Centres d'Estudis Arqueològics a les Universitats de Coimbra i Oporto, del 22 al 27 d'octubre, a Silves, Portugal.

• *9 de novembre de 2012*

Comunicació de Perich, A.; Mar, R. titulada «**La evolución de la arquitectura residencial en la Hispania tardoantigua**», dins el *Convegno Internazionale. Villa Restaurata e nuovi studi sull'edilizia residenziale tardoantica*, organitzat pel Centro Interuniversitario di Studi sull'edilizia abbitativa tardoantica nel Mediterraneo (C.I.S.E.M.), del 7 al 10 de novembre, a Piazza Armerina, Itàlia.

• *9 de novembre de 2012*

Comunicació de Macias, J.M. titulada «***Tarraco* e il suo territorio**», dins el *Convegno Internazionale. Villa Restaurata e nuovi studi sull'edilizia residenziale tardoantica*, organitzat pel Centro Interuniversitario di Studi sull'edilizia abbitativa tardoantica nel Mediterraneo (C.I.S.E.M.), del 7 al 10 de novembre, a Piazza Armerina, Itàlia.

• *9 de novembre de 2012*

Comunicació de Rodà, I. titulada «**Edilizia abitativa in Hispania citerior: palazzi e grandi residenze** dins el *Convegno Internazionale. Villa Restaurata e nuovi studi sull'edilizia residenziale tardoantica*, organitzat pel Centro Interuniversitario di Studi sull'edilizia abbitativa tardoantica nel Mediterraneo (C.I.S.E.M.), del 7 al 10 de novembre, a Piazza Armerina, Itàlia.

• *15 de novembre de 2012*

Comunicació de Perich, A. titulada «***Barcino*. Las transformaciones del paisaje urbano (ss. IV-VI dC.)**», dins *Paisajes urbanos y rurales de la Antigüedad tardía al alto Medioevo. Encuentro Internacional de Investigadores Predoctorales y Postdoctorales*, organitzat per la Universidad de Zaragoza, del 15 al 16 de novembre, a Saragossa.

• *29 de novembre a l'1 de desembre de 2012*

Secretaria científica i col·laboració de l'ICAC al **Tàrraco Biennal. 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy**, organitzat per la Fundació Privada Mútua Catalana, del 29 de novembre a l'1 de desembre, a Tarragona.

Acte de presentació del Congrés Internacional Tàrraco Biennal

Alguns dels assistents al congrés

Foto de grup en acabar l'acte d'homenatge al prof. Géza Alföldy

Placa commemorativa en homenatge al prof. Géza Alföldy

• *29 de novembre de 2012*

Comunicació de Berni, P. titulada «**Estructuras económicas y sociales en la Layetania al comienzo del Imperio. Novedades epigráficas por la producción anfórica**», dins al *Tàrraco Biennal. 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana. Novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy*, organitzat per la Fundació Privada Mútua Catalana, del 29 de novembre a l'1 de desembre, a Tarragona.

• *29 de novembre de 2012*

Comunicació de López Vilar, J. titulada «***Glandes inscriptae* a l'ager Tarraconensis**», dins al *Tàrraco Biennal. 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana. Novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy*, organitzat per la Fundació Privada Mútua Catalana, del 29 de novembre a l'1 de desembre, a Tarragona.

El Dr. Jordi Lopez i la Dra. Isabel Rodà en el Congrés Internacional Tàrraco Biennal

• *29 de novembre de 2012*

Comunicació de Ruiz de Arbulo, J. titulada «**La *legio Martia* y la fundació de la colònia Tàrraco**», dins al *Tàrraco Biennal, 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana. Novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy*, organitzat per la Fundació Privada Mútua Catalana, del 29 de novembre a l'1 de desembre, a Tarragona.

• *29 de novembre de 2012*

Comunicació de Gorostidi, D. titulada **«*Géza Alföldy* y las inscripciones romanas (1975-2011)»**, dins al *Tàrraco Biennal, 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana. Novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy*, organitzat per la Fundació Privada Mútua Catalana, del 29 de novembre a l'1 de desembre, a Tarragona.

• *18 de desembre de 2012*

Presentació a l'Institut d'Estudis Ilerdencs dels resultats dels treballs de documentació dels materials grecs trobats a les comarques de Lleida, dins el projecte ***Iberia Graeca***, en el que participa l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Lleida.

• *20 de desembre de 2012*

Coorganització del Seminari d'Arqueologia Clàssica **Ciutat i territori al Conventus Tarraconensis: Casos d'estudi i estat de la recerca**, organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

Els coordinadors del seminari el Dr. Josep Guitart i el Dr. Josep Maria Macias durant l'acte de presentació del seminari

Montserrat Tenas durant la seva intervenció al seminari

• *20 de desembre de 2012*

Comunicació de Rodrigo, E. titulada «**Aproximació a l'estructuració del territori i l'evolució del poblament de l'***ager Tarraconensis*», dins el Seminari d'Arqueologia Clàssica *Ciutat i territori al* conventus Tarraconensis*: casos d'estudi i estat de la recerca*, organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

• *20 de desembre de 2012*

Conferència de Macias, J.M. titulada «**La recerca arqueològica a Tàrraco: elements de debat**», dins el Seminari d'Arqueologia Clàssica *Ciutat i territori al conventus Tarraconensis*: *casos d'estudi i estat de la recerca*, organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

• *20 de desembre de 2012*

Conferència de Berni, P. titulada «**El model d'explotació econòmica. Organització de la producció amfòrica al Baix Llobregat a través de les àmfores**», dins el Seminari d'Arqueologia Clàssica *Ciutat i territori al* conventus Tarraconensis*: casos d'estudi i estat de la recerca*, organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

• *20 de desembre de 2012*

Conferència de Prevosti, M. titulada «**Resultats competitius del projecte *Ager Tarraconensis***», dins el Seminari d'Arqueologia Clàssica *Ciutat i territori al* conventus Tarraconensis*: casos d'estudi i estat de la recerca*, organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

• *20 de desembre de 2012*

Conferència de Cortés, A.; Romaní, N. titulada «**Espais públics i privats a les ciutats del *Conventus Tarraconensis***», dins el Seminari d'Arqueologia Clàssica *Ciutat i territori al* conventus Tarraconensis*: casos d'estudi i estat de la recerca*, organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

• *20 de desembre de 2012*

Conferència de Guitart, J. titulada «**Ciutat i territori al *Conventus Tarraconensis*. Una recerca de topografia arqueològica transversal arqueologica**», dins el Seminari d'Arqueologia Clàssica *Ciutat i territori al* conventus Tarraconensis*: casos d'estudi i estat de la recerca*, organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

6.2. Participació d'investigadors de l'ICAC en conferències, seminaris, cursos, taules rodones i altres reunions científiques no organitzades o no coorganitzades per l'ICAC

• *17 de gener de 2012*

Conferència d'Ottati, A. titulada «**La Villa Adriana a Tivoli: spazi, funzioni e paesaggi alla luce dei recenti scavi**», dins del cicle de *Conferències i visites guiades 2011-2012*, organitzades per la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, el 14 i 17 de gener, a Tarragona.

• *18 de gener de 2012*

Conferència de Berni, P. titulada «**La epigrafía anfórica romana. Función y significado**», dins els *Seminaris del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la UB*, organitzats per la Universitat de Barcelona, del 18 de gener al 16 de maig, a Barcelona.

• *21 de gener de 2012*

Xerrada de Macias, J.M., titulada «**The Funerary World of Tarraco: beyond the archaeology**», dins el *Kick off meeting MEDIGENE*, organitzat per la Université de Montpellier, el 20 i 21 de gener, a Montpellier, França.

El Dr. Josep Maria Macias durant la seva xerrada als membres del projecte MEDIGENE

• *4 de febrer de 2012*

Ponència de Gorostidi, D. titulada «**Il culto di Ercole a *Tusculum***», dins la jornada *Il culto di Ercole fra Lazio ed Abruzzo*, organitzada pel Museo di Segni, a Segni, Itàlia.

• *16 de febrer de 2012*

Comunicació d'Ottati, A. titulada «**El vidrio da la Villa del Casale de Piazza Armerina**», dins el *Seminario de Villas tardoantiguas. Arquitectura y cultura material*, organitzat per la Universidad de Cádiz, a Cadis.

Portada del tríptic del Seminario de Villas tardoantiguas, *organitzat per la Universidad de Cádiz*

• *16 de febrer de 2012*

Comunicació de Perich, A. titulada «**El palacio de Qasr ibn Wardan (Siria) y la evolución de la arquitectura palacial bizantina**», dins el *Seminario de Villas tardoantiguas. Arquitectura y cultura material*, organitzat per la Universidad de Cádiz, a Cadis.

• *2 de març de 2012*

Participació de l'ICAC en l'acte **Homenatge al professor**

Géza Alföldy, dins el seminari *Fur alte Geschishte und Epigraphik,* organitzat per la Universität Heidelberg, a Heidelberg, Alemanya.

Alguns del assistents a l'acte d'homenatge al prof. Géza Alföldy

• *12 de març de 2012*

Comunicació de Belarte, M.C.; Valenzuela, S. titulada «**Els dipòsits de fauna de l'edat del ferro a Catalunya (s. VII - II aC)**», dins les jornades *Les dépôts domestiques et le rôle de la faune dans les practiques rituelles*, organitzades pel CNRS (UMR 5140) i Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, del 12 al 13 de març, a L'Escala.

• *15 de març de 2012*

Conferència d'Aragay, M.; Badia, C.; Rodà, I. titulada «**Publicaciones y comunicación digital del ICAC**», dins el Seminari Internacional *Les Publications archéologiques rythmes et supports*, organitzat per la Casa de Velázquez, del 15 al 16 de març, a Madrid.

La Sra. Carme Badia i la Dra. Isabel Rodà presentant les publicacions de l'ICAC

• *19 de març de 2012*

Participació en la Taula Rodona de López Vilar, J.; Gorostidi, D.; Massó, J. titulada **«El Dr. Géza Alföldy (1935-2011) i les inscripcions romanes del territori de Tàrraco»**, dins el *Seminari Géza Alföldy*, organitzat pel Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca, a Reus.

• *22 de març de 2012*

Comunicació de Járrega, R.; Ferré, R.; Diloli, J.; Vilà, J. titulada **«Elementos urbanísticos de abandono y una posible crisis estructural en la ciudad de Dertosa (Hispania Citerior) en el siglo II dC.»**, dins el Congrés Internacional *¿Crisis urbana a finales del altoimperio? La evolución de los espacios cívicos en el occidente romano en tiempos de cambio (s. II-IV dC.)*, organitzat pel Museo Romano de Cartagena, la Casa de Velázquez i la Universidad de Murcia, del 22 al 23 de març, a Cartagena.

El Dr. Ramon Járrega durant la seva intervenció

• *22 de març de 2012*

Ponència de Macias, J.M. titulada «**Querer y no poder: la ciudad en el *conventus Tarraconensis* (siglos II-IV)**», dins el Congrés Internacional *¿Crisis urbana a finales del altoimperio? La evolución de los espacios cívicos en el occidente romano en tiempos de cambio (s. II-IV dC.)*, organitzat pel Museo Romano de Cartagena, la Casa de Velázquez i la Universidad de Murcia, del 22 al 23 de març, a Cartagena.

• *22 de març de 2012*

Comunicació de Perich, A. titulada **«Las transformaciones urbanas en el ámbito doméstico de Tárraco a finales del alto imperio»**, dins el Congrés Internacional *¿Crisis urbana a finales del altoimperio? La evolución de los espacios cívicos en el occidente romano en tiempos de cambio (s. II-IV dC.)*, organitzat pel Museo Romano de Cartagena, la Casa de Velázquez i la Universidad de Murcia, del 22 al 23 de març, a Cartagena.

• *26 de març de 2012*

Presentació del pòster de Canela, J. titulat **«Simulated paths, real paths? The study case of the Iberian Cessetania (iron age society)»**, al *40th Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology (CAA)*, organitzat per la University of Southampton, del 26 al 30 de març, a Southampton, Regne Unit.

Portada del tríptic del 40th Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology

• *26 de març de 2012*

Presentació del pòster de Vinci, S. titulat «**Photographic rectification and photogrammetric methodology applied to the study of construction process of the Provincial Forum of Tarraco**», al *40th Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology (CAA)*, organitzat per la University of Southampton, del 26 al 30 de març, a Southampton, Regne Unit.

27 de març de 2012

Comunicació d'Orengo, H.A.; Palet, J.M. titulada «**New advances in the detection of centuriated field systems**», dins el *40th Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology (CAA)*, organitzat per la University of Southampton, del 26 al 30 de març, a Southampton, Regne Unit.

• *28 de març de 2012*

Presentació del pòster de Cruz, I.; Orengo, H.A.; Palet, J.M. titulat «**Integrating remote sensing techniques: the Penedes-Garraf (North-Eastern Spain) landscape case study**», al *40th Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology (CAA)*, organitzat per la University of Southampton, del 26 al 30 de març, a Southampton, Regne Unit.

• *28 de març de 2012*

Comunicació de Gorostidi, D. titulada «**Iscrizioni pubbliche dallo scavo della cosidetta "Villa di Prastina Pacato" a Tusculum**», dins el *9° Incontro di Studi sul Lazio e la Sabina*, organitzat per la Soprintendenza per i Beni Archeologici del Lazio, del 28 al 30 març, a Roma, Itàlia.

• *29 de març de 2012*

Ponència de Julià, R.; Palet, J.M.; Ejarque, A.; Orengo, H.A.; Miras, Y.; Riera, S.; Reed, J.; Marco, J.; Allée, Ph.; Marquès, M.A.; Furdada, G.; Bal-Serin, M.Cl: Montaner, J. titulada «**Complémentarités Mer/Montagne dans un bassin versant méditerranéen (Pyrénées orientales) au cours de l'Holocène supérieur**», dins el workshop *Evolution des milieux et paysages de montagne, Holocène, liens avec l'anthropisation Spécificités des environnements montagnards dans l'étude du Quaternaire*, organitzat pel GEOLAB, la Maison des Sciences de l'Homme i la Université Blaise Pascal, del 28 al 29 de mar, a Clermont-Ferrand, França.

• *29 de març de 2012*

Ponència de Járrega, R.; Berni, P. titulada «**La difusió exterior de les àmfores de l'ager *Tarraconensis* i la importació d'àmfores foràmies a aquesta àrea entre finals de la República i l'Alt Imperi**», dins la Taula Rodona *La difusió comercial de les àmfores vinàries produïdes al nord-est peninsular (s. I aC-I dC)*, organitzada per la Universitat de Barcelona, del 28 al 30 de març, a Barcelona.

• *29 de març de 2012*

Ponència de Berni, P.; Carreras, C. titulada «**Novetats en la producció i distribució de les àmfores de l'*ager Barcinonensis* (Baix Llobregat)**», dins la Taula Rodona *La difusió comercial de les àmfores vinàries produïdes al nord-est peninsular (s. I aC-I dC)*, organitzada per la Universitat de Barcelona, del 28 al 30 de març, a Barcelona.

• *30 de març de 2012*

Conferència de González Cesteros, H. titulada «**La conexión tarraconense con la frontera renana. El tipo Oberaden 74 como paradigma de las vías de comunicación marítimo-fluvial desde el Noroeste hispano hasta los campamentos germanos**», dins la Taula Rodona *La difusió comercial de les àmfores vinàries produïdes al nord-est peninsular (s. I*

aC-I dC), organitzada per la Universitat de Barcelona, del 28 al 30 de març, a Barcelona.

• *30 de març de 2012*

Conferència de González Cesteros, H. titulada «**Hallazgos de productos tarraconenses en la frontera renana. Un mercado secundario**», dins la Taula Rodona *La difusió comercial de les àmfores vinàries produïdes al nord-est peninsular (s. I aC-I dC)*, organitzada per la Universitat de Barcelona, del 28 al 30 de març, a Barcelona.

• *18 d'abril de 2012*

Conferència de Belarte, M.C. titulada «**La utilització de la tova i altres tècniques de construcció amb terra a la península Ibèrica**», dins el seminari *Novetats en la recerca arqueològica de l'arquitectura en terra*, organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona, a Barcelona.

• *3 de maig de 2012*

Conferència de Puig, F.; Rodà, I.; Ravotto, A. titulada «**Un segle de recerques arqueològiques a la muralla romana**», dins les *Jornades de centre de recerca i de debat. Intervenir a la muralla romana de Barcelona*, organitzades pel Museu d'Història de Barcelona, del 3 al 4 de maig, a Barcelona.

Pòster de les Jornades sobre la muralla romana de Barcelona

• *8 de maig de 2012*

Conferència de Rodà, I. titulada «**I sarcofagi de *Tarraco***», dins el *Ciclo di incontri di antichità romana*, organitzat per la Università degli Studi di Sassari, del 8 a l'11 de maig, a Sassari, Itàlia.

• *9 de maig de 2012*

Comunicació d'Ortega, M.J. titulada «**El territorio de Valencia. Aproximación a las dinámicas históricas de ocupación del paisaje en l'Horta Nord, metodología SIG y posibilidades de puesta en valor de un paisaje histórico**», dins les *V Jornadas de Jóvenes en Investigación Arqueológica*, organitzades per l'Instituto de Ciencias del Patrimonio, del 9 al 12 de maig, a Santiago de Compostela.

• *9 de maig de 2012*

Comunicació de Canela, J. titulada «**El estudio del poblamiento y el paisaje en la protohistoria: el caso de la Cessetania occidental. Metodología, problemáticas y posibles vías para difundir la investigación científica en la sociedad**», dins les *V Jornadas de Jóvenes en Investigación Arqueológica*», organitzades per l'Instituto de Ciencias del Patrimonio, del 9 al 12 de maig, a Santiago de Compostela.

• *17 de maig de 2012*

Ponència de Carruesco, J. titulada «**La multiplicación del poema: el comentario papiráceo de las Palinodias de Estesícoro a la luz de la obra empedoclea**», dins les *IV Jornadas de Papirología: 50 años del descubrimiento del papiro de Derveni*, organitzades per la Universidad de Salamanca, del 17 al 19 de maig, a Salamanca.

• *21 de maig de 2012*

Presentació del pòster d'Ottati, A. titulat «**The muses in the Prado Museum and pentelic marble in the Odeon in Hadrian's Villa: workshops and statuary programme**», a *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Università degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

• *21 de maig de 2012*

Presentació del pòster de Garrido, A.; Àlvarez, A.; Rodà, I.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Domènech, A. titulat «***Marmora* and other stones in architectural decoration of early Empire *Barcino* (Barcelona, Spain)**», a *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Università degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

• *21 de maig de 2012*

Presentació del pòster de Valero, M.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Rodà, I. titulat «**First preliminary results on the *marmora* of the Late Roman villa of Noheda (Cuenca, Spain)**», a *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Università degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

• *22 de maig de 2012*

Presentació del pòster d'Andreu, J.; Lapuente, P.; Royo, H.; Brilli, M. titulat «**Imported marbles from the Roman cities of Cinco Villas de Aragón (Zaragoza), north of Hispania Citerior**», a *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Università degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

• *22 de maig de 2012*

Presentació del pòster de Lapuente, P.; Royo, H.; Cuchí, J.A.; Justes, J.; Preite-Martinez, M., titulat «**Roman stones and marbles found in "Alto Aragon" (Hispania)**», a *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Universitat degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

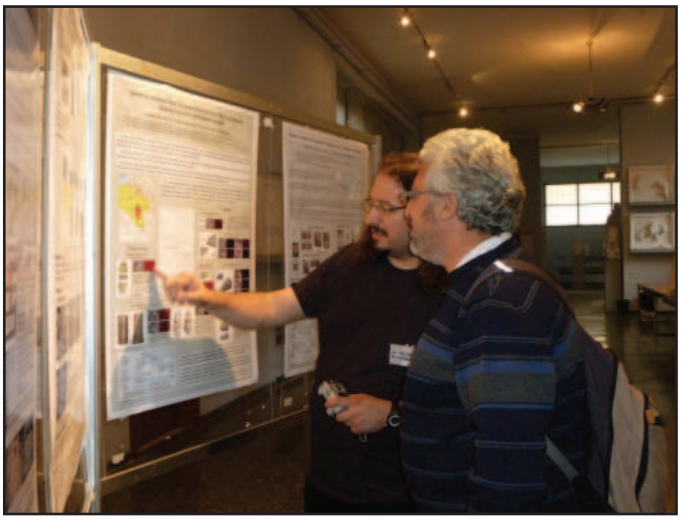

*El doctorand Hernando Royo explicant el seu pòster presentat a l'*ASMOSIA

• *22 de maig de 2012*

Presentació del pòster de Rodà, I.; Pensabene, P.; Domingo, J., titulat «**Production and distribution of Troad granite, both public and private**», a *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Universitat degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

• *24 de maig de 2012*

Comunicació de Nogales, T.; Lapuente, P.; Royo, H.; Preite-Martinez, M. titulada «**Marble and stone materials in Lusitania reflecting the process of romanization**», dins *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Universitat degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

• *24 de maig de 2012*

Comunicació de Royo, H.; Lapuente, P.; Ros, E.; Cuchí, J.A.; Preite-Martinez, M. titulada «**Discriminating criteria of pyrenean Arties marble (Aran Valley) from Saint-Béat marbles: evidence of Roman use**», dins *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Universitat degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

• *24 de maig de 2012*

Presentació del pòster de Mesa, A. titulat «**The *marmora* of *Toletum***», a *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Universitat degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

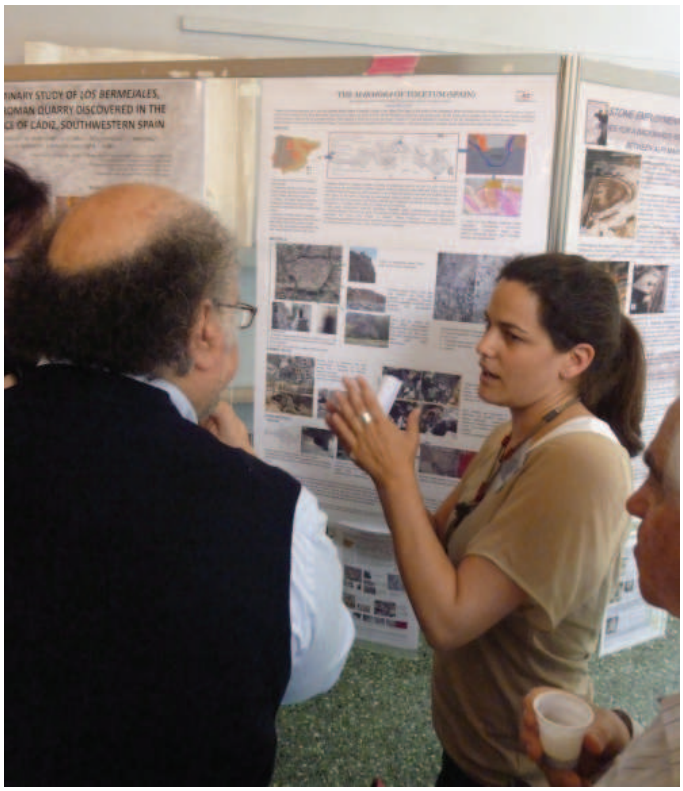

La doctoranda de l'ICAC Ana de Mesa amb el seu pòster presentat al X Congrés International ASMOSIA

• *24 de maig de 2012*

Comunicació de Carreras, C.; Rodrigo, E.; Pera, J. titulada «**Aproximación a la conquista romana del NE de la Citerior a partir de algunos yacimientos arqueológicos: Ca l'Arnau (Cabrera de Mar), Can Tacó (Montmeló/Montornés del Vallès) y Puig Castellar (Biosca)**», dins la *II Reunião Científica - As Paisagens da Romanização - Fortins e ocupação do território no séc. II aC - IdC*, organitzada pel Municipio de Redondo, Municipio de Alandroal i l'Instituto de Arqueologia de Mérida, del 24 al 25 de maig, a Redondo – Alandroal, Portugal.

• *25 de maig de 2012*

Comunicació de Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Huelin, S.; Rodà, I.; López Vilar, J.; Trullén, A. titulada «**Can a fire be an opportunity to broaden our understanding of a Roman quarry? The case of El Mèdol (Tarragona, Spain)**», dins *l'ASMOSIA X. Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity. X International Conference*, organitzat per la Universitat degli Studi di Roma "Sapienza", del 21 al 26 de maig, a Roma, Itàlia.

La Dra. Anna Gutiérrez i la Dra. Isabel Rodà poc abans de la seva intervenció

Imatge de la sala on es va celebrar el X Congrés Internacional ASMOSIA

• *26 de maig de 2012*

Ponència de Riera Rullan, M. titulada «**Il monastero della isola di Cabrera (Isole Baleari. V-VIII secolo dC). Testimonianze archeologiche dei monaci rimproverati dal Papa Gregorio Magno**», dins el *19th Annual International Scientific Symposium of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages University of Zagreb, Le monachisme insulaire du IVe à la fin du XIe s.*, organitzat pel Centro internazionale di ricerche sulla Tarda Antichità e il Medioevo dell'Università di Zagabria e l'UMR ARTeHIS del CNRS (Dijon-Auxerre), École française de Rome i UMR Orient et Méditerranée del CNRS (Paris), del 25 al 27 de maig, a Osor, Croàcia.

• *30 de maig de 2012*

Ponència de Belarte, M.C. titulada «**Lectura social del espacio en la protohistoria de Cataluña**», dins el Congrés Internacional *De la estructura doméstica al espacio social. Lecturas arqueológicas del uso social del espacio*, organitzat per la la Universitat d'Alacant, del 30 al 31 maig, a Alacant.

Portada del tríptic del Congrés Internacional sobre espais domèstics celebrat a Alacant

• *30 de maig de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**Kypris/Aphrodite and cross-cultural exchanges in the Archaic Mediterranean**», dins els *Classics Research Seminars 2011-2012,* organitzats per la University of Reading, del 30 de maig a l'1 de juny, a Reading, Regne Unit.

• *1 de juny de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**Nature as Text: Poetics and politics of the garden in the Early Empire**», dins els *Classics Research Seminars 2011-2012*, organitzats per la University of Reading, del 30 de maig a l'1 de juny, a Reading, Regne Unit.

• *2 de juny de 2012*

Conferència de Palet, J.M. titulada «**Roma i la centuriació del territori: els exemples de *Tàrraco* (Tarragona) i *Barcino* (Barcelona)**», dins la jornada l'*Espai i Territori a l'antic Egipte i al món romà: Concepció i simbologia*, organitzat per la UOC, a Barcelona.

6 de juny de 2012

Presentació del pòster de Ortega, M.J., titulat «**Archaeomorphological Analysis of l'Horta Nord and Camp de Túria: a study of landscape between València, Sagunt and Llíria**», al *2nd International Landscape Archaeology Conference LAC 2012*, organitzat per l'Institute of Geographic Sciences i la Freie Universität Berlin, del 6 al 9 de juny, a Berlín, Alemanya.

Portada del tríptic del 2nd International Landscape Archaeology Conference LAC 2012

• *6 de juny de 2012*

Presentació del pòster de Cuesta, R.; Fiz, I.; Subías, E.; Tuset, F.; Iglesia. M. A. de, titulat «**Cueva Roman: hydraulic and urban Management**», al *2nd International Landscape Archaeology Conference LAC 2012*, organitzat per l'Institute of Geographic Sciences i la Freie Universität Berlin, del 6 al 9 de juny, a Berlín Alemanya.

• *6 de juny de 2012*

Presentació del pòster de Subías, E.; Fiz, I.; Cuesta, R. titulat «**Approach to the structuring of ancient landscape in the Middle Nile Valley**», al *2nd International Landscape Archaeology Conference LAC 2012,* organitzat per l'Institute of Geographic Sciences i la Freie Universität Berlin, del 6 al 9 de juny, a Berlín, Alemanya.

• *7 de juny de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**Sanctuaries of Aphrodite in the Archaic Mediterranean: Religious Management of Cross-Cultural Exchanges**», dins el *Research Seminar Series 2011-2012*, organitzat per la University of Wales Trinity – St. David, del 20 d'octubre de 2011 al 14 de juny, a Lampeter, Regne Unit.

• *8 de juny de 2012*

Presentació del pòster de Cruz, I.; Palet, J.M.; Orengo, H.A. titulat «**First large scale human landscape modifications in north-eastern Spain: the Penedes – Garraf Project**», al *2nd International Landscape Archaeology Conference LAC 2012*, organitzat per l'Institute of Geographic Sciences i la Freie Universität Berlin, del 6 al 9 de juny, a Berlín, Alemanya.

• *8 de juny de 2012*

Comunicació de Palet, J.M.; Julià, R.; Riera, S.; Ejarque, A.; Orengo, H.; Miras, Y.; Garcia, A.; Allée, Ph.; Reed, J.; Marco, J.; Marquès, M.A.; Furdada, G.; Montaner, J. titulada «**Landscape systems and human land-use interactions in Mediterranean highlands and litoral plains during the Late Holocene: integrated analysis from the InterAmbAr Project (North-Eastern Catalonia)**», dins el *2nd International Landscape Archaeology Conference LAC 2012*, organitzat per l'Institute of Geographic Sciences i la Freie Universität Berlin, del 6 al 9 de juny, a Berlín, Alemanya.

• *8 de juny de 2012*

Comunicació de García, A.; Flórez, M.; Lladó, M.; Euba, I.; Palet, J.M.; Giralt, S. titulada «**Human Land Use Strategies in a Mediterranean Mid-Mountain Landscape (Montseny Massif, Barcelona). Analysing Human Landscape Impact through Archaeological**», dins el *2nd International Landscape Archaeology Conference LAC 2012,* organitzat per l'Institute of Geographic Sciences i la Freie Universität Berlin, del 6 al 9 de juny, a Berlín, Alemanya.

• *8 de juny de 2012*

Conferència de Matteazzi, M. titulada **«Roman landscape archaeology in the low padua plain (northeastern Italy)»**, dins el *2nd International Landscape Archaeology Conference LAC 2012*, organitzat per l'Institute of Geographic Sciences i la Freie Universität Berlin, del 6 al 9 de juny, a Berlín, Alemanya.

• *27 de juny de 2012*

Comunicació de Cartes, A.; Fiz, I. titulada **«Relacions camp-ciutat a l'antiguitat. El cas de l'*ager Dertosanus*»,** *dins les jornades Recerques arqueològiques a l'Ebre. Acte de presentació dels projectes de recerca arqueològica al tram final de l'Ebre*, organitzades pel Museu de les Terres de l'Ebre, a Amposta.

• *2 de juliol de 2012*

Conferència de Rodà, I. titulada «**Archeologia ed epigrafia dell'acqua nella Catalogna**», dins les *Jornadas* Lex Rivi Hiberiensis. *Diritto e tècnica in una comunità di irrigazione della Spagna romana*, organitzades per la Università Cattolica del Sacro Cuore, del 2 al 3 de juliol, a Milà, Itàlia.

• *6 de juliol de 2012*

Conferència de Benimeli, R.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Artina, A. titulada «**La pedrera de Roda de Berà. Història i Recerca**», dins les activitats del Casal de les Monges, organitzades per l'Ajuntament de Roda de Berà, a Roda de Berà.

• *26 de juliol de 2012*

Ponència de Rodà, I. titulada «**Tarraco, capital de la provincia més extensa del Imperio romano**», dins el *VIII Encuentro boliviano de estudios Clásicos*, organitzat per la Universidad Nuestra Señora de La Paz, del 25 al 26 de juliol, a Cochamba, Bolívia.

• *27 de agost de 2012*

Presentació del pòster de González Cesteros, H. titulat «**Zwei neue Händlernamen auf julisch-claudischen südspanischen Amphoren für Fischsaucen aus Ephesos**», al *XIV Congresus Internationalis de Epigraphiae Graecae et Latinae. Publicum-Monumentum-Textus*, organitzat per l'Association International d'Épigraphie Grécque et Latune (AIEGL), del 27 al 31 d'agost, a Berlín, Alemanya.

• *29 de agost de 2012*

Ponència de Diaz, B.; Gorostidi, D. titulada «**Medir la distancia en época republicana. Miliarios y otras inscripciones viarias**», dins el *XIV Congresus Internationalis de Epigraphiae Graecae et Latinae. Publicum-Monumentum-Textus*, organitzat per l'Association International d'Épigraphie Grécque et Latine (AIEGL), del 27 al 31 d'agost, a Berlín, Alemanya.

La Dra. Diana Gorostidi i el doctorand Horacio González al congrés de l'AIEGL

• *30 d'agost de 2012*

Ponència de Rodà, I. titulada «**Vermessung von Räumen**», dins el *XIV Congresus Internationalis de Epigraphiae Graecae et Latinae. Publicum-Monumentum-Textus*, organitzat per l'Association International d'Épigraphie Grécque et Latine (AIEGL), del 27 al 31 d'agost, a Berlín, Alemanya.

La Dra. Isabel Rodà durant el Congrés Internacional

• *11 de setembre de 2012*

Comunicació de Tremmel, B.; González Cesteros, H.; Monsieur, P. titulada «**New Materials from roman military supply in the Lippe Valley. The roman amphorae from Haltern**», dins el *XXII Limes Congress*, organitzat pel *XXII Limes Congress*, del 6 a l'11 de setembre, a Ruse, Bulgària.

• *14 de setembre de 2012*

Ponència de Carruesco, J.; Reig. M. titulada «**Medea in modern opera and ballet: from Barber to Reimann**», dins el Seminari Internacional *Magic and the Supernatural from the Ancient World*, organitzat per la Johannes Gutemberg-Universität

Mainz, del 13 al 15 de setembre, a Mainz, Alemanya.

• *28 de setembre de 2012*

Comunicació de Puche, J.M. titulada «**El dibuix al projecte d'Estudi, excavació i restauració del monestir bizantí de Cabrera**», dins les *V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*, organitzades per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, el Consell de Mallorca i la Societat Arqueològica Lul·liana, del 28 al 30 de setembre, a Palma de Mallorca.

Participants a les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

• *28 de setembre de 2012*

Comunicació de Martínez, A.; Riera Rullan, M.; Ramis, D.; Rivas, M.J.; Riera Frau, M.M. titulada «**Resultats preliminars de les excavacions i del control arqueològic de les fases b i cal Baluard del Príncep de Palma de Mallorca**», dins les *V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*, organitzades per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, el Consell de Mallorca i la Societat Arqueològica Lul·liana, del 28 al 30 de setembre, a Palma de Mallorca.

• *28 de setembre de 2012*

Comunicació de Ramis, D.; Rivas, M.J.; Riera Rullan, M. titulada «**Resultados preliminares de la intervención arqueológica realizada en la Casa de Cultura de Palma, calle Ramon Llull nº 3**», dins les *V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*, organitzades per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, el Consell de Mallorca i la Societat Arqueològica Lul·liana, del 28 al 30 de setembre, a Palma de Mallorca.

• *28 de setembre de 2012*

Comunicació de Barceló, M.; Kirchner, H.; Riera Rullan, M. titulada «**Primavera de 1230: andalusins refugiats a la serra de Llevant (Mallorca)**», dins les *V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*, organitzades per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, el Consell de Mallorca i la Societat Arqueològica Lul·liana, del 28 al 30 de setembre, a Palma de Mallorca.

• *5 d'octubre de 2012*

Conferència de Rodà, I. titulada «**Nino Lamboglia i l'arqueologia catalana**», dins el congrés *Nino Lamboglia. Da albenga alla riceca storica globale nel centenario della nascita*, organitzat per l'Istituto Internazionale di Studi Liguri, del 5 al 6 d'octubre, a Albenga, Itàlia.

• *19 d'octubre de 2012*

Ponència d'Olesti, O.; Macias, J.M.; Morera, J.; Teixell, I. titulada «**Els francs i la destrucció de Tàrraco al s. III dC.**», dins les *III Jornades de la guerra a l'Antiguitat*, organitzades per la Universitat Autònoma de Barcelona, a Barcelona.

• *25 d'octubre de 2012*

Ponència de Rodà, I.; Nogales, T. titulada «**Talleres escultóricos**», dins la *Reunión científica Artífices idoneos. Artesanos, talleres y manufactures en Hispania*, organitzada pel Museo Nacional de Arte Romano, del 25 al 26 d'octubre, a Mérida.

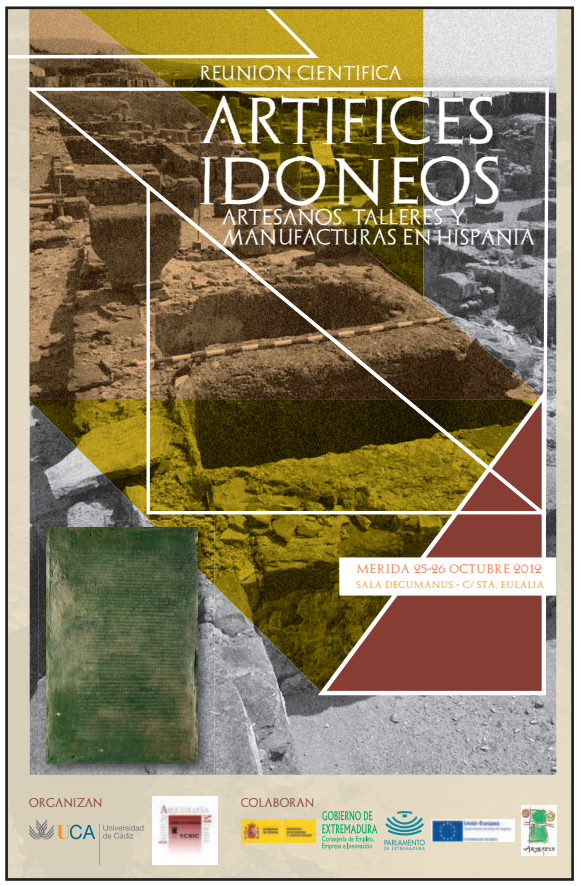

Portada del tríptic de la Reunió científica Artífices Idóneos

• *26 d'octubre de 2012*

Ponència de Ruiz de Arbulo, J. titulada «***Tarraco.* Siglo II dC. Poblacion, sociedad y economia de una capital provincial romana**», dins el Congrés Intenacional *As cidades na Historia*, organitzat per l'Ajuntament de Guimaraes i la Universidade do Minho, del 24 al 26 d'octubre, a Guimaraes, Portugal.

• *30 d'octubre de 2012*

Seminari a càrrec de Palet, J.M. titulada «**Arqueología del Paisaje en la Hispania *Tarraconensis***», organitzat per la Università degli Studi di Padova, a Pàdua, Itàlia.

• *5 de novembre de 2012*

Presentació del pòster de Vinci, S.; Macias, J.M.; Orellana, M.; Teixell, I.; titulat «**Photographic rectification for graphic documentation of historical and archaeological heritage: the case of south face of the Tower of Praetorium**», al *Conference on Cultural Heritage and new technologies*, organitzat per Stadtarchäologie Wien, del 5 al 7 de novembre, a Viena, Àustria.

• *22 de novembre de 2012*

Ponència de Rodà, I. titulada «**A propósito de algunas inscripciones deportivas**», dins el *XVIII Medunarodno Arheolosko Savjetovanje: Privatne i javne igre od prapovijesti do ranog srednjeg vijeka*, organitzat per la UNESCO, el Ministeri de Cultura de Croàcia i el Centro di Recherche Storiche di Rovigno, del 21 al 24 de novembre, a Pula, Croàcia.

• *23 de novembre de 2012*

Conferència de González Cesteros, H. titulada «**Première approche à la diffusion des denrées hispaniques en Germanie Inferieur**», dins la Taula Rodona *Les dendrées en Gaule romaine: Production, consommation, echanges,* organitzada per la Maison de l'Archeologie et de l'Etnologie de la Université Paris-Nanterre, del 23 al 24 de novembre, a Paris, França.

• *23 de novembre de 2012*

Comunicació de Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Rodà, I.; Àlvarez, A. titulada «**La producción de material lapídeo en el *conventus Tarraconensis:* extracción, organización y gestión de las canteras**», dins el Congrés Internacional *Arqueología de la Construcción IV. Le cave nel mondo antico: sistemi di sfruttamento e procesi produttivi*, organitzat per la Università degli Studi di Padova i l'Instituto de Arqueología de Mérida (CSIC), del 22 al 24 de novembre, a Pàdua, Itàlia.

• *23 de novembre de 2012*

Comunicació de Garcia, A; Flórez, M.; Lladó, M.; Palet, J.M.; Giralt, S. titulada «**Una aproximació arqueològica als paisatges del massís del Montseny: Resultat de les campanyes de prospecció en espais supraforestals (Matagallspla de la Calma) i del peu del massís (Samalús)**», dins la *VIII Trobada d'Estudiosos del Montseny*, organitzada per la Diputació de Barcelona, la Diputació de Girona i la Universitat de Girona, de 22 al 23 de novembre, a Girona.

• *26 de novembre de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**El concepto y las formas del paisaje en la Grecia antigua**», dins les *Jornadas Antiqva*, organitzada pel Centro cultural Koldo Mitxelena, del 26 al 28 d'octubre, a Donostia-San Sebastián, Guipúscoa.

• *3 de desembre de 2012*

Ponència de Carruesco, J. titulada «**La dansa a l'origen de la polis: textos i imatges**», dins el Seminari Internacional *Danses imaginades, danses relatades. Paradigmes iconogràfics del ball des de l'Antiguitat Clàssica a l'Edat Mitjana*, organitzat per la Universitat Rovira i Virgili, a Tarragona.

• *7 de desembre de 2012*

Ponència de Belarte, M.C. titulada «**L'utilisation de la terre crue dans la construction durant la protohistoire et la période romaine dans la péninsule Ibérique**», dins el Congrés Internacional *Les constructions en terre crue. Rencontres d'archéologie et d'histoire*, organitzat per Site du Pont du Gard, del 7 al 9 de desembre, a Remoulins, França.

• *12 de desembre de 2012*

Conferència de Palet, J.M.; Orengo, H.A. titulada «**La configuració d'un paisatge cultural Patrimoni de la Humanitat a la Vall de Madriu-Perafita-Claror: visions des de l'Arqueologia del Paisatge**», dins els *6ns Debats de Recerca La recerca sobre el paisatge a Andorra. 6ns Debats de Recerca*, organitzat per la Societat Andorrana de Ciències i el Departament d'Ensenyament Superior i Recerca del Govern d'Andorra, del 12 al13 de desembre, a Andorra la Vella.

• *13 de desembre de 2012*

Ponència de Carruesco, J.; Millet, A. titulada «**La comensalitat (el ritual i la gestió de la vida social i familiar III)**», dins els *Seminaris a 4 bandes: Pròxim Orient Antic i Món Egeu*, organitzats per la Universitat de Barcelona, del 29 de novembre al 7 de febrer de 2013, a Barcelona.

• *28 de desembre de 2012*

Conferència de Gutiérrez Garcia-Moreno, A. titulada «***Marmora ad Urbem:* llegada y uso de rocas ornamentales del NE peninsular a Roma en época antigua**», dins l'*Encuentro Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma*, organitzat per la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma, a Roma, Itàlia.

6.3. Publicacions de l'ICAC el 2012

Un dels objectius de l'ICAC, com a centre de recerca públic, és fer difusió de la tasca investigadora en el camp de l'arqueologia a través de les publicacions. Actualment la col·lecció **Documenta** consta de 27 volums publicats i la col·lecció **Hic et Nunc**, de 7.

El 2012 l'ICAC ha publicat 6 títols dins de la col·lecció **Documenta**, i se n'han preparat 5 més per a la publicació durant el 2013 en aquesta mateixa sèrie. Alguns títols s'han publicat amb la col·laboració o el suport d'altres institucions, com l'Institut d'Estudis Catalans, la Universitat Politècnica de Catalunya i Museu d'Arqueologia de Catalunya. Al mateix temps, l'ICAC ha estat coeditor de 4 llibres més. A part de la publicació en paper, els llibres també es publiquen electrònicament i íntegrament a la web de l'ICAC (en format PDF) al cap de nou mesos d'haver-se presentat.

Nomenament del comitè editorial

Des de la seva creació l'ICAC ha posat molta importància en la producció editorial, i en aquests moments els llibres de les col·leccions **Documenta** i **Hic et Nunc** ja figuren entre les publicacions de referència en arqueologia. Per seguir vetllant per la qualitat, el rigor científic i el prestigi d'aquestes publicacions, i també per marcar línies de futur, el febrer del 2012 es va constituir el comitè editorial. El formen un equip de dotze experts de nacionalitats i especialitats diverses dins de l'àmbit de coneixement de la protohistòria i l'arqueologia clàssica. Són els següents:

– **Juan Manuel Abascal**
Catedràtic d'Història Antiga de la Universitat d'Alacant i coeditor del *Corpus Inscriptionum Latinarum*-Hispania.

Juan Manuel Abascal

– **José M. Álvarez Martínez**
Director del Museo Nacional de Arte Romano des del 1986. President del XVIII Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica (Mèrida, 2013).

José M. Álvarez Martínez

– **Carmen Aranegui**
Catedràtica d'Arqueologia de la Universitat de València.

Carmen Aranegui

– **Achim Arbeiter**
Professor d'Arqueologia Cristiana i Història de l'Art Bizantí a la Georg-August-Universität (Göttingen, Alemanya).

Achim Arbeiter

– Jean-Charles Balty
Professor emèrit d'història Romana de la Université de Paris-Sorbonne IV (Paris, França) i membre de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique.

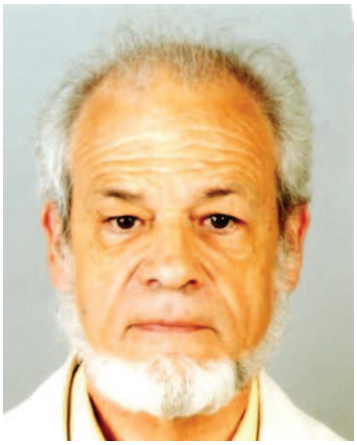

Jean-Charles Balty.

– Francesco D'Andria
Professor tituar d'Arqueologia a la Università del Salento (Itàlia) i investigador del Departamento di Beni Culturali de Lecce (Itàlia)

Francesco D'Andria

– Pierre Gros
Professor emèrit de la Université de Provence (França) i de l'Institut Universitaire de France. Exdirector de l'École Française de Roma.

Pierre Gros

– Ella Hermon
Professora d'Història de Roma a la Université Laval (Quebec, Canadà).

Ella Hermon

– Rosa Plana Mallart
Catedràtica d'Arqueologia Clàssica a la Université Paul-Valéry Montpellier 3 (Montpellier, França) i investigadora del CNRS a la UMR 5140 de Montpellier.

Rosa Plana Mallart

– Lucrezia Ungaro
Directora del Museo dei Fori Imperiali (Roma, Itàlia).

Lucrezia Ungaro

– Susan Walker
Professora de la University of Oxford i directora de l'Ashmolean Museum (Oxford, Regne Unit).

Susan Walker

Publicacions pròpies - Col·lecció Documenta

• *Ta zôia. L'espai a Grècia II: els animals i l'espai a Grècia*, de M. Jufresa i M. Reig (editores). **Documenta**, 20.

En coedició amb l'Institut d'Estudis Catalans

Els treballs recollits en aquest volum, el segon d'una sèrie de tres, aborden la concepció i organització de l'espai a la Grècia antiga des d'una perspectiva multidisciplinària. El llibre explora les relacions que els animals tenen en el món grec amb la configuració espacial. L'obra aplega els resultats del colloqui internacional que tingué lloc els dies 3 i 4 de desembre de 2009, organitzat pel projecte de recerca "L'espai tal com el veien i el pensaven els grecs", format per membres de la Societat Catalana d'Estudis Clàssics i de l'ICAC.

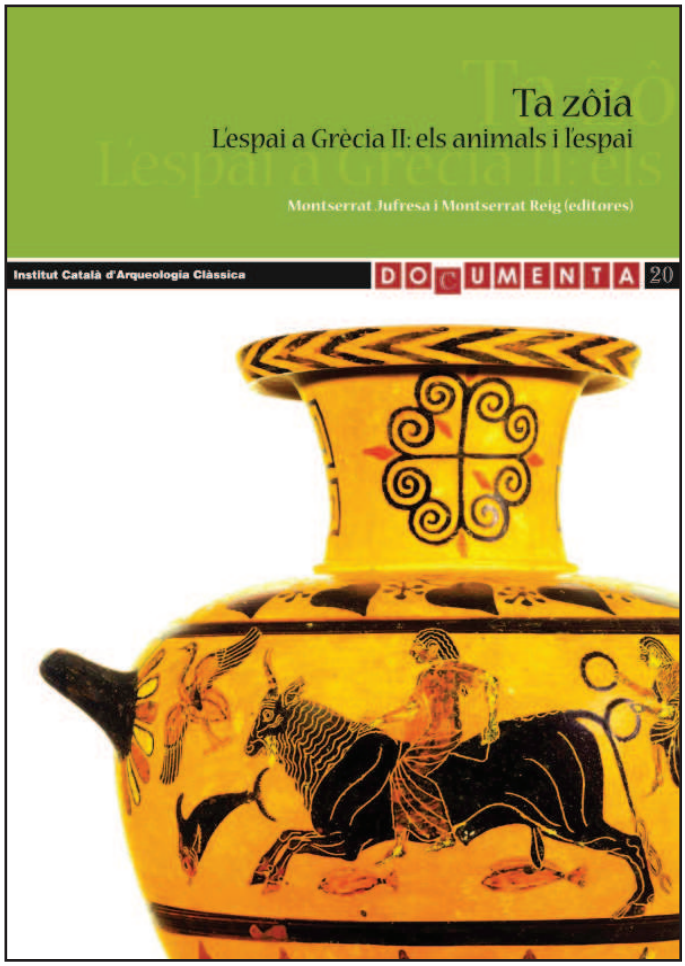

Coberta de Ta zôia. L'espai a Grècia II: els animals i l'espai a Grècia*, núm. 20 de la col·lecció Documenta*

• *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone. Proceedings of the IX ASMOSIA Conference (Tarragona 2009)*, d'A. Gutiérrez Garcia-Moreno, P. Lapuente i I. Rodà (editores). **Documenta**, 23.

Aquesta obra recull les aportacions que es van presentar durant el *IX International ASMOSIA* (Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity, celebrat a Tarragona entre el 8 i el 13 de juny del 2009. Inclou 88 articles, que són un reflex fidel del resultat del punt de trobada per a la comunitat científica interessada en els materials lapidis (*marmora* i altres roques) per discutir i intercanviar noves dades i resultats sobre tots els aspectes (geològic, analític, arqueològic, artístic i històric) relacionats amb l'estudi dels materials lapidis a l'Antiguitat.

Coberta de les actes del IX Congrés ASMOSIA

• *Arquitectures celestials*, de P. Azara, J. Carruesco, F. Frontisi-Ducroux i G. Luri (editors). **Documenta**, 21.

Editat amb la col·laboració de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (Universitat Politècnica de Catalunya).

Aplec de 14 articles provinents de les aportacions al Colloqui internacional sobre arquitectures celestials, que va tenir lloc al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona el 2006 organitzat per l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona i l'Institut d'Humanitats. Se centra en les arquitectures aèries al món antic, des de Mesopotàmia i el temple flotant d'Apol·lo a Delfos, fins a la Jerusalem celestial, tant la descrita a la Bíblia com les seves representacions medievals.

Coberta del volum Arquitectures celestials

• *Epigrafia funerària d'estrangers a Atenes (segles VI-IV aC)*, d'Anna Ginestí Rosell. **Documenta**, 19.

Aquesta monografia presenta un corpus de 519 inscripcions funeràries ateneses dedicades a estrangers i datades entre els segles VI i IV aC i les analitza des dels punts de vista lingüístic, formal i politicoinstitucional per comprendre el grau d'integració dels estrangers a la vida de la polis atenesa.

• *Iberos del Ebro. Actas del II Congreso internacional (2011)*, de M. C. Belarte, J. A. Benavente, L. Fatás, J. Diloli, P. Moret i J. Noguera (editors). **Documenta**, 25.

Editat amb el suport del Ministerio de Economía y Competitividad y el Govierno de Aragón

Aquesta obra recull les aportacions al *II Congrés internacional*

Íberos *del Ebro*, celebrat a Alcanyís i a Tivissa del 16 al 19 de novembre del 2011, organitzat pel Gobierno de Aragón, la Diputación de Teruel i el Consorcio Patrimonio Ibérico de Aragón, amb la col·laboració del MINECO, l'Ajuntament d'Alcanyís i l'Ajuntament de Tivissa, la Universidad de Zaragoza, la Universitat de Barcelona, la Universitat Rovira i Virgili i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Coberta del llibre Epigrafia funerària d'estrangers a Atenes (segles VI-IV aC)

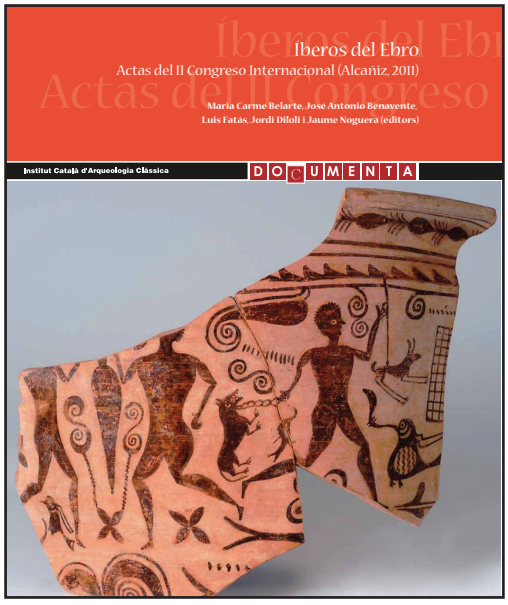

Coberta del llibre Íberos del Ebro

• *El paisatge periurbà a la Mediterrània occidental durant la protohistòria i l'antiguitat / Le paysage périurbain en Méditerranée occidentale pendant la Protohistoire et l'Antiguité*, de M. C. Belarte i R. Plana Mallart (editores). Documenta, 26.

Editat amb la col·laboració del Museu d'Arqueologia de Catalunya (Girona i Ullastret) i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Aquest llibre aplega les aportacions al col·loqui internacional *El paisatge periurbà durant la protohistòria i l'antiguitat a la Mediterrània occidental*, celebrat a l'ICAC, a Tarragona, del 6 al 8 de maig del 2009.

Aquest col·loqui va estar organitzat per l'ICAC amb la col·laboració del MAC (Girona i Ullastret) i de la Université Paul-Valèry, Montpellier 3) Sota la direcció de M. Carme Belarte (ICREA-ICAC) i Rosa Plana Mallart (Université Paul-Valèry, Montpellier 3), editores del volum.

Coberta del volum bilingüe El paisatge periurbà a la Mediterrània occidental durant la protohistòria i l'antiguitat

Participació en publicacions (coedicions i col·laboracions)

• Praesidivm, templvm et ecclesia. *Les intervencions arqueològiques a la Catedral de Tarragona (2010-2011). Memòria d'una exposició temporal,* de J. M. Macias, A. Muñoz, A. Peña, M. Ramon i I. Teixell.

Coedició de l'Associació Cultural Sant Fructuós, el Capítol de la Catedral de Tarragona, la Conselleria de Patrimoni Històric de l'Ajuntament de Tarragona, l'ICAC i el Museu Bíblic Tarraconense.

El llibre recull l'exposició homònima que hi va haver al Museu Bíblic Tarraconense el maig del 2011 amb motiu del fes-

tival Tàrraco Viva. La van coorganitzar l'Associació Cultural Sant Fructuós, el Capítol Catedralici, l'ICAC, l'Ajuntament de Tarragona i el Museu Bíblic Tarraconense. La mostra va rebre el premi Musa de la revista de divulgació del món clàssic *Auriga*. L'obra explica els resultats de les excavacions arqueològiques a la Catedral durant els anys 2010 i 2011 i l'evolució urbanística de l'espai catedralici des dels inicis de l'ocupació romana fins a l'actualitat.

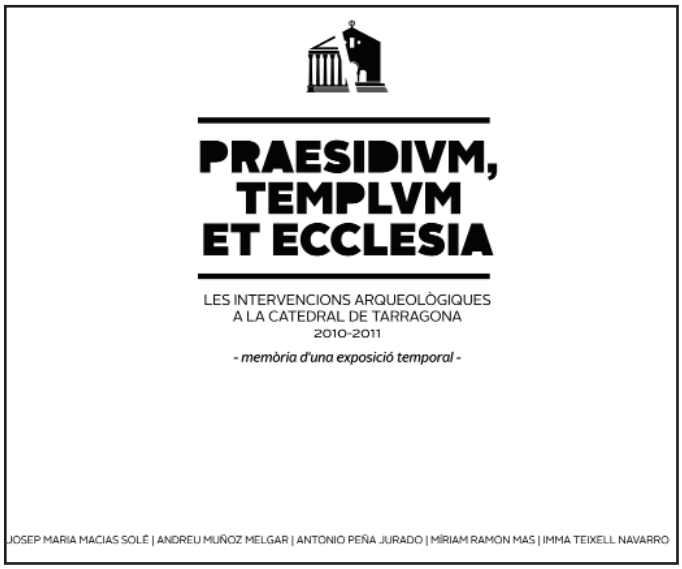

Coberta de Praesidivm, *templvm et ecclesia*

• *Tarraco en la Antigüedad Tardía. Cristianización y organización eclesiástica (siglos III a VIII)*, de M. Pérez Martínez. Arola Editors.

Editat amb la col·laboració de l'Ajuntament de Tarragona, la Diputació de Tarragona, la Universitat Rovira i Virgili i l'ICAC

Aquest llibre és un estudi de la ciutat de Tàrraco en els segles de l'antiguitat tardana, amb interès prioritari pel procés històric de cristianització i organització eclesiàstica com un dels aspectes per comprendre millor la transformació de la ciutat antiga al terme de l'Imperi romà d'Occident i la seva evolució durant el període de la transició a l'edat mitjana.

• *Xavier Dupré. Opera selecta*, de F. Beltrán Lloris, N. Rafael Fontanals i F. Tarrats (editors). Amb la col·laboració de l'ICAC i set institucions més.

Llibre en homenatge a l'arqueòleg Xavier Dupré i Raventós (Barcelona 1956-Roma, 2006). Es tracta d'una recopilació dels seus cinquanta treballs més significatius, agrupats tres blocs temàtics: la gestió del patrimoni, Tarragona i Hispània i Itàlia. La investigadora de l'ICAC Diana Gorostidi també ha intervingut en la selecció.

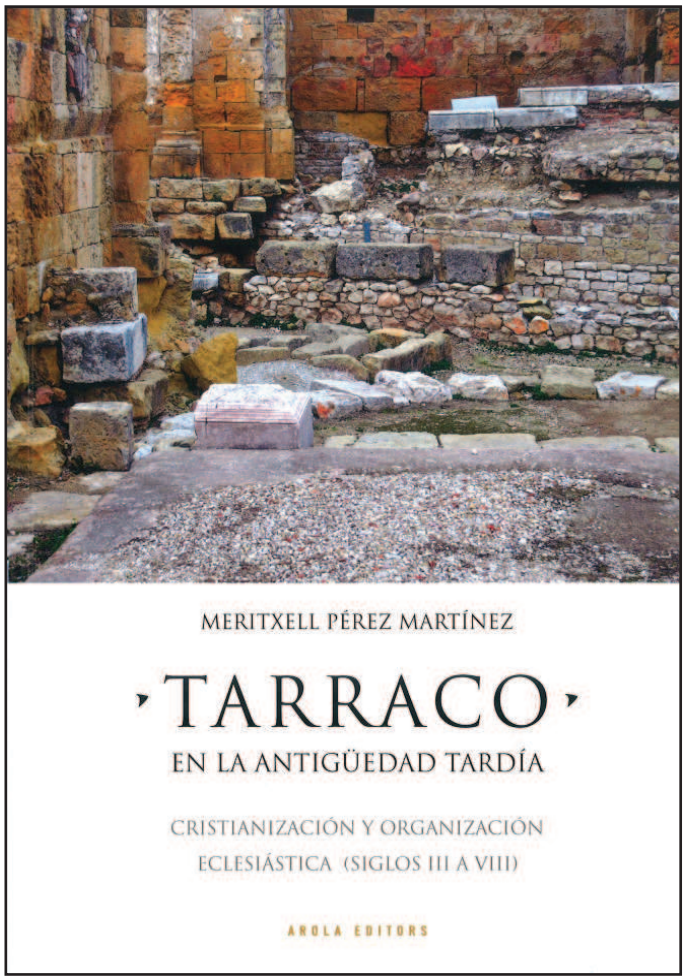

Coberta del llibre Tarraco en la Antigüedad Tardía, *publicat per Arola Editors amb col·laboració de l'ICAC*

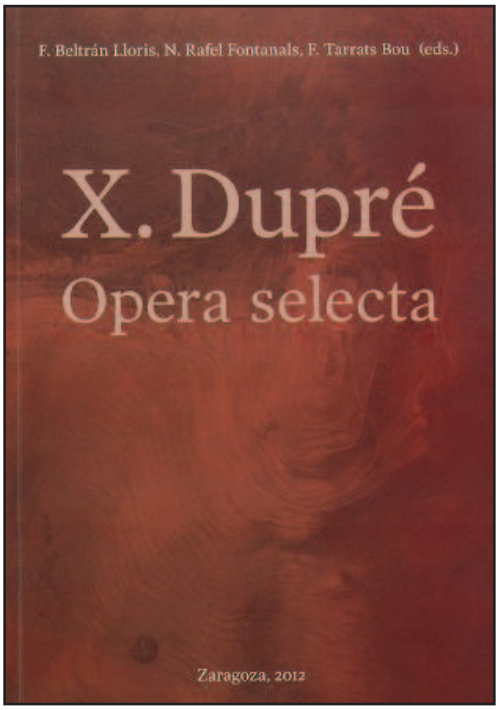

Coberta del llibre en homenatge a Xavier Dupré

• *Provincia de Cuenca. Segobriga (Hispania Citerior). Corpus Signorum Imperii Romani*, de J. M. Noguera.

Es tracta del volum amb el catàleg d'escultures romanes procedents de la ciutat de Segòbriga.

El nou volum del CSIR que aplega les escultures romanes de Segòbriga

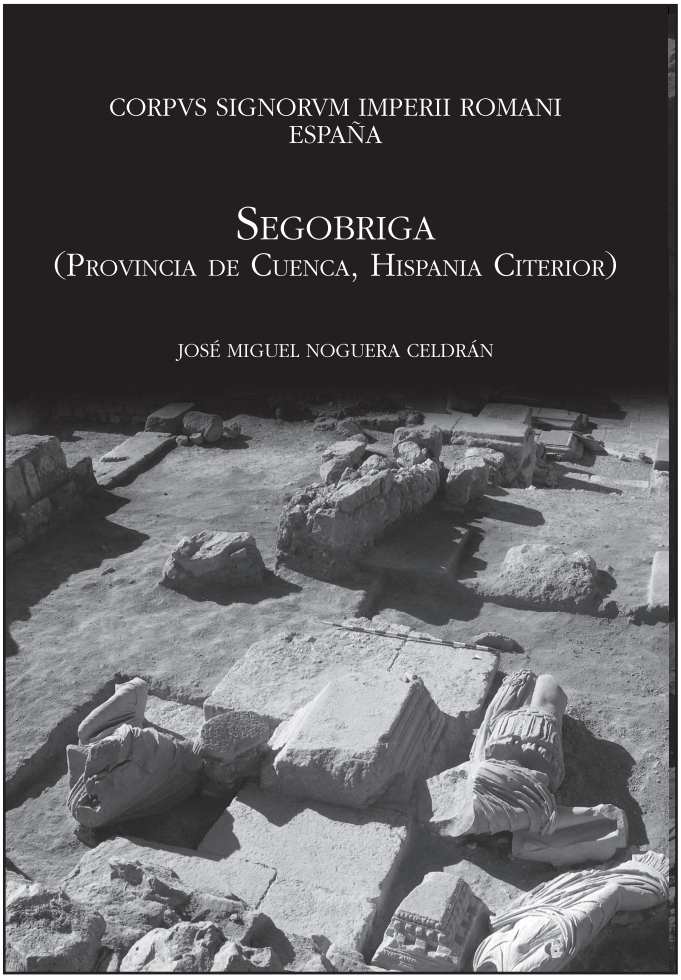

• Tarraco. *Arquitectura y urbanismo de una capital provincial romana* (volum I), de R. Mar, J. Ruiz de Arbulo, D. Vivó i J. A. Beltrán-Caballero. Documents d'Arqueologia Clàssica, 5.

Obra del grup de recerca "Seminari de Topografia Antiga" (URV-ICAC) editat per la URV amb la col·laboració de la Diputació de Tarragona, Mútua Catalana, CEICS, el Port de Tarragona i l'ICAC. El llibre dóna una imatge general de com eren la ciutat i els principals edificis públics a l'antiguitat a partir de les intervencions arqueològiques a Tarragona (1982-2007). Es presenta per primer cop l'estudi aprofundit i la reconstrucció científica de tots el grans monuments declarats Patrimoni de la Humanitat. Aquest llibre es el primer volum de una trilogia que es publicarà durant els propers dos anys.

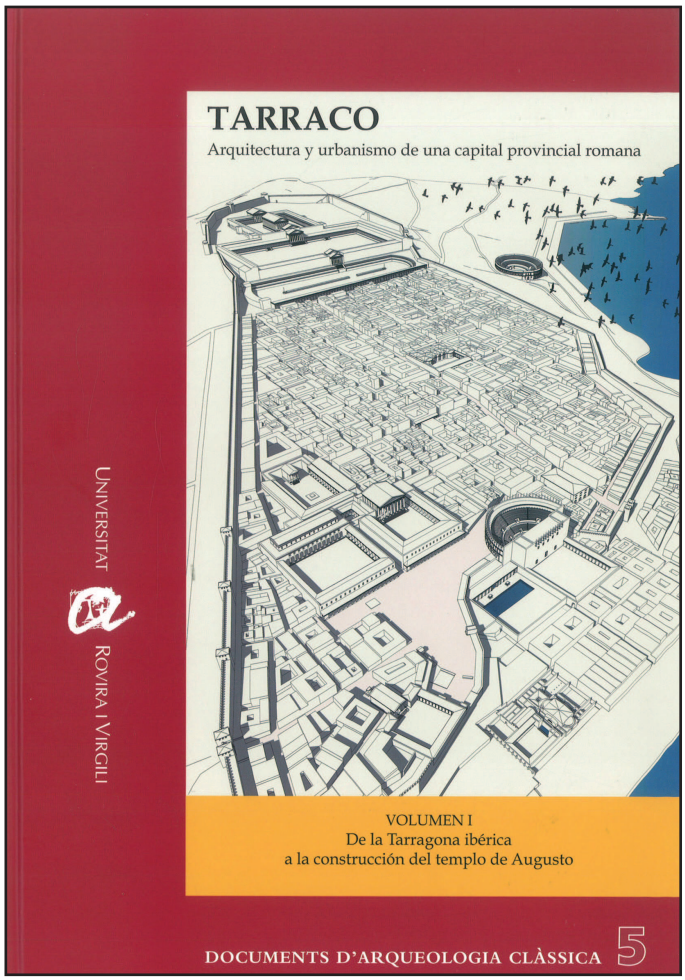

Coberta del primer volum de Tarraco. Arquitectura y urbanismo de una capital provincial romana

• Gynaikes Mulieres. *Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*, de J. Zaragoza i G. Fortea (editores). Arola Editors, Atenea, 13.

Aquest llibre de la col·lecció Atenea de l'editorial Arola realitzat amb la col·laboració de la Universitat Rovira i Virgili i l'ICAC, publica les comunicacions que es van presentar al Seminari Internacional sobre la dona a l'antiguitat organitzat per l'ICAC el 2010.

Difusió de les publicacions

Lligat a l'acte de presentació de les novetats editorials, l'ICAC emet notes de premsa per als mitjans de comunicació, envia invitacions electròniques (unes 3.000) i en alguns casos també en paper (unes 1.500) i publica la notícia i la fitxa del llibre a la web. Se sol entrevistar l'autor per a la web i també se'n fa ressò al butlletí electrònic, *Archeonea* i al blog *Picant pedra*. La presència als mitjans ja queda recollida a l'apartat de corresponent a premsa d'aquesta memòria. De la mateixa manera, els intercanvis de llibres amb institucions d'arreu del món i la

presència dels llibres a webs com Histara és consultable en l'apartat de la Biblioteca-centre de documentació de l'ICAC.

Difusió de les publicacions pròpies

• *The Space of the City in Graeco-Roman Egypt. Image and Reality*, d'E. Subías, P. Azara, J. Carruesco, I. Fiz i R. Cuesta (editors). **Documenta**, 22.

La publicació d'aquest llibre es va donar a conèixer als mitjans de comunicació per nota de premsa i a través de la web i el butlletí electrònic de l'ICAC, *Archeonea*.

Entrevista a la web de l'ICAC a Eva Subías, editora d'aquest volum.

• *Ta zôia. L'espai a Grècia II: els animals i l'espai a Grècia*, de M. Jufresa i M. Reig (editores). **Documenta**, 20.

El 12 de juny de 2012 es va presentar a l'Institut d'Estudis Catalans. L'acte va ser a càrrec dels doctors Joaquín Ruiz de Arbulo (URV-ICAC), Joana Zaragoza (URV) i Mariàngela Vilallonga (IEC-UdG).

Imatge de l'acte, a l'Institut d'Estudis Catalans

Institut Català d'Arqueologia Clàssica

El president de l'Institut d'Estudis Catalans, la directora de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i la presidenta de la Societat Catalana d'Estudis Clàssics es complauen a convidar-vos a la presentació del llibre

Ta zôia. L'espai a Grècia II: els animals i l'espai

Montserrat Jufresa i Montserrat Reig (editores)

La presentació serà a càrrec dels doctors Joaquin Ruiz de Arbulo (Universitat Rovira i Virgili - ICAC), Joana Zaragoza (Universitat Rovira i Virgili) i Mariàngela Vilallonga (Institut d'Estudis Catalans - Universitat de Girona) el dimarts 12 de juny a les 19 hores a l'aula Eduard Fontserè de l'Institut d'Estudis Catalans (carrer del Carme, 47, Barcelona).

Barcelona - Tarragona, maig del 2012

Invitació a la presentació del llibre Ta zôia. L'espai a Grècia II

• *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone. Proceedings of the IX ASMOSIA Conference (Tarragona 2009)*, d'A. Gutiérrez Garcia-Moreno, P. Lapuente i I. Rodà (editores). **Documenta**, 23.

El volum les actes de l'ASMOSIA IX que va organitzar l'ICAC a Tarragona el 2009 es va presentar el 24 de maig en el marc del *X Internacional Conference ASMOSIA* (Association for the Study of Marble & Other Stones In Antiquity), a Roma, de la mà del president de l'ASMOSIA, Yannis Maniatis.

Presentació del volum d'actes de la IX edició del congrés ASMOSIA presentat a Roma en el marc de la X edició d'aquest congrés

• *Arquitectures celestials*, de P. Azara, J. Carruesco, F. Frontisi-Ducroux i G. Luri (editors). **Documenta**, 21.

El volum es va presentar al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona el 9 d'octubre. La presentació va ser càrrec de Jèssica Jaques Pi, professora titular d'Estètica i Teoria de les arts (UAB). Hi van ser presents tres dels editors, a més de la directora de l'ICAC. L'acte va coincidir amb la publicació a la web d'una entrevista a dos dels editors.

Imatge de l'acte, a al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona

Difusió dels llibres publicats amb col·laboració de l'ICAC

• Praesidivm, templvm et ecclesia. *Les intervencions arqueològiques a la Catedral de Tarragona (2010-2011) Memòria d'una exposició temporal,* de J. M. Macias, A. Muñoz, A. Peña, M. Ramon i I. Teixell.

El 29 de febrer es va presentar a la sala d'actes de l'Antiga Audiència de Tarragona. L'acte el va presidir Jaume Pujol, arquebisbe de Tarragona, Carme Crespo, tinenta d'alcalde de Cultura, *patrimoni* i festes de l'Ajuntament de Tarragona; i la directora de l'ICAC, la Dra. Isabel Rodà.

Presentació de Praesidivm, templvm et ecclesia *al Consell Comarcal del Tarragonès*

El blog *A la recerca del temple d'August* també se'n va fer ressò.

Imatge de la notícia al blog A la recerca del temple d'August

• *Tarraco en la Antigüedad Tardía. Cristianización y organización eclesiástica (siglos III a VIII)*, de M. Pérez Martínez. Arola Editors amb la col·laboració de l'Ajuntament de Tarragona, la Diputació de Tarragona, la Universitat Rovira i Virgili i l'ICAC.

El llibre es va presentar el dia 11 d'abril a Casa Canals, a Tarragona. La tinenta d'alcalde de Cultura, *patrimoni* i festes de l'Ajuntament de Tarragona, Carme Crespo, va presidir l'acte.

Invitació a la presentació del llibre Tarraco en la Antigüedad Tardía

• *Xavier Dupré. Opera selecta*, de F. Beltrán Lloris, N. Rafael Fontanals i F. Tarrats (editors). Amb la col·laboració de l'ICAC i set institucions més.

Es va presentar a l'Ajuntament de Tarragona el dia 1 de novembre dins del *I Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic, en homenatge a Géza Alföldy*, a Tarragona.

Joaquín Ruiz de Arbulo durant la presentació del llibre

• Gynaikes, Mulieres. *Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*, de J. Zaragoza i G. Fortea (editores). Arola Editors, Atenea, 13.

La presentació es va fer el 19 de desembre al cafè teatre Antiquari de Tarragona, a càrrec de Maite Blay. Hi van intervenir Montserrat Duch (URV); Isabel Rodà, directora de l'ICAC; Joana Zaragoza (URV) i Gemma Fortea (ICAC). A continuació la Cia. Magatzems Cortina va representar l'obra de teatre *Converses de meuques*, de Llucià de Samòsata.

Llibres en preparació el 2012 per publicar el 2013

Publicacions pròpies

• Tarraco, christiana civitas. *Actes del Curs d'Història i Arqueologia Cristiana de Tàrraco (2010),* d'A. Muñoz i J. M. Macias (editors). **Documenta**, 24.

Coberta del llibre Tarraco, christiana civitas, *núm. 24 de la col·lecció Documenta.*

• Ager *Tarraconensis 4. La vil·la romana dels Antigons,* de R. Járrega i M. Prevosti (editors). **Documenta**, 16, volum 4.

• Ager *Tarraconensis 5. Actes del congrés,* de M. Prevosti, J. López Vilar i J. Guitart (ed.). **Documenta**, 16, volum 5.

• Ouranos kai Gê. *L'espai a Grècia III: anomenar l'espai a la Grècia antiga*, de J. Carruesco i M. Reig (ed.). **Documenta**.

• *La basílica i el poblat del Bovalar*, de Pere de Palol i a cura de Gemma Garcia Llinares. Amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.presència dels llibres a webs com Histara és consultable en l'apartat de la Biblioteca-centre de documentació de l'ICAC.

6.4. Col·laboració en llibres editats o coeditats per l'ICAC

Àlvarez, A.; Domènech, A.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Lapuente, P.; Rodà, I. "Apéndice I. Análisis de procedencia de los mármoles blancos de varias esculturas de Segobriga (Cuenca)" a *Corpus Signorum Imperii Romani. Segobriga (provincia de Cuenca, Hispania Citeror)*, p. 405-411, Múrcia, 2012.

Àlvarez, A.; Domènech, A.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Lapuente, P.; Rodà, I., «Apéndice I. Análisis de procedencia de los mármoles blancos de varias esculturas de Segóbriga (Cuenca)», a Noguera, J.M., *Corpus Signorum Imperii Romani - Hispania. Provincia de Cuenca. Segóbriga (Hispania Tarraconensis)*, p. 405-411, Tarragona, 2012.

Azara, P.; Carruesco, J.; Frontisi-Ducroux, F.; Luri, G. (eds.), *Arquitectures celestials*, Documenta, 21, Tarragona, 2012.

Belarte, M.C.; Benavente, J.A.; Fatás, L.; Diloli, J.; Moret, P.; Noguera, J. (eds.), *Íberos del Ebro. Actas del II Congreso Internacional (Alcañiz-Tivissa, 16-19 de noviembre de 2011)*, Documenta, 25, Tarragona, 2012.

Belarte, M.C.; Plana, R. (eds.), *El paisatge periurbà a la Mediterrània occidental durant la protohistòria i l'antiguitat - Actes del Col·loqui internacional - Tarragona, 6-8 maig del 2009*, Documenta 26, Tarragona, 2012.

Carruesco, J., «Palacios, plazas, templos: las residencias de los dioses en los orígenes de la polis», a Azara, P.; Frontisi-Ducroux, F.; Luri, G., *Arquitectures celestials*, Sèrie Documenta, 21, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, p. 95-101, Tarragona, 2012.

Fortea, G., «El mobiliari domèstic femení a l'antiga Grècia: evidències», a Zaragoza, J.; Fortea, G. (eds.), Gynaikes. Mulieres. *Mirades sobre la dona a Grècia i Roma*, p. 67-107, Tarragona, 2012.

Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Lapuente, P.; Rodà, I. (eds.), *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone. Proceedings of the IX ASMOSIA Conference (Tarragona 2009)*, Documenta, 23, Tarragona, 2012.

Macias, J.M., «Els *suburbia* al Mediterrani de la Hispania Citerior, o els termòmetres de la salut de l'Imperi», a Belarte, M.C.; Plana, C., *Col·loqui Internacional el Paisatge periurbà durant la protohistòria i l'Antiguitat a la Mediterrània Occidental*, Sèrie Documenta, 26, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, p. 63-76, Tarragona, 2012.

Subías, E.; Azara. P.; Carruesco. J.; Fiz, I.; Cuesta, R. (eds.), *The Space of the city in Graeco-Roman times. Image and reality*, Documenta, 22, Tarragona, 2012.

Subías, E.; Fiz, I.; Cuesta, R., «Elementos del paisaje del nomo oxirrinquita», a Subias *et alii*, *The Graeco Roman space of the city in Egypt: image and reality*, Sèrie Documenta, 22, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, p. 187-210, Tarragona, 2012.

Zaragoza, J.; Fortea, G. (eds.), Gynaikes. Mulieres. *Mirades sobre la dona a Grècia i Roma*, Col. Atenea, Arola, Tarragona, 2012.

En premsa

Carreras, C.; Berni, P., «Marques d'àmfora documentades a la vil·la romana dels Antigons», a Jàrrega, R.; Prevosti, M., *Ager Tarraconensis 4. La vil·la romana dels Antigons*, Sèrie Documenta, 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Ciurana, J., «Confessions religioses i rituals funeraris a la Tàrraco tardoromana», a Macias, J.M.; Muñoz, A., *Tarraco, christiana civitas*, Sèrie Documenta, 24, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Claveria, M.; Rodà, I., «L'art funerari cristià», a *Tarraco, christiana civitas*, a Macias, J.M.; Muñoz, A., *Tarraco, christiana civitas*, Sèrie Documenta, 24, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Garcia Llinares, G.; Moro, A.; Tuset, F., «La Seu d'Ègara», a *Arquitectura Romànica a Catalunya V (reedició revisada de Puig i Cadafalch)*, Institut d'Estudis Catalans-ICAC, Barcelona.

Gorostidi, D., «Sobre les marques SYN / SYNE i la seva identificació amb *C. Trocina Synecdemus*, sevir Augustal de la colònia de *Barcino*», a Carreras, C.; Berni, P., *Barcino II: marques i terrisseries d'àmfores al territorium*, Barcelona.

Gorostidi, D., «La vida quotidiana a la vil·la: els grafits sobre ceràmica», a Járrega, R.; Prevosti, M., *Ager Tarraconensis 4. La vil·la romana dels Antigons*, Sèrie Documenta, 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Gorostidi, D., «L'epigrafia paleocristiana de Tarraco. Característiques generals i estat de la qüestió», a Macias, J.M.; Muñoz, A., *Tarraco, christiana civitas*, Sèrie Documenta, 24, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Járrega, R.; Prevosti, M., *Ager Tarraconensis 4. La vil·la romana dels Antigons*, Sèrie Documenta, 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

López Vilar, J.; Macias, J.M.; Muñoz, A., «Tarraco», a *Arquitectura Romànica a Catalunya V (reedició revisada de Puig i Cadafalch)*, Institut d'Estudis Catalans-ICAC, Barcelona.

López Vilar, J.; Puche, J.M., «Arquitectura paleocristiana de Tarragona (segles IV-V)», a Macias, J.M.; Muñoz, A., *Tarraco, christiana civitas*, Sèrie Documenta, 24, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Macias, J.M., «La medievalización de la ciudad romana», a Macias, J.M.; Muñoz, A., *Tarraco, christiana civitas*, Sèrie Documenta, 24, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Macias, J.M.; Muñoz, A.; Peña, A.; Ramon, M.; Teixell, I., *Praesidium, Templum et Ecclesia. Les intervencions arqueològiques a la Catedral de Tarragona 2010-2011. Memòria d'una exposició temporal*, Ajuntament Tarragona, ICAC, Museu Bíblic, Capítol Catedral, Associació Cultural Sant Fructuós, Tarragona, 2012.

Mar, R.; Ruiz de Arbulo, J.; Vivó, D.; Beltran, J.A., *Tarraco. Arquitectura y urbanismo de una capital provincial romana. Vol 1. De la Tarragona ibérica a la construcción del templo de Augusto*, URV, ICAC, CEICS, MINECO, Mútua Catalana, Diputació de Tarragona, Port de Tarragona, Tarragona, 2012.

Panosa Domingo, M.I., *Inscripcions ibèriques de les comarques de Tarragona*, Sèrie Documenta, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

6.5. Col.laboració en llibres editats per altri

Capellà, M.A.; Cau, M.A.; Marot, T.; Martínez, A.; Ramis, D.; Riera Rullan, M.; Ripoll, G.; Salvà, M.G., «Catàleg», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 44-82, Palma, 2012.

Carreras, C.; González Cesteros, H., «Ánforas tarraconenses para el limes germano: una nueva visión de las Oberaden 74», a Bernal, D.; Ribera i Ribera, A., *Cerámicas hispanorromanas II. Producciones regionales*, p. 207-230, Cádiz, 2012.

Carruesco, J., «Helen's Voice and Choral Mimesis from Homer to Stesichorus», a Riu, X; Pòrtulas, J., *Approaches to Archaic Greek Poetry,* p. 149-172, Messina, 2012.

Cau, M.A.; Riera Rullan, M.; Salas, M., «Pròleg», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 5, Palma, 2012.

Cau, M.A.; Riera Rullan, M.; Salas, M., «Son Peretó: una comunitat cristiana de Mallorca», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 37, Palma, 2012.

Fiz, I.; Subías, E.; Cuesta, R., «Deconstructing and reconstructing the landscape of Oxyrhynchus using Textual Sources, Cartography, Remote Sensing and GIS», a Chrysanthi, A; Murrieta, P.; Papadopoulos, C., *Thinking beyond the Tool: Archaeological Computing & the Interpretive Process'proccedings of the TAG201. 32nd annual meeting of the Theoretical Archaeology Group (Bristol, 17th-19th Dec 2010)*, British Archaeological Reports (BAR) 2344, p. 131-154, Oxford, 2012.

Gorostidi, D., «Tuscolo in epoca arcaica e medio-repubblicana», a Gregori, G.L.; Granino, M.G.; Friggeri, R., *Terme di Dioclezi-ano. La collezione epigrafica*, p. 156-157, Roma, 2012.

Gorostidi, D., «Il mito e la storia. Gli eroi greci a Tusculum», a Fratarcangeli, M.; Salvagni, I., *Oltre Roma: viaggi e viaggiatori nei Colli Albani e Prenestini nel segno del Grand Tour. Catalogo de la mostra (Roma-Palestrina 21 gennaio – 25 marzo 2012)*, p. 138-145, Roma, 2012.

Járrega, R.; Buffat, L., «La cerámica común tarraconense (COM.OX.TARR./ COM.RED.TARR) y su variante con decoración pintada (CMG)», a Bernal, D.; Ribera, A., *Cerámicas hispanorromanas II. Producciones regionales*, p. 453-468, Cadis, 2012.

López Vilar, J., «Conjunt paleocristià del Francolí», a Rovira, J.; Martín, O, *Tàrraco. Guia arqueològica*, p. 301-303, Tarragona, 2012.

López Vilar, J.; Muñoz, R., «La correspondecia entre Javier Cortes y Pedro de Palol», a Fernández Ibáñez, C.; Bohigas, R., *In Durii regione romanitas. Estudios sobre la presencia romana en el valle del Duero en homenaje a Javier Cortes Alvarez de Miranda*, p. 25-32, Valladolid, 2012.

López Vilar, J.; Rovira, J., «Presentació», a *G. Alföldy: Las inscripciones monumentales del anfiteatro de Tarraco*, p. 7-8, Tarragona, 2012.

Macias, J.M.; Cau, M.A., «Las cerámicas comunes del Noreste peninsular y las Baleares (siglos V-VIII): balance y perspectivas de la investigación», a Bernal, D.; Ribera, A., *Cerámicas hispanorromanas II. Producciones regionales*, p. 511-542, Cadis, 2012.

Ottati, A., «Adrià, de Tívoli a Tàrraco», a Rovira, J.; Martín, O., *Tàrraco. Guia arqueològica*, p. 190-191, Tarragona, 2012.

Pera, J.; Guitart, J., «Necròpolis tardanes a la ciutat romana de *Iesso*. Un problema per resoldre», a *Arqueologia funerària al nordest peninsular (segles VI-XII)*, p. 161-173, Barcelona, 2012.

Prevosti, M., «Vil·les romanes», *Patrimoni Monumental de Catalunya I*, p. 43-45, Barcelona, 2012.

Prevosti, M., «Presentación», a Sinner, A.G. (eds.), *La moneda de los íberos. Ilturo y los talleres layetanos*, p. 4, Barcelona, 2012.

Reig, M.; Carruesco, J., «Chôros-Chôre: la delimitació de l'espai en els textos homèrics», a Mestre, F.; Gómez, P.; Vintró, E., *Melete. Homenatge a Montserrat Jufresa*, p. 285-310, Barcelona, 2012.

Revilla, V.; González, J-R.; Prevosti, M. (eds.), *Actes del Simposi: Les vil·les romanes a la Tarraconense. Volum II*, Monografies, 11, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Història d'un descobriment», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 7-8, Palma, 2012

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Unes illes dins la Mediterrània», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 10-12, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Cap a una societat cristiana: des del naixement fins a la mort», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 14-15, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Cronologia d'un assentament de l'Antiguitat Tardana», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 15-16, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Els edificis religiosos de Son Peretó», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 17-18, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «La basílica de Son Peretó», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 18-21, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Els edificis baptismals de Son Peretó», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 21-23, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Els enterraments privilegiats de Son Peretó», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 23-24, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Els àmbits del Sector Oest», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 26-27, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Les activitats productives», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 28-29, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A., «Una societat oberta a la Mediterrània», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 31-34, Palma, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A.; Alapont, Ll., «La població de Son Peretó vers la mort», a *Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, p. 34-35, Palma, 2012.

Rodà, I., "Los sarcófagos cristianos importados de Cartago en Tarraco. Un inventario de los manufacturados en "kadel", a Galinier, M. ; Baratte, F., *Iconographie funéraire romaine et société: corpus antique, approches nouvelles*, 3, p. 193 -202, Perpignan, 2013.

Rodà, I., «Los seviri augustales de Narona», *Mélanges Emilio Marin, Zbornik Kacic (Acta provinciae ss. Redemptoris ordinis fratrum minorum in Croatia)*, p. 189 – 209, Zagreb, 2012.

En premsa

Blay, M.; Fortea, G., «Diademas alejandrinas: sincretismo de dinastias ptolemaicas», a *Actas del Seminario de Estudios sobre la Mujer en la Antigüedad*, València.

Camañes, M.P.; Monrós, M.; Principal, J., «L'Edifici singular C: un complex multifuncional a la ciutat ibèrica del Molí», *Miscel·lània d'Homenatge a José Luis Maya González*.

Gorostidi, D., «La vil·la i l'*otium* de l'aristòcrata romà», a Remolà, J.A., *La vil·la romana dels Munts (Altafulla, Tarragonès)*.

Gorostidi, D., «Géza Alföldy y las inscripciones romanas de Tarraco (1975-2011)», *Tarraco Biennal, 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana. Novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy*, Tarragona.

Gutiérrez Garcia-Moreno, A., «Los *marmora* de las canteras de Tarragona: su uso y difusion», a García-Entero, V. (ed.), *El marmor en Hispania: Explotación, uso y difusión en época romana.*

Járrega, R., «Producción anfórica, *figlinae* y propiedad en el *territorium* de *Tarraco* (Hispania Citerior): últimas aportaciones», a *I Congreso Internacional de la S.E.C.A.H. – EX OFFICINA HISPANA.*

Járrega, R., «L'Antiguitat tardana a les Terres de l'Ebre: el baix Imperi romà i l'època visigoda», *Història de les Terres de l'Ebre.*

Járrega, R.; Clariana, J.F., «Un atípico centro productor de ánforas de la forma Dressel 2-4 en la Layetania. El taller de Can Collet (Llinars del Vallès, Vallès Oriental, Barcelona)», a *I Congreso Internacional de la S.E.C.A.H. – EX OFFICINA HISPANA.*

López Vilar, J., «Manuel Salavera Carrión», *Biografies de Tarragona, vol. 4*.

Macias, J.M., «*Portus Tarraconis*: dinamizador y conformador de una ciudad y su territorio», *Arqueología de la gestión de los recursos urbanos: ciudades, espacios y redes económicas*.

Palet, J.M., *Paisatge històric a la muntanya de Montjuïc. Resultats del projecte La Satalia*, Ajuntament de Barcelona.
Prevosti, M., «Instalaciones oleícolas y vinícolas estudiadas en el marco del Proyecto Ager Tarraconensis (PAT)», a Noguera Celdrán, J.M., *De Vino et Oleo Hispaniae*.

Reig, M.; Carruesco, J., «Redefining Catharsis in Opera: Myth and the Power of Music in Birtwistle's The Minotaur and Amargós' Eurídice y los títeres de Caronte», *Seduction and Power: Antiquity in the Visual and Performing Arts*.

Riu, X.; Carruesco, J.; Clavo, M.; Pòrtulas, J.; Reig, M., «Greek Tragedy in Catalan Literature», a Roisman, H., *The Encyclopaedia of Greek Tragedy*.

Rodà, I., «La *gens Calpurnia* de *Barcino*», *Homenage a Manuel Bendala*.

Rodrigo, E.; Mestre, I., «L'enclavament romanorepublicà de Can Tacó. Un assentament de caràcter militar», a *Patrimoni Arqueològic de Catalunya*, Barcelona.

6.6. Articles en actes de reunions científiques de reconegut prestigi

Alcaide, S., «*Mensae* rectangulares de mármol de los yacimientos de la Antigüedad tardía de la Illa del Rei i Fornàs de Torelló (Menorca)», a *IV Jornades d'arqueologia de les Illes Balears* (Eivissa, 1-2 d'octubre de 2010), p. 135-142, Eivissa, 2012.

Angle, M.; Altamura, F.; Brilli, M.; Catracchia, F.; Cavazzuti, C.; Mancini, D.; Ottati, A.; Pino, B.; Rickards, O.; Scorrano, G.; Sebastiani, A.; Tagliacozzo, A., «Seppellimenti: tombe e fosse rituali nel sito preistorico di Pantano Borghese (Montecompatri, Roma)», a *Lazio e Sabina*, 8 (Roma, 30-31 de març i 1 d'abril de 2011), p. 215-229, Roma, 2012.

Àlvarez, A.; Macias, J.M.; Muñoz, A.; Pitarch, A.; Teixell, I.; Menchon, J.J., «The marmor utilization in the imperial cultural centre of Tarraco (Hispania Citerior province)», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 196-203, Tarragona, 2012.

Àlvarez, A.; Pitarch, A., «The local Materials Used in the Roman Bridge of Martorell», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 511-517, Tarragona, 2012.

Àlvarez, A.; Rodà, I.; Riera Rullan, M.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Domènech, A.; Royo, H., «Provenance of some ancient marbles from El Pla de Ses Figueres (Cabrera, Balearic Islands, Spain)», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 426-435, Tarragona, 2012.

Bea, D.; Belarte, M.C.; Diloli, J.; Noguera, J.; Sardà, S., «Los asentamientos fortificados del curso inferior del Ebro. Siglos V - III aC.», a *Íberos del Ebro. II Congreso Internacional* (Alcañiz-Tivissa, 16-19 de novembre de 2011), p. 111-128, Tarragona, 2012.

Belarte, M.C.; Noguera, J.; Olmos, P., «Novedades sobre el mundo funerario en la Ribera d'Ebre», a *Íberos del Ebro. II Congreso Internacional* (Alcañiz-Tivissa, 16-19 de novembre de 2011), p. 15-34, Tarragona, 2012.

Belarte, M.C.; Noguera, J.; Olmos, P., «Aportaciones al proceso de iberización en el curso inferior del Ebro: el ejemplo de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre, Tarragona)», a *Íberos del Ebro. Actas del II Congreso Internacional* (Alcañiz-Tivissa, 16-19 de novembre de 2011), p. 95-102, Tarragona, 2012.

Belarte, M.C.; Noguera, J.; Olmos, P.; Cervelló, F., «La necròpolis protohistòrica de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre)», a *Taula rodona internacional Les necròpolis d'incineració entre l'Ebre i el Tíber (Segles IX-VI aC)* (Barcelona, 21-22 de novembre de 2008), p. 95-101, Barcelona, 2012.

Belarte, M.C.; Noguera, J.; Santacana, J., «La musealización del Castellot de la Roca Roja de Benifallet (Baix Ebre, Tarragona): reflexiones para una valoración crítica», a *Íberos del Ebro. II Congreso Internacional* (Alcañiz-Tivissa, 16-19 de novembre de 2011), p. 375-384, Tarragona, 2012.

Berni, P., «Autopsie du timbre sur amphore romaine», a *Inscriptions mineures: nouveautés et réflexions. Colloque Ductus* (Lausanne, 19-20 de juny de 2008), p. 151-163, Lausanne, 2012.

Canela, J., «El Castellot de la Roca Roja (Benifallet). Un ejemplo del uso del SIG, de la cartografía y la fotografía aérea en la investigación arqueológica», a *Íberos del Ebro. II Congreso Internacional* (Alcañiz-Tivissa, 16-19 de novembre de 2011), p. 137-146, Tarragona, 2012.

Castellano, N., «La tumba 17 de Oxirrinco: un hipogeo grecoromano», a *Actas del IV Congreso Ibérico de Egiptologia* (Lisboa, 13-15 de setembre de 2010), p. 227-244, Lisboa, 2012.

Chávez, M.E.; Mas, C.; Orfila, M.; Àlvarez, A.; Rodà, I.; Gutiérrez Garcia-M., A.; Domènech, A.; Cau, M.A., «Petrographic characterization of an *opus sectile* found in the Roman town of Pollentia (Alcudia, Majorca, Spain)», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 518-527, Tarragona, 2012.

Garcia Llinares, G.; Moro, A.; Tuset, F., «Necrópolis del conjunt episcopal d'Ègara», a *Taula rodona. Arqueologia funerària al nord-est peninsular ss. VI al XII* (Barcelona, 18 de novembre de 2009), p. 403-419, Barcelona, 2012.

Garcia, A.; Flórez, M.; Lladó, M.; Trullén, A.; Palet, J.M.; Giralt, S., «Settlement evolution, field systems and sedimentary processes in a Mediterranean mid-mountain (Montseny Massif, Catalunya)», a *XXXIIe Colloque International d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes. Variabilités environnementales, mutations sociales. Nature, intensités, échelles et temporalités des changements* (Antibes, 20-22 octubre 2011), p. 335-341, Antibes, 2012.

Genera, M.; Àlvarez, A., «Stone quarying on the final stretch of the Ebro (Spain)», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 696-703, Tarragona, 2012.

Gorostidi, D., «La ciudad en el mundo antiguo: un retrato en negativo», a *IX Edición del Encuentro de Jóvenes Investigadores de Historia Antigua* (Madrid, 5-7 de maig de 2010), Antesteria, 1, p. 11-18, Madrid, 2012.

Gorostidi, D.; López Vilar, J., «Las *cupae* de *Tarraco*: tipos y usuarios», a *I Coloquio de Arqueología e Historia Antigua de Los Bañales. Las cupae hispanas: Origen, difusión, uso, tipología* (Los Bañales, 16 d'abril de 2010), p. 27-73, Tudela, 2012.

Gutiérrez Garcia-Moreno, A., «Roman quarries in the northeast of Hispania (modern Catalonia)», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 665-679, Tarragona, 2012.

Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; López Vilar, J., «Roman marbles at the Tarraco of the Antonines: the assemblage of Sant Pau and Santa Tecla Hospital (Tarragona, Spain)», a *ASMOSIA IX. The 9th International Conference of the Association for the Study of Marbles and other Stones in Antiquity* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 204-209, Tarragona, 2012.

Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Rodà, I., «El mármol de Luni-Carrara en la fachada Mediterránea de Hispania», a *Ports Networks*

in the Roman Mediterranean (Siena, 2008), p. 293-312, London, 2012.

Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Royo, H.; Andreu, J., «The Roman quarries of the town and territory of Los Bañales (Uncastillo, Zaragoza, Spain)», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 juny de 2009), p. 651-656, Tarragona, 2012.

Jiménez, J.L.; Burriel, J.M.; Ortega, M.J.; Rosselló, M.; Ruiz, L., «L'Horta Vella (Bétera, València)», a *Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana* (Lleida, del 28 al 30 de novembre de 2007), p. 175-182, Barcelona, 2012.

Lapuente, P.; Cuchí, J.A.; Royo, H.; Preite-Martinez, M.; Blanc, Ph.; Garcés, C., «Study of provenance of the Roman sarcophagus known today as the tomb of King Ramiro II of Aragon», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 juny de 2009), p. 419-425, Tarragona, 2012.

Lapuente, P.; León, P.; Nogales, T.; Royo, H.; Preite-Martinez, M.; Blanc, Ph., «White sculptural materials from Villa Adriana: study of provenance», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 juny de 2009), p. 364-375, Tarragona, 2012.

Lapuente, P.; Nogales, T.; León, P.; Royo, H.; Preite-Martinez, M., «Black sculptural materials from Villa Adriana: study of provenance», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 juny de 2009), p. 376-383, Tarragona, 2012.

Mar, R.; Ruiz de Arbulo, J., «Arqueología urbana en el centro histórico de Tarragona», a *Hispaniae Urbes. Investigaciones arqueológicas en ciudades históricas* (Sevilla, 6-8 d'abril de 2010), p. 59-76, Sevilla, 2012.

Martínez, A.; Riera Rullan, M.; Ramis, D.; Rivas, M.J., «Resultados del control arqueológico en el Baluard del Príncep en la muralla renacentista de Palma de Mallorca», a *IV Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears* (Eivissa, 1-3 d'octubre de 2010), p. 199-209, Eivissa, 2012.

Mas, C. ; Chávez, M. E.; Orfila, M.; Gutiérrez, A.; Àlvarez. A.; Rodà, I., Domènech, A.; Cau, M. A.; "Characterization of the Stone used in an opus sectile pavement of Pollentia (Alcudia, Mallorca) " a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 518-527, Tarragona, 2012

Mascort, M., «Estudio del material exhumado en el Osireion de Oxirrinco (el-Bahnasa)», a *IV Congreso Ibérico de Egiptología* (Lisboa, 13-15 de setembre de 2010), p. 679-694, Lisboa, 2012.

Olmos, P., «Se puede hablar de una metrología ilercavona? Sobre la posible existencia de una unidad de medida lineal en la Ilercavonia», a *Íberos del Ebro. Actas del II Congreso Internacional* (Alcañiz-Tivissa, 16-19 de novembre de 2011), p. 129-136, Tarragona, 2012.

Palet, J.M.; Julià, R.; Riera, S.; Orengo, H.A.; Picornell, Ll.; Llergo, Y., «The role of the Montjuïc promontory (Barcelona) in landscape change: human impact during roman times», a *XXXIIe Colloque International d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes. Variabilités environnementales, mutations sociales. Nature, intensités, échelles et temporalités des changements* (Antibes, 20-22 d'octubre de 2011), p. 323-334, Antibes, 2012.

Palet, J.M.; Rodà, I., «Estructuración del territorio y gestión del agua en los llanos litorales del nordeste de la *Tarraconensis*», a *Colloque International Per una comune cultura dell'acqua. Dal Mediterraneo all'America del Nord* (Cassino, 5-7 de maig de 2008), p. 27-58, Cassino, 2012.

Pensabene, P.; Rebbé, I. ; Rodà, I., "The marmora from the Forum of Ruscino (Château-Roussillon, France)" a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone*

(Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 113-116, Tarragona, 2012.

Rafel, N.; Belarte, M.C.; Graells, R.; Noguera, J., «Les necròpolis d'incineració a la Catalunya meridional i el Matarranya (segles IX-VI ane). Novetats de la recerca», a *Taula rodona internacional Les necròpolis d'incineració entre l'Ebre i el Tíber (segles IX-VI aC)* (Barcelona, 21-22 de novembre de 2008), p. 25-36, Barcelona, 2012.

Reyes, O.; Pérez, C.; Àlvarez, A.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Rodà, I.; Domènech, A., Royo, H., «Use of *marmora* in the ornamental program of Las Pizarras Roman site (ancient Cauca, Segovia, Spain)», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 151-160, Tarragona, 2012.

Riera Rullan, M., «Excavació i museïtzació del jaciment arqueològic de l'Illot dels Frares (Ses Salines, Mallorca). Campanyes 2009-2010», a *IV Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears* (Eivissa, 1-3 octubre 2010), p. 123-134, Eivissa, 2012.

Riera Rullan, M.; Cau, M.A.; Salas, M., «El Sector Oest de Son Peretó (Mallorca) entre els segles VI i VIII dC: evolució històrica i funcional», a *IV Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears* (Eivissa, 1-3 octubre 2010), p. 143-150, Eivissa, 2012.

Rodà, I., «Epigraphy and the Media», a *13th International Congress of Greek and Latin Epigraphy. Epigraphy and the Historical Sciences* (Oxford, 2-7 de setembre de 2007), p. 185-219, Oxford, 2012.

Rodà, I.; Beltrán de Heredia, J., «Las *cupae* de *Tarraco* y *Barcino* y el conjunto de *cupae* del Levante peninsular: tipologías y contextos funerarios», a *I Coloquio de Arqueología e Historia Antigua de Los Bañales. Las cupae hispanas: Origen, difusión, uso, tipología* (Los Bañales, 16 d'abril de 2010), p. 79-112, Tudela, 2012.

Rodà, I.; Pensabene, P.; Domingo, J.A., «Columns and *rotae* in Tarraco made with granite from the Troad», a *IX International Conference of the Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA). Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (Tarragona, 8-13 de juny de 2009), p. 210-229, Tarragona, 2012.

Romaní, N., «Novedades en torno a la ingeniería hidráulica en la ciudad romana de *Iesso* (Guissona, Cataluña): un sistema de eliminación del aire en la red de distribución hídrica urbana», a *L'eau: usages, risques et représentations dans le sud-ouest de la Gaule et le nord de la péninsule ibérique (IIe av. J.-C. - VIe ap. J.-C.). Colloque International* (Dax, 25-26 de setembre de 2009), p. 525-540, Bordeus, 2012.

Ruiz de Arbulo, J., «Acque mitiche, acque sacre e aqcue curative nell'Antichità greco-latina. Una introduzione», a *Water shapes : strategie di valorizzazione del patrimonio culturale legato all'acqua* (Roma, 2 de març de 2012), p. 201-214, Roma, 2012.

Subías, E., «La fortaleza bizantina del suburbio noroccidental de Oxirrinco (El Minia)», a *IV Congreso Ibérico de Egiptologia* (Lisboa, 13-15 de setembre de 2010), p. 1163-1178, Lisboa, 2012.

Subías, E.; Fiz, I., «Teledetección y paisaje: aproximación al entorno de Oxirrinco (El Minia, Egipto)», a *IV Congreso de Egiptología* (Lisboa, 13-17 de setembre de 2010), p. 1179-1196, Lisboa, 2012.

En premsa

Àlvarez, A.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Rodà, I., «La caliza negra de *Emporiae* y *Ruscino*. Un problema no resuelto», a *I Coloquio de Arqueología de Carranque: marmora romanos en Hispania* (Carranque, 5-7 de març de 2009).

Báscones, P.; Berni, P.; Carreras, C., «Evolución de los portales de museo: hacia la aplicación de gestores de contenidos (CMS)», a *XVII Cursos Monográficos sobre Patrimonio Histórico* (Reinosa, 4-27 de juliol de 2006).

Berni, P.; Járrega, R.; Carreras, C., «Laboratorio virtual *Amphorae ex Hispania* (http://amphorae.icac.net)», a *Primer Congreso Internacional de la SECAH* (Cadis, 3-4 de març de 2011).

Ble, E.; Lacruz, S; Noguera, J.; Tarradell-Font, N.; Valdés, P.; Valenzuela, S., «La Palma, Publius Cornelius Scipio Africanus encampment during the Second Punic War», a *XXIst International Limes Congress* (Newcastle, 16-26 d'agost de 2009).

Bosch, F.; Díaz, M.; Macias, J.M., «La vil·la romana de la Burguera (Salou)», a *Tarraco 2011. Jornades d'Arqueologia sobre intervencions a la ciutat i el seu territori* (Tarragona, 10-11 de novembre de 2011).

Camañes, M.P.; Monrós, M., «Food processing and consumption spaces. The case of Molí d'Espígol (Catalonia, Spain), 6th century and the 2nd century BC.», a *Food and drink in Archaeology Conference* (Exeter, 23-24 d'abril de 2010).
Canela, J., «El poblament pre-romà en el marc de l'*ager Tarraconensis*: el cas de les valls fluvials del Francolí i el Gaià», a *L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).

Canela, J., «Simulated paths, real paths? The study case of the Iberian Cessetania (iron age society)», a *CAA 2012 Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology* (Southampton, 26-30 de març de 2012).

Canela, J., «El estudio del poblamiento y el paisaje en la protohistoria: el caso de la Cessetania occidental. Metodología, problemáticas y posibles vías para difundir la investigación científica en la sociedad», a *V JIA 2012. Arqueología para el S. XXI* (Santiago de Compostela, 9-11 de maig de 2012).

Carreras, C.; Báscones, P., «Proyecto Mus.Cat: una aplicación de código abierto para el desarrollo de portales para instituciones culturales de pequeño y mediano tamaño», a *Tecnologías de la información y la comunicación aplicadas a la difusión y conocimiento del patrimonio (2ª edición)* (Cuenca, 19-21 de maig de 2010).

Carreras, C.; González Cesteros, H., «Las ánforas de los primeros campamentos de Neuss (Renania, Alemania)», a *Primer Congreso Internacional de la SECAH* (Cadis, 3-4 de març de 2011).

Carruesco, J., «Garden Painting, Pliny's *Villae* and the Ancient Novel: The Functions of the Garden as a Rhetorical and Symbolic Resource», a *ICAN IV: International Conference on the Ancient Novel* (Lisboa, 21-26 de juliol de 2008).

Casas, A.; Ciurana, J.; Himi, M.; Macias, J.M.; Muñoz, A.; Teixell, I., «Actuacions en la basílica visigoda de l'amfiteatre de Tàrraco», a *Tarraco 2011. Jornades d'Arqueologia sobre intervencions a la ciutat i el seu territori* (Tarragona, 10-11 de novembre de 2011).

Cau, M.A.; Macias, J.M.; Berni, P.; Reynolds, P., «LRCW.net: A web site with a virtual laboratory for the study of coarse and cooking wares in the Late Antique Mediterranean (http://www.lrcw.net/)», a *4th International Conference on Late Roman Coarse Ware, Cooking Ware and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers* (Tessalònica, 7-10 d'abril de 2011).

Ciurana, J., «Eating and drinking with the dead. Archaeological evidence on commemorative rites at the cemeteries of *Tarraco* (Tarragona, Spain), I-IV AD», a *IV Food and Drink in Archaeology Conference* (Exeter, 23-24 d'abril de 2010).

Ciurana, J., «Pràctiques i rituals funeraris a l'*ager Tarraconensis* (segles I-III dC)», a *L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).

Ciurana, J.; Salagaray, M.; Provinciale, E.; Macias, J.M., «L'àrea funerària de Tàrraco», a *Tarraco 2011. Jornades d'Arqueologia sobre intervencions a la ciutat i el seu territori* (Tarragona, 10-11 de novembre de 2011).

Codina, D.; Mascort, M., «Necrópolis romana al noreste del Osireion de Oxirrinco (El Bahnasa, Egipto)», a *X Congreso Nacional de paleopatología. Paleopatología: ciencia multidisciplinar* (Madrid, 3-5 de setembre de 2009).

Flórez, M.; Trullén, A., «Aportacions de la prospecció arqueològica i l'anàlisi arqueomorfològica a l'estudi diacrònic de les dinàmiques i l'estructuració del poblament rural antic al Vallès Oriental (s. V aC - s. IX/X dC)», a *Simposi internacional L'Ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).

Fortea, G.; Rodrigo, E., «El recogido femenino como elemento de diferenciación social en la Grecia Clásica», a *XII Seminario de*

estudios de la mujer en la Antigüedad. Tiaras, diademas y tocados en las culturas del Mediterráneo Antiguo: Simbolismo y Tecnología (València, 11-12 de novembre de 2011).

Garcia Llinares, G.; Moro, A., «La Sede de Ègara», a *Cruce de Culturas. In schnittpunkt der kulturen* (Heidelberg, 30 d'octubre-1 de novembre de 2009).

Garcia Llinares, G.; Moro, A.; Tuset, F., «La Sede Episcopal de Ègara. Siglos IV al IX», a *XV Congreso Internacional de Arqueología Cristiana* (Toledo, 8-12 de setembre de 2008).
Garrido, A.; Rodà, I., «Los monumentos funerarios romanos de *Barcino* con decoración figurada en relieve», a *VII Reunión de Escultura Romana en Hispania* (Santiago de Compostela, 4-6 de juliol de 2011).

González Cesteros, H., «Hispanic oil, Wine and fishsauce from Oberaden», a *De vino et oleo Hispaniae* (Murcia, 5-7 de maig de 2010).

González Cesteros, H., «Ánforas en el interior de la Península. El caso del Foro tardorrepublicano de Valeria», a *Primer Congreso Internacional de la SECAH* (Cadis, 3-4 de març de 2011).
Gorostidi, D.; López Vilar, J.; Prevosti, M.; Fiz, I., «Propietaris de vil·les a l'*ager Tarraconensis* (a la dreta del riu Francolí) s. I-III. Proposta per a un catàleg», a *Simposi Internacional L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).

Gutiérrez Garcia-Moreno, A., «Invisible quarries? Locating the origin of stone sources of Roman *Aeso*», a *Carved Mountains, Engraved Stones. International Workshop of Archaeology of European Mountain Landscapes. Contributions to the enviromental reources archaeology of the Mediterranean mountains* (Borzonasca, 20-22 d'octubre de 2011).

Járrega, R., «Late Roman amphorae in the eastern Tarraconensis. Some chronological and quantitative approaches», a *4th Conference on Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry The Mediterranean: A market without frontiers* (Tessalònica, 7-10 d'abril de 2011).

Járrega, R., «El poblament tardoantic al sector meridional de la *Tarraconensis* (sud de Catalunya i nord del País Valencià). Concomitàncies i diferències», a *Simposi Internacional L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).

Járrega, R., «El puerto marítimo y fluvial de *Dertosa* (Tortosa, Catalunya) y el comercio entre el Ebro y el Mediterráneo», a *Porti antichi e retroterra produttivi* (Livorno, 26-28 de març de 2009).

López Vilar, J., «El santuario paleocristiano de los mártires Fructuoso, Augurio y Eulogio en el suburbio de Tárraco», a *XV Congreso Internacional de Arqueología Cristiana* (Toledo, 8-12 de setembre de 2008).

López Vilar, J.; Gorostidi, D., «La inscripció de la beata Thecla, quinze anys després», a *Tecla, deixebla de Pau, santa d'Orient i d'Occident* (Tarragona, 27-29 d'octubre de 2011).

López Vilar, J.; Puche, J.M., «Els banys de la vil·la romana de la Llosa: una nova interpretació», a *Simposi Internacional L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 de setembre de 2010).

Macias, J.M., «La evolución de Tarraco durante la Antigüedad Tardía», a *Les enceintes urbaines de Novempopulanie a la fin de l'antiquite, entre aquitaines et hispanies* (Pau, 4-5 de novembre de 2011).

Macias, J.M.; Muñoz, A.; Teixell, I., «Excavacions a la nau central de la Catedral (recinte de culte del Fòrum Provincial)», a *Tarraco 2011. Jornades d'Arqueologia sobre intervencions a la ciutat i el seu territori* (Tarragona, 10-11 de novembre de 2011).

Mar, R.; Garrido, A.; Beltrán-Caballero, J.A., «*Barcino* en el contexto urbano de las ciudades hispanas romanas», a *Actas del XI Congreso de Historia de Barcelona. La ciudad en red* (Barcelona, 1-3 de desembre de 2009).

Mesa, Ana de, «The marmora of Toletum», a *ASMOSIA X. International Conference of the Association for the Study of Marbles and other Stones in Antiquity* (Roma, 21-26 de maig de 2012).

Montanero, D.; Olmos, P., «La arquitectura militar de los asentamientos fenicios occidentales: nuevas aportaciones al estudio arquitectónico y metrológico», a *Actes du VIIème congrès international des études phéniciennes et puniques* (Hammamet, 10-14 de novembre de 2009).

Negre, J.; Járrega, R., «Producciones cerámicas en el territorio de Tortosa entre la Antigüedad tardía y el mundo islámico (siglos V-XII)», a *X Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo* (Silves, 22-27 d'octubre de 2012).

Oliach, M., «Processing and treatment of drinking water in Iberia (s. 6th-2nd BC)», a *IV Food and Drink in Archeology Conference* (Exeter, 23-24 d'abril de 2010).

Orengo, H.A.; Albiach, R.M.; Palet, J.M.; Ejarque, A.; Pitarch, A., «Anàlisi de dinàmiques d'ocupació ibero-romanes al nord-est de la península Ibèrica a partir de l'arqueologia del paisatge», a *Simposi Internacional L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).
Ortega, M.J.; Canela, J., «Sesión I: Arqueología del Paisaje: una disciplina que armoniza pasado, presente y futuro. Respuestas para los paisajes históricos en el siglo XXI», a *V JIA 2012. Arqueología para el siglo XXI* (Santiago de Compostela, 9 -11 de maig de 2012).

Palet, J.M.; Orengo, H.A.; Riera, S., «Centuriació, modelatge i transformació del paisatge a l'*ager Tarraconensis*: resultats d'un programa de recerca integrat», a *Simposi Internacional L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).

Palet, J.M.; Orengo, H.A.; Riera, S.; Ejarque, A., «Aménagement des plaines littorales de Tarragone, Barcelone et Ampurias de l'Antiquité au Moyen Âge: apports de l'Archéologie du Paysage», a *Colloque International Aménagement et explotation des zones humides depuis l'Antiquité. Approaches comparées en Europe Méditérranéenne et continentale* (Clermont-Ferrand, 11-13 de juny de 2009).

Paradis-Grenouillet, S.; Rouaud, R.; Allée, Ph.; Oillic, J.Ch.; Euba, I.; Ploquin, A., «De la charbonnière à la forêt combustible: apport de l'experimentation», a *XVIIème colloque du GMLPCA. Archéometrie, Ressources, Societés, Biodiversité* (Montpellier, 6-10 d'abril de 2009).

Prevosti, M.; López Vilar, J.; Fiz, I., «Paysage rural et formes de l'habitat dans l'*ager Tarraconensis*», a *Paysages ruraux et territoires dans les cités de l'Occident romain. Colloque Ager IX* (Barcelona, 25-27 de març de 2010).

Puche, J.M.; López Vilar, J., «Metrologia e proporzioni nelle basiliche paleocristiane di Tarraco: la basilica settentrionale del santuario suburbano di San Fruttuoso e la basilica dell'anfiteatro», a *XV Congreso Internacional de Arqueología Cristiana* (Toledo, 8-12 de setembre de 2008).

Rodà, I., «Les sarcophages chrétiens importés de Carthage à Tarraco. Un inventaire», a *Colloque International Iconographie funéraire romaine et société: corpus antique, approches nouvelles?* (Perpinyà, 30 de setembre - 2 d'octubre de 2010).

Rodà, I.; Nolla, J.M., «Novedades en el tramo N de la vía Augusta», a *Simposio internacional: Aspectos de la red viaria hispano-romana* (Mèrida, 13-14 de novembre de 2008).

Rodrigo, E., «L'estructuració del territori i evolució del poblament i de la xarxa viària de l'*ager Iessonensis*», a *Simposi Internacional L'Ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 de setembre de 2010).

Rodrigo, E.; Guitart, J.; Garcia Llinares, G., «El jaciment de Can Tacó (Montmeló/Montornès del Vallès) i els inicis de l'ocupació del territori laietà en època republicana», a *I Simposi Internacional L'Ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 de setembre de 2010).

Rodrigo, E.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Àlvarez, A.; Pitarch, A.; Mercado, M.; Guitart, J., «El yacimiento de Can Tacó (Va-

llés Oriental, Cataluña) y el inicio de la arquitectura de tipo itálico en la Península Ibérica. Anàlisis de los materiales constructivos cerámicos (*tegulae* e *imbrex*)», a *I Congreso Internacional de estudios Cerámicos. Homenaje a la Dra. Mercedes Vegas* (Cádiz, 1-5 de novembre de 2010).

Rouaud, R.; Allée, Ph.; Plas, P.; Euba, I.; Paradis-Grenouillent, S.; Boumediene, F.; Peirony, J.-G., «Châtaigniers et industrie, une autre histoire du châtaigneraie limousine», a *Actes du colloque Industrie et Monde Rural en France de l'Antiquité au XXI siècle* (Limoges, 30 setembre - 2 d'octubre de 2010).

Ruiz de Arbulo, J., «Ver, leer y tocar en un espacio forense. Interpretación del gran basamento estatuario del foro de Segóbriga», a *Reunión científica: Espacios y función en las áreas públicas romanas: los elementos singulares* (Cartagena, 20-21 d'octubre de 2011).

Ruiz de Arbulo, J.; Macias, J.M.; Teixell, I.; Remolà, J.A.; Adserias, M.; Miró, M.T. (eds.), *Tarraco 2011. Jornades d'Arqueologia sobre intervencions a la ciutat romana i el seu territori* (Tarragona, 10-11 de novembre de 2011).

Ruiz de Arbulo, J.; Mar, R.; Vivó, D., «¿Una curia provincial en Tarraco?», a *Las sedes de los* ordines decurionum *en Hispania. Análisis e interpretación de la curia en las ciudades hispanorromanas* (Mérida, 14-16 de setembre de 2011).
Ruiz de Arbulo, J.; Mar, R.; Vivó, D., «El *Aerarium* de *Tarraco*. Una propuesta de localización», a *Espacios y función en las áreas públicas romanas: los elementos singulares* (Cartagena, 20-21 d'octubre de 2011).

Ruiz de Arbulo, J.; Mateos, P.; Noguera, J.M. (ed.), *Los sistemas de documentación gráfica como herramienta para el conocimiento del proyecto arquitectónico, trabajos de campo, programas de dibujo y realidad virtual* (Mérida, 24-25 de juny de 2010).

Strutt, K.; Carreras, C.; Brito, P.; de Soto, P., «Rural sites and geophysical survey in the *ager Tarraconensis*», a *L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).

Valenzuela-Lamas, S.; Padrós, N., «Què diu la mida dels animals? Osteometria dels macromamífers de la *Tarraconensis* entre l'edat del ferro i l'època imperial», a *L'ager Tarraconensis. Paisatge, poblament, cultura material i història* (Tarragona, 27-28 d'octubre de 2010).

Vinci, S., «Photographic rectification and photogrammetric methodology applied to the study of construction process of the Provincial Forum of Tarraco», a *Computer applications and quantitative methods in Archaeology. Proceedings of the 40th International Conference* (Southampton, 26-30 March 2012).

6.7. Articles en revistes de reconegut prestigi

Allué, E.; Euba, I.; Rodríguez, A., «Cambios de paisaje y aprovechamiento de recursos vegetales durante el tardiglaciar y la primera mitad del holoceno en el nordeste Ibérico», a *Cuaternario y geomofologia. Spanish Journal of Quaternary & Geomorphology. Número especial: Cambios climáticos vs. cambios tecnológicos-culturales: las transiciones Paleolítico Superior final-Mesolítico-Neolítico antiguo en el NE de Ibéria*, 26 (3-4), 2012, p. 47-60.

Berni, P.; Moros, D., «Los sellos *in planta pedis* de las ánforas olearias béticas Dressel 23 (primera mitad s. V dC.)», a *Archivo Español de Arqueología*, 85, 2012, p. 193-219.

Cantarellas, V.; Ibars, G.; Tenas, M.; Castejón, P.; Guitart, J., «Les ocupacions prehistòriques i la vil·la romana de Can Massot al terme municipal de Montmeló. Darreres intervencions», a *Tribuna d'Arqueologia 2010-2011*, 2012, p. 293-312.

Flórez, M.; Palet, J.M., «Análisis arqueomorfológico y dinámica territorial en el Vallès Oriental (Barcelona) de la Protohistoria (s. VI-V aC.) a la alta Edad Media (s. IX-X)», a *Archivo Español de Arqueología*, 85, 2012, p. 167-192.

Garcia, A.; Flórez, M.; Lladó, M.; Euba, I.; Palet, J.M.; Giralt, S., «Human Land Use Strategies in a Mediterranean Mid-Mountain Landscape (Montseny Massif, Barcelona). Analysing Human Landscape Impact through Archaeological and Geomorphological Analysis», a *e-Topoi. Journal for Ancient Studies*, Special Vo, 2012, p. 311-316.

González Cesteros, H., «Scomber gaditano en Éfeso. Una Dressel 12 con *titulus* encontrada en la Casa Aterrazada 2 de Éfeso», a *Dialogues d´histoire ancienne*, 38/I, 2012, p. 9-22.

Gorostidi, D.; Rodà, I., "Una etiqueta de plomo con fitónimos procedente de Mas Vell (Vallmoll, *ager Tarraconensis*)" a *Espacio, Tiempo y Forma.II*/2 - 25, p. 121 - 129. Madrid, 2012.

Guitart, J.; Pera, J.; Ros, J.; Padrós, N., «Excavacions a la ciutat romana de *Iesso* (Guissona, Segarra). Les termes públiques i les darreres intervencions», a *Tribuna d'Arqueologia 2009-2010*, 2011, p. 145-182.

Macias, J.M.; Muñoz, A.; Teixell, I., «Arqueologia a la nau central de la Catedral de Tarragona», a *Tribuna d'Arqueologia 2010-2011*, 2012, p. 151-174.

Macias, J. M. Macias; Rodà, I. Viva Tarraco a *Archeo*, 333, p. 58 – 65, Roma , 2012

Nolla, J.M.; Rodà, I., «Novedades en el tramo N de la via Augusta», a *Anas*, 21-22, 2012, p. 295-318.

Orengo, H.A.; Palet, J.M.; Ejarque, A.; Miras, Y.; Riera, S., «Shifting dynamics of Neolithic high mountain occupation in the Madriu-Perafita-Claror valleys (Andorra)», a *Quaternary International.*

Palet, J.M.; Julià, R., Riera, S.; Ejarque, A.; Orengo, H.; Miras, Y.; Garcia, A.; Allée, Ph.; Reed, J.; Marco, J.; Marqués, M.A.; Furdada, G.; Montaner, J., «Landscape Systems and Human Land-Use Interactions in Mediterranean Highlands and Littoral Plains during the Late Holocene: Integrated Analysis from the InterAmbAr Project (North-Eastern Catalonia)», a *e-topoi. Journal for Ancient Studies*, 3, 2012, p. 305-310.

Panosa, M.I., «Historical and Archaeological Heritage and its Social Transfer. Contributions and Challenges», a *International Journal of Humanities and Social Science (IJHSS)*, v.2, nº22, 2012, p. 146-151.

Pensabene, P.; Ottati, A.; Fileri, P., «Nuovi scavi e prospettive di ricerca nella parte orientale della Villa Adriana», a *Scienze dell'Antichità*, 17 (2011), 2012, p. 687-713.

Prevosti, M., «Els grans canvis del poblament a Catalunya, de la protohistòria a l'antiguitat», a *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXI (2010), 2012, p. 45-76.

Roda, I. , "La gens Calpurnia de Barcino" a *Cuadernos de prehistoria y arqueología*, Homenaje al profesor Manuel Bendala Galán, 37-28, p. 571-577, Madrid, 2011-2012

Rodà, I., "El comercio de los mármoles en Hispania" a *Histria Antiqua*, 21, p. 85 – 91, Pula, 2012.

Rodà, I., «L'Arqueologia i la Història antiga a la Revista de Catalunya», a *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXIII, 2012, p. 91-103.

Rodà, I.; Àlvarez, A.; Gutiérrez Garcia-Moreno, A.; Domènech, A., «Apéndice: Informe del análisis de 3 muestras de *marmora* procedentes de las Termas Legionarias de León», a *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de la Universidad Autónoma de Madrid*, 37, 2012, p. 567-569.

Ruiz de Arbulo, J., «La dedicatoria a *Mars Campester* del centurión T. Aurelius Decimus y el *campus* de la guarnición imperial de Tárraco en el siglo II dC. Algunas reflexiones sobre la topografía militar de la capital provincial», a *Cuadernos de Prehistoria y Arqueologia de la Universidad Autonoma de Madrid*, 37, 2012, p. 499-515.

Sanmartí, J.; Kallala, N.; Belarte, M.C.; Ramon, J.; Maraoui, B.; Jornet. R.; Miniaoui, S., «Filling gaps in the protohistory of the eastern Maghreb: the Althiburos archaeological project (el Kef, Tunisia)», a *Journal of African Archaeology*, 10 (1), 2012, p. 21-44

Servera, G.; Paradis, S.; Orengo, H.A.; Julià, R.; Miras, Y.; Riera, S.; Palet, J.M.; Garcia, A.; Bal-Serin, M.-C.; Allée, Ph., «Tracing the land-use history and vegetation dynamics in the Mont Lozère (Massif Central, France) during the last 2000 years: the interdisciplinary study-case of Countrasts peat bog», a *Quaternary International*.

Tremmel, B.; González Cesteros, H.; Mattern, T.; Monsieur, P., «Die Amphoren aus den römischen Militäranlagen in Haltern», a *Archäologie in Westfalen-Lippe*, 11, 2012, p. 225-226.

En premsa

Berni, P.; Gorostidi, D., «C. Iulius Valerianus et C. Iulius Iulianus. *Mercatores* del aceite bético en un *signaculum* de plomo para ánforas Dressel 20», a *Journal of Roman Archeology*, 26.

Buscató, Ll.; López Vilar, J.; Nolla, J.M., «La descoberta de la torre sepulcral de Vilablareix», a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 53.

Canela, J., «De la cabana a la ciutat. El poblament a la Cessetània occidental entre el bronze final i l'ibèric final (XII/VIII ane - II/I ane)», a *Cypsela*, 19.

Carreras, C.; Pera, J.; Rodrigo, E.; Guitart, J., «Aproximación a la conquista romana del NE de la Citerior a partir de algunos yacimientos arqueológicos: Ca l'Arnau (Cabrera de Mar), can Tacó (Montmeló-Montornés del Vallès) y Puig Castellar (Biosca)», a *Anejos de Archivo Español de Arqueologia*, LXV.

Carruesco, J., «The Invention of Stesichorus: Hesiod, Helen and the Muse, or the Choral Appropriation of the Epic Poet», a *Mnemosyne*.

Carruesco, J., «Choral Performance and Geometric Patterns in Textual and Iconographic Representations», a *Mnemosyne*.

Ciurana, J., «*Mors immatura*. Morir abans d'hora a Tàrraco (segle I-III dC)», a *Empúries*, 56.

Gómez, M; Garrido, A., «Suport d'escultura amb decoració vegetal procedent del fòrum de *Mago* (Maó, Menorca)», a *Pyrenae. Revista de prehistòria i antiguitat de la Mediterrània Occidental*.

Gorostidi, D., «Las asociaciones juveniles de *Tusculum* (Lacio, Italia): la evidencia epigráfica», a *Empúries*, 56.

Gorostidi, D., «Sui consoli dell'anno 13 dC.: nuovi dati dai fasti consulares Tusculani», a *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*

Gorostidi, D.; Cartes, A., «La escudilla de Aper. Nuevo grafito latino procedente de Mas de Sant Pau (Masdenverge, Montsià, Hispania Citerior)», a *Faventia*, 32/2.

Járrega, R., «Las últimas importaciones romanas de cerámica en el este de *Hispania Tarraconensis*: una aproximación», a *Spal*, 22.

Járrega, R., «El port romà de *Barcino* (Barcelona) i el *praefectus orae maritimae laeetanae*. un possible *portus* comercial», a *Butlletí Arqueològic*, 33.

López Vilar, J., «Dr. Pedro Gómez de Almodóvar (1601-1667). Médico, matemático y astrónomo hellinense», a *Al-Basit*, 56.

López Vilar, J.; Piñol, Ll., «Les antefixes romanes de la Granja Mitjana (Poblet, Tarragona)», a *Butlletí Arqueològic*, 33.

Muñoz, J.-H.; López Vilar, J., «Nou mosaic amb representació de *soleae balneares*, procedent de la vil·la romana de Barrugat (Bítem-Tortosa)», a *Butlletí Arqueològic*, 33.

Oliach, M., «L'enginyeria hidràulica protohistòrica del litoral nord: Comarques de Girona i territoris de França Meridional», a *Cypsela*, 19.

Olmos, P., «Sobre un modelo constructivo de la arquitectura ibérica ausetana», a *Archivo Español de Arqueología*.

Orengo, H.; Palet, J.M.; Ejarque, A.; Miras, Y.; Riera, S., «The historical configuration of a high mountain UNESCO World Heritage Site: the agropastoral Cultural Landscape of the Madriu-Perafita-Claror Valley», a *Archeologia Postmedievale*.

Orengo, H.A.; Palet, J.M.; Ejarque, A.; Miras, Y.; Riera, S., «Pitch production during the Roman period: an intensive mountain industry directed towards long distance trade?», a *Antiquity*.

Ottati, A., «Spazi, ambienti e funzioni sul lato nord della basilica di S. Leucio a Canosa di Puglia (saggio V)», a *Scienze dell'antichità*.

Prevosti, M., «*Forma Conventus Tarraconensis I: Baetulo-Blanda*. La primera carta arqueològica de la Península ibérica», a *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXIV.

Prevosti, M; Casas, Ll.; Roig, J.F.; Fouzai, B.; Álvarez, A.; Pitarch, A., «Archaeological and archaeomagnetic dating in a site from the *ager Tarraconensis* (Tarragona, Spain): El Vila-sec Roman pottery», a *Journal of Archaeological Science*, 40.

Teichner, F.; Morillo, A.; Rodrigo, E.; Guitart, J., «Early Roman (defensive) Architecture in Hispanic Countryside», a *Journal of Roman Archaeology*.

Vinci, S., «La documentazione dell'edilizia storica in ambito urbano: applicazioni specifiche del raddrizzamento fotografico al caso del Foro Provinciale di Tarragona», a *Archeologia e Calcolatori*.

Vinci, S., «Ánalisis de los procesos constructivos del Foro Provincial de Tárraco: una nueva perspectiva de estudio», a *Espacio, tiempo y forma. Serie II. Historia Antigua*.

Vinci, S.; Orellana, M.; Macias, J.M.; Teixell, I., «The photographic rectification for graphical documentation of historical and archaeological heritage: the case of south face of the Praetorium Tower of Tarragona (Tarraco, Hispania Citerior)», a *Proceeding of International Conference on Cultural Heritage and new Technologies, 5-7 November 2012, Wien*

6.8. Articles en d'altres revistes

Blay, M.; Gorostidi, D., «Passejada epigràfica per Tàrraco», a *Methodos. Revista de Didàctica dels Estudis Clàssics*, 1, 2012, p. 227-230.

Cartes, A.; Fiz, I., «Projecte *Ager Dertosanus*», a *Revista Auriga*, 63, 2012, p. 34-35.

Diloli, J.; Ferré, R.; Járrega, R.; Vilà, J., «Darreres novetats sobre la Tortosa romana. Intervencions arqueològiques del GRESEPIA (URV) entre els anys 2006 i 2011 a la ciutat», a *Revista Auriga*, 63, 2012, p. 36-39.

Járrega, R., «La vil·la romana de Sant Amanç (Rajadell). Els materials ceràmics», a *Dovella. I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya central. Homenatge a Miquel Cura*, 108 (2011), 2012, p. 37-45.

Macias, J.M.; Muñoz, A.; Teixell, I., «L'Amfiteatre de Tàrraco: proposta de dinamització social des de la praxi arqueològica», a *Revista Auriga*, 63, 2012, p. 47-50.

7.
ESPAIS DIGITALS, EXPOSICIONS I ALTRES ACTIVITATS DE DIFUSIÓ

7.1. Espais digitals: la web i els blogs de l'ICAC

7.1.1. La web de l'ICAC

Al llarg del 2012 la pàgina web de l'ICAC (des de l'1 de desembre en el domini .cat i no .net) ha obtingut una mitjana de **323** visites diàries (el 2011 n'eren 283) i de **9.819** visites mensuals (1.188 més que durant el 2011). Anualment ha comptat amb un total de **117.824** visites, xifra que supera en més d'un 10% les 103.574 visites registrades el 2011. Vegeu tot seguit les xifres de l'any per mesos.

	Nombre de visites
Gener	10.297
Febrer	11.876
Març	11.357
Abril	10.278
Maig	8.576
Juny	8.605
Juliol	8.999
Agost	5.267
Setembre	8.965
Octubre	10.800
Novembre	10.130
Desembre	12.674
Total anual	**117.824**

Cal destacar l'augment de les descàrregues en PDF tant d'articles científics d'investigadors de l'ICAC com de llibres publicats per l'Institut, xifres molt significatives de la repercussió de la nostra producció científica. Agafant com a referència tres mesos (gener, març i setembre), observem una mitjana de **1.357** descàrregues mensuals d'articles, acompanyades de més de **300** descàrregues de llibres de l'Institut.

D'aquestes, la meitat corresponen a capítols o plànols del llibre *Planimetria arqueològica de Tàrraco*, publicat per l'ICAC el 2007 i que continua sent material de referència.

Pàgina principal de la web de l'ICAC

A més de la seva producció científica, la web institucional de l'ICAC és la font d'informació real i actualitzada de l'activitat de l'Institut. No només s'hi dóna notícia dels congressos, seminaris, presentacions de llibres i altres activitats, sinó que també s'hi genera informació amb esperit més divulgatiu com entrevistes als investigadors externs i de la casa.

Entrevista a la professora Amici, convidada a l'ICAC (juliol)

Entrevista a la investigadora de l'ICAC Diana Gorostidi arran del premi concedit per l'AIEGL

Notícia de la inauguració del Parc Arqueològic Mons Observans

D'altra banda, la web també vol ser una font d'informació i difusió de referència de les activitats relacionades amb l'arqueologia, organitzades per l'ICAC o per altres institucions, tant d'aquí com estrangeres. Les notícies, els reportatges i les entrevistes de la portada de la web responen a aquesta voluntat.

7.1.2. Els blogs de l'ICAC

Blog *Picant pedra. L'aventura arqueològica de l'ICAC*

Aquest blog, iniciat el juny del 2011, és un espai de notícies, reflexions i divulgació sobre arqueologia clàssica. També recull novetats de l'Institut i dóna veu als investigadors del centre.

En aquest any i mig de vida, el blog ha aconseguit una mitjana de visites mensuals de 843 (vegeu taula) i un total anual de més de 10.000. Val la pena destacar que a través d'aquest blog s'ha fet el seguiment d'algunes de les excavacions en què han participat aquest 2012 diversos investigadors de l'ICAC: a Efes (Turquia), a la vil·la romana de Noheda (Conca) i a Althiburos (Tunísia).

	A la recerca del Temple d'August	En busca del templo de Augusto	Picant Pedra
Gener	913	742	795
Febrer	1.096	729	918
Març	1.237	892	1.033
Abril	907	811	764
Maig	1.036	1.154	1.002
Juny	911	621	1.030
Juliol	783	669	786
Agost	904	548	732
Setembre	816	645	747
Octubre	697	680	853
Novembre	782	802	807
Desembre	608	321	648
Total 2012	**10.690**	**8.614**	**10.115**

Diversos posts del blog Picant pedra al llarg del 2012, tres dels quals il·lustren el seguiment de diverses excavacions, als jaciments d'Althiburos (Tunísia), Efes (Turquia) i Noheda (Conca)

Blog *A la recerca del temple d'August*

El blog va néixer el 2010 per recollir els treballs arqueològics a la Catedral de Tarragona durant les campanyes del 2010 i el 2011, codirigides per un investigador de l'ICAC, Josep M. Macias, l'arqueòloga municipal de l'Ajuntament de Tarragona, Imma Teixell, i el director del Museu Bíblic de Tarragona, Andreu Muñoz.

Durant el 2012 aquest blog s'ha mantingut obert però amb poques entrades noves, ja que el procés d'excavació va finalitzar el 2011 i ara s'està treballant en la redacció de les conclusions. Tot i això, el blog ha registrat una mitjana de visites mensuals superior a l'any anterior: 891 en català i 717 en castellà.

Això demostra que el blog ha seguit generant interès més enllà de l'excavació concreta de la Catedral, i que funciona com una eina informativa a l'abast del ciutadà no només per difondre resultats, sinó també donar a conèixer la quotidianitat del mètode i de la tasca arqueològica.

Versió catalana del blog A la recerca del temple d'August

Versió castellana del blog En búsqueda del templo de Augusto

7.1.3. *Archeonea*, el butlletí electrònic

El 2012 ha agafat força el butlletí electrònic de l'ICAC, *Archeonea*. Creat l'any 2010 amb periodicitat bimensual, durant el 2012 ha passat a periodicitat mensual (excepte els números especials de Nadal i vacances d'estiu). S'han publicat, doncs, 10 números tant en versió catalana com castellana (del número 13 al 22).

Aquest butlletí, també consultable des de la web, és un mitjà de difusió de l'ICAC que té per objectiu no només donar a conèixer l'activitat institucional sinó també fomentar alhora l'interès i el gust per l'arqueologia més enllà del món acadèmic i científic. S'envia a les llistes de distribució de l'ICAC que inclouen ja més de 1.800 contactes i institucions d'arreu del món, relacionades o interessades en el món de l'arqueologia clàssica.

Archeonea número 13 (en català), del gener-febrer

Archeonea número 14 (en castellà), del març

Archeonea número 21 (en castellà), del novembre

7.2. Participació de l'ICAC en exposicions i altres projectes de divulgació arqueològica

Gener - desembre de 2012

Participació a l'exposició divulgativa **16 científiques catalanes**, organitzada per l'Associació Catalana de Comunica¬ció Científica (ACCC), que ha seguit itinerant per diversos indrets de Catalunya durant el 2012.

Panells de l'exposició 16 científiques catalanes

• *10 de gener de 2012*

Conferència de Ruiz de Arbulo, J. titulada «**De Kese a Urbs Triumphalis**», dins el cicle de conferències *Plaute i Virgili a Tarragona*, organitzat per la Fundació Caixa Fòrum, del 10 al 31 de gener, a Tarragona.

• *12 de gener de 2012*

Xerrada de Ruiz de Arbulo, J. titulada «**La Roma dels emperadors**», dins les Aules d'Extensió Universitària de la Gent Gran, organitzades per la Universitat Rovira i Virgili, a Tarragona.

• *13 de gener de 2012*

Projecció del vídeo del projecte arqueològic **El jaciment romà de Can Tacó i el seu entorn (Montmeló-Montornès, Vallès Oriental)**, on es van presentar les darreres novetats d'aquest projecte de recerca dirigit per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

• *17 de gener de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**Psicopompos. Rites de trànsit a l'antiga Grècia**», dins L'altra cara de la vida, organitzat per la Fundació Memora, a Terrassa.

• *23 de gener de 2012*

Conferència de Rodà, I. titulada «**Les fonts escrites i la realitat arqueològica a Catalunya**», dins les Conferències de Batxillerat, organitzades per la Secció Catalana de la Societat Espanyola d'Estudis Clàssics, en el marc del curs acadèmic 2011-2012, a Barcelona.

• *28 de gener de 2012*

Visita dels membres del Senat de Tarragona a les instal·lacions de l'ICAC.

• *15 de febrer de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**Alexandre el Gran, entre el mite i la història**», dins les Conferències de Batxillerat, organitzades per la Secció Catalana de la Societat Espanyola d'Estudis Clàssics, en el marc del curs acadèmic 2011-2012, a Lleida.

• *9 de març de 2012*

Participació de l'ICAC en l'acte de presentació del nou mil·liari de la Via Augusta trobat a Premià de Mar, organitzat pel Museu de l'Estampació de Premià de Mar, a Premià de Mar.

La Dra. Isabel Rodà durant la seva conferència sobre el mil·liari de Premià de Mar

El Dr. Josep Maria Palet durant la seva participació a l'acte

• *10 de març de 2012*

Conferència de Rodà, I. titulada «**El temple d'August de Tarragona**», dins el *20è cicle de conferències. Bach de Roda 300 anys*, organitzat pel Museu de l'Esquerda, del 2 al 17 de març, a Roda de Ter.

• *16 de març de 2012*

Comunicació de Blay, M.; Ricart, S. titulada «**Passejada Epigràfica i altres activitats de l'APLEC**», dins les *IV Jornades de didàctica de les llengües clàssiques*, organitzades pel Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya, del 16 al 17 de març, a Barcelona.

• *21 de març de 2012*

Xerrada de Ruiz de Arbulo, J. titulada «**Xipre. L'illa d'Afrodita i del coure**», organitzada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya, a Barcelona.

• *22 de març de 2012*

Xerrada de Carruesco, J. titulada «**Introducció a l'Eneida**», dins el *Club de lectura*, organitzada per la Biblioteca Pública de Torredembarra, a Torredembarra.

• *27 d'abril de 2012*

Xerrada de Rodà, I. titulada «**Monuments i vies romanorepublicans a Catalunya**», dins la presentació de l'Associació Cultural del Camp de les Lloses (acuCALL) i la inauguració de la *Mirada Tàctil*, organitzat pel Museu Camp de les Lloses de l'Esquerda, a Tona.

• *14 de maig de 2012*

Conferència de Rodà, I. titulada «**La Tàrraco romana**», dins les activitats de l'Ateneu de Tarragona, organitzades per l'Ateneu de Tarragona, a Tarragona.

• *17 al 27 de maig*

Col·laboració en l'exposició «**Tàrraco: l'urbanisme d'una ciutat romana**», dins les activitats de *Tàrraco Viva 2012*, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

• *17 de maig de 2012*

Conferència de Mar, R.; Ruiz de Arbulo, J. titulada «**Tàrraco. L'urbanisme d'una ciutat romana**», dins les activitats de *Tarraco Viva 2012*, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

• *18 de maig de 2012*

Xerrada de Rodà, I. titulada «**Vil·la romana de Torre Llauder. De re rustica Iluronensium**», dins el 50è aniversari de la Vil·la romana de Torre Llauder, organitzada pel Museu de Mataró, a Mataró.

• *18 i 25 de maig de 2012*

Conferència de Macias, J.M. titulada «**Passejada Arquitectònica per Tàrraco**», dins les activitats *Tàrraco Viva 2012*, organitzada per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i l'APLEC, el 18 i 25 de maig, a Tarragona.

• *18 i 24 de maig de 2012*

Conferència de Ruiz de Arbulo, J. titulada «**Les vil·les romanes**», dins les activitats *Tàrraco Viva 2012*, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

• *19, 26 i 27 de maig de 2012*

Visita comentada a càrrec de Gorostidi, D. titulada «**Amphitheatrum refecit. Epigrafia a l'arena dels gladiadors**», dins les activitats de *Tàrraco Viva 2012*. El festival romà de Tarragona, organitzades per l'Ajuntament d Tarragona, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

La Dra. Gorostidi durant la passejada epigràfica

• *22 de maig de 2012*

Conferència de Gorostidi, D. titulada «**De cara al mar. Treball i vida quotidiana als ports en època romana**», dins les activitats de *Tàrraco Viva 2012*, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

Instantània de la conferència impartida per la Dra. Diana Gorostidi

• *23 i 24 de maig de 2012*

Passejada epigràfica a càrrec de Gorostidi, D. titulada «**Les veus de les pedres: Pinzellades d'una Tàrraco molt viva**», dins les activitats de *Tàrraco Viva 2012*, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

Programa del V Cicle de Documentals Arqueològics

• *23 - 25 de maig de 2012*

Coorganització del «**V Cicle de Documentals Arqueològics**», amb el Museu d'Història de Tarragona, el Festival Internacional de cine Arqueológico del Bidasoa, el Museu Romano de Oiasso i l'Ajuntament de Tarragona, dins de les activitats de T*àrraco Viva 2012*, del 17 la 27 de maig, a Tarragona.

• *25 de maig de 2012*

Participació de l'ICAC en l'acte de presentació oficial del Festival Internacional de Cine Arqueológico del Bidasoa (FICAB), dins les activitats de *Tàrraco Viva 2012*, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

• *25 - 26 de maig de 2012*

Conferència de Ruiz de Arbulo, J. titulada «**Els Fòrums i l'Urbanisme de Tàrraco**», dins les activitats de *Tàrraco Viva 2012*, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

• *25 - 27 de maig de 2012*

Participació de l'ICAC amb un stand institucional en la «**X Fira Internacional de Museus i Jaciments d'Època Romana**», dins de les activitats de *Tàrraco Viva 2012*, del 17 al 27 de maig, a Tarragona.

Estand institucional de l'ICAC en el marc de les activitats de Tàrraco Viva 2012

• *14 de juny de 2012*

Xerrada de Rodà, I. titulada «**Ludi romani**», dins el cicle de conferències *Lucus cultural 2012*, organitzades per el Ayuntamiento de Lugo, del 26 de maig al 21 de juny, a Lugo.

• *23 de juny de 2012*

Ponència de Ruiz de Arbulo, J. titulada «**Escenarios del poder, la política y la administración**», dins la *VII Semana Romana de Cascante*, organitzada pel Ayuntamiento de Cascante i la UNED-Tudela, del 22 al 23 de juny, a Cascante, Navarra.

• *6 de setembre - 25 de novembre de 2012*

Col·laboració en l'exposició «**Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià**», organitzada pel Museu d'Història de Manacor, del 5 de setembre al 25 de novembre, a Manacor.

Reproducció d'un dels enterraments trobats a Son Peretó

• *16 de setembre de 2012*

Visita guiada a les excavacions arqueològiques de Sebes, a càrrec de Maria Carme Belarte, Jaume Noguera i Pau Olmos, dins de les *IV Jornades de Patrimoni Històric*, organitzades per l'Ajuntament de Flix, del 3 al 30 de setembre, a Flix.

• *21 de setembre – 13 d'octubre de 2012*

Col·laboració en l'exposició «**L'Arqueologia a Premià de Mar**», organitzada pel Museu d'Estampació de Premià de Mar, dins els actes del *Festival Laietània*, a Premià de Mar. (vegeu també apartat 7.3).

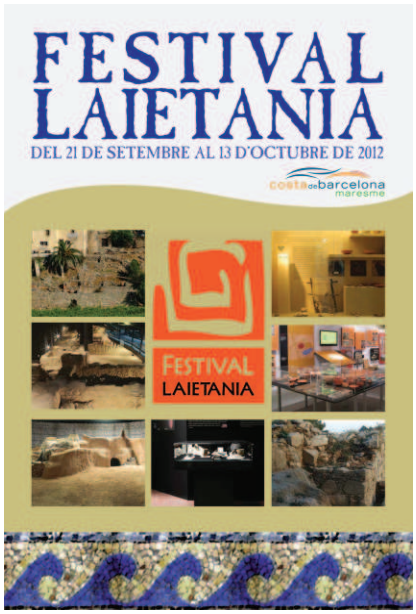

Cartell del Festival Laietània

• *21 de setembre de 2012*

Participació de l'ICAC en el pregó inaugural de les festes de la Mercè, a càrrec de Lluís Torner, director de l'Institut de Ciències Fotòniques - ICFO, a Barcelona.

• *1 – 6 d'octubre de 2012*

Participació amb la projecció de l'audiovisual «**Praesidivm, templvm et ecclesia»**, al *XXIII International Festival of Archaeological Film*, organitzat pel Museo Civico di Rovereto, de l'1 al 6 d'octubre, a Rovereto, Itàlia.

• *4 d'octubre de 2012*

Col·laboració en el pregó de les festes de la Verge del Roser, darrera activitat festiva de la Part Alta de Tarragona, que es va realitzar a la sala d'actes de l'ICAC. El discurs va anar a càrrec del Sr. Adolf Quetcuti Carceller, veí del barri.

• *18 de octubre de 2012*

Conferència de Riera Rullan, M. titulada «**Repensant el jaciment de Son Peretó i dissenyant l'exposició**», dins les *Conferències associades a l'Exposició Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*, organitzat per l'Ajuntament de Manacor, a Manacor.

• *23 d'octubre de 2012*

Xerrada de Rodà I. titulada «**Tàrraco**» i visita a les instal·lacions de l'ICAC dels alumnes de l'Escola Aura de Tarragona.

Visita dels alumnes al laboratori de la Unitat d'Estudis Arqueomètrics de l'ICAC

• *27 d'octubre de 2012*

Col·laboració de l'ICAC en l'acte d'inauguració de les obres de posada en valor de **Mons Observans, assentament romà Can Tacó-Turó d'en Roina**, organitzat per l'Ajuntament de Montmeló i l'Ajuntament de Montornès del Vallès. (vegeu també apartat 7.3).

Parlament de la Dra. Rodà en l'acte d'inauguració de Can Tacó

• *7 de novembre de 2012*

Conferència de Rodà, I. titulada «**Las villas romanas de Cataluña**», dins el *Curso El poblamiento rural en la Hispania bajoimperial*, organitzat per la Diputación de Palencia, del 7 al 8 de novembre, a Palència.

• *8 de novembre de 2012*

Conferència de Prevosti, M. titulada «**Professionals de l'arqueologia, Sherlock Holmes del passat**», dins les activitats paral·leles a l'*Exposició 16 científiques catalanes*, organitzada per l'Ajuntament d'Esplugues de Llobregat, a Esplugues de Llobregat.

• *13 de novembre de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**Xipre i Eubea: el despertar de Grècia**», dins el *curs Els dimarts de Grècia*, organitzat pels Amics de la Unesco, del 6 al 27 de novembre, a Barcelona.

• *17 – 18 de novembre de 2012*

Coorganització del **VIII Fòrum Auriga. Diàleg sobre el llegat grecoromà a Catalunya**, juntament amb la revista Auriga, el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona i l'Ajuntament de Tarragona, del 17 al 18 de novembre, a Tarragona.

Moment de l'acte d'inauguració del VIII Fòrum Auriga

• *17 de novembre de 2012*

Comunicació de Cartes, A.; Fiz, I. titulada «**Projecte Ager Dertosanus**», dins el *VII Fòrum Auriga. Diàleg sobre el llegat grecoromà a Catalunya*, organitzat per la revista Auriga, el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, l'Ajuntament de Tarragona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 17 al 18 de novembre, a Tarragona.

• *17 de novembre de 2012*

Ponència de Macias, J.M., Muñoz, A., Teixell, I. titulada «**L'Amfiteatre de Tàrraco: proposta de dinamització social des de la praxi arqueològica**», dins el *VIII Fòrum Auriga. Diàleg sobre el llegat grecoromà a Catalunya*, organitzat per la revista Auriga, el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, l'Ajuntament de Tarragona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 17 al 18 de novembre, a Tarragona.

• *17 de novembre de 2012*

Comunicació de Blay, M. titulada «**Concurs Odissea**», dins el *VIII Fòrum Auriga. Diàleg sobre el llegat grecoromà a Catalunya*, organitzat per la revista Auriga, el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona i l'Ajuntament de Tarragona, del 17 al 18 de novembre, a Tarragona.

• *18 de novembre de 2012*

Comunicació de Diloli, J.; Ferré, R.; Járrega, R.; Vilà, J. titulada «**Darreres novetats sobre la Tortosa romana. Intervencions arqueològiques del GRESEPIA (URV) entre els anys 2006 i 2011 a la ciutat**», dins el *VIII Fòrum Auriga. Diàleg sobre el llegat grecoromà a Catalunya*, organitzat per la revista Auriga, el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona ,l'Ajuntament de Tarragona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, del 17 al 18 de novembre, a Tarragona

• *19 – 23 de novembre de 2012*

Organització de tallers teòrico-pràctics d'introducció a l'arqueologia clàssica, dins de les activitats de la *Setmana de la Ciència 2012*, del 19 al 23 de novembre, a Tarragona.

Programa de les activitats de l'ICAC a la Setmana de la Ciència 2012

• *29 de novembre de 2012*

Participació en l'acte de lliurament de la Medalla de la Ciutat i el Diploma al Mèrit Cultural pòstum en l'homenatge a l'arqueòleg Xavier Dupré, a Tarragona.

• *14 de desembre de 2012*

Conferència de Carruesco, J. titulada «**El cor i la dansa en el món grec i la tradició clàssica**», dins el *Curs de formació per a professorat de secundària Arts, tècnica i tradició al món antic*, organitzat per l'Institut de Ciències de l'Educació i la Universitat de Barcelona, del 9 de novembre de 2012 al 8 de maig 2013 , a Barcelona.

• *19 de desembre*

Col·laboració de l'ICAC en l'obra de teatre «**Diàlegs de meuques**» de Llucià de Samòsata, representada al teatre Antiquari, en el marc de l'acte de presentació del llibre "*Gynaikes mulieres. Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*", editat per Arola editors i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona.

Instantània de l'obra Diàlegs de meuques a càrrec de la CIA Magatzem Cortina

7.3. Transferència de coneixement

L'ICAC desenvolupa diversos projectes encaminats a fomentar la transferència de coneixement i tecnologia de la recerca cap als sectors productius. Alhora mira de potenciar el nivell de l'I+D i la implicació de diverses empreses i institucions que puguin estar interessats en aplicar a les seves estructures, projectes i /o activitats, les aportacions dels resultats de la recerca que es duu a terme des de l'ICAC, aprofitant el nou entorn econòmic basat en el coneixement.

En aquest sentit, l'ICAC participa activament en les polítiques de recerca, de desenvolupament i d'innovació de la Unió Europea que constitueixen el nou espai europeu de recerca. Aquestes polítiques es dirigeixen a:

- Intensificar una col·laboració més fluida i propera entre investigadors, universitats i empreses.
- Fomentar noves formes d'associació i col·laboració entre el sector públic i el sector privat.
- Facilitar la implicació de diverses institucions públiques de caire local i comarcal en el procés de la recerca i demanar el seu suport per a la tasca difusora dels resultats i apropament a la societat.
- Promoure projectes conjunts que suposin un increment de coneixement.

La projecció social dels resultats i procediments de les recerques dels investigadors de l'ICAC es reflecteix en un ampli llistat de suplements o revistes culturals dels diaris, televisions i cadenes de ràdio. L'arqueologia de gestió, municipal, comarcal, nacional o internacional és una de les tasques bàsiques en les que es fonamenten la majoria dels projectes que es desenvolupen des de l'ICAC i un dels pilars principals de la transferència del coneixement a la societat dels resultats de la nostra recerca.

7.3.1. Activitats principals de transferència del coneixement

Una mostra de les obres d'un període històric o un jaciment específic exigeix, a més, transmetre plantejaments i informacions sobre els processos de patrimonialització de les obres o les estratègies de museïtzació i exposició. És, per tant, mitjançant les exposicions en jaciments, museus o sales d'institucions culturals, que els arqueòlegs consumem la difusió de les nostres tasques investigadores i ens responsabilitzem de la transferència del coneixement, freqüentment, a més, sense que l'accés a tot això no comporti un cost afegit per al ciutadà.

En aquest sentit, durant el 2012 un dels projectes dels que ja parlàvem a les anteriors memòries d'activitats, el del Parc Arqueològic i de Natura Can Tacó, ha vist acomplir el seu objectiu final, la inauguració de la museïtzació del jaciment que va tenir lloc el 27 d'octubre. Paral·lelament s'ha iniciat la fase de transferència del coneixement de dos projectes més del ICAC: "Estudi de la basílica paleocristiana de l'amfiteatre de Tarragona" i "La vil·la romana de Can Ferrerons (Premià de Mar)".

Mons observans: Parc Arqueològic i de Natura de Can Tacó - Turó d'en Roina

El dissabte dia 27 d'octubre es va inaugurar el *Mons observans* : Parc Arqueològic i de Natura de Can Tacó – Turó d'en Roina, situat entre els pobles de Montmeló i Montornès del Vallès.

Invitació a l'acte inaugural de Mons observans

Amb aquest acte institucional es culminava un llarg procés d'estudi i posada en valor d'aquest important jaciment del primer moment de la romanització.

L'epítet de *Mons observans* que s'ha aplicat al jaciment evoca el seu notable valor estratègic, tant com a lloc privilegiat de guaita, com per les vies de comunicació que l'han flanquejat des de l'antiguitat (via Hercúlia i via Augusta) i fins avui (autopista i tren d'alta velocitat).

Vista aèria de Can Tacó el 2007

Vista aèria de Can Tacó després de l'excavació i abans d'iniciar les obres d'habilitació com a Parc Arqueològic i de Natura Can Tacó- Turó d'en Roina

Mons observans, és un assentament romà construït al darrer terç del segle II aC dalt d'un petit turó de 120 m d'altitud sobre el nivell del mar des d'on es podien controlar les principals vies de comunicació que discorrien per la plana, entre les quals destacava la via Augusta (aleshores coneguda com a Via Hercúlia), després de la conclusió de les guerres celtibèriques i abans de la fundació de les primers ciutats romanes com *Baetulo o Iluro.*

De gran valor estratègic, era, possiblement, un edifici fortificat de caràcter residencial, lloc de representació oficial d'algun magistrat de l'elit romana. Edificat a la manera itàlica, amb paviments d'*opus signinum* i parets decorades amb pintures murals, ha conservat el traçat de les principals dependències que el conformaven, desgastades per l'erosió natural i el pas dels anys.

Vista actual del Mons observans

Amb una superfície propera als 2.500 metres quadrats, el jaciment conté una part residencial, patis, estances, zones de servei i dues cisternes de grans proporcions (per a més informació sobre aquest projecte, vegeu apartat 2.1.2).

L'existència d'aquest jaciment ja es coneixia de fa anys gràcies a les campanyes d'excavació portades terme el 1947 pels arqueòlegs Josep Barberà i August Panyella, i el 1961 pel Dr. Ignasi Cantarell, que ja havien remarcat l'interès d'aquest emplaçament.

Les intervencions es reiniciaren l'any 2003 sota el patrocini dels dos ajuntaments, i els prometedors resultats assolits van animar a prosseguir amb la recerca ja sota l'empara científica de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Entre els anys 2004 i 2008 es van dur a terme successives campanyes d'excavació que van permetre delimitar l'extensió del jaciment, avaluar i determinar les característiques i tipologia del mateix i establir un protocol de recerca i museïtzació. L'any 2008 el Consell de Govern de la Generalitat de Catalunya el declarà Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) en la categoria de zona arqueològica.

La singularitat del jaciment ve marcada, entre d'altres, per les restes de pintura mural romana de primer estil pompeià recuperades en diversos àmbits de l'assentament. Es tracta d'una troballa excepcional en el context de la península Ibèrica, on són molt escassos els exemples d'aquest estil decoratiu documentat, principalment, a les ciutats romanes de Pompeia i Herculà (Itàlia).

Resultat final de la restauració dels estucs de Can Tacó

Aquestes restes d'estucs, que han aparegut a l'excavació despresos de les parets i en part esmicolats, han estat tractades amb un laboriós procés de restauració que ha permès recuperar diversos panells que avui estan dipositats al Museu de Montmeló.

La recerca arqueològica que s'hi ha dut a terme ha estat el resultat de la conjunció de l'interès dels dos ajuntaments de Montmeló i Montornès del Vallès per estudiar i dignificar el seu patrimoni arqueològic i de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica de dirigir i coordinar un projecte d'investigació i de posada en valor d'un enclavament que ha aportat dades molt valuoses sobre els primers temps de la presència romana al territori de l'actual Catalunya. Aquesta recerca ha comptat en tot moment amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya per mitjà del seu Servei d'Arqueologia i de la Universitat Autònoma de Barcelona, atès que el director del projecte és el catedràtic d'arqueologia de la UAB, Josep Guitart i Durán i que el jaciment de Can Tacó ha estat, en tot el decurs del projecte, un dels camps de pràctiques en els què han participat els estudiants del Grau d'Arqueologia de la UAB. En les tasques d'excavació arqueològica hi han participat també les empreses Estrats-Gestió del patrimoni cultural SL, Arqueociència i Antequem.
A partir de l'any 2009, continuaren les campanyes d'excavació en extensió i s'inicià l'execució del projecte de posada en valor i museïtzació del jaciment i l'adequació de l'entorn natural amb el suport del programa FEDER.

Adeqüació i posada en valor del jaciment

El *Mons observans* amb el seu jaciment arqueològic forma part del conjunt dels turons de les Tres Creus, un enclavament natural i genuí que estructura la biodiversitat en un entorn molt fragmentat i antropitzat per l'home.

El projecte d'adequació portat a terme s'ha plantejat recuperar i posar en valor tant el patrimoni natural com l'arqueològic, centrant la intervenció en dues zones situades en una cota intermèdia entre els tres rius i els dos turons més alts.
Un petit punt d'informació polivalent excavat en el pendent natural, interpreta diferents agrupacions d'arbres i les seves ombres, adequant la topografia en cada moment, tot disposant terra, pedra, fusta i vegetació com a arquitectures naturals que habiliten l'espai, mesuren el temps, gestionen la temperatura i transmeten energia.

Procés d'excavació del jaciment de Can Tacó

En un extrem, un petit bosc estableix continuïtats en el límit entre les parts, transitant submergits d´entre la massa dels roures i les alzines, i descobrint finalment en un recorregut tranquil i sinuós el jaciment d'època romana.
Trobem les restes d'un palau romà amb una geometria clara dels espais que el formaven i amb zones de gran interès que calia posar en valor. Edificat sobre successives terrasses i en part amb pedra llicorella del lloc, el que havia estat un important assentament previ a la construcció de la via Augusta, és en l'actualitat un mirador natural cap a les comarques del Vallès.

S'ha intervingut en el intradós de les traces romanes, reforçant el contingut (l'espai) i posant en valor el continent (els murs). S'ha treballat amb les terres que amb el temps varen tapar les restes i que s'acumulen fora del jaciment producte de la excavació arqueològica. Aquestes terres amb graves i rocs de l'antiga pedrera de llicorella, han estat garbellades i endreçades novament però en diferent disposició, dotant-les d'un nou significat.

Un primer mallat d'acer conté les noves pedres, i aquestes les terres i graves que, conjuntament, reproduiran els successius plans horitzontals al nivell per on transitaven els romans. Un segon mallat més dens i prim, es disposa com a cortinatge en el temps, com a teló de fons on es projecten les diferents restes arqueològiques.

D'aquesta manera pedra i acer, muntanya i industria convi-

uen en aquests paisatges d'acumulació i, no obstant, dinàmics pel contacte entre fragments; interpretant allò preexistent, posant en valor i activant, incorporant i no esborrant, i alhora coevolucionant amb el medi natural i optimitzant al màxim els recursos.

L'itinerari de la visita

Una de les intervencions més destacades del projecte de posada en valor del jaciment ha estat la creació d'un itinerari de visita al recinte arqueològic. L'itinerari permet accedir a l'interior de l'assentament a través de les plataformes de graves que reprodueixen els diversos espais que conformaven l'edifici ara fa més de dos mil anys (patis, magatzems, estances, etc.). D'aquesta manera, el visitant podrà efectuar un recorregut complert pel jaciment i contemplar els fonaments dels murs sense trepitjar-los.

Visita guiada pel jaciment el dia de la inauguració

L'itinerari s'acompanya amb diversos panells de senyalització amb il·lustracions que mostren l'aspecte original de les principals dependències excavades, entre les quals destaquen les dues habitacions decorades amb pintures murals de primer estil pompeià que reprodueixen amb tot el detall la decoració parietal.

El visitant podrà completar el recorregut amb un audiovisual i una exposició de fotografies que es mostraran al punt d'informació i que expliquen el procés de recuperació del jaciment, des de les campanyes d'excavació i restauració arqueològiques fins a les intervencions arquitectòniques i paisatgístiques que s'han dut a terme per posar en valor el conjunt.

Per tal d'ampliar el ventall d'activitats destinades al públic escolar i familiar, s'han construït dues aules a l'aire lliure. Una, anomenada Aula d'arqueologia, permetrà realitzar tallers d'excavació arqueològica gràcies a la construcció d'un sorral a l'interior del qual s'han reproduït els fonaments de dues estances característiques del jaciment: un magatzem i una sala decorada amb pintures murals i paviments d'*opus signinum*. L'altra, l'anomenada Aula del Bosc, estarà destinada, principalment, a realitzar tallers de natura a través dels boscos d'alzines i roures que envolten el jaciment.

Plafons explicatius sobre el Mons Observans

Activitat pràctica al sorral amb nens el dia de la inauguració

El conjunt dels espais habilitats (recinte arqueològic, punt d'informació i aules escolars) han estat concebuts amb la finalitat d'oferir als visitants la possibilitat de gaudir del patrimoni històric, arqueològic i natural preservat als Turons de les Tres Creus.

L'acte inaugural del *Mons observans* va estar presidit pels alcaldes de Montmeló, Sr. Antoni Guil, el de Montornès del Vallès, Sr. José Montero, el director general de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, Sr. Joan Pluma, la directora de l'ICAC, Dra. Isabel Rodà, i el Dr. Josep Guitart, director del projecte i investigador de l'ICAC.

Parlament dels alcaldes en l'acte inaugural

Presentació del projecte per part del Dr. Guitart (UAB-ICAC)

Públic assistent a l'acte inaugural

Van assistir a l'acte prop de 300 persones que van participar dels tallers d'arqueologia i del tast de productes romans que es va organitzar amb motiu de la inauguració del parc.

Durant aquell cap de setmana el parc *Mons observans* va rebre un total de 600 visites que van voler veure de prop els resultats dels treballs de posada en valor d'aquest important assentament del primer moment de la romanització de Catalunya.

Amphitheatrum, memoria martyrum et ecclesiae. Les intervencions arqueològiques a l'Amfiteatre de Tarragona (2009-2012)

L'amfiteatre romà de Tarragona és un conjunt monumental inclòs en la llista de monuments de Tarragona declarats patrimoni mundial per la UNESCO el 30 de novembre de l'any 2000 i un dels espais més emblemàtics de la ciutat. La seva dilatada història abraça una cronologia que va des de l'època romana fins als nostres dies. En època romana, i abans de la construcció de l'amfiteatre en el segle II dC, fou àrea de necròpolis. Transformat l'espai en amfiteatre, l'edifici va estar actiu com a tal fins a època tardoromana. En el segle III, l'emperador Heliogàbal el restaurà i poc temps després, sota l'imperi dels emperadors Valerià i Gal·liè, l'any 259, foren executats a la pena capital de la *vivi crematio* el bisbe de la ciutat Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi. El testimoni dels màrtirs restà en la memòria de la comunitat cristiana de Tàrraco i en època visigòtica es bastí a l'arena de l'amfiteatre una església memorial juntament amb una àrea cementirial. Avui dia és un espai de propietat municipal i és el monument més visitat de la ciutat.

Vista aèria de l'amfiteatre de Tarragona
on es distingeixen els diversos edificis que l'integren

Considerant la riquesa patrimonial del conjunt i la lectura que

ofereix com a síntesi de la història de la ciutat es valora molt particularment la comprensió de la transformació d'un edifici lúdic pagà en àmbit cultual cristià des de l'època tardoromana fins a l'època contemporània.

D'acord amb aquesta realitat l'ICAC, l'Ajuntament de Tarragona, el Museu Bíblic Tarraconense (Arquebisbat de Tarragona) i l'Associació Cultural Sant Fructuós, -que comparteixen com a objectiu comú la difusió del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la Tarragona romana i del cristianisme antic-, han plantejat un programa de difusió i transferència del coneixement per donar a conèixer la transformació històrica del monument i el paper del cristianisme com a factor de la metamorfosi estructural del conjunt.

Aquest ambiciós projecte multidisciplinari pretén ser alhora la culminació del projecte de recerca "La basílica visigòtica de l'amfiteatre de Tarragona" liderat pel Museu Bíblic Tarraconense, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i l'Ajuntament de Tarragona i una eina de transmissió dels resultats de la recerca a la societat, fent-los partícips dels resultats de la recerca i de les noves conclusions assolides durant aquests anys d'estudi i oferint un espai expositiu on poder també veure algunes de les peces recuperades en les darreres intervencions arqueològiques. La interpretació i actualització dels materials tractats en aquests documents comportaran també una revisió d'algunes de les teories existents, cosa que revertirà, a la llarga, en una millora del coneixement en relació a la definició de les bases històriques que han determinat la nostra evolució ideològica i les nostres creences.

Vista aèria de la planta conservada de la basílica i l'església construïdes a l'interior de l'amfiteatre de Tarragona

Aquesta nova proposta, titulada "*Amphiteatrum, memoria martyrum et ecclesiae*", parteix de les excavacions arqueològiques realitzades els darrers dos anys a l'interior de la basílica visigòtica de l'amfiteatre romà de Tarragona i té com a objectiu aprofundir en la socialització de la recerca efectuada i en la creació d'eines pedagògiques que puguin ser d'utilitat per a la creació de continguts museístics del recinte, actualment gestionat pel Museu d'Història de Tarragona. És un projecte socialitzador que, a partir de la història i l'arqueologia i amb el suport de les noves tecnologies, pretén oferir una visió diacrònica de les religions com a part fonamental del substrat cultural de la nostra societat. En aquest sentit, la recerca científica constitueix la base d'anàlisi d'aquest grup interdisciplinari que compta amb una àmplia experiència de treball en curs, sigui en el marc de les activitats de l'ICAC, sigui en el propi desenvolupament del projecte "Estudi de la basílica paleocristiana de l'amfiteatre de Tarragona", i també en els projectes assumits per cadascuna de les tres institucions esmentades.

Vista de l'amfiteatre romà de Tarragona

Per assolir els objectius, el projecte compta amb un equip bàsic interdisciplinar que parteix de l'experiència comuna en el marc del propi projecte "*Praesidium, templum et ecclessia*" (que va obtenir un ajut ACDC en la convocatòria de l'any 2011), de l'actual projecte de l'amfiteatre de Tarragona que comparteixen les tres institucions esmentades, i en el marc dels diversos programes de recerca que desenvolupa l'ICAC. És un equip d'investigadors i tècnics consolidats, juntament amb investigadors en formació, que centren part de la seva activitat en les diferents línies de l'ICAC en relació a la recerca en *Arqueologia de la Ciutat Antiga, l'Arqueologia del Paisatge i les Produccions artístiques*.

En el decurs dels anys 2010 i 2011 s'han desenvolupat diverses actuacions en l'entorn de la basílica cristiana d'època visigoda alçada en l'arena de l'amfiteatre. Ha estat una intervenció arqueològica juntament amb actuacions de prospecció geofísica i de documentació fotogramètrica. Els treballs s'han caracteritzat per la documentació arqueològica dins del projecte ja esmentat i, a més, per la recollida sistemàtica de mos-

tres de tots els materials que es consideren susceptibles d'analítica i d'exposició museogràfica. En destaca la documentació efectuada amb suport topogràfic i fotogramètric que permet la generació de continguts visuals d'explotació didàctica.

Tota la informació arqueològica disponible s'ha començat a processar a inicis de l'any 2012, moment en què es dóna per iniciat aquest projecte.
Durant aquest primer any de projecte s'ha iniciat la selecció de la informació arqueològica disponible i la redacció d'una publicació pedagògica que donarà a conèixer els resultats dels treballs arqueològics i ajudarà a la comprensió del complex patrimonial. Aquesta publicació s'està realitzant les mateixes pautes que es van seguir per al volum *Praesidium, Templum et Ecclesia*, editada amb el suport de la Secretaria d'Universitats i Recerca i que ha estat una eina pedagògica sobre els treballs d'excavació realitzats al subsòl de la catedral de Tarragona que ha tingut un gran ressó i que actualment està esgotat.

La nova publicació, titulada com el projecte, "*Amphitheatrum, memoria martyrum et ecclesiae. Les intervencions arqueològiques a l'Amfiteatre de Tarragona (2009-2012)*" inclourà un text pedagògic, traduït al castellà i a l'anglès, en què es farà una relació actualitzada dels continguts científics obtinguts darrerament fent èmfasi en la transició ideològica de l'espai i en la corresponent escenografia arquitectònica. Serà una publicació eminentment gràfica que incidirà en la documentació planimètrica i fotogramètrica que pretenem que esdevingui un material de suport a la visita i comprensió del monument. També s'inclouran les peces arqueològiques més rellevants.

Difusió del projecte

La difusió ciutadana se centrarà en la realització d'activitats de difusió en el marc de l'aniversari del martiri a l'arena de l'amfiteatre i, especialment en el context temporal del festival *Tarraco Viva* de l'any 2013. Aquestes accions inclouran xerrades, jornades de portes obertes, visites guiades al jaciment i

Treballs d'excavació i dibuix a l'amfiteatre

una exposició del procés d'excavació i les accions realitzades en aquests dos anys de projecte.

L'exposició que es farà a les voltes de l'amfiteatre serà el producte més tangible d'aquesta exposició i la que, juntament amb la publicació, ajudarà d'una banda, a donar a conèixer la recerca científica que s'hi està duent a terme i d'altra banda, ajudarà al visitant a comprendre l'evolució històrica i arquitectònica d'aquest complexe i interessant edifici patrimoni de la Humanitat.

Els primers mesos del 2013 s'acabarà de redactar el text de la publicació i el contingut dels plafons de l'exposició que s'inaugurarà el mes de maig de 2013, en el marc del festival *Tarraco Viva* i que constituirà, en endavant, un centre d'interpretació permanent que ajudarà a conèixer i difondre l'amfiteatre de Tarragona en la seva evolució diacrònica, des que era una àrea periurbana fins a que es constituí com a presó de la ciutat en el segle XIX.

El projecte és innovador atès que presenta una proposta d'interactuació amb la població activant unes propostes que per-

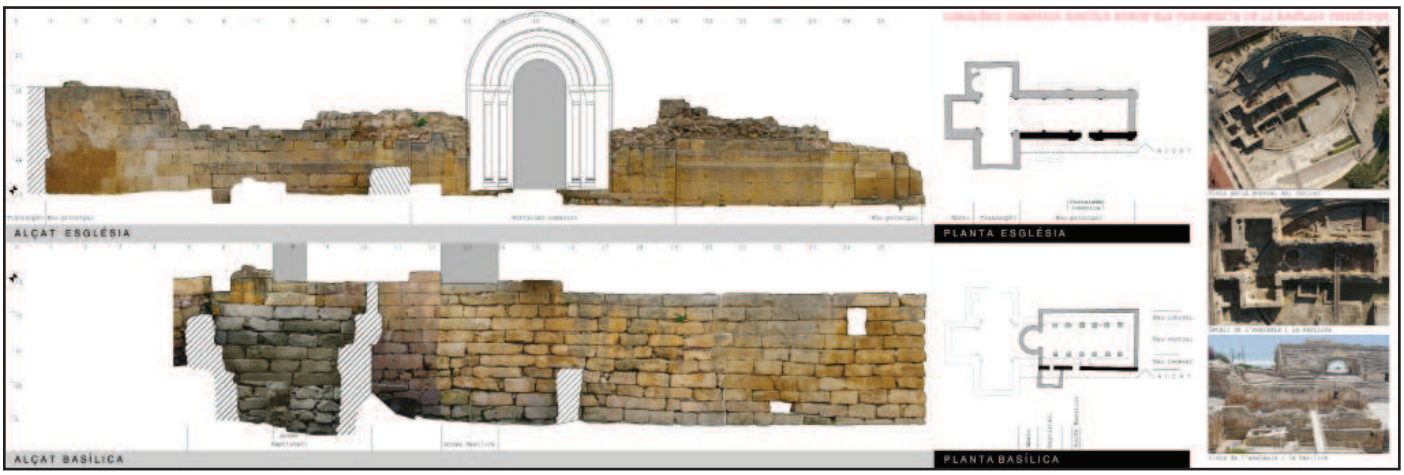

Una mostra dels treballs fotogramètrics realitzats

meten d'establir un diàleg entre el paper de la ciència, el coneixement de la història i la projecció dels valors patrimonials. I és possible per la manera original d'assolir aquests objectius. Gràcies a un espai estable –el mateix amfiteatre o les instal·lacions del Museu d'Història de Tarragona i del Museu Bíblic Tarraconense- amb recursos innovadors de caràcter pedagògic, comunitats educatives i públic en general podrà entrar en contacte directe amb els arqueòlegs i historiadors i el seu treball.

Des d'aquesta voluntat definidora del projecte es pretén que sigui universalitzador i de transferència d'idees i poder fer arribar a interactuar sobre altres comunitats a nivell internacional transcrivint el projecte a les possibilitats de comunicació que ens brinden les modernes tecnologies (webs, blogs, twitter, tuenti, facebook, etc.). El projecte també pretén establir una línia de col·laboració amb els mitjans de comunicació (premsa, ràdio i televisió, etc.) per a una major divulgació dels objectius.

El projecte també crearà materials didàctics i formatius propis que permetin treballar els objectius en relació amb els diferents *curricula* acadèmics. En aquest sentit es vol transmetre la idea que l'arqueologia com a ciència auxiliar de la història precisa, a la vegada, de les altres ciències. La química, la geologia, la informàtica, la topografia, l'arquitectura, etc. són ciències necessàries per a l'arqueologia. Aquest caràcter multidisciplinari i transversal hauria d'ajudar als alumnes a obrir la seva ment a un saber universal i ampli. El projecte contribuirà de manera important a vèncer tòpics en la tipificació dualista del saber. A més, esdevindrà un atractiu turístic innovador per a la ciutat de Tarragona que permetrà d'ampliar l'oferta vigent actualment.

Els membres del grup són també docents en diversos nivells i àmbits de l'ensenyament: el Màster Interuniversitari d'Arqueologia Clàssica que actualment imparteixen la UAB, la URV i l'ICAC, més la llicenciatura de Ciències Religioses que imparteix l'Institut Superior de Ciències Religioses "Sant Fructuós", depenent de la facultat de Teologia de Catalunya.

Vista dels jardins amb l'amfiteatre romà al fons

En aquest context, tant la publicació com els materials pedagògics funcionaran també com una eina didàctica de qualitat, facilitant la comprensió de l'evolució històrica d'aquest espai i alhora obrint una línia de formació en la recerca per a joves investigadors. Així mateix, les diverses eines d'aquest projecte estan dissenyades per a un ús a diversos nivells, de manera que pugui ser emprada com a material de consulta i de treball en assignatures de l'àmbit humanístic de l'ensenyament secundari. S'ofereix, per tant, a la comunitat educativa un instrument d'aprenentatge dinàmic i interactiu que permeti la contextualització històrica, geogràfica i visual de tot un seguit de processos relacionats amb la formació i evolució d'una part significativa del nostre passat.

La vil·la romana de Can Ferrerons (Premià de Mar)

El pavelló octogonal de la vil·la romana de Can Ferrerons, de 750 m2, és un edifici amb una excepcional singularitat arquitectònica, un magnífic estat de conservació per l'alçada de les seves parets de fins a 3 m. Aquest fet el converteix en un monument de gran interès per al patrimoni romà del país i són molts els temes de recerca que es susciten arran d'aquesta troballa tant pel que fa a l'arquitectura romana, els propietaris rurals, l'explotació del territori o a la cultura romana, en general.

L'edifici octogonal de Can Ferrerons després de ser excavat

L'Ajuntament de Premià de Mar, propietari del monument, va impulsar-ne les excavacions, concloses el 2009. Actualment té la voluntat de posar en valor aquest jaciment amb la seva obertura al públic, a través d'una acurada museïtzació, per dinamitzar l'interès cultural i el turisme del municipi i de la comarca. Per aquest projecte, es va signar un conveni entre l'Ajuntament de Premià de Mar i l'ICAC que té com a objectiu científic d'estudiar el monument i impulsar la transferèn-

cia de coneixement que es derivarà de difondre'n les conclusions al gran públic. En aquest sentit, la investigadora de l'ICAC, la Dra. Marta Prevosti, està treballant des del 2010 en l'estudi arqueològic del jaciment i en l'adequació del jaciment per a l'obertura al públic. Amb subvencions de la Diputació de Barcelona i de la Generalitat de Catalunya, el 2011, es va sanejar el terra i es va col·locar una passarel·la.

Caldarium de Can Ferrerons

Durant el 2012, gràcies a la concessió d'un ajut de la Diputació de Barcelona, s'ha dibuixat l'alçat de les parets i s'ha elaborat una maqueta 3D de les restes romanes, sobre la què s'està treballant en les hipòtesis de solució de la coberta arquitectònica. Aquesta tasca ha estat realitzada per la UDG de l'ICAC.

També s'ha treballat en l'elaboració del projecte executiu d'accessibilitat i obertura al públic de l'edifici que tanca el jaciment, amb l'arquitecte Jordi Navarro i Artola.

Aquest jaciment és una nova oportunitat de treball per a la transmissió a la societat de les idees i les inquietuds científiques generades en l'estudi del monument. Per les seves característiques, la vil·la romana de Can Farrerons, ofereix a més un gran potencial museogràfic que està previst que es materialitzi entre el 2013 i el 2014 si s'aconsegueixen les subvencions previstes.

Difusió del projecte

Pel que fa a la difusió d'aquestes restes arqueològiques i als estudis ja realitzats, el 22 de gener de 2012 es va inaugurar al Museu d'Estampació de Premià de Mar l'exposició "L'arqueologia de Premià" comissariada per la Dra. Marta Prevosti i el Dr. Ramon Coll. Aquesta exposició mostrava objectes procedents de les diverses excavacions realitzades a Premià de Mar en els darrers 40 anys i dirigides pel Museu de Premià de Mar. Les peces cobreixen un període cronològic de mil anys d'his-

Cartell de l'exposició "L'arqueologia de Premià"

Imatge de les vitrines de l'exposició

tòria que va des de l'època ibèrica fins a l'antiguitat tardana. A través d'aquestes peces es fa un recorregut per la història del municipi de Premià de Mar i s'analitza la seva relació amb les poblacions veïnes.

El poblament de la vall de Premià, en el període ibèric estava replegat al poblat emmurallat del turó de la Cadira del Bisbe. Amb l'arribada dels romans, el poblament es dispersa per tota la vall i amb la bonança econòmica que proporciona, les àrees de la plana de davant del mar es converteixen en les més pròsperes, i poblades per les vil·les més riques. Aquesta

situació s'inverteix a partir de la crisi del segle III i amb la tardoantiguitat es dona pas a l'alta Edat Mitjana, amb un nou replegament de la població cap a la part alta de la vall.

L'exposició estava instal·lada al nivell inferior del museu, on un conjunt senzill de vitrines i plafons permetia apreciar objectes de molt diferent procedència i trobar una petita síntesi dels jaciments de Premià: el Palmar, els Frigorífics i de Can Ferrerons.

En aquesta exposició hi havia un espai d'honor dedicat al jaciment de Can Ferrerons i al projecte de museïtzació i interpretació que estan endegant l'ajuntament de Premià i l'ICAC per tal de poder convertir aquest emblemàtic i singular espai en un centre d'interpretació que permeti donar a conèixer la riquesa d'aquesta vil·la romana, les seves troballes i el seu funcionament en l'antiguitat.
Atès el seu interès patrimonial per a la zona, el 2012 aquest jaciment ha estat també objecte d'un treball de recerca realitzat per l'alumne de segon de batxillerat de l'Institut de Premià de Mar, Rubén Florencio, ha merescut el 1r Premi Hèracles 2012 que convoca la secció espanyola de la SEEC pel seu treball de recerca: "Can Ferrerons, un jaciment romà excepcional a Premià de Mar".

Per a realitzar el seu treball, va enregistrar les converses matingudes amb Marta Prevosti i Ramon Coll així com també amb Josep Font i Isabel Rodà i va pujar aquests vídeos al canal youtube.

El treball es pot consultar en xarxa a l'adreça:
http://www.seec.cat/FERRERONS_FLORENCIO.pdf

Dues imatges dels vídeos de youtube realitzats per Rubén Florencio amb les entrevistes a la Dra. Marta Prevosti i el Dr. Ramon Coll sobre la vil·la romana de Can Ferrerons

Els alumnes guanyadors de l'edició 2012 dels Premis Hèracles que convoca la secció catalana de la SEEC

7.3.2. Altres activitats de transferència del coneixement

La tasca de difusió i transferència dels resultats de la recerca arqueològica que es du a terme des de l'ICAC ha estat reconeguda també aquest 2012 i, a banda dels premis de difusió científica aconseguits pels seus investigadors, que ja hem esmentat a la introducció d'aquesta Memòria d'Activitats, ha estat part implicada dels següents reconeixements:
El 7 de maig de 2012, en el marc dels XIX Premis Auriga, va tenir lloc a Barcelona el lliurament del premi Musa 2011 concedit al Museu Bíblic Tarraconense, en reconeixement a la qualitat de l'exposició temporal «*Praesidivm, Templvm et Eccle ia*», coorganitzada per l'Ajuntament i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a Tarragona. Per a més informació sobre aquest projecte, vegeu l'apartat 7.3.2 de la *Memòria d'activitats 2011*.

Foto de grup amb el tribunal i els guanyadors del premi Musa 2011

Activitats amb centres d'educació secundària i batxillerat

Passejada arquitectònica

El Dr. Josep M. Macias i els alumnes participants a la passejada arquitectònica

L'ICAC conscient de la importància de fer arribar els avenços de la recerca arqueològica i difondre-la entre els alumnes d'educació secundària i batxillerat, va iniciar el 2011 una col·laboració amb diversos centres del territori català a través de l'Associació de Professors de Llengües Clàssiques de Catalunya.

En el marc de les activitats del festival *Tarraco Viva 2012*, l'ICAC, en coordinació amb l'APLEC, va realitzar l'activitat " Passejada arquitectònica" els divendres 17 i 27 de maig. Van participar en aquesta activitat més de 150 alumnes de 3r i 4rt d'ESO i de Batxillerat de més d'una desena de centres escolars de Catalunya. Aquesta activitat constava de dues parts: primer, els alumnes van seguir una xerrada impartida per l'investigador de l'ICAC, Josep M. Macias, amb la que se'ls pretenia iniciar en el coneixement i reconeixement de l'arquitectura romana encara avui visible a la ciutat de Tarragona. La segona part d'aquesta activitat va consistir en un passeig per les restes arquitectòniques romanes de la Part Alta de la ciutat.

Els alumnes participants a la passejada arquitectònic amb part dels materials pedagògics

La passejada arquitectònica va anar acompanyada d'uns materials pedagògics amb diverses activitats dissenyats pel Dr. Josep M. Macias i la profesora Meritxell Blay de l'Institut Jaume I de Salou i presidenta de l'APLEC, que els alumnes havien de completar demostrant, així, haver assolit els coneixements impartits durant aquesta activitat.

Curs de formació dirigit al professorat

En col·laboració amb el Camp d'Aprenentatge de Tarragona, l'ICAC ha organitzat aquest 2012, la quarta edició dels cursos de formació i reciclatge per a professors del Camp de Tarragona sobre diversos aspectes de l'arqueologia clàssica.

Presentació del curs de formació del professorat a càrrec de la Dra. Isabel Rodà i el Dr. Joaquín Ruiz de Arbulo

L'objectiu d'aquests cursos és poder apropar al professorat de secundària i batxillerat els resultats de la recerca que es desenvolupa a l'ICAC i formar-los en alguns temes concrets del món de l'arqueologia i la cultura clàssiques que considerem que poden ser-los d'utilitat per a les seves classes amb els alumnes d'ESO i batxillerat. Les conferències dels investigadors van sempre acompanyades d'un seguit de tallers pràctics realitzats pels professors del Camp d'Aprenentatge de Tarragona. L'edició del 2012 es titulava "*Arqueologia i didàctica*" i va comptar amb la participació de 72 professors de diversos centres educatius del Camp de Tarragona.

D'altra banda, el Dr. Jesus Carruesco ha participat aquest 2012 en el Curs de formació al professorat de secundària *Arts, tècnica i tradició al món antic* organitzat per l'Institut de Ciències de l'Educació i la Universitat de Barcelona el mes de novembre a Barcelona.

Conferències a col·lectius

Una vegada més, els investigadors de l'ICAC han impartit també durant el 2012 diverses conferències i xerrades informatives a diversos sectors no especialitzats de la societat civil. Entre aquests col·lectius cal destacar la Fundació Caixa Fòrum, les Aules d'Extensió Universitària per a la gent gran, l'Ateneu de Tarragona, els Amics de la Unesco, entre d'altres (vegeu més informació a l'apartat 7.2.).

Organització o participació en exposicions

A banda de en l'exposició "*L'Arqueologia a Premià de Mar*", l'ICAC també ha participat aquest 2012 en una altra exposició de transferència directa dels resultats de la recerca a la societat. Es tracta de l'exposició «*Cent anys de Son Peretó: descobrint el passat cristià*», organitzada pel Museu d'Història de Manacor, del 5 de setembre al 25 de novembre, a Manacor. Aquesta exposició, comissariada per Mateu Riera, investigador adscrit a l'ICAC, mostrava els resultats de 100 anys d'excavació arqueològica al complex paleocristià de Son Peretó a Mallorca.

D'altra banda, ha seguit itinerant per Catalunya l'exposició 16 científiques catalanes organitzada per l'Associació Catalana de Comunicació Científica (ACCC) en la que l'ICAC participa des de l'any 2009 (vegeu també apartat 7.2).

Imatge de la basílica paleocristiana de Son Peretó

7.4. Mitjans de comunicació

7.4.1. Participació en programes de ràdio

→ Ràdio Premià de Mar - Programa "Tot Museu"
Marta Prevosti
Projecte La vil•la romana de Can Ferrerons de Premià de Mar
Divendres alterns durant l'any 2012

→ Catalunya Ràdio
Equip de l'Institut de Geomàtica i l'ICAC
Projecte *Cuniculus*
21 de març de 2012

Entrevista amb el gerent de l'Institut de Geomàtica al Cuniculus de Tarragona

→ Catalunya Ràdio - Catalunya Informació
Equip de l'Institut de Geomàtica i l'ICAC
Projecte *Cuniculus*
25 de març de 2012

→ Catalunya Ràdio - Informatiu Catalunya Matí
Equip de l'Institut de Geomàtica i l'ICAC
Projecte *Cuniculus*
25 de març de 2012

→ Mataró Ràdio
Isabel Rodà
Acte d'inauguració de la "Vil•la romana de Torre Llauder, de *res rustica iluronesium*"
19 de maig de 2012

Explicacions de la Dra. Isabel Rodà a Mataró Ràdio

→ Tarragona Ràdio – Tarragona Actualitat
Entrevista a Isabel Rodà
Projecte *Iberia Graeca*. Presentació dels materials grecs de les comarques de Tarragona
11 de juny de 2012

→ Cadena Ser
Equip *Iberia Graeca*
Projecte *Iberia Graeca*. Presentació dels materials grecs de les comarques de Tarragona
11 de juny de 2012

→ Ràdio Granollers – Programa "Descobrir Granollers"
Isabel Rodà i Maribel Panosa
Presentació del llibre "Els Ibers del Vallès Oriental"
20 de setembre de 2012

→ Ràdio Montornès
Entrevista a Josep Guitart
Inauguració del Parc Arqueològic i de Natura Mons Observans
27 d'octubre de 2012

→ CatRàdio
Equip *Iberia Graeca*
Projecte *Iberia Graeca*. Presentació dels materials grecs de les comarques de Lleida
18 de desembre de 2012

→ Cadena Ser - Programa: L'hora L
Entrevista a Isabel Rodà
Reobertura de la Necròpolis paleocristiana de Tarragona
10 de novembre de 2012

7.4.2. Participació en programes de televisió

→ Barcelona TV – Connexió Barcelona
Isabel Rodà
Columnes de marbre de Troia del Palau de la Generalitat
8 de març de 2012

La Dra. Isabel Rodà durant l'entrevista davant el Palau de la Generalitat

→ TV Badalona - Badalona Notícies
Isabel Rodà
Lliurament de premis als guanyadors del concurs "Odissea" de cultura clàssica
26 d'abril de 2012

Acte de lliurament del premis del concurs "Odissea"

→ Canal 9 - Programa Encontres
Ramon Járrega
Publicació de l'estudi sobre la romanització a Castelló "La Plana romana"
21 de maig de 2012

El Dr. Ramón Járrega explicant el procés de romanització a la zona de Castelló

→ TV3 - Telenotícies comarques
Equip Iberia Graeca
Projecte Iberia Graeca. Presentació dels materials grecs de les comarques de Tarragona
12 de juny de 2012

→ TV3 - Telenotícies comarques
José Ignacio Fiz i Toni Cartes
Recerques a la zona del Delta de l'Ebre
10 de juliol de 2012

Entrevista al Dr. José Ignacio Fiz i al Sr. Toni Cartes

→ Canal Extremadura - Extremadura Noticias 2
Isabel Rodà
Concessió del "Premio Internacional Genio Protector de

la Colonia Augusta Emerita" a la Dra. Isabel Rodà, directora de l'ICAC
17 de setembre de 2012

La Dra. Isabel Rodà entrevistada al rebre el premi

→ Canal 33 - Programa "Odissees"
Joaquín Ruiz de Arbulo
L'Esculapi d'Empúries
19 d'octubre de 2012

Enric Calpena entrevistant al Dr. Joaquín Ruiz de Arbulo a la biblioteca de l'ICAC

→ Vallès Visió TV
Entrevista a Josep Guitart
Inauguració del Parc Arqueològic i de Natura Mons Observans
27 d'octubre de 2012

Entrevista al Dr. Josep Guitart durant l'acte d' inauguració

→ TAC Tarragona - Programa "Notícies 12"
Joaquín Ruiz de Arbulo i altres membres del comité científic del congrés
Presentació als mitjans de comunicació de Tàrraco Biennal. 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy
7 de novembre de 2012

Presentació i roda de premsa del congrés Tàrraco Biennal

→ TAC Tarragona - Programa "Notícies 12"
Isabel Rodà i altres membres del comité científic del congrés
Acte inaugural de Tàrraco Biennal. 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy
29 de novembre de 2012

Acte d'inauguració del congrés Tàrraco Biennal

→ TAC Tarragona - Programa "Notícies 12"
Membres del comité científic del congrés, entre ells l'ICAC
Clausura de Tàrraco Biennal. 1er Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy
3 de desembre de 2012

→ TAC Tarragona - Programa "Notícies 12"
Jordi López Vilar
Entrevista sobre la presentació del llibre "Les inscripcions monumentals de l'amfiteatre de Tarragona" del professor Géza Alföldy
3 de desembre de 2012
de les comarques de Tarragona

Entrevista al Dr. Jordi López

→ TV Lleida
Equip Iberia Graeca
Projecte Iberia Graeca, Presentació dels materials grecs de les comarques de Lleida
18 de desembre de 2012

→ Canal 33 - Programa "Odissees" - La dama Flàvia d'Empúries
Judit Ciurana i Isabel Rodà
Diversos aspectes del món clàssic
21 de desembre de 2012

La Dra. Judit Ciurana durant l'entrevista

7.4.3 Vídeos sobre projectes de l'ICAC

Cada vegada són més i millors les eines que la tecnologia posa a la disposició científica. L'ICAC, conscient de la utilitat i ressò d'algunes d'aquestes eines, ha seguit durant el 2012 creant i col•laborant en diversos enregistraments i canals de vídeo que mostren algunes de les principals troballes localitzades, fruit de la seva tasca de recerca, tant a nivell nacional com internacional.

Tot seguit, trobareu un llistat de les produccions realitzades o corealitzades per l'ICAC en el decurs del 2012:

→ Vídeo de presentació del projecte "El jaciment romà de Can Tacó i el seu entorn (Montmelò, Montornès - Vallès Oriental)", realitzat per la productora "Sabem.com" (per a més informació sobre aquest projecte, vegeu la línia de recerca *Arqueologia del paisatge, poblament i territori* a l'apartat 2.1.2).

El Dr. Josep Guitart presentant el documental

Vista aèria del jaciment de Can Tacó

Gemma Garcia, codirectora de les excavacions explica la història del jaciment

La natatio trobada al jaciment

→ Vídeo del treball de recerca de l'alumne Rubén Florencio, de l'Institut Cristòfol Ferrer de Premià de Mar, sobre la vil•la romana de Can Ferrerons (Premià de Mar), amb entrevistes a la Dra. Rodà i la Dra. Prevosti (per a més informació sobre aquest projecte, vegeu la línia de recerca Arqueologia del paisatge, poblament i territori a l'apartat 2.1.2).

La Dra. Marta Prevosti explica la Vil•la roma de Can Ferrerons

→ Demo del projecte didàcitc "En-grècia't" sobre cultura clàssica grega, presentat a la Fundació Prínceps de Girona, realitzada per la productora "Tres i Tres" (per a més informació sobre aquest projecte, vegeu el programa específic d'Arqueologia grega l'apartat 2.2.2).
http://www.tresitres.cat/engreciat.zip

Animació per ordinador d'una peça ceràmica grega

Animació d'imatges d'una ceràmica

→ Entrevista a alumnes participants a la "Passejada arquitectònica", coorganitzada per l'ICAC i l'APLEC en el marc de Tàrraco Viva 2012 (per a més informació sobre aquesta activitat vegeu l'apartat 3.2 transferència del coneixement).

→ Retransmissió de la jornada sobre escàner Làser realitzada a l'Institut Cartogràfic de Catalunya el 20 de setembre i organitzada per l'empresa Leica Geosystem, on va participar la UDG de l'ICAC (per a més informació sobre aquesta activitat, vegeu l'apartat 3.2 Unitats de suport a la recerca).

Instantània de la discussió final de la jornada

8.
OBJECTIUS ESTRATÈGICS I INDICADORS DE SEGUIMENT

8.1. Taula sobre el grau d'assoliment dels objectius operatius

N.	EIX	OBJECTIUS ESTRATÈGICS	N.	OBJECTIUS OPERATIUS	N.	ACTIVITATS	Grau d'assoliment	Observacions
1	L'organització, l'equipament i el govern de l'Institut	Completar i millorar l'estructura organitzativa i l'equipament de l'Institut, amb l'objectiu d'aconseguir millorar-ne el funcionament per assolir els resultats programats	1.2	Incrementar i millorar l'equipament de l'Institut, especialment el de les unitats de suport a la recerca	1.2.1	Mantenir i ampliar l'equipament necessari per al funcionament òptim de l'Institut al mateix temps que es vagi amortitzant	Actuació mínima	Atesa la situació de crisis econòmica. Vegeu apartat 1.3 (p. 14)
					1.2.2	Adquirir periòdicament el programari informàtic per adaptar-nos a les noves tecnologies amb aplicació en el camp de l'arqueologia	Actuació mínima	Atesa la situació de crisis econòmica. Vegeu apartat 1.3 (p. 14)
					1.2.3	Adquirir periòdicament maquinària i programaris per a les unitats de suport a la recerca per mantenir-ne la capacitat de servei en el camp de la documentació, les analítiques i la documentació gràfica	Actuació mínima	Atesa la situació de crisis econòmica
					1.2.4	Implantar amb l'IPHES i els Serveis científicotècnics de la URV una oferta de serveis de suport a la recerca en el camp de la prehistòria i l'arqueologia clàssica. Amb aquesta activitat es pretén poder adquirir i desenvolupar de manera conjunta els grans equipaments que si no serien difícilment sostenibles	Modificat	Aquesta activitat s'està duent a terme en el marc del projecte SUMA
			1.3	Impulsar i consolidar 9 grups de recerca de l'ICAC a l'any 2012 i participar en 2 grans equips d'investigació	1.3.1	Crear grups de recerca propis	En curs	
					1.3.2	Participar en les convocatòries públiques de captació de recursos humans com són els programes Ramón y Cajal, ICREA, Juan de la Cierva, Beatriu de Pinós, Formació d'investigadors (FI), Formació de professors universitaris (FPU), Formació del personal investigador (FPI)	Acomplert	
					1.3.3	Implantar les convocatòries pròpies de captació de personal investigador en el nivells següents: investigadors en formació, investigadors postdoctorals, investigadors júniors i sèniors	Aturat parcialment	Només s'han convocat places per a la formació de personal investigador
					1.3.5	Desenvolupar l'adscripció d'investigadors d'altres institucions, especialment les universitàries	Acomplert	Vegeu apartat 1.4 (p. 16)
			1.4	Establir protocols que permetin incrementar l'eficàcia i l'eficiència del funcionament de l'Institut i utilitzar eines d'autoavaluació i d'avaluació externa de l'Institut abans de l'any 2010	1.4.1	Preparar, entre d'altres, els protocols de gestió següent: projectes de recerca, ingressos i despeses, publicacions, direcció i seguiment de les tesis doctorals, reunions i altres activitats científiques	En curs	
					1.4.2	Establir el procediment per a l'autoavaluació interna quadrimestral de la gestió econòmica i administrativa, del desenvolupament dels projectes científics i del compliment dels indicadors	Iniciat	No s'ha pogut desenvolupar en el ritme previst (baixa per malalties dels treballadors)
					1.4.3	Iniciar els procediments que permetin posar en marxa l'auditoria científica externa que ha d'executar el Consell científic assessor	Iniciat	S'ha previst que l'avaluació del centre es farà el 2013

2	La recerca de l'Institut i el seu posicionament envers Catalunya i Europa	Posicionar la recerca de l'Institut en el marc de referència europeu i ser un centre de recerca d'excel·lència en l'àmbit català. Les activitats científiques dutes a terme a Catalunya i la presència de missions arqueològiques de l'Institut juntament amb d'altres estratègies de col·laboració als països de l'entorn mediterrani seran els eixos principals d'actuació. També ho serà la difusió científica dels resultats	2.1	Dur a terme projectes de recerca de referència en l'àmbit de l'arqueologia de Catalunya i comptar amb a la presència de missions arqueològiques a d'altres països de l'entorn mediterrani	2.1.1	Desenvolupar projectes de recerca de referència a Catalunya, especialment en el camp de la planimetria arqueològica urbana, els estudis de territori, la implantació de les TIC a l'arqueologia, la formació i gestió de corpus i bancs de dades	En curs	
					2.1.2	Mantenir la investigació a llarg termini en els jaciments arqueològics on l'ICAC és un referent: Tàrraco, *Iesso*, Can Tacó, el poblament protohistòric a la vall inferior de l'Ebre, etc.	Acomplert	
					2.1.4	Establir nous acords amb la Universitat de Barcelona que permeti seguir investigant en els jaciments d'Altibhuros (Tunísia)	Pendent	Canvis polítics a Tunísia
					2.1.5	Impulsar la presència d'investigadors de l'ICAC en investigacions arqueològiques a la Mediterrània, especialment a França, Itàlia, Grècia i Xipre	En curs	Vegeu apartat 2.2.2 (p. 60)
			2.2	Liderar algun projecte europeu d'ampli abast a les ribes de la Mediterrània	2.2.1	Possibilitat d'iniciar algun programa Tempus amb aquests països o d'altres països de la conca mediterrània no membres de la Unió Europea. Com a soci o com a líder	Acomplert	Vegeu apartat 5.3 (p. 131)
					2.2.2	Aprofitar altres convocatòries EUROMED, INTERREG, MED, etc. que permetin projectes comuns amb aquests països	Acomplert	Vegeu apartat 2.1.1 (p. 25)
			2.3	Impulsar definitivament l'estudi de l'arqueologia grega des de Catalunya	2.3.1	Establir acords amb el Museu d'Empúries (MAC) per a projectes d'arqueologia grega	Aturat	
					2.3.2	Iniciar la col·laboració de l'ICAC en el projecte *Iberia Graeca*(MAC-CSIC)	Acomplert	Vegeu apartat 2.2.2 (p. 62)
					2.3.3	Establir la participació d'alumnes catalans en excavacions arqueològiques a Grècia i Xipre	Aturat	
					2.3.5	Iniciar programes Erasmus que permetin la presència de professors investigadors i investigadors en formació a l'ICAC	Acomplert	Vegeu apartat 5.2 (p. 131)
					2.3.6	Organitzar i coorganitzar col·loquis i seminaris formatius que ofereixin els coneixements més específics en arqueologia grega	Acomplert	Vegeu apartats 2.2.2 i 6.1 (p. 60 i p. 143)
			2.4	Participar en la gestió d'alguns dels grans bancs de dades de l'arqueologia clàssica europea	2.4.1	Desenvolupar i participar, entre d'altres, en les bases de dades i corpus següents: CSIR, CIL, ADVILLAM, EURYDICE	En curs	Vegeu apartats 2.1.3, 2.1.4 i 2.2.2 (p. 46, p. 48 i p. 62)
			2.5	Consolidar l'edició de publicacions de referència, promoure reunions científiques i presentar els resultats de la recerca a la comunitat internacional	2.5.1	Mantenir i augmentar el nombre de publicacions de l'ICAC (col·leccions *Documenta* i *Hic et Nunc*) i de coedicions (CSIR, URV, UB, etc.)	Acomplert	Vegeu apartat 6.3 (p.158)
					2.5.2	Preparar les reunions científiques que ens permetin presentar els resultats dels nostres avenços científics i promoure la presentació dels resultats en reunions científiques promogudes per d'altres institucions	Acomplert	Vegeu apartat 6.1 (p. 143)
					2.5.3	Promoure la presència al nostre país de les reunions científiques internacionals que periòdicament s'organitzen per Europa i que per ara no hi ha hagut l'oportunitat de rebre	En curs	Vegeu apartat 6.1 i 6.2 (p. 143 i p. 148)
			2.6	Impulsar la presència de les unitats de suport a la recerca i del Centre de Documentació - Biblioteca en l'àmbit europeu	2.6.1	Desenvolupar la Unitat de documentació gràfica per avançar amb les noves tecnologies del dibuix assistit, la topografia, la fotogrametria i la realitat virtual	En curs	Vegeu apartat 3.2 (p. 82)
					2.6.2	Desenvolupar la Unitat d'estudis arqueomètrics per consolidar el seu lideratge estatal en el camp dels estudis petrològics i arqueològics dels marbres, les ceràmiques i altres materials pètris	En curs	Vegeu apartat 3.1 (p. 77)
					2.6.3	Desenvolupar el Centre de documentació i biblioteca per atendre les necessitats dels investigadors de l'arqueologia clàssica, especialment la dels membres de l'ICAC. Durant els propers anys es posarà l'accent en la documentació i difusió del fons Pere de Palol, la catalogació de la biblioteca de la Reial Societat Arqueològica per incloure-la en el catàleg col·lectiu de les biblioteques universitàries catalanes	En curs	Vegeu apartat 3.3 (p. 87)
					2.6.4	Implantar amb l'IPHES i els Serveis científicotècnics de la URV una oferta de serveis de suport a la recerca en el camp de la prehistòria i l'arqueologia clàssica. Amb aquesta oferta, que es presentarà com una confederació de serveis, es vendrà la marca Campus URV Tarragona, que pot suscitar un gran interès en el nostre àmbit de la recerca i millorarà l'eficiència i la capacitat dels centres que hi participarem	Modificat	Aquesta activitat s'està duent a terme en el marc del projecte SUMA

3	L'Institut i la formació avançada en l'espai europeu d'educació superior (EEES)	Consolidar els estudis de postgrau i doctorat en què participa l'Institut i mantenir una àmplia oferta de cursos i seminaris de formació avançada en arqueologia clàssica.	3.1	Aprovar l'acreditació administrativa del Màster Oficial d'Arqueologia Clàssica i mantenir-ne un nombre d'alumnes suficient	3.1.1	Elaborar processos d'autoavaluació del Màster oficial Interuniversitari en Arqueologia Clàssica que permetin determinar els punts febles i així poder-los millorar i assolir l'acreditació administrativa corresponent	Iniciat	
					3.1.2	Implantar estratègies de difusió del Màster que mantinguin un nombre mínim de 20 alumnes per curs	No assolit	Vegeu apartat 5.2 (p. 130)
					3.1.3	Mantenir el programa de beques per als estudis del Màster que, alhora, permet iniciar els estudiants en el camp de la recerca i els connecta amb d'altres universitats europees.	No assolit	Vegeu apartat 1.3 (p. 14)
					3.1.4	Preparar la secretaria del Màster a l'ICAC com a ens gestor que permeti obtenir un grau elevat d'eficiència en la gestió dels professors, dels alumnes i de les necessitats logístiques del Màster	En curs	
			3.2	Assolir el nombre mínim de 3 tesis doctorals aprovades cada any a partir de l'any 2009	3.2.1	Establir processos d'avaluació i seguiment semestral de les tesis que estan elaborant els doctorands amb relació contractual amb l'ICAC	En curs	
					3.2.2	Iniciar programes de contractes per a l'elaboració de tesis doctorals en el camp de l'arqueologia clàssica per incorporar-les en els grups de recerca de l'ICAC	Acomplert	Vegeu apartat 4 (p. 105)
			3.3	Assolir la internacionalització del Màster Oficial Interuniversitari en Arqueologia Clàssica en el marc del Màster d'Arqueologia. Arqueologia de la Mediterrània Antiga (ARCHEOMED)	3.3.1	Coordinar els programes d'estudis dels màsters participants en el màster ARCHEOMED i facilitar la mobilitat d'estudiants i professors a través del programa Erasmus	En curs	
					3.3.2	Iniciar estratègies que permetin als estudiants del màster ARCHEOMED realitzar treballs de camp en les diferents intervencions arqueològiques promogudes per les institucions organitzadores del Màster	En curs	
			3.4	Consolidar i impulsar nous cursos o seminaris amb presència de professors internacionals visitants	3.4.1	Aprofitar les ajudes estatals per afavorir la presència a l'ICAC de professors internacionals	Modificat	Aquest tipus d'ajut es sol·licites ara des de la URV
					3.4.2	Proposar l'ICAC com a centre receptor a la propera convocatòria del programa People en el marc de les beques Marie Curie	No assolit	
					3.4.3	Organitzar i coorganitzar reunions científiques que permetin atreure investigadors de primer nivell i difondre les recerques dutes a terme des de l'ICAC	Acompert	Vegeu apartats 5.4, 5.6 i 6.1 (p.132, p. 136 i p. 143)

4	La transmissió del coneixement per al gaudi i el creixement social	Augmentar i millorar les activitats de tot tipus que condueixin a la transmissió del coneixement de la cultura clàssica i de la dels altres pobles que hi hagin estat relacionats per al gaudi i el creixement social	4.1		4.3.2	Convertir el web en el portal de referència de l'activitat de l'ICAC i de la producció científica dels seus investigadors.	Iniciat	Vegeu apartat 7.1 (p. 185)
					4.1.2	Establir acords de col·laboració amb empreses d'innovació en el camp de les TIC per avançar en l'ús d'aquestes tecnologies a l'hora de posar en valor les restes arqueològiques	Iniciat	
			4.2		4.2.1	Establir dues línies de promoció amb l'objectiu de rebre encàrrecs en aquest àmbit. La primera, envers els agents responsables de la gestió del patrimoni cultural per participar amb ells en la redacció i execució de projectes de difusió del patrimoni arqueològic. La segona, dirigida a les empreses especialitzades a posar en valor el patrimoni cultural	En curs	Aquesta activitat s'està duent a terme en el marc del projecte SUMA
			4.3	Aconseguir un creixement anual significatiu en el nombre de visites i descàrregues d'arxius del web de l'ICAC. I potenciar el treball en xarxa a través d'una intranet	4.3.1	Desenvolupar el web de l'Institut i les innovacions que hi estan associades per esdevenir un espai de referències en l'àmbit de l'arqueologia catalana recollint i mantenint actualitzada la informació sobre les activitats i la recerca que es duu a terme	En curs	Vegeu apartat 7.1 (p. 185)
					4.3.2	Convertir el web en el portal de referència de l'activitat de l'ICAC i de la producció científica dels seus investigadors	En curs	Vegeu apartat 7.1 (p. 185)
			4.4	Incrementar el paper de l'Institut en l'organització de conferències, exposicions i altres activitats de difusió	4.4.1	Integrar el paper de l'ICAC en les activitats de difusió de l'arqueologia i el llegat grecoromà de Catalunya col·laborant, d'una banda, amb els mitjans de comunicació i participant, de l'altra, en iniciatives d'institucions de qualsevol àmbit	Acomplert	Vegeu apartats 7.1 i 7.4 (p. 185 i p. 208)
					4.4.2	Participar en fires científiques i d'altres manifestacions de promoció de la recerca	Acomplert	Vegeu apartat 7.2 (p. 190)

5	El creixement econòmic dels recursos propis de l'Institut	Augmentar de forma significativa els recursos econòmics obtinguts a través de l'activitat de l'Institut i que, juntament amb les aportacions de la Direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya, permetran assolir els objectius fixats	5.1	Incrementar el nombre de projectes de recerca la gestió dels quals l'assumeixi l'Institut	5.1.1	Impulsar l'acció de l'Institut com a eina eficaç i eficient a l'hora de gestionar els recursos assignats per al desenvolupament de projectes de recerca de l'arqueologia clàssica. S'ofereixen les avantatges legals que emparen l'activitat de la recerca (IVA, contractació pública, etc.)	Acomplert	Vegeu apartats 2 i 7.3 (recerca i transferència) (p. 17 i p. 196)
			5.2	Incrementar el nombre de contractes per al desenvolupament de projectes de recerca i d'encàrrecs de prestació de serveis i consultoria de les unitats de suport a la recerca	5.2.1	Elaborar estratègies de difusió de les activitats de les nostres unitats de recerca per promoure'n la contractació	En curs	Vegeu apartat 3 (p. 75)
					5.2.3	L'acreixement continuat dels coneixements tècnics i tecnològics de les unitats de suport a la recerca els permet establir un lideratge important en l'àmbit d'aquestes activitats	En curs	Vegeu apartat 3 (p. 75)
			5.3	Millorar la quantia dels ingressos obtinguts per via competitiva i el volum dels recursos econòmics d'altri gestionats per l'Institut	5.3.1	Participar en convocatòries públiques que puguin aportar un increment dels recursos gestionats per l'Institut, especialment en les convocatòries d'àmbit europeu	Iniciat	S'ha participat en les convocatòries Starting i Advanced Grant de l'ERC
					5.3.2	Liderar i promoure la participació conjunta, amb d'altres institucions europees, per obtenir recursos gestionats i/o coordinats per l'ICAC	Iniciat	S'està treballant en la preparació d'una xarxa ITN que es presentarà a la convocatòria 2013

8.2. Taula d'indicadors de seguiment

INDICADORS	Previsió 2012	Aconseguit	Observacions
Indicadors dels objectius: 1.1. a 1.4.			
Eix 1. L'organització, l'equipament i el govern de l'Institut			
Grups de recercaliderats per l'Institut	9	9	Arqueologia del Paisatge, Programa Tàrraco, Ciutat i territori, Produccions Artístiques, Arqueometria, Instrumenta, Societats complexes en la Protohistòria, Arqueologia grega
Contractació de personal:			
Investigadors	18	16	
Investigadors en formació i becaris	12	12	
Suport a la investigació	11	11	
Administració i serveis	11	10	
Indicadors dels objectius: 2.1. a 2.6.			
Eix 2. La recerca de l'Institut i el seu posicionament envers Catalunya i Europa			
Nombre de projectes de recerca	38	35	
Participació en missions arqueològiques a d'altres països de l'entorn mediterrani	4	5	Efes (Turquia), Vil·la Adriana (Itàlia), Mont Lozère (França), Althiburos (Tunísia), Palaikastro (Grècia)
Nombre de projectes europeus	1	2	MEDIGENE, CHTMBAL (programa Tempus,)
Bancs de dades europeus d'arqueologia clàssica	3	3	Base de dades virtual sobre ceràmica tardoromana, projecte *Amphora ex Hispania* i projecte *Iberia Graeca*
Publicacions:			
En llibres preparats per publicar per l'ICAC	5	5	Sèrie *Documenta:* 5
En llibres preparats per publicar per d'altres editorials	6	6	Llibres publicats el 2012 en coedició: 6. També s'ha publicat un total de 15 capítols de llibre escrits per investigadors de l'ICAC i n'hi ha 17 en premsa
Articles en actes de reunions científiques de prestigi reconegut	8	42	Entre aquestes **42** reunions volem destacar la important participació d'investigadors de l'ICAC a: -40th Annual conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology organitzat per la University of Southampton - X Congrés Internacional de l'Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA) organitzat per la Università La

			Sapienza -2nd International Landscape Archaeology Conference organitzat per la Freie Universität de Berlín -Congreso Internacional ¿Crisis urbana a finales del altoimperio? La evolución de los espacios cívicos en el occidente romano en tiempos de cambio organitat pel Museo Romano de Catagena, la Casa de Velázquez i la Universidad de Murcia. Articles en actes de reunions científiques de reconegut prestigi en premsa: 58
Articles en revistes de prestigi reconegut	10	22	En revistes indexades: **11** -ISI: 4 -Carhus + : 9 -SCOPUS : 3 En revistes no indexades: **11**
Reunions científiques:			
Organitzant-les i coorganitzant-les	4	4	Entre les diverses reunions científiques organitzades o coorganitzades per l'ICAC en destaquem: I Congrés Internacional Tarraco Biennal Seminari Amphorae ex Hispania, Congrés Internacional Constantinus Convegno Internazionale sull'edilizia antica
Participant-hi	10	48	L'ICAC ha tingut una important representació en **48** reunions científiques nacionals i internacionals. Un total de **65** ponències, comunicacions i pòsters d'investigadors de l'ICAC han estat acceptats en diversos congressos i col·loquis internacionals durant el 2012
Nombre de documents incorporats al fons documental	400	785	Aquest total correspon només al documents incorporats per intercanvi i donatiu. Només **4** han estat adquirits per compra.
Indicadors dels objectius: 3.1. a 3.4.			
Eix 3. L'Institut i la formació avançada en l'espai europeu d'educació superior (EEES)			
Nombre de titulats en el Màster Oficial Interuniversitari en Arqueologia Clàssica	15	14	
Seminaris i altres cursos internacionals	6	6	
Tesis doctorals llegides	3	5	D'investigadors contractats per l'ICAC: 4 D'investigadors no contractats per l'ICAC: 1

Indicadors dels objectius: 4.1. a 4.6.			
Eix 4. La transmissió del coneixement per al gaudi i el creixement social			
Contractes per transferència del coneixement	3	3	Can Tacó-Turó d'en Roïna, Amfiteatre de Tarragona, la vil·la romana de Can Ferrerons
Nombre de visites al web de l'ICAC	400.000	117.824	
Nombre de descàrregues d'arxius de la web de l'ICAC	150.000	16.280	
Conferències	6	27	
Col·laboració en exposicions i d'altres activitats	6	15	
Indicadors dels objectius: 5.1. a 5.5.			
Eix 5. El creixement econòmic dels recursos propis de l'Institut			
Ingressos per contractes, convenis o obtinguts per via competitiva	815.464 €	923.785,23 €	
Recursos econòmics d'altri gestionats per membres de l'ICAC	177.104 €	112.802,11 €	